CEZAR PETRESCU

1907

CEZAR PETRESCU

1907

★★★

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

Cartea a treia

PĂMÎNT... MORMÎNT

Prolog

VINO ŞI VEZI!

Batalionul aştepta din amurg, lîngă gară, pe-un tăpşan dreptunghiular, între hîde spinări de magazii, coame de prund, un drumeag strîmb cu oţetari şi salcîmi.

De trei ceasuri aştepta îmbarcarea mereu anunţată şi mereu amînată.

Noapte, piclă şi frig. De trei ceasuri, pe toţi îi pătrundea mai adînc în oase, noaptea, picla şi frigul.

O lanternă înaintă spre triaj, în întunericul umed.

Prin geamul roşu, lumina balansată de braţul nevăzut al ceferistului nevăzut, vărsa şuroaie de sînge pe omătul murdar, în băltoacele sleite, pe traversele negre de păcură, de-a lungul şinelor ude şi lucii. Dîre parcă de sînge, apropiindu-se parcă tiriş, prelingîndu-se parcă viclean, venind către dînşii din beznă, să-i caute, ca în arătările de vis rău.

Glasul soldaţilor a tăcut.

S-a auzit în noapte numai un cal strănutînd. Apoi o armă lunecînd jos, hîrşcîit, pe-un perete aspru de piatră. O armă care a căzut, şi pe care nimeni n-a ridicat-o.

Toţi aşteptau.

Omul cu felinar a stătut. A răsucit geamul roşu; pata de sînge s-a şters. Pe cealaltă ferăstruie a felinarului a curs o lumină de totdeauna, bălaie, bună şi caldă; tuturor cunoscuta lumină a opaiţelor deacasă, a finarelor de grajduri, a feştilelor de la icoane — aşa cum face ea parte din viaţa tihnită de totdeauna... Destul atît, ca să li se năluceascā soldaţilor fără să ştie de ce, amăgirea că nu va mai fi nici o plecare.

De trei ceasuri, altceva aşteptaseră, în noapte, în pîclă şi frig. Acum, fără pricină, numai fiindcă o lumină domoală şi caldă, le amintea alte lumini deacasă, de pace, de vetre şi candeli; acum aşteptau vestea că măria sa vodă, va fi trimis naltă poruncă pe sîrmă de telegraf, să intre oştirea în cazărmi, să descingă cartuşierele şi să depună armele în rastel.

— Plecarea la unu din noapte! a rostit însă slujbaşul de gară.

Glasul era voios, puţin răguşit. Glas de om cam bătrîn, mucalit, chefliu, de ispravă; mirat poate că ştirea-i nu e întîmpinată cu bucuros răsflu de uşurare, ca al tuturor călătorilor din gările cu trenuri întîrziate:

— Ei, bravo!... Bine că s-a îndurat Domnul să ne urnim din loc!...

Cu asemenea răsuflu înviorat credea el că merită să fie întîmpinată vestea plecării.

Dar toţi au tăcut.

Aceştia, toţi au tăcut. Căci nu erau călători ca oricare alţii.

Mîna nevăzută a răsucit la loc geamul semnalului roşu. Şi deodată mîna s-a arătat văzului şi degetele-i s-au muiat parcă deodată în sînge, şi o baltă de sînge s-a lăţit iarăşi în ţărnă, în fire de paie şi grunzuri de zgură. Şi toţi au privit mocniţi la această părelnică baltă de sînge care mîine s-ar putea să fie îndeaievea izvorîtă la picioarele lor, să se înalţe îndeaievea pînă la genunchii lor, de vreme ce tot într-acolo mergeau, de vreme ce tot întru aceasta

porneau. Şi tăcerea a fost încă mai grea. Şi neclintirea tuturor atît de împietrită a fost, încît a întors ochii blînzi şi uimiţi, să se uite la părelnica baltă de sînge, pînă şi calul ofiţeresc adăpostit sub cerga cazonă.

— Îmbarcarea la unu, flăcăi!... Fiţi gata de asalt la vagoane!... a mai spus încă o dată, rîzînd prietenos, slujbaşul de gară.

A spus încă o dată slujbaşul de gară — şi a plecat la datoriile sale, legănînd felinarul în mînă.

Capul nu i se desluşea în beznă şi ceaţă. Se ducea de la dînşii, prin noapte, un om fără cap, cum venise, purtînd un felinar roşu în mînă, ca un ochi de sînge holbat în beznă şi ceaţă.

Soldatul Mucenicu, uitîndu-se după el, gîndi la încrîncenatele zugrăveli de pe zidurile mănăstirii unde a crescut, care tot aşa arătau oştenii păgînătăţii ce-au fost ridicat paloşul, înfăţişîndu-se la judecata de apoi cu capul retezat de paloş păgîn. El nu vedea un slujbaş de gară, cam bătrîn, mucalit, de ispravă, mergînd fără cîrteală la datoriile sale de noapte, pe o vreme cîinoasă de pîclă şi frig.

El a gîndit cu înfiorat cuget la acele înfricoşate zugrăveli de pe zidul mănăstirii unde a crescut, şi la tîlcul lor a gîndit, şi la focul Gheenei şi la muncile Iadului.

S-a ghemuit cu mantaua între umeri.

Iar la lumînărica de ceară, lipită de buza ţevei de puşcă, a slovenit mai departe, în cărţulia cea veche şi ferfeniţă, nedespărţită de el:

6. 1. Cînd au rupt Mielul cea dintîi din cele şapte peceţi, m-am uitat şi auzit-am eu pe una din cele patru făpturi vii, zicînd cu glas de tunet: Vino şi vezi!

2. Uitatu-m-am eu atunci şi iată că un cal alb s-au arătat Şi cel ce sta călare pre el avea un arc; şi i s-au dat lui o cunună şi au pornit biruitor, precum ca să biruiască.

*

Soldaţii îşi cuibăreau rece culcuş de mantăli, la pămînt, lîngă magazii şi piloţi de hambare.

Unul vorbi.

— Adică !... glăsui acela. Adică, noi avem să-i oprim oare cu puştile noastre pe oameni, dacă au purces să-şi smulgă singuri pămîntul lor şi dreptatea ?... Nu-i dreptatea oare mai tare decît plumbii de puşcă ?... Cum, adică ? Arma de fier să biruiască fiindcă-i de fier, şi fierul fiindcă-i fier, să răpună el dreptatea cea de la Dumnezeu ?... La aceasta aş vrea să-mi răspundă cineva, măcar de-ar fi deşteptul deşteptilor, dacă se-ncumetă !...

Răspunsul nu s-a auzit lămurit.

Poate că nici nu era un răspuns. Poate că era o încuviinţare a întrebării, rostită cu jumătate de glas, cu grijă, să n-ajungă încumetarea pînă la urechea mai-marilor.

S-a auzit în schimb, departe, la altă cazarmă din deal, la cazarma din deal a călăraşilor, s-a auzit sunet prelung şi subţire de trîmbiţă. Alt trup de oştire, pregătindu-şi plecarea pe drumuri de noapte, să-mpuşte aiurea cu plumbii dreptatea cea de la Dumnezeu.

Soldatul Mucenicu sloveni mai departe:

3. Cînd au rupt Mielul a doua pecete, auzit-am cu a doua făptură vie, zicînd: Vino şi vezi!
4. Şi s-au arătat mie un cal, carele era roş ca focul. Şi cel ce sta călare pre el, au primit puterea să ia pacea de pre pămînt, pentru ca oamenii să se junghie unii pre alţii; şi i s-au dat lui o sabie mare.

— La noi, în sat — glăsui un recrut — la noi, în sat, n-ai să numeri nici zece gospodari cu pămînt de veci. Cît despre imaş, nici pomeneală !... Ne sugrumă şi ne beleşte administratorul... Stăpînu moşiei, Domnul ştie pe unde-i, prin cele străinătăţi !... Spun bătrînii că cu bunul şi străbunul lor se mai înţelegeau într-un fel ori altul ; mai era chip de trăit... N-aveau nevoie boierii de atîta pămînt ; ne mai lăsau şi nouă, cu vitele noastre... Acuma, dacă au dat ei de cîşligul moşiilor, făcîndu-se mai nesăţioşi decît stăpînii cei

vechi şi dacă oamenii cer rînduială a pămîntului după cumpăna dreptăţii, cum să le răspundem cu puşca, noi, sînge din sîngele lor ?... Cum am să trag eu cu puşca-n tătuca ?...

— Ai să vezi şi ai să-nveţi cum ! rînji în întuneric alt glas, înrăit. Primeştî ordîn şi tragı !... Parcă domnii gradaţi care dau ordinul, îs bucuroşi dînşii de ordin ?... Au jurat supunere şi credinţă... Iezecută şi dînşii, iezecuţi şi tu, ordinu, cu supunere şi credinţă !... Asta-i !...

— Atuncia nu mai este nici o dreptate pe lume ?

— Pricina-i că sînt mai multe dreptăţi. Mai multe dreptăţı. cu mai multe cumpene de măsurătoare. Cumpăna celui mai tare se pleacă spre dînsul, la dreptatea lui ; nu spre mine şi tine, cu dreptatea mea si a ta, sărmana de dînsa !... Aşa fost-a el de cînd lumea şi aşa fi-va el cît lumea !... De ce să te miri ?...

Recrutul culcat pe manta, cu faţa în sus, a tăcut cu ochii deschişi în noaptea neagră şi umedă.

Nu licărea nici o stea. Poate că şi stelele cerului s-au stins. Au murit.

Soldatul Mucenicu, străin de la toate aceste întrebări şi răspunsuri, îşi urmă cetania de unul singur, silabisită, cu ison de strană :

5. Cînd au rupt Mielul pecetea a treia, auzit-am eu pre a treia făptură vie, zicînd : Vino şi vezi !

M-am uitat şi iată că s-au arătat un cal negru. Şi cel ce sta călare pre cal, în mînă avea o cumpănă.

6. Şi în mijlocul celor patru făpturi vii, auzit-am un glas carele zicea : O măsură de grîu pentru un dinar. Trei măsuri de orz pentru un dinar ! Dară să nu vătămi cumva untdelemnul şi vinul!

Caluî ofiţeresc a strănutat, cu toate învelitorile aşternute pe el. S-a ridicat un leat să-i potrivească pătura, să-i pună sub bot dimirlia de ovăz.

Pe urmă, a rămas cu palma sprijinită în şoldul calului, uitîndu-se departe, spre gara unde se zăreau pe peron, ca într-un ochian de lumină, ofiţerii intrînd şi ieşind, cu echipament de campanie.

A vrut să rostească poate ceva, dar şi-a luat seamă. Soldatul Mucenicu a întors fila, urmînd:

7. Cînd au rupt Mielul pecetea a patra, auzit-am eu glasul celei de a patra făpturi vii, zicînd: Vino' şi vezi! 8. Şi m-am uitat, şi iată că s-au arătat un cal galben. Şi cel ce sta călare pre el, se numea Moartea şi împreună cu el venea Sălaşul morţilor. Şi li s-au dat lor putere peste a patra parte a pămîntului, ca să ucidă pre oameni cu sabia, cu foamete, cu molimi şi cu fiarele pămîntului.

Un căprar care nu-şi găsea somn, a trecut păşind peste trupurile întinse la pămînt. S-a oprit cu picioarele răşchirate, cu mîinile în buzunări şi capela pe ceafă, în faţa soldatului Mucenicu. A întrebat, rîzînd şi mozolind capătul de ţigară în gură:

— Tot Apocalipsa o boscorodeşti tu, acolo, Mucenicule?

— Tot...

— Şi ce mare ispravă te-nvaţă?...

Soldatul Mucenicu a pus palma pe fila deschisă şi a ridicat ochii.

Avea ochii negri şi mistuiţi de bolnavă arşiţă în pîlpîirea luminării de ceară lipită în ţeava de puşcă.

Glăsuind moale a spus:

— Mă-nvaţă... Multe mă-nvaţă!... Astă-vară, nainte de a intra la oştire, tot aşa mă aflam eu într-o noapte, la iarmaroc, la Căliman, într-o tabără de cară cu focuri... Ci tot aşa, le-am pomenit eu oamenilor de-acolo şi de atunci, din acea noapte de vară, despre vestirile Apocalipsei şi despre semnele scrise de Sfîntul Ion Teologul. Iară dacă-ţi aduci dumneata aminte, apoi era atuncea în toi, alt iarmaroc, mai dihai decît cel obştesc din fieştece an, la Tîrgul Călimanului, în sfînta zi de Adormire a Maicii Precista... Era în toi, iarmarocul cel mare al boierilor de la Bucureşti, de-i zicea iarmarocului aceluia Esposiţie Jubiliară! Ci mari prăznuiri mai erau şi mari desfătări, că mersese zvonu-n lume şi poroncă de sus, de purcedeau şi gospodarii satelor cu primarii în frunte,

să vadă şi să se minuneze... Ci oamenii vorbeau acolo, în preajma carălor, despre cîte au auzit dînşii de la alţii şi cîte-au văzut cu ochii lor despre acel iarmaroc al boierilor, de-i zicea Espoziţie Jubiliară. Ci despre toate acele, erau semne în Apocalipsa pe care am învăţat eu s-o citesc... Şi-atuncea le-am tălmăcit eu oamenilor acele semne... Iară unii au clătinat din cap a neîncredere, ci alţii au crezut... Iară acelor vestiri, iată-le că le-a venit sorocul împlinirilor, mai nainte de a se plini anul!...

Căprarul a mormăit, cu ţigara lipită în colţul gurii:

— Măi răcane, băiatule! Prea vorbeşti tu ca la strană... Ia aminte, că aicea eşti la miliţie, nu la călugărie!... Mai cuminte ai citi tu Cartea soldatului, nu bîiguielile sfîntului tău, Ion Teologu... Pentru slujba pe care mergem noi s-o facem, are să-ţi fie mai de folos. Învaţă, măi băiete, mînuirea armei şi lasă vestirile, să nu te prindă vagmistrul şi să-ţi tragă o vestire la fălci ca aceea!...

Rîdea şi el cu voie bună, ca slujbaşul de gară cu felinar roşu.

Era un caporal de ispravă. A făcut semn cu mîna:

— Pînă la-mbarcare, mă duc să-i trag o duşcă de vin. Tu roagă-te pentru iertarea păcatelor şi ticăloşiilor noastre, cele trecute şi cele viitoare, măi Mucenicule!...

A vorbit, a rîs şi s-a dus.

Soldatul Mucenicu a purtat ochii mistuiţi de arşiţă şi de-o îndurerată nedumerire peste trupurile camarazilor aşternute la pămînt, la magaziile negre şi hîde, la cîmpurile înghiţite de neguri. Parcă atunci le vedea întîia oară, întrebîndu-se ce caută acolo. A potrivit apoi cărţulia în lumina tremurătoare şi a mai citit încă:

9 Iar cînd au rupt Mielul pecetea a cincea, am văzut sub altar sufletele celor ce fuseseră junghiaţi din pricina cuvîntului lui Dumnezeu şi din pricina mărturisirii pe care o făcuseră dînşii

10. Şi ei strigau cu glas

tare și ziceau: Pînă cînd Stăpîne, Tu carele ești Sfînt și Adevărat, pînă cînd vei mai zăbovi a judeca și a cere socoteală prigonirilor pentru sîngele nostru vărsat?

Deodată, din noapte, cu vuiet de fier și de roți și de osii, s-a năpustit un tren luminat.

Un tren cu opririle scurte, din cele mai repezi pe lume, cu mînere nichelate la uși, cu geamuri de cristal și jîlțuri moi de catifea roșie. Se zăreau înlăuntru, tolăniți pe puhave perne, călători citind ziare și foi. Se vedeau la mese întinse, cu fețe de albă și sclipitoare nea, sub lămpi cu pălărioare de mătase trandafirie; se vedeau călători, bărbați și femei, isprăvindu-și ospățul, deșertînd cupe, rîzînd și vorbind.

Unii soldați s-au ridicat într-un cot să privească minunea ochilor, cu sala lungă de ospăț pe roate. Alții s-au întors prin somn și-au gemut.

Trenul de lux și de noapte, a pornit după clipită mai departe, ducînd spre orașele cele luminate și mari de aiurea, ducînd la adăpostul lor cald și fără primejdie, călătorii prăvălați pe pernele moi, mesenii ospețelor pe sfîrșite.

Gara a rămas mai pustie și neagră, în noapte, în ceață, în frig. Soldații culcați la pămîntul umed și rece, erau și dînșii în noapte, încolăciți și negri ca viermii.

— Te gîndești, a vorbit unul, te gîndești că pentru dînșii, mergem noi să le apărăm dreptatea lor și tragem cu arma. Măcar de s-ar face loc și pentru o dreptate a morților după aceea!...

Soldatul Mucenicu n-a auzit. El a întors altă foaie și a citit:

9. 20. Ceilalți oameni, care n-au fost uciși de aceste urgii, nici atunci nu s-au pocăit de cele ce făcuseră dînșii cu mîinele lor, și n-au contenit a se închina Demonului și idolilor de aur, de argint, de aramă, de piatră și lemn, care nu pot nici să vadă, nici să audă, nici să umble.

21. Și nu s-au pocăit de uciderile lor, nici de curvia lor, nici de jefuirile lor.

— N-ai mai sfîrșit, Mucenicule?... a întrebat caprarul cu capela plecată pe-o sprînceană, mai vesel

acum, fiindcă se încălzise cu trei duşte de vin. Ce mai spune la Apocalisa ta?
— Spune: Vino şi vezi!... Avem să mergem şi să vedem...
Căprarul n-a înţeles şi a rîs. S-a dus mai departe mozolindu-şi ţigara în gură, păşind peste trupuri culcate în noapte, ca viermii cei negri, încolăciţi.

Soldatul Mucenicu a potrivit luminarea lipită în ţeavă de puşcă. O lacrimă de ceară a picurat pe foaia gălbie, veche şi sucită la colţuri.
Atunci el a zgîriat pata de ceară cu unghia, pînă ce cuvintele chemării s-au ivit iarăşi citeţ ochilor:
— Vino şi vezi!

Capitolul I

AU PORNIT BIRUITOR, PRECUM CA SĂ BIRUIASCĂ

I

Răsuflarea gîfîită aburea geamul.

Bătrînul Hună sin Leiba a șters ceața cu degetele slăbănoage, osoase, scuturate de tremur. Și îndată, prin rotocolul limpede acum, s-a căscat aceeași neliniștitoare arătare.

Dincolo de zăplaz, pe dîmbul prăvălat, lîngă nucul ars pe jumătate de trăsnet, un om cu mîna înfiptă în șerpar. Un om dîrz, neclintit, în picioare, uitindu-se țintă la curte.

Era parcă altul întotdeauna și parcă e întotdeauna același.

Omul de afară iscodea încordat să nu-i scape nimic din pustiul nefiresc al ogrăzii, al așezărilor, al ușilor închise. Bătrînul Hună sin Leiba, de sus, ca de la o ferăstruie de cetate împresurată, își căznea singuru-i ochi lăcrimos să sfredelească depărtarea și să deslușească iscoada la chip. O dată a crezut că-i Sofronie Leahu. Altă dată, i s-a părut că-i rînjește Petrache Dumba, comandirul tuturor sumuțărilor de astă-toamnă încoace. Pe urmă, un prăpădit și bicisnic, omul cel mai netrebnic din sat, Chirilă Chitic. Iar acum e Istrate Crețu. Numai că-i el.

Dar de-i el ori altul, totuna ! Acum toți au aceeași față străină, vrăjmașă și amenințătoare.

Ce anume vor să vadă la curte și ce anume așteaptă ? Și cînd oare se schimbă unul cu altul, de nu i-a zărit niciodată venind și plecînd ?

Hună sin Leiba, își aude bătăile inimii, în mocnita, spăimoasa, năbușitoare tăcere din odaie, din casă, din lume.

Le-aude, bătăile inimii, și le simte, zvîcnind dureros, cu o sfîrșeală care-i moaie genunchii, de-i gata să cadă, să lunece jos, dacă nu s-ar rezema de pervazul ferestrei. Se reazămă. Răsuflă. Mai capătă vlagă. A șters încă o dată abureala opacă din geam. Iar prin rotocolul lărgit, încă o dată a cuprins înfățișarea deznădăjduită, de pustiu și de părăsire a așezărilor din care toată viața s-a golit, cum i se golește lui inima de sînge.

În ogradă nici țipenie. Au plecat toți ?... S-au ascuns toți ?... Pîndesc de undeva toți, de după uși și obloane ?...

Peste glodurile gălbii, grunzuroase, urîte, amorțite iarăși de ger, după dezghețul de-o săptămînă, vîntul spulberă o făiniță măruntă de ninsoare. Nu prinde strat alb. Astupă numai dîrele șănțuite de roți și urmele copitelor clefăite în hleiuri ; se-nfundă în alte noroaie sleite din ocoale.

Se vestea primăvara pînă la alaltăieri ; acum e ca un început încruntat de iarnă.

Cerul vînăt. Crengile negre. Ograda deșartă ca niciodată, cu ușile grajdurilor vraiște și cu vîrtejuri de paie măturate în vîntoasă ; cu un singur cîine schiop și flocos, ugilit, trecînd de la un șir de acareturi dărăpănate, oblu, în fund, spre hambare.

Nici o țipenie nu-i alta pe lume, în afară de cîinele șchiop și de omul acela înalt, ciolănos, neclintit lîngă nucul ars pe jumătate.

De adineauri a mai crescut parcă. Mai crește, tot crește, să acopere cerul. Hotărît că e Istrate Crețu ! Alt tartor al tuturor răutăților și zurbelor nebune din

sat, de astă-toamnă încoace. Istrate Crețu pe care l-a purtat Iuju toată iarna de colo-colo, cu jandarmii din urmă, la cercetări și judecăți, pentru vorbe aduse cu pîra de Chirilă Chitic.

Acum au uitat de pîri și dezbinuri între dînșii. Se înlocuiesc unul pe altul la pîndă. Fac una și aceeași strajă, neclintită, neînțeleasă și amenințătoare, de cealaltă parte a împrejmuirii, afară, în coasta curții, la vadul trecerilor.

Bătrînul Hună își șterge broboanele reci.

Noaptea se apropie turbure, vicleană, grăbită. Norii se tîrăsc peste dealuri lutoase, ca slute și bezmetice dihănii. Spulberul de omăt se întețește și se alină fără nici o noimă, parcă s-a rupt și cumpăna vremii.

A schelălăit cîinele cel șchiop și a tăcut. A schelălăit tot fără noimă, fără pricină, prelung, dureros, ca un vaier omenesc prin somn.

Nimeni nu s-a ivit la uși, la ferestre, sub strașina șurilor — să vadă ce-i.

Dacă ar răcni și s-ar văieta un glas de om în primejdie de moarte; tot așa nu s-ar ivi nimeni! Nu-i nimeni. Din cîți toți pleacă de-o săptămînă, nici unul nu se mai întoarce.

Ghizela și Sidor la Iași. De două zile au dat telegramă că sosesc: de atunci nici o știre. Marcus a mers să privegheze dis-de-dimineață un transport de grîu, la gară, pentru Brăila; acolo a rămas. A trimis după el un argat călare, la gară, să vadă ce se întîmplă și să aducă răspuns. Argatul dus a fost. Iar după ce-a fost dus, ca la un semn dinainte înțeles, s-au mistuit și ceilalți rîndași de la grajduri, de la hambare și ocoale. Au intrat în pămînt. Peste un ceas se lasă noapte deplină. Are să-i împresoare întunericul prelins din unghere, într-o curte pustie, golită de slugi și de paznici, într-o casă cu atîția prunci și cu o iscoadă pe dîmbul de afară, așteptînd și pîndind.

Așteptînd și pîndind, ce?

Copiii din odăile de jos, par şi dînşii sugrumaţi de spăimoase presimţiri. Nu mai chicotesc, nu mai tropăie, nu li se mai aude glasul gălăgios; nici măcar nu mai izbucneşte unul a ţipa ca atunci cînd se ceartă, cînd se încaieră şi îşi smulg jucăriile de la Viena, spre disperarea guvernantei de la Viena.

Tac. Au mutit.

Hună, bătrînul, nu-i vede; nu i-a mai văzut de la masă. Dar îi ştie ghemuiţi în colţul divanelor, lîngă sobe, trăgînd şi dînşii cu ochii spre geam, la ameninţarea necunoscută, de dincolo, de afară, dintr-o lume care deodată se încruntă la dînşii şi rînjeşte fioros, ca Istrate Creţu şi Petrache Dumba, ca satul întreg, ca Moldova întreagă.

E o tăcere de moarte în hardughia aceasta de casă a foştilor stăpîni de pămînturi şi de oameni, cu prea multe încăperi, prea multe ganguri şi bolţi, cu prea multe ferestre fără gratii şi uşi neghintuite cu ţinte de fier. Orînda lui David Liftac e mai chibzuit întocmită: han de pe vremea poştelor, zid de cetate, zăbrele şi o singură poartă în bolta intrării cu drugi de stejar. Iar David Liftac, neguţător de marfă mărunţă pe gologani de aramă şi de nichel, are mai puţin a se teme de mînia satului. Au să-i răstoarne marfa din rafturi, au s-o împrăştie şi au s-o prade, cum se aude că pătimesc neguţătorii din partea de sus a ţării, în ţinutul Botoşanilor şi Dorohoiului. Pagubă, calicie şi bocet; dară toate oprindu-se la atît.

Pe cînd răfuiala cu Sidor nu poate sfîrşi aşa. E o răfuială mai grea, mai adîncă. A ştiut el întotdeauna că nu vor scăpa de ceasul acesta. Totul se plăteşte pe lume. Pentru toate este o scadenţă.

Bătrînul Hună s-a apropiat de măsuţa unde se aflau filacteriile şi cărţile rugăciunilor cu scoarţe de piele răscoaptă, înfăşurate în şaluri vărgat. A aprins pe rînd luminările din sfeşnicul de alamă. Şi îndată a suflat în ele, pe rînd, să le stingă.

Văpăile puținele, pale, pîlpîiau, prea sinistru în lumina vînătă a sfîrșitului de zi, ca într-o casă unde-i întins un mort. Nu-i încă vremea de aprins lumînări. Iar un geam luminat e-o țintă mai limpede decît toate pentru orice ochi ager, la pîndă, de afară.

Tiptil, în vîrful papucilor cu talpa de pîslă, ca și cum altfel s-ar afla cineva să-i audă pașii, bătrînul s-a întors la fereastră. A privit și a sărit un pas înapoi. Mîna i-a tremurat. Suflarea i-a stat în gîtlej și picături de sudoare rece s-au rostogolit ca tot atîtea grăunțe de gheață în barba rară, zgîlțîită de fiori.

Dincolo, pe dîmb, lîngă omul neclintit, înalt și ciolănos, răsărise un băiețandru. Un băiețandru cu țundră și ghioagă; cu țundră și ghioagă mai mari decît el. Povestea ceva și arăta ceva cu brațul întins, cînd spre hambarele din fundul ogrăzii, cînd departe, pe drum, peste deal, către gară.

Omul asculta în aceeași neclintire de stană.

Ce namilă uriașă, crescută din pămînt, și cît de vîrtos stăpînă pe sine! S-ar spune că nici nu-i vreun localnic din satul umil și calic, Prigorenii, unde umblau toți plecați de grumaz, cu ochii răpuși în pămînt. Acela de afară, de acum, că-i Istrate Crețu, că-i Petrache Dumba, că-i cel mai nevolnic dintre toți, Chirilă Chitic; acela de afară, stă drept și sumeț, uriaș, s-astupe zarea. N-a scos palma înfiptă în șerpar; n-a întors capul spre șoseaua gării unde arată băiatul.

Dar ceva a răspuns, dar ceva a poruncit, căci trimisul s-a smuncit locului și a zbughit-o la goană.

Fuge pe poteca prăvălată, făcînd morișcă din ghioaga prea înaltă pentru el, zvîrlind și zburdînd ca un mînz. Poate că nu duce în sat cine știe ce crunt răspuns; cine știe ce chemare pentru cine știe ce năprasnică ispravă. Poate că toate sînt numai închipuiri.

Altfel, cum ar zbura băiețandrul fără nici o cutremurare de cuget, sărind pripoarele de lut în nevinovată joacă? Aicea nu-i țară de pogromuri și ucideri, ca împărăția Rusiei, a țarului și a prigoanelor, de

unde vin fugari cu boccele în spinare și cu ochii holbați încă de groaza urgiilor prin care a trecut mereu de la 1905, măcar de două ori pe an Aicea-s oameni blajini, cu teamă de stăpînire și supunere la lege, chiar cînd își ies din răbdări. Răcnesc, se zburlesc, trîntesc la pămînt un raft cu marfă și părăduiesc un antal de rachiu; s-au răcorit și se întorc cuminte la treburi și la supunere.

Vîntul cu spic de ninsoare s-a ogoit o clipă. Prin volbura norilor mijește un ostrov de senin, neasemuit de albastru, un albastru siniliu, de noapte. Cîinele cel șchiop s-a ridicat de la hambare, s-a strămutat lîngă grajd, a găsit culcuș și se pregătește de somn, lingîndu-și blana flendurită. Ca ieri seară, ca acum o săptămînă, ca întotdeauna. Toate au fost numai închipuiri.

Cu inima la loc, bătrînul Hună își poartă ochiul lăcrimos de la fereastră, la lucrurile lui calice, deosebite de-ale casei, din încăperea de văduv bătrîn. Pat de tablă cu poleiala înnegrită de treizeci de ani, cuverturi de lînă împletite de răposata, dulapul de brad boit galben, oglinda cu sticla verzuie, învălurată, mîncată de pecingini; rămășițele din viața de hangiu nepricopsit, cînd ținea el orînda lui David Liftac.

Lucrurile uzate, tocite, lustruite de mîini și de ani, îi risipesc și ele temerile închipuite. Îl întorc la vremea cînd trăia în mijlocul satului, în amenințări și dușmănii fără îndoială, dar de alt soi, cu mai puțină primejdie.

Au mai fost ele începuturi de zavistie în Prigoreni, cînd era numai un orîndar calic, tot din pricina lui Iuju. Le-a potolit Iordache Cumpătă și soața lui mai tînără pe atunci, coana Smărăndița. A poruncit. Scurt! Și scurt a fost!... Oamenii s-au întors la vetrele lor, cu nasurile în pămînt. Adevărat mai e, că și pe dînșii, tot coana Smărăndița, a poruncit să-i încarce într-o singură noapte în căruțele curții și i-a trimis să se oploșească aiurea. Scurt!... O femeie așa de amarnică ar înfrunta și acuma răzmerița din

trei sate. Numai să glăsuiască și nimeni nu mai vîș-ciie!

Hună, bătrînul, a oftat. Jumătatea de obraz cu ochiul lăcrimos s-a boțit într-o cumplită suferință. Toate înfricoșările lui nu-s numai închipuiri. Închipuire a fost numai nădejdea că răfuielile acestea pogorîte dinspre Botoșanii Fișereștilor și Costinerilor și Iusterilor, s-ar putea printr-o minune să-i cruțe. N-a spus el într-una lui Iuju, că nu-i de dînșii să se-ntindă la cîștigul cel lacom și cu amenințare al arendășiei de moșii? Nu i-a spus că nu-i de dînșii să se măsoare cu Fișereștii și Costinerii și Iusterii, care s-au pus să ia în arendă jumătate din țara Moldovei?... Aceia au la spate capital și bănci, au credit și mai ales au la spate atotputernicii stăpînirii, avocați, prefecți, deputați, dacă nu chiar miniștri. Și tot nu-i scapă de pîrjol, cînd suflă vîntul răzmerițelor, cum vin știrile din sus, dinspre Botoșani și Dorohoi. Darmite dînșii, niște prăpădiți care abia s-au ridicat din dosul tejghelei de la orînda rămasă pe seama lui David Liftac!... Mai bine s-ar simți el acolo, la tejghea. Ar schimba locul cu David. Ar desfunda o balercă și-ar cinsti fără cridă, gospodarii care mulți au crescut sub ochii lui, îi știe de cînd erau ținci și la mulți a închis el ochii cînd înhățau fără ban, un covrig, cum i-a adus lui aminte Petrache Dumba, astă-toamnă, într-o seară ploioasă, cînd i-a venit știre că a născut Ghizela la Viena... Acuma pruncul se aude scîncind în odaia lui: un mieunat subțire și slab, ca de mîț Cum i-a mai rînjit atunci Petrache Dumba, încă din acea seară, de pe cînd se vesteau nopțile ce aveau să vină! „Se cheamă că i-a mai crescut sămînța lui domnu Leiba și că giupîneasa Ghizăla o mai slobozit o gură pe care s-o hrănim noi cu mînele noastre!... Auziți și nu vă bucurați, măi oameni buni?"...

Spunea, rînjind, și răsucea mîinile mari, păroase, cu palmele bătătorite, încleștînd degetele ca și cum ar fi cuprins să strîngă un gît subțire de prunc, un gît subțire și becisnic, ca un lujer.

Fostul dughengiu din Prigorenii de acum douăzeci de ani și-a auzit dinții clănțănind în tăcerea pustie a încăperii, de unde înaintează întunericul din toate ungherele către el.

Cu amîndouă mîinile sprijinite în pervazul ferestrei ca pe-o margine de groapă neagră, cercetează noaptea de afară care s-a lăsat acuma deplin. Beznă nepătrunsă, groasă, de smoală. Numai la stînga, peste dealuri, mijește o geană de lumină. O geană de foc, acolo, la Comana, la Mendel Zinger. Și alta, mai depărtată abia pîlpîind, poate numai o părere, la Cîrligi, la boierul Stroja. Pe urmă, alături, la Prisaca, moșia coanei Artemiza Conta, văduva senatorului. Și încă una, la dreapta, poate tot numai părere, la Buiești, la Dudel Feibiș. Abia după acele focuri ori numai păreri, își dă seamă cum de jur împrejur, sînt numai moșii, conacuri și acarete la care jinduiesc flămînzii din bordeiele satelor, fie că în acele conacuri se lăfăiesc proprietarii, fie arendași ca Iuju și ajutorul său Marcus. Cum putea să sfîrșească aceasta cu bine? Pentru unii au să plătească toți. Vinovați, nevinovați, de-a valma. Și la o adică, care cîți s-ar spune că-s mai puțin vinovați?

N-a prins a isprăvi gîndul și s-a sucit locului, cu picioarele moi, tăiate de la genunchi.

Dincolo, o mînă pipăia ușa, pipăia clampa.

— Care-i acolo?... a întrebat și s-a rezemat împleticit de marginea patului, spăimîntat de răsunetul glasului care a umplut încăperea, casa, noaptea.

A răspuns însă din săliță, îngăimare tremurată de copil:

— Eu, *Grossvater*[1]!...

— Tu ești, Moți? a răsuflat bătrînul Hună cu ușurare.

Intrînd și înaintînd bîjbîit prin întuneric, Moți repetă:

— Eu, *Grossvater*... Eu sînt...

---

[1] Bunicule!

Cînd a fost aproape, s-a acăţat cu cîrceii degetelor de pantalonii lui *Grossvater,* dîrdîind în tremur şi văietîndu-se scîncit :

— *Grossvater,* mă tem !... Unde-i tata, *Grossvater?...* De ce ne lasă aicea ? Eu mă tem...

— De ce să te temi, Moţi ?... N-ai de ce să te temi !... îl îmbărbătă bătrînul fără nici o convingere, netezindu-i creştetul prin întuneric cu latul palmei.

— O fost Dochiţa pe la noi, pe jos, *Grossvater...*

— Şi ce-i dac-o fost Dochiţa ?... Dochiţa i-o fată de ispravă...

— O fost ş-o vorbit cu Lisaveta... Şi se uita aşa de urît, cu aşa nişte ochi la Sidorel din leagăn şi la noi toţi, că Lisaveta se temea şi dînsa ş-o zis că nu-i teafără... Se uita Dochiţa cu aşa nişte ochi ş-o zis... şi-o zis... şi-o zis că...

Cuvintele se înecau în gîtlejul lui Moţi, iar degetele se încleştau mai amarnic prin întuneric, de genunchii lui *Grossvater* care clempăneau din încheieturi.

— Ei, ce-o zis, Moţi ?... Ce-o putut ie ca să zică ?... stărui bătrînul, ştergîndu-şi broboanele reci de pe frunte.

— O zis c-are să vină ea cu tot satu şi c-are să ne sucească aşa gîtul ca la nişte pui de găină, ca să stirpească pe toţi copiii lui tata ! Cum, să stirpească ? Ce-nseamnă să stirpească ?... Ş-o zis c-are să sucească ea gîtul şi la un frate de-a nostru, pe care-l poartă ea în pîntec... Eu mă tem !... Eu nu ştiu ce anume a vrut ea pentru ca să spună şi de ce se uita aşa cu nişte ochi, la Sidorel ... *Grossvater,* hai să fugim, *Grossvater !...* Eu mă tem...

Hună, bătrînul a vrut să spună ceva.

Dar în aceeaşi clipă, cîinele de afară, din noapte, din beznă, cîinele cel şchiop, a început să urle atît de îndelung şi lugubru, în noapte şi-n beznă, încît el s-a lăsat să cadă pe marginea patului cu picioarele moi de la genunchi şi în loc de glas, a scos din gîtlej un geamăt slab, ca mieunatul de mîţ, ca scîncetul pruncului de adineaori.

2

La orînda lui David Liftac, de la amiază uşa e dată în lături.

Intră cine pofteşte. Iese cine vrea. S-a vînturat şi se vîntură jumătate de sat.

După tejghea, sub cununa de covrigi uscaţi, David Liftac, cu ochii roşii şi genele spuzite de nesomn, se căzneşte să-şi urmeze negustoria şi să răspundă la întrebări în chipul cel mai firesc, fără să-şi dea pe faţă îngrijorările cîte-i strîng lui inima în căngi de fier.

Nu mai înscrie pe uşa dulapului jumătăţile şi kilogramele cu cridă, nici cu ciotul de creionaş în condici. Se preface a rîde ca de-o foarte nimerită glumă, cînd Chirilă Chitic, omul cel mai nevolnic şi mai umil din sat, acum ameţit de basamac, intră alături de dînsul după tejghea, îl dă la o parte şi imitîndu-i glasul, îi preia locul de orîndar, îmbiind muşteriii la alişveriş pe veresie:

— Bade Petrache, ce-ai mai poftit, mă rog?... Am dat cep la o balercă de Cotnar, calitate extra, care n-o mai băut neam de neamul dumitale... Bade Istrate, poate vrei o kilă di masline? Cele mai primantiia masline de la Galaţi... Azi nu mai vindem cu sfertul, vindem cu kila!... Şi nu pe găini, nici pe ouă... Pe veresie!... Culiţă, ia fă-te-ncoace, să-ţi deie agiutoru lui giupînu David un pumn di acadele de celea verzi, pe gratis!... Azi îi pe gratis. Desfacere de spartul iarmarocului!... Mătuşă Safta, ai vinit după pine?... Iaca pine!... Nu una. Două!... Poftim! Extra!... Pîne albă, ca la curte, la domnu Iuju!...

David Liftac se preface a rîde, scărmănîndu-şi barba încîlcită şi trăgînd cu ochii cînd spre încăperea de la spate, unde după uşa cu geam şi cu perdea roşie de cit îşi ştie soaţa şi pruncii cu auzul ascuţit la tot ce se petrece în cîrciumă; cînd cu ochii la oamenii care intră şi ies, schimbă între dînşii vorbe şi semne de înţelegere, trec fără să mai întrebe în odaia din

fund ca să-şi urmeze plănuirile în taină. Ochii au stăruit îndeosebi la chipurile posomorîte şi hotărîte, ale lui Petrache Dumba şi Istrate Creţu, care sînt mai scumpi la şagă decît Chirilă Chitic.

Fac cu schimbul. Se duc, se-ntorc. Nu se arată a împărtăşi pornirea pe ieftin dever a acestui Chirilă Chitic.

Au gînduri mai întunecoase şi mai ameninţătoare.

O dată, Petrache Dumba s-a şi încruntat, apropiindu-se de tejghea :

— Isprăveşte odată, Chirilă !...

— Dară ce fac rău, Petrache ?...

— Faci pe măscăriciul de la panarama !... Aicea nu-i iarmarocul jubilar de astă-vară, la Căliman. Şi nu-i ceasul a rîde, nici a ne ameţi cu băutura... Avem treburi mai puţin hître de isprăvit...

— Taman pentru asta !... Mai prindem coraj, bade Petrache !...

— Cu basamacul lui domnu David, curaj ?... De asta ai tu nevoie ?... Ian fă-te-ncoa şi mai lasă-l pe jupîn David să-şi vadă de negustoria lui, că mult n-are să-l mai ţină negustoria sa în Prigorenii noştri !... O zi, două, şi gata !...

Spunînd, a întins mîna lată şi pietroasă, de pălmaş, peste tejghea, l-a cuprins pe Chirilă Chitic de-o aripă şi l-a scos afară, primprejur, trimiţîndu-l la masa unde cisluiau alţi gospodari. David Liftac a rămas cu ochii roşii de spuza nesomnului holbaţi la mîna cu vine groase şi cu încheieturi noduroase ca rădăcinile de corn. Pe urmă, ochii au trecut la celelalte mîini, ale tuturor, cu pumnii mari şi tari, cu pielea crăpată, bătătorită, învineţită de frig.

Tot satul i s-a părut în acea clipă că-i alcătuit numai din mîini, sute de asemenea cumplite mîini, care-şi încleaştă pumnii ciocane.

Petrache Dumba i-a surprins dîra privirii.

Mai de mirare e că i-a citit şi-n taina ascunsă a gîndului. Căci fără mijire de zîmbet, cu cotul sprijinit în tejghea, a vorbit uitîndu-se şi el la mîna pe

care o răsucea, o trosnea din încheieturi, o deschidea și o închidea sub barba lui David Liftac:

— Acum o vezi dumneata întîia dată, mîna asta, de te miară ea așa de grozav, domnule David? Hai?

— Eu?... tresări clempănind din dinți David Liftac și trăgîndu-se un pas îndărăt.

— D-apoi eu, domnule David?... Te miară ea grozav c-o fost bună la tăte, la plug, și la sapă, și la cazma, și la cele robii a lui giupînu luju, fără să-și cunoască dînsa a mai avea și alte puteri? Cam asta te miară! Nu?... Iacă, le-or mai venit rîndu mînelor aistora să mai facă și altă treabă, cu mai răpede spor!... Nu-ntrebi, care?

— Da de ce să-ntreb?... Nu-mi trebuie mie să-ntreb...

— Ți-oi răspunde atuncea și fără-ntrebare... Ca să-ți facă vînt dumitale și nevestii și pruncilor dumitale dincolo de hotaru Prigorenilor!... Aiastă treabă cu spor, mă tem că s-au deșteptat mînele noastre, s-o facă!... Boier, arendaș, crîșmar, vînt la toți! Care-s!...

— Dacă ziceți că trebuie sa plec, plec, bade Petrache.

— Ho! Mai domol, tot domol!... Că nu-i încă vremea, domnule David! Mai zăbovește să-ți găsim tovarășii de drept, pe domnu Sidor și pe domnu Marcus... Cu dînșii socoteala-i mai încurcată...

Suflarea lui David Liftac i-a înghețat în barbă.

Petrache Dumba s-a sucit pe tălpile opincilor și-a mers în odaia din fund, unde cu Sofronie Leahu, cu Istrate Crețu și cu alți gospodari care-și fac cu rîndul la schimb, urmează plănuirile lor.

— Măi Culiță? întreabă. Tot nu ne-aduci tu nici o veste de la feciorul părintelui?

— Tot, bade Petrache... îl așteaptă și părintele din ceas în ceas.

— Mergi atunci la fața locului și așteaptă!... Cum s-arată, într-un suflet să vii...

Culiță, argățelul părintelui Eftimie și fratele mezin al lui Simion Vatavul de la Zapodia și al lui Ion,

ajutorul de grădinar al boierului Damian Cumpătă de la Dărmănești, tropăi în botforii de iuft, sub ţurca grozava, luînd-o la goană spre datoria sa de ştafetă.

Ceilalţi au rămas să tăinuiască.

Unii în cojoace mai înstărite; alţii zgribuliţi în sumane pirpirii, rufoase şi roase pînă la urzeală, roşcate şi cîrpite cu peteci. Deosebire nu se mai află între dînşii. I-a unit acelaşi neastîmpăr, care coboară din ţara Moldovei de sus, a Botoşanilor şi Dorohoiului. Au ochii sticloşi, vorba gîfîită, un tremur în trupuri de nerăbdare ca harmasarii struniţi în zabală.

Petrache Dumba-i struneşte.

El işi păstrează firea şi hotărăşte aşteptare, pînă ce vine Gheorghieş, feciorul părintelui Eftimie, studentul de la Ieşi, care s-a zbătut şi astă-vară, şi astătoamnă pentru dînşii, să capete în obşte Cotul Hăbăşeascăi de la Epitropia Sfîntului Spiridon şi să-i scape de robia jupînului Iuju, de condicile jupînului Marcus.

— Şi dacă nu vine, bădiţă Petrache? întreabă Istrate Creţu, întinzînd degetele ciolănoase spre clondirul de pe masă. Dacă ne lasă la puterile şi priceperea noastră?

Petrache Dumba a apucat clondirul şi l-a ferit la o parte.

— Mai întii, lasă tu garafa în pace, c-avem nevoie de minte limpede!... A veni vremea să ciocnim paharele la cumătrie, nu înainte!

— Bine! Facă-se voia ta! mîrîi cam în silă Istrate Creţu, uitîndu-se cu tînjire la sticla depărtată de el. Dară de răspuns, tot nu ne-ai dat răspuns... Dacă nu vine?

— Nu se poate să nu vină!... Nu ne-o trimăs răspuns să-l aşteptăm şi să lucrăm cu chibzuială?... N-ai auzi ce-au spus dînşii, ştiudenţii, acolo, la adunarea lor din tîrgul Ieşilor?... Să nu uite că au o datorie!... or spus. Să nu uite că mai toţi cei de acolo, de la carte şi de la învăţătură, sînt feciorii

ori nepoţii celor ce se ridică în sate pentru pămîntu şi dreptatea lor !...

— Vorbe ! făcu Istrate Creţu.

— Frumoase vorbe, dară numai vorbe ! încuviinţă şi Sofronie Leahu, trăgîndu-şi pe frunte căciula ascuţită şi năpîrlită, de pălmaş calic. Vorbe!... Fapta n-aşteaptă, Petrache !...

— Asta aşa-i !... adăogiră glas şi alţi gospodari din jurul mesei, foşnindu-se în sumanele hrentuite.

— Şi adică, anume ce-aţi vrea voi a face ? întrebă Petrache Dumba, silindu-se să-şi păstreze toată stăpînirea şi trecînd cu ochii arzători de la unul la altul. Ce fel de faptă, anume ?

— Să mergem la hambare, Petrache !... vorbi Sofronie Leahu. Să mergem la hambare şi să ne împărtăşim din pînea noastră, muncită cu palmele noastre. Nu-ţi aduci aminte astă-toamnă, pe la început, cînd încărcam noi grîul lui giupînu Sidor ?... Ţi-am spus eu atunci, cum m-o pălit pe mine o miroazănă de pîne caldă, de m-o apucat ameţeala, cînd giupîneasa Malca a lui giupîn Marcus, scotea franzoale de celea împletite de la cuptior, albe, cumu-i caşul!... Pentru noi, pastramă de vacă moartă şi mămăligă de malai aprins... Apoi ne-a mai venit rîndu' să ne-nfruptăm şi noi de pîne albă. Că de asta s-apropie Revoluţia din sus !... Nu, mă oameni buni ?

— Fără de cît, că aşa-i ! au întărit cu neastîmpăr ascultătorii, jinduind cu ochii la clondirul de sub mîna lui Petrache Dumba. Dacă trece Revoluţia pe lîngă noi şi dacă ne lasă-n urmă ? Se cheamă că ce-i în mînă, nu-i minciună !... Spune şi tu, Istrate, ca unul care eşti mai proaspăt venit de la meliţie şi ai văzut mai multe.

Istrate Creţu s-a lepădat de răspuns :

— Să-l lăsăm deocamdată pe badea Petrache a spune şi a hotărî.

— Deocamdată ?

— Vezi bine că deocamdată ! Pînă mîni. Ca să nu zici că ne-am pripit şi c-am scrîntit-o. Pe urmă,

de mîni încolo, om avea şi noi cuvînt... Pînă mîni, care-i porunca, înalt comandir Petrache?

Istrate Creţu rînjea răutăcios, simţind că părerile cele mai multe sînt de partea sa.

Fără turburare, Petrache Dumba l-a privit dintr-o coastă şi s-a silit a da glasului o blîndeţe de împăciuire.

— Hai, Istrate!... întinde paharul să-ţi torn din clondir şi să-ţi potoleşti arşiţa. Pe urmă, mai ascultă-mă şi pe mine, că-s mai bătrîn şi mai pătimit...

Toţi s-au grăbit cu paharele. Le-au deşertat stropşindu-se şi tuşind, fiindcă rachiul era tare, marfă de frunte din orînda lui David Liftac; şi-au şters mustăţile şi buzele cale cu dosul palmei, care cu mîneca sumanului; apoi au dat ascultare, lungind gîturile.

— Se cheamă că oameni călări, de trimăs am trimăs noi la gară să oprească descărcatul şi încărcatul grîului! A început Petrache Dumba. Asta-i una... A doua-i, că nu de grîul pe care-l cară giupînu Marcus la gară, să-l mîne spre Brăila, avem noi a purta grija cea mare. De Cotu Hăbăşeascăi îi vorba. De pămînt... Asta ne doare. Pămîntu!... Cotu Hăbăşeascăi, pe care ni l-o smuls de la gură giupînu Sidor cu tertipurile lui... Şi pe urmă, de ce n-ar fi vorba chiar de Prigorenii noştri, de-aicea?... Pentru asta vine Revoluţia din ţara Moldovei de sus, către noi, şi pentru asta s-or ridica satele... Să-şi ceară dreptu la pămînt, nu ca să spargă şi să prade cîteva hambare. Să intrăm cu plugu în pămîntu nostru, acuma, în primăvară!...

Sofronie Leahu îşi împinse pe ceafă căciula ţuguiată, roşcată şi jerpelită, minunîndu-se cu neîncredere:

— Şi asta ar fi una. Numai că n-o prea văd eu!...

— Ai s-o vezi, vericule!... Un bob zăbavă. Ai s-o vezi, dacă ne-om învrednici s-o facem cu chibzuială! întări apăsat Petrache Dumba, petrecîndu-şi ochii la toţi, pe rînd.

— Adică are să ne deie giupînu Sidor, Cotu Hăbăşeascăi, aşa, de dragul nostru ş-a Revoluţiei ? întrebă rîzînd strepezit Istrate Creţu. Are să-şi frece mînile: „Nu ştiu, n-am văzut! Eu n-am nimica împotrivă... Luaţi-l şi stăpîniţi! şi munciţi-l sănătoşi!?..." Asta crezi dumneata c-are s-o facă, bade Petrache?

— Are s-o facă, dacă va vedea el că n-are încotro!

— Pînă una-alta nu s-arată aicea de faţă, să-l vedem noi la chip... S-o aminstuit, la Ieşii lui, unde cloceşte el ceva. Unde-i, ca să ne-o spună?...

— Are să fie! Azi-mîne, avem să-l vedem înapoi...

— Adus de baba Safta, cu descîntece şi cu ulcica? mîrîi Istrate Creţu.

Petrache Dumba îl măsură cu o dungă adînc şănţuită între sprîncene.

Simţea că oamenii înclină spre nerăbdarea şi rînjirea burlacului, fără răspundere de casă şi fără grija atîtor guri de hrănit, care apăsau asupra lui.

Biruindu-şi deci răspunsul mai hărţăgos ce-i mînca limba, vorbi arar

— Măi, Istrate, frate Istrate!... Te ştiu om diştept. O iei tu citeodată razna, că asta-i a tinereţii, dară te ştiu om diştept... Ian s-aprindem lampa, că ne-a prins noaptea!... S-aprindem lampa şi să ne vedem la ochi, ca să-mi răspunzi tu pe urmă mie uitîndu-te colea, în ochi, dacă e vorba de descîntece şi de făcut cu ulcica...

A frecat un chibrit, a aprins lampa şi s-a aşezat la locul său, petrecîndu-şi încă o dată privirea la tovarăşii de masă, rînduiţi pe băncile de lemn şi la umbrele lor negre, deşirate pe pereţi.

Din cealaltă încăpere, mare, a orîndei, se auzeau glasuri şi ciocnete de pahare, rîsul lui Chirilă Chitic, care se întrecuse cu cinstirile şi îşi aflase buni prieteni din aceeaşi tagmă, să-i ţină de urît.

Petrache Dumba s-a încruntat; dar şi-a stapînit oţărala.

Prin cuget i-a pîlpîit ca umbrele de pe perete, amintirea unei nopţi de astă-toamnă, în toiul ploi-

lor, cînd tot aşa se găseau dînşii aici, aşteptînd tot aşa să le-aducă răvaş, Culiţă, argăţelul părintelui Eftimie. Obliciseră dînşii că ar putea înjgheba obşte, să pună mînă pe Cotul Hăbăşeascăi: două sute de fălci arătură, optzeci fîneaţă, treizeci imaş. Răvaşul a venit. Toate erau aşezate pe roate. Şi ceva s-a scrîntit... Poate că s-a întrecut el atunci cu băutura şi a spus mai multe şi cu mai tare glas decît se cuvenea. Poate că s-a nimerit printre dînşii unul mai slab de fire, alde Chirilă Chitic, care a mers să-i vîndă lui jupînu Sidor pentru o mierţă de malai şi o carboavă de argint.

Asta n-a răsuflat nici acuma. Destul că jupînu Iuju a prins de veste şi a dat fuga să le-o ia înainte... Tot aşa, ca în astă-seară îşi făceau dînşii mari plănuiri, în mare taină şi cu mare neastîmpăr, cînd a venit de afară acest Istrate Creţu, cu cinci urme roşii de degete pe obraz, palma Dochiţei, cum le-a fost dat s-o cunoască mai apoi din spusele unora şi altora.

Datoria lor, a lui îndeosebi, e să lucreze acum cu mai multă luare-aminte. Şi să-i găsească vremea strînşi cot la cot.

Întorcîndu-se aşadar spre Istrate Creţu, a grăit cumpănindu-şi judecăţile, să-l aducă la gîndul său pe cale ocolită:

— Ian să-mi spui tu una, măi Istrate, vericule!... Acuma, că ne vedem la ochi... Să-mi spui, ce face el, vînătorul, cînd vrea să pună gabja pe-o hulpe, pe care-o ştie el cu pui sugaci?

— Pîndeşte pe-aproape de vizuina puilor. Pîndeşte, aşteaptă şi-o dibuie să-i cadă-n palmă.

— Asta vroiam eu s-o aud de la tine! Acuma ai înţeles?

— Am înţeles şi nu prea...

— Ai să înţelegi mai bine! Ş-or să-nţăleagă şi toţi oamenii iştia.. Unde-s puii lui giupînu Sidor şi a giupînesei Ghizăla?

— La curte... Unde să fie?

— Şi unde-s puii lui giupînu Marcus şi ai giupînesei Malca?

— Tot la curte...

— Acuma aţi înţeles?

— Am început a pricepe.., prinseră toţi a se mişca, rîzînd şi clătinînd din cap a încuviinţare. Nu-i proastă socoteala!...

Petrache Dumba nu mai privi la nimeni. Îşi privea mîinile mari şi noduroase, aşternute pe masă, strîngînd şi descleştînd pumnii.

Vorbi, cu ochii la ele:

— Mă bucură că aţi început a pricepe. Asta-i toată socoteala!... Cît o hi el de păcătos giupînu Iuju şi cît de păcătos giupînu Marcus, n-are să-i rabde inima să nu se-ntoarcă la plodurile lor. Mai ales pe asemenea vreme de primejdie pentru dînşii... Asta-i lege omenească, fie că-i vorba de creştini ori de necreştini. Aicea nu-i treabă de creştinie ori de necreştinie... Parcă legea la care se închină giupînu Sidor ne-a strîns pe noi aice? Faptele şi năravul lui!... Şi parcă de ne cădea pe cap un creştin bisericos nevoie mare în locul lui giupînu Sidor, nu ne aflam noi tot aicea acuma?... Nu ne omora el cu dragostea şi cu mila, măi Istrate?... Cunoaştem, că sîntem păţiţi... Ca să mă întorc la alde giupînu Sidor şi giupînu Marcus, fiindcă de dînşii e vorba. Precum ţi-am spus şi datu-ţi-ai şi tu seama, tot în mînele aieste, ale noastre, or să cadă... Vin singuri la capcană... Iară cînd i-om avea noi în mînă, i-om socoti! Să mai vină şi rîndu nostru a le face socoteală, nu numai dînşii să ne socotească în condicile lor măsluite..

— Adică, ce fel de socoteală? ţinu să afle numaidecît Sofronie Leahu, sucindu-şi obrazul chinuit în lumina gălbie a lămpii.

— Socoteală scurtă! Le aşternem hîrtiile sub ochi, să iscălească. Vă lepădaţi de Cotu Hăbăşeascăi? Bine!... Vă lepădaţi de Prigorenii pe care l-am muncit neam de neamul nostru, cu braţele noastre?... Şi mai bine!... Iscăliţi şi mergeţi sănătoşi... Luaţi-l şi

pe giupînu David cu nevasta lui şi cu pruncii lui şi duceţi-vă în lume, unde v-or îndrepta ochii... Nu?... Nu vreţi să iscăliţi?...

— Ei? glăsuiră toţi cu fierbinte îngrijorare. Şi dacă nu vor?...

— Dacă nu vor, om lăsa şi noi mînele aieste ale noastre, să-şi mai facă şi altă datorie!... Să mai apuce furca şi coasa şi sapa de coadă, şi-ntr-altfel!... Atuncea, da!... Pînă atuncea, să mai pornim la schimbul nostru şi să facem de strajă, ca să nu scăpăm puii de hulpe din vizuina lor, că dacă i-am scăpat, n-am isprăvit nimica, nici de data asta!...

Au plecat, să se împrăştie cu toţii, trecînd prin încăperea cea mare a orîndei.

De sub gazorniţa şi de sub şiragul de covrigi uscaţi, David Liftac, cu scurteica între umeri, i-a urmărit în tăcere, necutezînd să întrebe, clipind mărunt din genele roşii şi spuzite de nesomn.

— Ce-i cu dumneata, mătuşă Zamfiro? se minună Petrache Dumba. Ce-ai păţit de-ai ieşit din bîrlog, că nu te-a mai văzut nimeni de doi ani prin sat?...

Zamfira Urzicuţă, o băbuşcă pitică, zbîrcită şi vădană, care într-adevăr de doi ani nu mai călcase afară din coşmaga ei de la marginea satului, sub un dîmb, a răspuns în dinţii fonfi, cu glas subţire ca o aţă:

— Iaca am ieşit şi eu, Petrache, să văd cum vine Rivoluţia... Nu mai vine, maică?

— Vine, mătuşă! Vine...

— Apoi să vină mai răpede, maică! Că nu mai poci aştepta...

— Da ce-aştepţi dumneata de la Revoluţie, mătuşă Zamfiră, de nu mai ai răbdare?

Băbuşca i-a făcut semn să se aplece, ca să-i spună la ureche. Şi i-a şoptit, tipărindu-şi broboada neagră, pe capul mic cît un pumn:

— Ce s-aştept, maică?... Numai ţie ţi-o spun, Petrache, fiindc-aud că ai hi avînd cuvînt la dînsa...

Să-mi deie altă vacă, în locu văcuşoarei mele de-o pierit acuma doi ani, cînd au fugărit-o haidamacii lui giupînu Iuju la suhat şi-or ţinut-o nemîncată şi nebăută trei zile la curte, că n-am avut cu ce plăti gloaba... Să-mi deie altă văcuşoară, Petrache maică!... Că-s femeie bătrînă şi eu numai cu lapte mă ţineam şi de doi ani numai buruieni mănînc... Asta s-o faci tu pentru mine, Petrache maică, dacă Rivoluţia despre care tot zice lumea că vine, poartă ea steagul dreptăţii în mînă... O vacă porumbă să-mi deie, cum o fost Porumbaca me, săraca de dînsa!... Da să nu mă uiţi, Petrache maică!...

— Bine, matuşă Zamfiro! încuviinţă îndoielnic Petrache Dumba, oftînd din baierele inimii, fiindcă afla că răbojul Revoluţiei lor se încărca cu o sumedenie de alte încîlcite şi nedezlegate răfuieli. Fii fără grijă, mătuşă Zamfiră! Cum agiunge Revoluţia aicea, pun cuvînt şi s-a făcut treaba.

— Să trăieşti, Petrache! Da nu uita...

— Nu uit.

În prag, în noapte, Petrache Dumba şi-a împins căciula să-şi dezvelească fruntea şi s-o răcorească în văzduhul umed.

De la spate, a răsărit Chirilă Chitic, clătinîndu-se cu o litră pe jumătate deşartă în mînă. S-a clătinat, s-a proptit, a purtat ochii tulburi spre zări şi a dat strigăt adînc, zvîrlind cît colo sticla care s-a spart în ţăndări:

— Uliuliuu!... Măi fraţilor!... Ieşiţi şi vedeţi, măi fraţilor, măi!... Ieşiţi şi vedeţi c-o răsărit şi soarele nostru, măi!... Nu unu, măi!... Patru sori, ne-or răsărit, fraţilor!...

Oamenii au dat năvală, îmbulzindu-se din prag şi cercetînd cu ochii focurile învîlvorate, departe, peste culmi. Se împingeau şi cercau să lămurească locurile:

— Acolo-i, la Comana, la Mendăl Zinger! Dincolo, la Cîrligi, la Miţache Stroja! Şi dincolo, la Prisaca văduvei lui Canta... Iară noi stăm!... Arde

și 'ta Buiești, măi oameni 'buni, la Dudel Feibiș... Iară noi stăm'!... Cel de dincolo, de departe, unde să fie, bre Sofronie ?...

— La Poddleni, la cealaltă moșie a lui Stroja, unde să fie ?... Arde, c-o început răfuiala noastră !... Și noi stăm'!...

Petrache Dumba s-a depărtat spre locul său de strajă, cu mușelele încleștate și cu viermele îndoielii rozîndu-i în inimă, cum roade cariul în grindă. „Și noi stăm !... Iară noi stăm !..." Cuvintele îi sunau ca tot atîtea mustrări îndreptate prea îndelungelor sale chibzuieli și așteptări.

3

La Stănișoara, încă o dată, baba Acsinia Țuțuianca n-a rămas de minciună.

De două săptămîni, tot colindînd casele cu traista goală, mai pentru descîntece, mai pentru leacuri, mai pentru desfăcături, mereu pomenise despre anume semne. Iar acele semne începeau a se dovedi, căci doar nu ea le iscodise din senin.

De unde iernau toți cu nasul în cotruțe, strînși în grijile și lipsurile lor; de trei zile au prins a foi oameni fără ogoire de colo-colo, la învățătorul cel nou, Visarion Dobrușcă, la primărie și la curte, în vecini, unul la altul. Foaia și albăstrimea satului; jandarmii cu plicuri galbene în mîneca mantălilor albastre. Astîmpăr nu-și găseau nici domnul Nolica Gașpar și nici amîndoi cumnații săi: Picu și Sorcovăț, acesta din urmă adus ajutor la cerința surorii sale, conița Zîna, gașperița. Călări, în sanie ori pe jos, dar atunci însoțiți întotdeauna de un străjer sau de primar, se vînturau la primărie și la postul de jandarmi, vorbeau pe sîrma de telefon, la Piatra, se țineau în legătură cu vechilii boierului Damian Cumpătă de la Dărmănești.

Fiind de mai veche practică arendăşească, născut şi crescut printre ţărani, Nolică Gaşpar măcina însă altă făină la moara sa. Departe de a se face nevăzut şi a sta pitulat la ascunzătoare, mergea să înfrunte primejdia în faţă. Fără sfială. Cum fără deosebire de-al ţăranilor îi era şi graiul, neaoş, de om născut şi trăit în sate.

Cerca să intre în vorbă cu oamenii, oprind calul şi jucîndu-l pe loc:

— Incotro, bade Melinte?

— Ia încolo, la ale noastre...

Omul nu-i căuta în ochi. Făcea cu mîna nelămurit, spre cealaltă parte a satului, la casele mocnite şi mîhnite, sub cerul de plumb.

— Am nevoie de nişte oameni la pădure, la lemne, bade Melinte...

— Ti hi avînd dumneata!

— Şi nu vrei să te prinzi, bade Melinte? Treci pe la curte să facem învoială şi să primeşti arvună... Am nevoie măcar de treizăci de oameni!...

— Ca să ne ştii departe de sat, domnule Nolică?... Hai?... N-au decît să se prindă alţii dacă i-a lăsa inima s-o facă!... Eu nu mă depărtez de-aicea. Asta s-o ştii dumneata!...

Omul se întărea în glas şi în sumeţie, simţindu-se că nu mai e singur. Se alăturaseră de îndată, alţi gospodari, ieşiţi din case şi parcă din pămînt.

Departe, dădeau tîrcoale cîţiva copii, de cealaltă margine a şanţului, rebegiţi în sumăieşe lepădate de fraţii mai mari, cu mînecile prea lungi, încinşi cu curmeie peste mijloc.

— Care-i vorba, bre Melinte? se făcea a întreba neştiutor un gospodar din cei nou răsăriţi din pămînt, fără a se mai osteni la cuvenita plecăciune a arendaşului.

Nolică Gaşpar o lua el înainte cu răspunsul, pentru a dovedi că nu-i dintre cei pe care să-i biruie înfricoşarea.

— Bună ziua, oameni buni!... Iacă despre care lucru-i vorba... Ii spuneam eu lui badea Melinte că am nevoie de braţe şi de cărăuşi la pădure. Măcar treizeci de oameni.

— Şi eu ce-am răspuns? se propti Melinte în picioarele arcuite, cu mîinele înfipte în şerpar şi ţintindu-l acum cu ochii în ochi. Ce-am răspuns, domnule Nolicule?...

Nolică Gaşpar, înfipt şi el în şa şi în scări, lăsă să întîrzie răspunsul. Işi desfăcu din bumbi scurta blănită, scoase pachetul de tutun şi cutia de chibrituri.

A aprins, a tras un fum, pe urmă împrăştiindu-l cu mîna în văzduhul rece, a ţinut a arăta că nu ia acel răspuns în serios:

— Ai zis că nu vrei să te depărtezi de sat! Asta, după cît înţeleg, fiindcă ţi se pare dumitale că suflă şi intr-acoace, vîntul cel din sus... Am să-i răspund şi eu. Nici eu nu mă depărtez de sat!... Tocmai din această pricină.

— Adică să vedem care pe care? întrebă romînul îndîrjit, gata parcă să se apropie şi să prindă dîrlogii calului.

Domnul Nolică Gaşpar, cu o meşteşugită mişcare numai din călcîie, a îndepărtat calul nesimţit mai într-o latură şi s-a prefăcut a se mira foarte:

— Am spus eu asta, bade Melinte?... Cum, care pe care?... Cine se gîndeşte la care pe care?... Ce-i război?... Ne vedem fiecare de treburile şi de nevoile noastre, de la locul nostru... Eu tot mă ţin de vorba mea!... Treceţi pe la curte ori veniţi la primărie să cădem la o învoială pentru lucrul de la pădure...

— Şi celelalte învoieli?

— Celelalte învoieli, cum scrie la carte şi la lege...

Din dosul oamenilor îşi făcu loc Alecu Faraon, pătrunzînd în rîndul întîi şi vorbind clănţănit, într-o înfrigurare bolnavă care-i ascuţea glasul:

— Ba cum scrie la condicile dumitale, poate că vrei să spui, jupîne Nolică ?... La afurisitele celea de condici, care ne-or robit și ne-or uscat, de numai te uită la mînele mele !...

Glasul cu ascuțimi deznădăjduite de femeie care se vaicără și bocește a mort, precum și înfățișarea mîinelor scorojite de pelagră, au făcut să treacă un fior prin trupul celorlalți oameni. Au mestecat însă crîșnirea măselelor ; iar Melinte, cel ce se apropiase mai adineaori să apuce dîrlogii calului, a spus cu o hotărîre apăsată :

— Lasă, Faraoane, că nu-i încă ceasul să vorbim despre acele condici, aici, în mijlocul drumului !... Are să vină și rîndul lor...

— Cînd, frate Melinte ? Cînd ?

— Ca mîne !... Poate chiar mîne !... De asta, domnu Nolică nu scapă. O știe el prea bine !... Mergi, domnule Nolică ! Mergi, dă trap într-un galop la primărie și la telefon și strigă acolo, pe sîrmă, pînă ce ți s-o sparge cheptul ! Să vedem dacă răcnind, ai să poți opri pe loc vremea care s-a dat cu noi și merge amu cu noi ?

Nolică Gaşpar a întețit pinteni calului, trăgînd peste umăr cu ochii îndărăt și pipăindu-și tocul revolverului pus la îndemînă, în buzunarul scurtei blănite. Gospodarii s-au risipit care încotro, prin ogrăzi, căutîndu-și de lucru la sculele plugăriei. Nu atît că se arăta grabnică nevoie de ele, în asemenea sfîrșit de iarnă cu vîntoasele și gerurile din nou întoarse. Ci mai ales pentru a se afla în gurile șurilor și în curți, cu urechea ciulită la orice tresărire de glasuri și vuiete.

Unii își ascuțeau coasele ruginite de astă-vară, așa, fără nici o pricină și rost.

Pe poteca dintre garduri și marginea șanțului, Alecu Faraon se îndrepta și el spre casă, lovind cu opinca flendurită în crestele bulgărilor înghețați. Din nou îl mistuia arșița dinlăuntru și-i ardeau ochii în găvane. Înfășurîndu-și peste pieptul scorojit sumа-

nul rărit sită, mergea cu umărul strîmb, de-a coasta, să taie vîntul subţire.

— Ce-i cu condicile, Alecule? Ce se mai aude cu ele?... întrebă pe jumătate în a rîdere, pe jumătate a crezare, vecinul de casă, care se trezise să întărească stîlpii porţii cu o bărdiţă în mînă. Ce-i cu condicile?...

— Ce să fie, Mihalcea?... Le vine şi rîndu lor. S-apropie! Spunea şi Melinte Gurgui.

— Apoi numai că s-apropchie!... Asta stă scris! Stă scris în condicile noastre, că avem şi noi condicile noastre...

Vorbind, omul căutase fără voie, înspre zarea din sus a ţării, ca şi cum dintr-acolo aştepta el într-adevăr să se apropie ceva uşor de văzut ochiior. Semnul care stătea scris în condicile lor şi ale vremii. S-a uitat, a clătinat din cap — semnul nu s-arăta încă! — a stupit în palmă şi a purces a ciopli mai de nădejde cu bărdiţa în stîlpii de poartă.

Alecu Faraon a intrat în tindă păşind peste viţel şi peste coşarca de unde-a cîrciit o cloşcă aşezată pe ouă. A dat bună ziua fetelor ghemuite la lucru pe laviţa de sub fereastră, în lumina plumburie şi iernatică a după-amiezii. A lepădat căciula şi fără să mai dezbrace sumanul, s-a îndreptat spre culcuşul său de bolire de pe cuptor.

— Stăi, tătucă! făcu Salomia. Aşteaptă să-ţi aşez un căpătîi şi să trag un lăicer...

Aşteptînd în picioare, Alecu Faraon se rezemase cu palma de peretele cuptorului.

Se învîrtea încaperea cu el. Ameţeala îi împînzise văzul.

Cînd s-a mai limpezit, vorbi către una din fetele de la fereastră:

— Nu te mai gheboşi şi nu-ţi mai seca ochii, Frăsinico, pe horbota pentru madama Zina a lui domnu Nolică!

— De ce, tătucă?

— Pentru mai multe, fata tatei.

Frăsina aştepta, lăsînd în poale igliţele şi dantela împletită după învăţăturile doamnei Anne-Marie Udrea, plecată în ţara sa de la Marea cea mare.

Fosta-i stăpînă plecase, dar învăţătura i-a rămas. Şi acum Frăsina lui Alecu Faraon o folosea pentru a împlini zestrea fetelor lui domnu Nolică Gaşpar, cu plată de optzeci de bani, la lucru de-o zi.

— De ce să las, tătucă ? întrebă a doua oară.

— Pentru mai multe, fata tatei... Mai întîi că madama Zîna a lui domnu Nolică, n-are să mai apuce ea să-şi facă zestrea fetelor aici... A mai venit şi rîndu vostru, să mai pugiliţi şi pentru zestrea voastră, fetele tatei !... Mai pe urmă, fiindcă s-apropie... S-apropie...

— Ce s-apropie, tătucă ?...

— Semnele despre care vă spuneam eu astă-vară, că le-am auzit eu de la un gospodar din părţile de sus, dinspre Botîşăni, la o tabără de cară, în iarmarocul din Căliman... Nu v-aduceţi aminte ?...

— Ba da, tătucă !... Să le lăsăm acelea... a răspuns Frăsina, căutînd cu ochii mîhniţi la celelalte surori şi clătinînd din cap cu un oftat uşor.

Îşi spunea că taică-su a început iarăşi a ajuri din picioare şi că din nou are să zacă o săptămînă, luptîndu-se cu arătările-i din somn.

Dar Alecu Faraon se miră de această nepăsare a fetelor la vestirile vremii, cu deplină tărie pe ştiinţele sale :

— Cum să le lăsăm, fată ?... Că doară semnele acelea, adevărate au fost ! Mai adevărate decît semnele babei Acsinia Ţuţuianca... Şi împlinirea lor s-apropie... Acuma s-apropie !... Spunea acel om din ţinutul Botoşănilor, că începuseră a umbla încă de pe atunci în acele părţi, vestiri care au fost şi pe vremea Măriei Sale Alexandru Ion Cuza, înainte de împărţeala cea mare a pămînturilor...

— Ştim, tătucă ! Ne-ai mai istorisit-o de atî'ea ori

— V-am istorisit-o eu, dară se cheamă că abia acuma ni-i dat să trăim noi împlinirea lor... Lăsaţi-mă s-o mai spun, ca să-mi alin eu singur focul din mine...

— Spune atuncea, tătucă... oftă Salomia, care sfîrşise de orînduit culcuşul.

— O spun! Pentru mine o spun şi pentru voi o spun... Auzeau dînşii, în părţile lor, noaptea, pe la straja a doua a cucoşilor, venind şi ducîndu-se căruţe... Şi mai auzeau copite de cal şi paşi omeneşti... Chip că s-au sculat morţii vechi şi umblă prin ţară... S-au sculat morţii şi ţăs satele şi pămîntu-n lung şi-n lat, să ne deşteptăm şi noi... Să ne mişcăm şi să ne luăm singuri dreptatea noastră, dacă nu ne-o dau alţii... Că aşa scriu acele semne, din condicile noastre pe care numai noi, clăcaşii şi palmaşii le ştim!... Aşa grăia acel om din ţinutu Botăşanilor şi aşa tălmăcea el semnele acelea, de le-a auzit atunci şi Toader Gliga, moşneagul de la Zapodia... Iară acuma se dovedesc a fi adevărate. Au lucrat semnele, acolo, în partea de sus, şi au ridicat oamenii să-şi caute dreptatea lor, ceea ce şi fac... Acuma pogoară spre noi... Şi n-ar fi de mirare, la noapte, la straja a doua a cucoşilor, dacă aţi pune voi urechea la pamînt, n-ar fi de-a mirare, să auziţi acele copite de cai şi acei paşi de oameni, apropiindu-se. S-o faci asta, Frăsinica, fata tatei!... Şi tu, Salomio!

— Bine, tătucă!... au încuviinţat amîndouă fetele, din cele şapte, deprinse cu asemenea rătăciri din mintea lui Alecu Faraon. Acuma culcă-te şi te hodineşte.

— Mă culc... Mă culc, să mă găsească vremea hodinit şi-n putere!... Dară dacă auziţi voi semnele la straja a doua, să mă sculaţi şi pe mine...

— Bine, tătucă, te-om trezi... îl încredinţă Frăsina, oftînd şi încovoindu-şi din nou umerii pe spuma de dantelă, în lumina tulbure care-i seca ei ochii.

Alecu Faraon s-a zgrepţănit pe cuptor, în culcuşul său de bolire.

O clipă s-a ridicat într-un cot, întrebînd:

— Da Profira unde-i ?

— Mămuca s-o repezit c-o traistă pînă la moară, la Zapodia, după malai... O aflat o sanie care face drumu dus şi-ntors, şi zicea să n-o scape... S-o dus la coniţa Smaranda...

— Apoi acolo-i scăparea noastră. Nu vine dînsa cu mîna goală, de la Zapodia !... se linişti Alecu Faraon, lăsînd capul pe perină.

Iar îndată l-a cuprins somnul cu arătările sale dintotdeauna şi îndată a început a se zvîrcoli:

— Foc şi pîrjol, fraţilor, în catastifele lui jupînu Nolică !... Dă-le-ncoace, frate Melinte, să nu scape nici una !... Aşa, măi oameni buni !... Ha-ha ! Ia uitaţi-vă, ce mai cenuşă şi scrum s-o ales de catastifele Satanei !...

4

In sera de la curtea Dărmăneştilor, ajutorul de grădinar, Ion, îşi trecu mîna pe frunte şi ţîşni scîrbit printre dinţi o săgeată de stupit alb asupra florilor sucite şi răsucite.

Il înăbuşea încropeala umed dospită ca într-o baie de aburi şi mirosul putred de pămînt jilav, amestecat cu mirosul încă mai putred al orhideelor de care atît de fălos se simţea domnul Herman.

Prin geamurile mărunte şi multe, pătrate, dezvelite din rogojini, pătrundea o lumină verzuie, turbure, tristă, ca într-un fund de iezer stătut. Dar sus, cerul se desluşea albastru, cu nori fugăriţi de vînt. Şi cîteva crengi ninse, de copaci adevăraţi şi nechinuiţi, scăpaţi de alinierea şi frîngerea încheieturilor pe spalier.

— Eu mai ies o ţiră la vînt, să răsuflu, domnu Herman !... vesti Ion, apucînd cuşma de pe-o lădiţă cu mraniţă şi scuturînd-o, plesnit, pe genunchi.

— Înțelec, Ione! îl învoi grădinarul de nație austriacă, netezindu-și favoriții pieptănați rotund după chipul și asemănarea împăratului Franz Iosef. Tumneta, tota vreme ai nevoie te vînt.

De după polițele cu oale de flori, îl privea zîmbind cu blîndețe și milă, ca pe-o sălbatică dihanie incapabilă a se bucura, domesticită, de binefacerile civilizației.

— Ce să fac, domnu Herman, dacă nu m-o născut mama cu nas subțire pentru miroazna mîndrețelor dumitale de flori, care parcă-s niște limbrici?... oftă cu obidă Ion. Și ce să faci dacă nici nu m-o crescut corcolit pentru cloceala asta, care-mi răscoace mie crierii de-i simt fierbînd în cap?

— Înțelec, Ione!... Bine... Tu-te la vînt...

Ion se uită o dată la ceasul mare, de nichel, Roskopfpatent, aidoma cu al lui domnu Herman, prins cu lanț gros în chimir, așa cum îl căpătase el de la boier Damian Cumpătă fără propeliște din simbrie, numai ca să păzească regularitate cronometrică la promenadele higienice ale cățelului Bock. Se uită la ceas și rosti, atît pentru sine, cît și pentru urechea domnului Herman:

— Se cheamă că un ceas giumatate pot lipsi la apel! Mă tem c-am s-o iau pinpregiur, pe din dos, să văd ce mai umblă prin sat... Că umblă ceava, domnu Herman! Umblă!...

Grădinarul îl privi cu atenție și recunoscu:

— Umblă cefa foarte reu, Ione.

— Rău a fi pentru cei ce au a răscumpăra răutăți, domnu Herman! Pentru dumneata nu, că n-ai făcut nici o răutate pe lume, în afară doar că tot canonești niște copăcei și-i răstignești pe cruce... Și-n afară că strici bunătate de pămînt și de apă, pentru gîmboasele aieste de flori, băloase și putrede, de parcă-s ugere și altă comedie...

Domnul Herman era deprins acum cu dușmănia pe care o purta ajutorul de grădinar, tocmai împotriva celor mai glorioase victorii ale sale în meșteșu-

gul horticol. Cum altfel era însă lucrător bun, cu spor şi de nădejde, nu la acestea a luat el aminte. Ci la încruntarea încordată din ochii flăcăului.

De aceea i-a dat un părintesc sfat:

— Numai fii cuminte, Ione! Nu te-amesteca unde nu trebuie, ca să n-ajungă la auzul lui tomnu Damian... Sever cum este, tomn' Damian nu iertă.

— N-are decît!... Asta mă doare pe mine!... Acu mi-i totuna... La drept vorbind, de astă-toamnă, nu de acuma, mi-i totuna!

A închis uşa după el cu băgare de seamă, să nu zgîlţîne geamlîcurile gingaşe şi pereţii cu rafturi de flori.

Dar afară, trecînd prin faţa ferestrelor, păşi apăsat de duduia pămîntul şi îşi desfăcu cămaşa pe piept, să soarbă adînc aerul rece şi inţepător.

Domnul Herman a rămas o vreme netezindu-şi îngîndurat favoriţii rotunzi după chipul şi asemănarea împăratului din patria sa. Greu îi era să priceapă aceşti oameni ai locului, mai ales acum, cînd bîntuia printre dinşii ca un fel de molimă a îndîrjirilor.

Pe urmă, s-a întors la orhideele sale, treizeci şi şapte specii, colecţia unică din Moldova: orhidee de Iava, de Brazilia, de Madagascar, de India, de Japonia, de China.

Ion a slăbit apăsarea pasului cînd a ajuns în dreptul ferestrelor de la biblioteca boierului Damian, s-a strecurat pe portiţă în ograda din dos a acaretelor şi slugilor, de acolo a-luat-o la picior pe sub zidul împrejmuirii, cu creste de sticlă tăioasă pe muchia olanelor ca meterezele de cetate şi de temniţă. A împins căciula pe ceafă şi s-a pomenit fluierînd de unul singur, un marş sprinten şi săltat, soldăţesc.

Un ceas jumătate de libertate, departe de sera cu flori care-i leşiau inima şi de tovărăşia lui Bock cu zurgalăul său galben, îi părea acum bunul cel mai scump de pe lume. Raiul pe pămînt; dacă mai putea să fie un rai pentru el pe pămîntul acesta!

Cînd a ajuns pe uliţa mare a satului, a rotit ochii.

Umbla ceva cu adevărat, dar ceva încă nevăzut. Doi oameni alături într-o parte; alţi trei, în alta. Un jandarm călare, cu carabina scurtă la umăr. Cîteva ploduri tîrîndu-şi sănioarele de sfoară spre pripoarele de sub malul gîrlei. Şi nevestele strigînd la odrasle din porţi sau din tindă, ori dînd glas orătăniilor flămînde.

S-ar spune la întîia ochire că toate-s ca întotdeauna.

Pentru cine ştie a lua aminte, se lămureşte însă că oamenii nu se ţes ei de colo-colo fără nici o ţintă şi că femeile din tindă şi din porţi, dau ele glas, dar aiurea privesc. Îşi urmăresc cu ochii bărbaţii şi caută mai apoi mereu, în partea de sus a satului, în partea de sus a ţinutului, a Moldovei cu stema cap de bou, unde au început a se deştepta boii să scuture jugul de pe grumaz.

La şcoala lui domnu Ştefanache Bosînceanu, Moşul, cîţiva gospodari s-au oprit şi par a aştepta ceva. Pavel a Glafirei mai numit Hreanu, Ifrim, Dănilă Cuţui.

Printre dînşii, un om străin de sat, parcă din Stănişoara.

Ion s-a oprit şi el.

— Bună ziua, măi creştinilor.

— Bună, Ioane! Adică mai bună decît cea de azi, a fi ea ziua cea de mîine... a răspuns Ifrim, trecîndu-şi pe braţul din stînga o bărdiţă cu coada subţire şi lungă ca o bîtă ciobănească.

Pavel Hreanu îşi netezi musteţile amarnic de lungi şi stufoase, întrebînd :

— Vii de la curte?

— Precum se vede...

— Şi ce mai zice boierul Damian?

— Că cine-l vede şi cine-l ştie ce zice?... Cloceşte în odăile sale...

— Îmbalsamat în odăile lui! clipi Ifrim din coada ochiului către omul străin cu anume înţeles. Apoi dacă nu-i nimeni să-i scoată moaştele şi să le mai poarte

la zvîntat! S-or fi împuţit ca florile din steclăria lui domnu Herman, care-ţi tot cîrnesc ţie nasu din loc?

Ion îşi stăpîni rostirea vreunei păreri.

Cerceta pe sub sprîncenele cărbunii, străinul care la venirea lui spunea ceva cu însufleţire, iar acum contenise, privind nepăsător în sus, trecerea norilor albi şi repezi, pe cer.

După feleşagul său şugubăţ şi după datina întîlnirilor cu argatul de la curte, Ifrim îl mai zădărî cu o întrebare pe care i-o ştia el mai neplăcută decît toate:

— Dară conaşul Bock, nici el nu zice nimic, aşa, cînd mergeţi voi amîndoi la preumblare, Ioane?

Ion stupi o patacă albă pe lespedea scărilor de la şcoală, trăgînd cu ochii la omul străin:

— Mai schimbă, Ifrime, mai schimbă!... Că tot cu întrebarea asta îmi scoţi mie sufletu, parcă nu mi-l scoate el destul javra ceea boierească de Bock, bocăni-l-aş în cap, să-l văd îmbalsamat şi pe el, ca pe stăpînu-su!... Mai schimbă, că nu-i vremea de a ne împunge unul pe altu!... Pare-mi-se că altele mai de seamă avem noi acuma a ne spune şi-a face...

— Apoi asta să-nţălege!... încuviinţă îndată Dănilă Cuţui, săltîndu-şi sumanul petecit pe umerii cumplit de laţi. Altele avem noi a spune ş-a face, că ne-o venit şi rîndu nostru să spunem şi să facem!... Cum adivarat grăia şi creştinu ista din Stănişoara, care-o adus hîrtie scrisă de la domnu învăţător a lor, Dobruşca, la Moşul nostru, Bosînceanu...

Omul din Stănişoara, cu obrazul osos şi smead sub cuşma brumărie cu fundul lat, îşi ciugulea musteţile subţiri şi arnăuţeşti, păstrînd strajă gurii faţă de un argat de la curtea uscatului boier Damian.

Dar Ifrim, cel care mai adineaori îl împunsese cu gluma pe Ion şi simţea o părere de rău fiindcă a scormonit într-o amară obidă a flăcăului, află prilej să-şi dreagă nesocotitele porniri fără răutate.

Vorbi:

— Poţi urma fără grijă, cumătre Trifan. Aist om pe care-l vezi, nu-i slugă boierească vîndut cu trup

și cu suflet stăpînului. Cum n-o fost vîndut, cu trup și cu suflet, nici Pavel Hreanu cît a slujit el atîția ani, pînă mai acum două luni, cînd i-o făcut vînt afară boieru, să piară de foame... Ii frate cu Simion de la Zăpodia...

— Ești frate cu Simion? se minună bucuros foarte străinul. Apoi chiar azi l-am văzut și-am vorbit eu cu el, acu să fie vreo trii ceasuri... De-acolo vin. Am fost c-o leacă de ravaș pentru domnu senator, de la învățătoru Dobrușca al nostru... Dară am calcat cu stîngu. Lipsă!... La București... Ș-am căzut aicea, cu alt ravaș... Pe mine mă cheamă Alexa Trifan... Alexa Trifan din Stănișoara.

— Și eu Ion. Ion a Vadanei! se înfățoșă fratele lui Simion, ciocnind călcîiele botforilor, soldățește. Numai că nu-s din partea locului... De la Prigoreni, ținutu de Ieși.

— Atuncea de asta s-o tîmplat să nu ne cunoaștem pîn-amu! se lămuri Alexa Trifan.

Și se dezmorți din tăcerea lui bănuitoare, ușurat că s-a rupt gheața și că poate urma.

— Vorbeam despre răvașele pe care le-am avut eu de purtat astăzi de la învățătorul nostru, Visarion Dobrușca. La domnu senator am dat greș... Și acolo ne era nădejdea! Fiindcă după cum vei fi știind numai cu ajutorul celor mari și tari, dară cu puțintică omenie, putem trage nădejde s-o scoatem la capăt. Altminteri, nu ne mai rămîne decît să punem și noi mîna pe pari și pe furci, să ne facem singuri dreptate...

— Apoi să-nțelege că punem mîna pe pari și pe furci! se îmbulzi în vorbă plin de aprindere Dănilă Cuțui. Hehei!... Cînd om pune noi mîna pe pari și pe furci, nu ne mai stă nimeni împotrivă.

Ifrim l-a tras de mîneca sumanului:

— Mai tacă-ți gura, Dănilă, că asta o știm noi și fără să ne-o spui tu. Lasă omul să vorbească!

— Iacă îl las! Să-nțălege că-l las să vorbească... De ce să nu vorbească?...

Alexa Trifan zîmbi a rîde sub musteața subțire, fiindcă apucăturile lui Dănilă Cuțui îi erau de mult cunoscute.

Își drese glasul, continuînd :

— Pînă să punem mîna pe pari și pe furci, cumințenia ne povățuiește să mai încercăm cu bună înțelegere! Mai știi ?... Poate or avea cumințenia asta și cei care au în mîna lor cuțitul și pînea... Iară nădejdea în asemenea cumințenie, tot la conu Iordache mai este. Că doară el ne mai cunoaște și ne mai simte păsurile... Nu ca boieru Damian de-aicea și alții sute și sute de jur împrejur. Vede-se că-i dat pe lume să fie frați și frați, dară să nu samene ca scripca cu iepurele. Asta mai bine ca oricine, poate s-o spună cunoscutu ista nou al meu, Ion a Vadanei, care am înțeles că-și cîștigă pînea amară la curtea boierului Damian...

— Mămăliga, nu pînea !... rectifică Ion. Mămăliga amară.

— Mămăliga amară !... a încuviințat Alexa Trifan, clătinînd din cap atotștiutor. Simion de la Zapodia a avut noroc de conu Iordache. Pe dumneata, soarta te-o mînat la conu Damian... Doi frați, la doi frați... Dipartare ca de la cer la pămînt...

Dănilă Cuțui se frămîntă locului, săltîndu-și sumanul pe umerii lați.

A vrut să spună ceva și n-a mai spus. Dar toți au știut ce-ar fi avut el a rosti : „Apoi să-nțelege că-i departare ca de la cer la pămînt!" Ion privea înnegurat înainte, peste oameni și zidul școlii, gîndindu-se la soarta sa care avea numele Dochița. A înăbușit un oftat și a schimbat privirea din negurile lui, la chipul lui Alexa Trifan.

Omul din Stănișoara răsuci o țigară, aprinse și pîcîi, rotind ochii de la unul la altul :

— Vi le aminteam eu acestea, fiindcă toată nădejdea tot la sprijinu lui conu Iordache ne-o rămas. Nouă din Stănișoara și dumneavoastră, de aici din Dărmănești. Așa ne-o arătat a sta lucrurile și învățătoru nos-

tru, care are minte isteață și cutezătoare precum îl știți. Așa credem și noi.

— Ei cum adică? se munci în loc de astă dată Pavel Hreanu, smulgîndu-și caierele musteților uriașe în nedumerită nerăbdare.

— Cum?... Iaca, cum!.. Vîntu răscoalei se cheamă că vine spre noi, într-acoace. Vine din sus, dinspre ținutul Botoșănilor... Soarta mai este și în mînele noastre, nu numai în zodii. Cum tot învățătorul nostru Visarion Dobrușca, ne-o luminat a înțelege. Acolo au purces a se ridica mai întîi și-ntîi să-și schimbe ei soarta pecetluită în zodii oamenii din Flăminzi...

— Apoi dacă erau flămînzi, cum să nu se ridice și să ceară pîne și să se botoșască și să se rocoșască? tălmăci întîmplările după înțelegerea lui Dănilă Cuțui, scuturîndu-și umerii în suman și zburlindu-și căciula ferfeniță pe cap. Nici că se putea el altfel, dacă pe flămînzi i-a agiuns cuțitu la os și le ghioraie mațele de foame! Parcă pe noi nu ne-o agiuns cuțitu la os?

Alexa Trifan îl așteptă să sfîrșească, pîcîind liniștit din țigara groasă. Îl povățui apoi, cu oarecare zîmbet ca pentru un becisnic la minte, cum îl știa:

— Nu-mi lua vorba din gură, Dănilă, că nu-s lucrurile chiar așa cum le vezi tu!... Nu-i vorba de flămînzi, că flămînzi sîntem noi cu toții, muncitorii de pămînt din țara asta romînească. E vorba de-o moșie care se cheamă Flăminzii, din ținutul Botoșănilor, o moșie întinsă și mare, de să tot aibă vreo douăsprezece mii de fălci. O moșie ținută în arendă de-un fel de Nolică al nostru de la Stănișoara, numai că-i un cloncan mai mare... Iară oamenii din șăpte sate de pe acea moșie, s-au ridicat să capete pămînt cu douăzeci și cinci de lei falcea pe an, plătiți în bani, nu în muncă, așa cum le-a fost lor făgăduit încă de anul trecut, chiar arendașul. Aista-i adivărul curat. Pe urmă adivărul și strigătul pentru dreptate s-a întins și aiurea... Vine spre noi!... Cum limpede și cuminte judeca învățătorul nostru, Visarion Dobrușca. Se în-

tînde şi se lăţeşte strigătu pentru dreptatea noastră în toată ţara, cîtu-i de lungă şi de lată. Iară datoria noastră care-i ?

Toţi au privit la el cu încordare, dar n-au găsit răspuns'

— Care-i ? scăpă cu neastîmpăr Dănilă Cuţui. Spune : care-i ?

— Am să vă spun eu care-i datoria ! răspunse Alexa Trifan, din Stănişoara. Adică v-o spune prin gura mea, învăţătoru nostru, Visarion Dobruşca. Ca unul care-i mai luminat şi-a făcut şcoală alăturea de un om care-a fost el ministru în ţara romînească şi are să mai vină el la mărire... Să fim pregătiţi ! Asta ne-o . punea învăţătoru nostru. Să ştim ce vrem şi să ne pregătim a arăta şi celor în drept ceea ce vrem. O schimbare şi o lege trebuie să vină. Nu se poate să nu vină, fiindcă toţi cei care fac legile dacă au cît de cîtă cuminţenie la cap, vor fi stînd şi dînşii acuma şi cumpănesc, acolo, la Bucureşti, unde a mers de faţă, să nu lipsească, şi conu Iordache de la Zapodia. Ş-acuma mă-ntorc la cele ce spuneam eu şi nu de la mine le spun. Cele ce le-o scris învăţătoru nostru lui conu Iordache, la Zapodia, şi-aicea, lui domnu Ştefanache Bosînceanu... Conu Iordache a fost prietin, frate de cruce, cu răposatu boieru Lupache Udrea al nostru. Are cuvînt şi ascultare la boieru cel tînăr Octav Udrea, care trăieşte cam tot pe ceea lume, fie că vine el aici cum o venit astă-vară, fie că rămîne în străinătăţile sale... Asta-i cerea învăţătoru nostru, Visarion Dobruşca, lui conu Iordache !... Să bată telegramă în străinătăţi la stăpînu Stănişoarei şi să-l pună în cunoştinţă de cele ce se întîmplă în ţară. Să-i ceară lui ca la cea dintîi schimbare pe care are s-o aducă legea, mai întîi la oamenii de pe moşia sa să se gîndească. La cei care s-or născut şi-au crescut sub ochii răposatului boier Lupache, pe care el i-o botezat, el i-o cununat şi adesea el i-o înlesnit să-şi închipuie gospodăria... Iară pe domnul Nolică, să-l trimată unde-o

înţărcat dracul copchiii, dacă vrea să nu-l trimetem noi !...

Dărmăneştenii au clătinat din cap.

— Asta cu Stănişoara ! a spus Ifrim. Dară noi ? Noi, cei de aicea ?

— Pentru Dărmăneşteni e mai uşoară treabă. Cum arăta tot învăţătorul nostru, Dobruşca, şi cum i-o scris Moşului, lui Ştefanache Bosînceanu... Mai uşor, fiindcă era lucru început şi gata-gata să agiungă la împlinire. Vă-ntoarceţi la Holboca !

— Cum ne-ntoarcem la Holboca ? întrebă Pavel Hreanu, cu mîna încremenită pe caierul musteţilor de minunare. Cum, la Holboca ?

— Holboca nu-i a statului ? N-o rămas tot a statului ?... N-am pornit noi astă-toamnă şi în toiul iernii, trei sate, Dărmăneştii, Stănişoara şi Malurile, să întemeiem obşte şi s-o căpătăm noi în arendă ? Noi, care muncim pămîntul cu palmele noastre, nu cei care se îmbogăţesc pe urma muncii noastre...

— Apoi asta să-nţelege ! se frămîntă Dănilă Cuţui. Dînşii se ghiftuie şi noi rămînem cu palmele goale.

— N-ai să mai rămîi cu palmele goale, Dănilă ! vorbi Alexa Trifan. De asta te-ncredinţez eu... Nu se mai poate. S-o isprăvit cu robia noastră de haram !... Facem adunare de obşte la noi şi adunare de obşte aici, în cea mai deplină rînduială. Adunăm iscălituri şi cerem la nevoie chezăşie lui conu Iordache să pună ca' senator, cuvîntul unde trebuie. Ceea ce n-o făcut atunci stăpînirea de voie, are să facă acuma de nevoie... Prea multe glasuri strigă, din prea multe părţi... Nu se poate să nu biruie şi dreptatea noastră, măcar o dată la o giumătate de veac !

— Şi dacă nu biruie ?... întrebă Ion, care părea neîncrezător şi nemulţumit cu aceste orînduieli prea paşnice. Dacă ne-aşteaptă pe toţi, cele ce s-au întîmplat astă-iarnă, în toiul ninsorilor ?... Colindă de haram, pe la cei sfinţi de la Ierusalim...

— Atuncea, frate Ioane, ne-a lumina mintea ce-avem de făcut!

— Mintea? mîrîi Ifrim, trecîndu-și bărdița pe mîna dreaptă. Mintea? Săraca noastră minte, că tot de prea multă cuminţenie am rămas unde sîntem! Mai multă încredințare decît în minte, am eu în bărdița asta!

Dănilă Cuţui a fost îndată de aceeași părere:

— Apoi să-nțălege! Că dacă nu merge cu mintea și cu cuminţenia, luăm barda și dăm cu dînsa-n Dumnezeu, pentru dreptatea noastră! Asta-i, și căpătul!...

5

— Măgură Irina, la cancelarie!

— Măgură, la doamna directoare!

— Irinel!

— Repede!... Irinel! Unde-i Irinel?...

— Irinel Măgură! Irinel!

Chemarea fugi pe sălile pensionului, urcă scările, cutreieră clasele, trecu din elevă în elevă, așa cum alerga telegrafia focurilor aprinse și buciumelor, din ghergan în ghergan, pe întinsul Bărăganului, cînd năvăleau hoardele.

Toată școala a știut că Măgură Irina e chemată la doamna directoare, în afară de Irinel, care cu urechile astupate în ghiocul palmelor, citea de zor discursul lui Simeon Bărnuțiu, de la 2 mai 1848: „Fost-am cu goții și nu ne-am făcut goți; fost-am cu hunii și nu ne-am făcut huni; fost-am cu avarii și nu ne-am făcut avari..."

— Măgură Irinel!

— ... „fost-am cu ungurii și nu ne-am făcut unguri; cu sașii și nu ne-am făcut nemți. Așa este fiilor!... Nu ne-am ungurit, nu ne-am nemțit, nu ne-am..."

— Măgură Irina!... Irinel!

— „... ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanța și bărbăția voastră. *Dixi et salvavi anima meam!*"

— Măgură !... Irinel, pentru Dumnezeu ! Fugi la doamna directoare !... De zece minute, te caută toată şcoala !...

Irinel s-a ridicat fără grabă din odăiţa cu paltoane şi mantăli, unde se ascunsese de ochii şi de dragostea colegelor, ca să-şi înveţe lecţia în relativă tihnă, după baricada cuierelor cu haine, berete şi glugi, tot echipamentul de iarnă al externelor şi semiinternelor de la institutul de fete Oltea Doamna, condus de doamna Cleopatra Negoianu. Acolo se refugia în recreaţii, pospăind o lectură cu mare viteză, cînd mergea zvonul din clasă în clasă că o profesoară venită cu toane de harţag conjugal de acasă ori un profesor mahmur, s-a pornit pe extemporale, pe ascultat şi pe „stricat" mediile. Un asemenea zvon cutreierase şcoala dis-dedimineaţă.

Tot corpul didactic al institutului Oltea Doamna se afla în nervi.

Nu fiindcă de aseară circulau ştiri ciudate în oraş despre ameninţarea unor răzmeriţe ţărăneşti, departe, la sate. Era altceva, mai grav. Se vorbea despre un inspector îndrăcit, care vizitează prin surpriză şcolile particulare din Moldova, tăind şi spînzurînd, stropşind elevele, admonestînd descălimea în faţa clasei, aşternînd observaţii şi constatări de-o severitate grobiană în memorabile procese-verbale.Iar acest inspector-fantomă, fusese zărit astă-noapte în gară, coborînd din tren.

Irinel Măgură încerca în ceasul al unsprezecelea să se apere de ruşinea unei ignoranţe totale, devorînd pe nerăsuflate discursul lui Simeon Bărnuţiu. Acum o chemau la doamna directoare !

A închis cartea în geantă, a încredinţat geanta prietenelor şi s-a depărtat spre cancelarie, tipărindu-şi cutele fustei.

— Te-aşteaptă doamna directoare ! Puteai să te mişti mai repede, fandosito !... o mustră pe culoar tocmai profesoara de limba romînă, singura care nu-i arăta nici un fel de simpatie.

Măgură Irina intră verificîndu-şi uniforma, ca un recrut la inspecţia comandantului.

Altă profesoară, Tanti Aglăiţa, celebră în tot tîrgul pentru moldoveneasca-i de baştină, pentru imensa-i poşetă ca un geamantan cu scule de moaşă şi pentru nemărginita-i bunătate de inimă, o orientă cu blîndeţe :

— Nu pi uşa ceia, Irinel!... Pi cealaltă, di colo, copchilă dragă !

Glasul binevoitor avu un efect tonic.

Eleva Măgură Irina nu se ştia vinovată cu nimic : totuşi îi ticăia inima, fiindcă o confruntare cu doamna Cleopatra Negoianu, nu însemna pentru nimeni un prea plăcut moment din viaţă.

In penumbra cancelariei directoriale cu stolurile totdeauna trase ca să cruţe migrenele doamnei Negoianu, eleva a clipit mărunt şi repede, neştiind încotro să se îndrepte. Numai după ce ochii s-au deprins cu semiîntunericul şi au desluşit silueta neagră la biroul vast, Irinel a înaintat cîţiva paşi, apropiindu-se ca o inculpată în faţa judelui de instrucţie.

— Vino mai încoace, Măgură ! rosti Cleopatra Negoianu cu o nuanţă protectoare, atît cît putea să-şi mlădieze vocea o asemenea persoană rigidă şi mecanizată. Apropie-te !

Irinel Măgură s-a apropiat.

Ochii directoarei examinară rapid, dar minuţios, uniforma, ţinuta, ciorapii, botinele, pieptănătura, mîinile şi unghiile elevei.

Nu descoperi nimic nereglementar. Simţi o satisfacţie, fireşte neexteriorizată pe chipul tăios şi sever.

Totul îi confirma spusele Tanti Aglăiţei. Era o şcolăriţă cuminte, modestă şi săracă. O tolerase cu ratele pensiunii în întîrziere. La ultima verificare a contabilităţii, hotărîse însă s-o trimită acasă dacă în cinci zile nu-şi achită restanţele, pentru a nu crea un primejdios precedent. Atunci, Tanti Aglăiţa şi Grigore Panţîru au sărit întru apărare, pomenind despre sărăcia văduvei paralizată de cinci ani într-un jîlţ, des-

pe eleva care cîrmuieşte singură gospodăria casei şi îngrijeşte cu o înduioşătoare abnegaţie de mama bolnavă, despre alte amănunte care au clătinat neînduplecatele-i decizii. De altminteri, tot datorită lui Grigore Panţîru şi Tanti Aglăiţei, de cinci ani institutul Oltea Doamna inaugurase o inovaţie care a pus în mişcare tot tîrgul. Cîte trei burse în fiecare clasă, pentru fetele de ţăran lipsite de mijloace. Elevele bursiere se dovediseră fruntaşe la învăţătură. Două serbări şcolare pe an, contribuţia corpului didactic şi anume liste de subscripţie administrate de Tanti Aglăiţa, plăteau bursele fără să păgubească interesele doamnei Negoianu. Atît doar, că acum bursierele, fete de ţărani, se transformaseră într-un ferment de agitare în şcoală, agitînd-o şi pe doamna directoare.

— Ai primit avizul de la secretariat? întrebă trosnindu-şi degetele lungi şi osoase.

— Da, doamnă directoare. Vă rog să-mi mai acordaţi o amînare...

— Bine. Aceasta o s-o aranjăm mai tîrziu. Aflu că mama dumitale e bolnavă.

— Da, doamnă directoare. De cinci ani...

— Şi cine îngrijeşte de dînsa?

— Eu, doamnă directoare. Cît pot şi cum mă pricep. Eu şi o servitoare bătrînă, pe care o avem de cînd eram mică.

— Iar de dumneata, cine îngrijeşte?

— Nu înţeleg, doamnă directoare. Eu... Eu sînt destul de mare, ca să îngrijesc de mine.

— Altceva te întreb. Vreau să zic, ce tutor ai?

— O rudă. Un unchi bătrîn şi el. Stroe Bîrlădeanu.

— Cel cu studiile şi cu documentele?... Cel cu Ţăranii, pămîntul şi boierii în decursul veacurilor? întrebă doamna Cleopatra Negoianu, cu o dispreţuitoare ironie pentru astfel de oameni, cu astfel de manii, căci ea nu admitea decît maniile sale. Stroe Bîrlădeanu de la Tăcuta?

— Da, doamnă. E un om foarte de ispravă. Însă, cam distrat...

— Cam? Nu cam! Ci distrat de-a binelea! Il cunosc. Acela, are el nevoie de un consiliu de familie. Asemenea oameni dezordonaţi, sînt un regretabil exemplu pentru societate. Eu i-aş pune sub interdicţie!

Eleva a plecat ochii luminoşi în parchetul lustruit oglindă şi a tăcut.

Nu-i plăcea să audă vorbindu-se cu atît de nedreaptă severitate, despre un om curios, original, „dezordonat", dar care în orice caz, nu făcuse nici un rău, nimănui.

Doamna directoare aşeză un tampon deplasat cu un milimetru de la locul său fixat o dată pentru totdeauna, încă de acum un deceniu.

Ridică privirea:

— Uite ce este, Măgură Irina... Vreau să mă interesez mai de aproape de soarta dumitale. Mi-a vorbit doamna profesoară Aglae Costăchescu, domnul profesor Grigore Panţîru... Nu te pot lăsa singură în situaţia aceasta, cu o mamă paralizată şi cu un asemenea tutor. O să căutăm... Adică am să caut eu şi am să găsesc eu o soluţie. Ora a treia, pe cine aveţi?

— Desenul, cu domnişoara Bogza.

— La jumătatea orei, exact la douăsprezece, îţi ceri permisie. Spui că eu te-am chemat. Şi vii sus la mine. Acasă... Vreau să-mi dai unele amănunte. Poate că şi soţul meu, ca prefect, are să-mi dea concurs, pentru a realiza o idee a mea... Nu există aci o şcoală primară cu numele Alexandru Măgură?

— Da, doamnă directoare.

— Este vreo legătură între acest Alexandru Măgură şi familia dumitale?

— Da, doamnă... A fost clădită şi donată de un frate al tatei. Înainte de a săraci familia noastră, cînd nici nu eram născută.

— Tocmai. Tîrgul Călimanului s-a ales aşadar cu o şcoală, care n-a costat nimic. E poate momentul, ca acum, comuna să-şi plătească sub vreo formă, o datorie de recunoştinţă... Măcar o pensie, scutiri de dări, în fine ceva care să vă înlesnească existenţa...

— Vă mulțumesc, doamnă ! Dar...

Indexul doamnei directoare, înălțat, reteză acest început poate de expansiune recunoscătoare, poate de mîndră împotrivire, care nu-și aveau locul într-o asemenea încăpere solemnă și rece.

— Nici un dar... Poți să pleci. Și nu uita ! Douăsprezece fix. Pentru mine exactitatea este prima calitate a unei ființe într-adevăr civilizate.

Afară, Irinel Măgură a clipit, orbită acum de lumina culoarelor.

A stat să-și apese cu palma zvîcnirile inimii, apoi a pornit cu o avîntare elastică în pași, cu o înviorare înfrăgezită pe buze.

La prima întrebare a doamnei Negoianu, se temuse că va fi trimisă acasă pentru neîngăduită întîrziere în plata taxelor. Într-o singură clipă, i-au trecut prin minte o sumă de soluții disperate, umilitoare și absurde. Să scrie la Zapodia, rubedeniilor îndepărtate, dar omenoase. Să plece la Tăcuta, la unchiul Stroe. Să se spovedească și s-o implore pe Tanti Aglăita, ca să obțină o nouă păsuire... Se agățase cu imaginația de orice nădejde, nu atît pentru cariera ei școlărească pe care ar fi curmat-o astfel sărăcia, cît pentru a cruța de încă un amar pe bolnava imobilizată în scaunul său de paralitică. Iar acum, printr-o minune care nu încăpea nici într-o prevedere, amenințarea era înlăturată.

Niciodată, doamna Cleopatra Negoianu n-a vorbit atît de blînd unei eleve. Niciodată nu s-a interesat și de existența lor cu mărunte și umile mizerii, în afară de școală, de note, de uniforme, nasturi și pieptănătura reglementară.

Colegele au întîmpinat-o cu exclamații de zgomotoasă nerăbdare. Nerăbdare și surpriză. Nu prea ieșea nimeni din cancelaria doamnei directoare, cu zîmbetul acesta și cu lumina aceasta în ochi.

— Ce-a fost, Irinel ? inaugură interogatoriul, Antoniu Gabriela.

— Lasă, tu! o îndepărtă Luca Eleonora, prinzînd brațul prietenei și luînd asupră-și misiunea de a descoase de-a fir a-n păr. De ce te-a chemat? Ce te-a întrebat? Ce i-ai răspuns?...

Luca Eleonora aștepta avidă detaliile, gata să reconstituiască dramatic scena, cu tot darul său actoricesc.

— N-a fost nimic, Lenora!... Mi-a spus să viu sus, acasă, ora a treia...

— Acasă la doamna directoare? Sus?

— De ce nu? Sus, acasă la doamna directoare...

Privilegiul acesta atîta de rar îngăduit muritoarelor eleve de rînd ale institutului Oltea Doamna, stîrni altă rumoare de senzație. Toate colegele — în afară de cele trei bursiere, fete de țăran care alcătuiseră un grup izolat și ostil de cîteva zile — a împresurat aleasa între alese, asaltînd-o cu întrebări și mirări. Luca Eleonora o implora de toți Dumnezeii să ia neapărat aminte la decorul din apartamentul doamnei Cleopatra Negoianu, la tablouri, la covoare, la distribuția mobilierului, pentru a sluji la o punere în scenă a piesei satirice cu aluzii și cuplete: „Don Prefect Sănducu și Barbara sa!" Această satiră era evenimentul sezonului în Tîrgul Căliman. Autorul, Laur Geaușescu-Cătălin, poet și epigramist, proprietarul, directorul, redactorul-șef, reporterul și administratorul hebdomadarului politic și literar *Plaiul natal,* combătea de multă vreme, cu înverșunată energie și cu toate resursele proteicului său talent, guvernul conservator de la centru și pe domnul Sănducu Negoianu de la periferie, reprezentantul softa1elor din Căliman.

Secătuind calea articolelor de doctrină, a epigramelor, a pamfletelor, fabulelor și parodiilor de balade populare, într-o înflăcărată inspirație le-a prelucrat toate. Le-a contopit și le-a turnat în piesa cu numeroase cuplete, ce urma să fie jucată de o trupă de amatori în saloanele clubului liberal, sub auspiciile domnului avocat Mitran Iliescu zis Bucluc, rivalul domnului Săndel Negoianu și pretendentul cel mai activ, mai ve-

hement și ireconciliabil la succesiunea sa prefectorială. Un democrat sută în sută, energic și zurbagiu, buclucaș, Bucluc, nu un parazit care și-a tocat moștenirea. Luca Eleonora, verișoară de gradul ● cu tînărul Laur Ceaușescu-Cătălin, nu putea să apară pe scenă. Dar posedată de demonul actoricesc, se resemna măcar la rolul subaltern și clandestin de regizoară din umbră.

— Înțelegi, Irinel ?... stăruia cu înfrigurare. Ia notă de tot... Ușile ! Foarte important, pentru intrări și ieșiri... Pe urmă, scaunele, tablourile... Ce subiect au tablourile și cum sînt așezate...

— Nu mai insista, Lenora ! o opri Irinel Măgură. Inutil. Nu pot s-o fac.

— Cum ?

— Nu pot să fac așa ceva... Mă mir de tine ! Merită oare doamna directoare, să ajungă un subiect de rîs și de cuplete în oraș ?

— Dar nu e vorba de doamna directoare. E vorba de domnul Sănducu Negoianu. Dacă e subiect de rîs și de cuplete în oraș, din pricina domnului Sănducu al său a ajuns subiect de rîs și de cuplete. Și pe urmă arta nu cunoaște milă de cei păcătoși, draga mea !... Atunci Caragiale n-ar mai fi scris nimic... Juca panțarolă la Clubul Tinerimea, cu domnul Sănducu Negoianu.

Dobrescu Marietta, cea mică, genoasă și cinică, a subliniat perfid :

— Desigur ! Nici Caragiale, nici geniul nerecunoscut al Călimanului și verișorul Lenorei, domnul Laur Ceaușescu-Cătălin, care joacă panțarolă la Clubul liberal, cu domnul Mitran Iliescu, zis Bucluc!

— Bine că-i mai breaz, locotenentul Dudu, Duduleț, Dudișorul tău !

Intrarea inopinată a profesoarei de desen, a înăbușit în fașă pericolul conflagrației dintre cele două prietene. Pînă la jumătatea orei, Irinel Măgură a lucrat cu gîndurile risipite.

Absentă de la tot ce se petrecea în clasă, cu cotul amorțit pe planșetă, privea în răstimpuri pe fereastră,

afară, unde pe neaşteptate se iscase un viscol cu nori negri şi vînturi vehemente. La douăsprezece fără cinci minute şi-a cerut învoire, după cum a fost ordinul doamnei directoare.

— Te-aşteptăm... Să ne spui şi nouă !... au stăruit în şoaptă vecinele de bancă

— Nu uita ce te-am rugat ! repetă Luca Eleonora care nu renunţa la preocupările sale de regizoare, numai de hatirul considerentelor umanitariste. Nu uita ; dispoziţia mobilelor, intrările şi ieşirile !...

Irinel Măgură a fost întîmpinată în uşă cu o împroşcare de viscol. Între clădirea cea mare a pensionului şi locuinţa doamnei directoare, spaţiul era destul de larg. Eleva se opri o clipă să măsoare din ochi drumul cel mai scurt.

Apoi zvîcni cu sprinteneală de ciută pe potecile înguste, peste muchiile de troian vechi aşternute cu spulber nou de zăpadă.

Pe scări, se scutură ca o pisică şi urcă treptele printre glastrele cu plante exotice, unde adeseori, tîrziu după miezul nopţii, domnul Săndel Negoianu făcea exerciţii de echilibristică în ciorapi şi cu ghetele în mînă.

— Tu erai, Măgură ? Douăsprezece exact... Aşteaptă la loc pe scaun...

Cu toată lăudabila exactitate a elevei, în glasul doamnei Cleopatra Negoianu străbătea acum o iritare abia stăpînită. Şi cu drept cuvînt. Tot cultul său pentru ordine, prevedere şi precizie, fusese odios profanat.

Slujnica trimisă în oraş, a uitat să închidă ferestrele lăsate trei ore pe zi în läturi, chiar pe gerul cel mai cumplit, după prescripţiile sanatoriului din Elveţia. Iar viscolul dezlănţuit din senin, spărsese geamuri, umflase perdelele fluturîndu-le pînă în mijlocul odăilor, răsturnase cadre, oale cu flori şi scrumiere ; răvăşise caiete de teze şi partituri de clavir. Uraganele de omăt spulberat invadau încăperile în şuier. Bucătăreasa,

alergînd să repare dezastrul, deschisese de perete alt rînd de uşi, interioare.

Triumfal invadase un miros gras de mîncare, de friptură şi varză călită, trecînd nesupărat din cameră în cameră. Toate catastrofele!

Doamna Cleopatra Negoianu asista consternată la prăbuşirea cultului de-o viaţă întreagă. Ordine, prevedere, precizie, discreţie. Unde erau toate? Tîrîte val-vîrtej de năprasnica dezlănţuire a elementelor, care habar n-aveau de ordine, prevedere, precizie, discreţie. Se auzeau uşi răbufnind. Sunetul de nisip al viscolului în pereţi şi pe parchet. Un geam zîngănind. Exclamaţiile bucătăresei, din altă odaie, unde descoperise alt cataclism:

— Aracan de mine, coniţă! Sai mata că s-a spart şi vazu cel mare, de l-ai adus mata az-toamnă din ţara nemţască!

Irinel Măgură simţi de a sa datorie să se arate de-un ajutor:

— Dacă-mi daţi voie, doamnă directoare?...

— Te rog, te rog! Stai acolo! o opri sever doamna Cleopatra Negoianu.

După care recomandaţie a închis uşa, cum ar fi tras o cortină.

Nu voia să mai asiste nimeni şi mai ales o elevă, la asemenea debandadă fără precedent, pe care o socotea nemotivată şi injustă înfrîngere personală.

Irinel Măgură a rămas singură în salon — unica încăpere cruţată de ravagiile taifunului. Se aşeză cuminte pe marginea unui scaun învelit cu pluş portocaliu şi începu să privească la tablourile de pe pereţi. Avea dreptate, Lenora! Interiorul doamnei directoare nu se putea imagina. Trebuia reconstituit. Trebuia copiat aidoma. Numai tablouri alegorice, alese fără îndoială după criteriile morale ale doamnei Cleopatra Negoianu: Virtutea biruind luxura! Moartea eroului! În jurul căminului! Bunicul! Bătrîneţea culegînd roadele anilor!... Printre aceste înălţătoare şi sublime cromolitografii, un singur tablou străin, o copie după Ve-

ronese, distona cu eleganța și coloritul senzual: un apus de soare cu cerul degradat de la albastru pal pînă la galbenul lămîiei, femei învelindu-și goliciunea numai pe jumătate în mantii cu largi falduri, doi amorași bucălați, hîrjonindu-se fără să le pese, într-o golătate fără rușine... Desigur un tablou moștenit ori dăruit domnului Sănducu Negoianu cu prilejul vreunei onomastice sau aniversări, de la care doamna Cleopatra Negoianu va fi întorcînd ochii cu o legitimă oroare.

Urgia de afară încetă brusc, cum se dezlănțuise.

S-a întins o tăcere nefirească.

Dincolo de ușa închisă, se auzeau numai pași repezi. Bucătăreasa cărînd ceva, strigînd ceva, strîngînd ceva.

Și focul pîlpîind molcom în sobă.

Atunci se deschise altă ușă și apăru domnul Sănducu Negoianu, prefectul Călimanului, în halat cafeniu și cu scufie de mătase roșie, frecîndu-și ochii umflați de somn.

— Dar ce-a fost, dragă?... întrebă Ce-i istoria asta? Dau hunii, goții, vizigoții, ostrogoții ? Nu se mai poate dormi liniștit în casa asta ?...

Monologa desigur din obicei, nu sub influența discursului lui Simeon Bărnuțiu ; deprins să nu-l asculte nimeni și să nu-i răspundă nimeni. După buhăvita înfățișare, se cunoștea bine că s-a fost culcat în zori și că nici acum nu i s-au risipit aburii alcoolului din cap.

Cînd zări eleva pe marginea scaunului, s-a tras un pas îndărăt, acoperindu-și pudic cu mîna pieptul păros din halatul încheiat strîmb :

— Pardon, domnișoară !

Își potrivi pulpanele anteriului de benedictin, înnodă cordonul împletit și rosti în chip de explicare:

— Visam că sînt Caius Pomponius Fucino din Pompei și că a erupt Vezuviul ! Pe urmă, că mă duelam cu rivalul meu, stimabilul Iliescu-Bucluc, într-un duel foarte original. Cu tunurile ! Ori el, ori eu !... Salve la zece pași !

A rîs singur de asemenea vis năzdrăvan, apoi adăugă:

— Duduie, n-ai mata cumva un chibrit? Am țigară și nu găsesc chibrit...

Tot singur:

— Ce întrebare stupidă?... De unde să ai chibrit? De unde să aibă chibrit o elevă a institutului model de domnișoare Oltea Doamna, de sub direcția doamnei Cleopatra Negoianu, Barbara Ubric, Genoveva de Brabant, Virtutea, Sobrietatea, Abnegația Negoianu?...

Domnul prefect Săndel Negoianu hohoti foarte înveselit de absurditatea propriilor sale întrebări.

Irinel Măgură privi îngrijorată, cînd spre ușa unde dispăruse Virtutea, Sobrietatea, Abnegația Negoianu; cînd spre ușa care dădea în antretul cu scările și glastrele de flori.

Omul în rantie călugărească îi ghici alarma.

Vorbi tot singur:

— E adevărat!... Poate să m-audă Martira! Pe mata te-o fi așteptînd ce te-așteaptă, la școală! Dar pe mine?... Sfinte Doamne! De trei ori pîn-acum m-a zgîlțîit din pat... Ba că sînt telegrame de la posturile de jandarmi! Ba că mă așteaptă secretarul general la telefon!... Ba că s-aude de revoluție!... Ce revoluție?... Revoluția e aici, prezentă în casă la mine!... Nu m-a deșteptat revoluția din somn?... Bam-bum-barabum!... Tunuri, canonade, explozii, Port-Arthur!... Apropo! Ce-a fost tărăboiul acesta, duduie?

Domnul prefect Negoianu se uită mai atent la elevă. Exclamă cu un sincer entuziasm:

— Dar aceasta este ceva extraordinar, căprițo! Va să zică mătăluță ești fenomenul despre care-mi vorbea Aglăița Costăchescu, Tanti Aglaița?... Ai plecat astă-vară crisalidă și, în toamnă te-ai întors fluture, cu ochi de păun?... Ia să-ți vedem ochișorii mai de aproape?...

Cu mîna gelatinoasă o apucase de bărbie și îi înălță capul ca să-i cerceteze ochii.

Irinel Măgură voi să se ferească. În față îi năvălise mirosul de vin dospit. Domnul prefect Săndel Nego-

ianu mai ospătase în timpul nopții și vreo mîncare cu usturoi : pană de somn sau rasol de găină. Duhoarea se adăugă la scîrba atingerii.

Copila sări de pe scaun ca o pisică gata să zgîrie.

Dar strînsoarea era puternică, deși degetele tremurau ca piftia, deși omul se bîțîia pe picioare ca în ajunul unui atac de apoplexie.

— Domnule ! Te rog, domnule Negoianu !... gemu copila, zbătîndu-se să-i lunece din mînă, șerpuit.

— Ce te temi, fetițo, că doar nu-s caua ?

— Nu mă sili să strig, domnule Negoianu...

— Lasă, bombonico ! Nu te papă nimeni !...

Omul chel, burtos, asudat, răsufla aproape de obrazul copilei. Irinel izbuti să-i scape din încleștare. Fugi, punînd între dînsa și bărbatul împleticit, un scaun cu spătarul ridicat scut.

Săndel Negoianu se prăbuși de-a coasta, se izbi în perete și printr-un misterios capriciu al legilor balistice, ricoșă exact asupra elevei înfricoșate, cercînd să-i astupe gura cu buzele unsuroase.

Așa îl găsi doamna Cleopatra Negoianu, cînd a deschis ușa.

Ținea un vraf de telegrame în mînă. Venise să-l vestească pentru a patra oară, că așteaptă sergenți și curieri de la prefectură afară, că toți vorbesc speriați despre pregătiri de răscoală la sate, că l-a chemat de două ori Ministerul de Interne la telefon. .

I-au dispărut toate din cap și i-au căzut telegramele în foșnet dintre degete.

Din prag, înaintă în haină neagră, cu pași de somnambulă, într-o subită resuscitare a tuturor geloziilor cu scene patetice din trecutul juneței sale conjugale :

— Ce-nseamnă ?... Ce este aceasta, canaliilor ?

Spunea : „canaliilor !" Vedea doi vinovați ; nu unul și o victimă. •

Domnul prefect Săndel Negoianu se întoarse potrivindu-și cordonul halatului și bîlbîindu-se într-un rîs imbecil :

— Nu te enerva, Cleopatro!... Stai, să-ţi explic!... A fost o glumă, Cleopatra... Parol!

Irinel Măgură rămăsese în ungher, cu mîinele spînzurate de-a lungul trupului, cu pieptănătura reglementară zburlită de luptă, cu obrazul spurcat de atingerile umede, cu pîlpîiri de întuneric jucînd ca fluturii negri înaintea ochilor.

Străină de tot ce se întîmpla, o înjunghia dureros numai amintirea că astă-vară, şi ea, şi Adrian, s-au ferit de primul sărut. Li se apropiau buzele şi se depărtau într-un tresăr, ca de cel mai neiertat păcat. Acum, întîiul ei sărut care i-a pîngărit obrazul, buzele, ochii, acesta a fost! Sărutul cu duhoare dospită de vin şi de usturoi.

Celelalte nu mai aveau nici o însemnătate: nici ce spunea doamna Cleopatra Negoianu, nici ce spunea domnul prefect Săndel Negoianu.

— Ascultă, Cleopatro! Fii rezonabilă... E o glumă. Recunosc: o glumă idioată!...

Doamna Cleopatra Negoianu însă nu-l auzea, nici nu-l privea. Din vechile gelozii deşteptate, toată pornirea-i se concentra asupra „vinovatei", uitînd că are înainte o copilă de şaisprezece ani, o şcolăriţă, nu eroinele aventurilor galante din cronica Tîrgului Căliman.

Păşind spre Irinel Măgură cu degetul ridicat, ca personajele din tablourile alegorice care împodobeau salonul, întrebă:

— Ai îndrăznit aceasta, creatură? în casa mea, creatură?

— Dar, doamnă, doamnă, doamnă!... izbucni Irinel Măgură în sughiţuri de plîns, incapabilă să lege alte cuvinte... Doamnă!... Doamnă!...

— Părăseşte casa, creatură! Dispari din ochii mei, creatură!...

Degetul doamnei Cleopatra Nagoianu crescuse parcă; umplea toată încăperea parcă.

Irinel se mişcă automat, ca o hipnotizată, cu umerii încovoiaţi, cu pieptul mic zguduit de sughiţurile plîn-

sului. Se mişcă, deschise uşa de la antret, începu să coboare scările.

În urmă-i, directoarea păşea cu degetul înălţat, descinzînd treaptă cu treaptă, repetînd gîfîit:

— Creatură !... Afară, creatură !... Creatură !

Ajunsese în capul scărilor, trecuse pragul afară. Irinel alerga împleticindu-se pe poteca din zăpadă; iar doamna directoare cu degetul împungînd aerul, nu mai contenea:

— Creatură !... În casa mea, creatură ?...

Din dosul gardului nins, douăzeci de ochi au asistat cu uluire şi spaimă, la scena de-un comic sinistru. Erau cîteva din colegele elevei Măgură Irinel, aşteptîndu-şi prietena. Erau curierii, erau jandarmii şi sergentul de la prefectură, aşteptînd dispoziţiile domnului prefect, la veştile despre începutul de răzmeriţă în judeţ.

Irinel Măgură a trecut fără să-i vadă. Iar ochii ceilalţi nu se aflau îndreptaţi asupra ei. Priveau la doamna directoare, albă ca varul, cum n-o văzuseră niciodată, înaltă şi uscată, mai înaltă şi uscată decît întotdeauna, ameninţînd cu degetul osos şi rostind cuvîntul care nu i-a profanat pînă atunci buzele:

— Creatură !... În casa mea, creatura creaturilor ?...

Eleonora Luca, în egoismul său pe jumătate artist, jumătate cabotin, n-a simţit nici o emoţie umană la toate acesle peripeţii.

Avid, îşi memora pînă la cel mai mic amănunt scena: Irinel Măgură fugind pe alee, împleticindu-se, cu obrajii ascunşi în palmele mici; doamna Cleopatra Negoianu, gesticulînd din capul scărilor ca întruparea Justiţiei, a Virtuţii ofensate, a Răzbunării sau a Expierii. Degetul uscat, întins, şi glasul uscat, rostind:

— Creatură !... În casa mea, creatura creaturilor ?

Un asemenea episod, nu s-ar fi învrednicit în vecii vecilor să-l imagineze, chiar fantezia fără frîu a lui Laur Ceauşescu-Cătălin ! E un episod care să rămînă cheia piesei. Succesul cel mare şi memorabil al repre-

zentației, patronată de rivalul actualului prefect și viitorul prefect, Mitran Iliescu zis Bucluc.

Numai după ce și-a întipărit deplin acest final de act, Eleonora Luca se dezmetici la cealaltă realitate, izbucnind într-o sinceră alarmă de prietenă :

— Dar, fetelor ce s-a întîmplat cu Irinel ?... Ce-nseamnă toate acestea ?... Să n-o lăsăm singură... Fuga după dînsa, Gaby ! Marietta ! Corina!... Și voi ! — se adresă bursierelor. Voi ce stați acolo, ca oile la strungă ? Nu-i prietena voastră ? Nu s-a zbătut în toată școala, să ne ia bănuții de prăjituri pentru cărțile voastre ?...

Fetele au pornit cu larmă de glasuri subțiri, unele izbucnind în sughițuri de plîns, fără să știe de ce.

Oamenii stăpînirii : vardiști, jandarmi și curieri de la prefectură — au rămas neclintiți, tăcuți, cu picioarele în zăpadă, cu obrajii sfîrcuiți de spulberul tăios al viscolului, așteptînd porunci la telegramele care vesteau că se ridică satele din ținutul Căliman.

6

La Iași, în cămăruța lor de la gazda zgîrcită și surdă, madam Brăescu, cei doi ostateci ai tîrgului de internate și școli, Adrian Petreanu și Ștefănucă Pandrea, se lepădaseră cu totul de grija lecțiilor pe-a doua zi.

Pe brînci, în paturile cu telurile desfundate, citeau de zor gazetele locale și cele din București. Se răsuceau în coatele amorțite, să-și tălmăcească reciproc știrile despre răzmerița țăranilor care cobora din țara de sus, spre mijlocul Moldovei. Și, firește, amîndoi erau de partea răsculaților. Măcar că Adrian se trăgea dinspre mamă din stirpa marilor stăpînitori de pămînturi; măcar că Ștefănucă era dintr-un neam de gospodari mijlocii, plutași și răzăși binișor înstăriți, cu pășunile de munte rotunjite din agoniseala și din chibzuiala a trei generații de oameni amarnici și dîrji.

Dar aşa sufla acum vîntul în rîndurile şcolărimii şi tineretului studenţesc din Iaşi. Aşa sunau proclamaţiile şi moţiunile celor dintîi adunări. Iar dincolo de asemenea vînturi dinafară ale vremii, înlăuntrul lor, amîndoi se simţeau mai autentici fii ai cîmpurilor, cu mai adînci rădăcini acolo, decît în asfaltul oraşului unde proprietarii din neamul feluriților Canta, Stroja sau Miclăuş, arendaşii din neamul feluriților Gaşpar, Sidor Leibovici şi Fişer, soseau acum la rubedeniile lor, cu ochii lărgiţi de spaimă şi cu veştile cele mai de necrezut.

— Ascultă, Adrian !.. rosti Pandrea, ridicîndu-se în picioare şi apropiindu-se de geam, cu fascicola ultimului număr dintr-o revistă în mînă

— Da, Ştefănucă... ·

— Ascultă, ce scrie aici, domnul profesor Iorga...

Adrian Petreanu s-a desprins şi el din pat, scuturînd jos celelalte ziare. A păşit peste ele, alăturîndu-se să urmărească peste umăr articolul cu pricina. Ştefănucă Pandrea citi, înecat de emoţie :

DUMNEZEU SĂ-I IERTE !

„Dumnezeu să-i ierte pe cei patru ţerani romîni împuşcaţi în oraşul romînesc Botoşani de oastea romînească în ziua de 5 mai 1907.

Să-i ierte Dumnezeu pentru cîtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru cîtă înşelare au suferit, pentru cîtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru viaţa lor de suferinţe, să-i ierte pentru clipa de desperare cînd s-au ridicat vărsînd pe strade, nu sînge omenesc, ci rachiul cu care erau otrăviţi.

Să ierte Dumnezeu pe ostaşii care, de frica poruncii, au împuşcat pe fraţii lor, cel mai greu păcat ce poate împovăra o inimă omenească.

Şi să nu ierte Dumnezeu pe ciocoimea obraznică şi proastă, care n-a ştiut şi nu ştie a-şi înţelege, iubi, apăra şi măcar cruţa pe cei de o lege şi un neam cu dînşii ; pe hîzii politiciani mîncaţi de pofte şi nevolni-

cii; să nu ierte Dumnezeu pe cîrmuitorii neghiobi sau vînduţi înaintea cărora, cufundaţi în orgii bugetare, fumegă acuma acest sînge nevinovat.

În vecii vecilor, cît va mai dăinui suflarea romînească pe acest pămînt, să nu-i ierte Dumnezeu pe netrebnicii şi pe făcătorii de rele.

Să fie în casa lor atîta belşug ca în bordeiele celor ce au murit, atîta fericire în viaţa lor cîtă a fost în viaţa celor ce s-au vîrcolit de gloanţe, să fie atîta cinste şi atîta demnitate, cîtă li s-a lăsat acelor sărmani ce s-au dus ca nişte pîrîşi veşnici înaintea Scaunului judecăţilor celor mari.

Aşa să dea Dumnezeu..."

Foaia din mîna copilandrului tremura. Ochii înotau în lacrimi.

Cînd a sfîrşit de citit, cu glasul răpus, Ştefănucă Pandrea a adaos:

— De-acuma cred că au să se isprăvească toate!... După cele scrise aici, au să se dezmeticească şi cei mai mişei!...

— Crezi?... întrebă cu precoce scepticism Adrian Petreanu, ca un tot atît de fidel lector şi al lui Renan, ce se mai afla în ultima vreme.

— Nu mă îndoiesc, Adriane!... Mai sînt oameni cu o inimă în ţara aceasta.

— Mai sînt, dar nu aceştia găsesc ascultare şi nu dînşii au putere să facă aşa cum le dictează inima!... stărui în luciditatea-i precoce şi caustică Adrian, cînd era vorba de alţii, cu gîndul la stăpînul Zapodiei, la părintele său, dascălul de agronomie, la atîtea discuţii ale celor mari, la care a asistat el astă-vară, în salonul domnişoarei Paula Gorjan la Bucureşti sau în cerdacul perdeluit cu frunză de viţă sălbatică, din paradisul vacanţelor. Mai sînt dar ce înseamnă cîteva excepţii, faţă de regula generală, care e alta?...

Iar fără voie, ochii s-au îndreptat spre imaginile zugrăvite de mîna sa şi prinse cu ţinte în peretele văruit verzui, deasupra patului: Iazul, moş Toader

Gliga; cîinele Colţun; Zarif, calul de călărie al lui Iordache Cumpătă — chipurile şi priveliştile de la Zapodia.

S-a întrebat:

— Oare ce se întîmplă acolo?... Ce fac cei de acolo?...

Şi gîndu-i fugi risipit, acasă, la şcoala de lîngă Căliman, la conacurile moşiilor unde se aflau celelalte crengături ale neamului Cumpătă. Se întoarse la înserarea de astă-iarnă, cînd au poposit un ceas la Stănişoara, în casa ţăranului Alecu Faraon cel cu ale sale şapte fete potcovite şi cu aiureala din somn a bolnăvului care se vedea zvîrlind în foc condicile domnului Nolică Gaşpar; se întoarse la popasul mai lung şi înflorat, din toiul nopţii, pe viscol, în sălaşul iobagului de pe moşia lui Jack Medoveanu... Omul cu chica zburlită, cu gura oribilă şi neagră ca o spărtură... Nevasta uscată şi hîdă; copilul chircit şi cu tidva enormă, ca un fel de pitic bătrîn şi spîn. Tustrei, în cămeşoaiele murdare de cîlţi, purtînd în spate, deasupra, pieile crude de oaie, întoarse pe dos, cu miţele înlăuntru, şi pe dinafară cu sclipirea fantastică, stranie, a cristalilor de sare în pîlpîirea fitilului de felinar...

Toate aceste imagini şi vălmăşite amintiri au tresărit răzleţe, muncindu-l cu nelămurite gînduri pe care ar fi dorit el să le spună colegului, prietenului şi tovarăşului de gazdă. Luptau în el două lumi, într-o cumpănă care înclina cînd spre obîrşia stăpînitorilor de pămînt după mamă, cînd spre obîrşia de pălmaşi a lui Dumitru Petrea Robu, devenit abia pe mai tîrziile inscripţii din cataloage şcolare, atestate şi diplome, Dimitrie Petreanu.

Dar privind în ochii limpezi, albaştri, încă înlăcrimaţi de emoţie ai prietenului, a ştiut că acestea nu se pot spune, nici înţelege.

S-a mărginit la consideraţiuni de ordin mult mai general şi declamator, după ecoul lecturilor sale amestecate şi după mintea lui de copilandru încă:

— Te uiţi afară, pe geam, dragă Fănuţă ?... Dincolo de zidurile acestea ale Iaşului, dincolo văd eu Moldova noastră, cu sate şi cu tîrguri... Cu trenuri şi gări... Cu trenuri în care merg spre sate, companii, batalioane şi escadroane; în care vin dinspre sate, proprietari şi arendaşi, alungaţi de groaza lor netrebnică... Oameni care se urmăresc, se fugăresc, se alungă unii pe alţii... N-au să-şi ierte unii altora; n-au să se cruţe unii pe alţii... Au să răzbune şi au să se răzbune... Cum îţi vine ţie a crede că toate vor sfîrşi după cîteva apeluri la dezmeticire ? Abia au început, toate, Ştefănucă !...

Ştefan Pandrea, adolescentul cu obrazul de fată bălaie, cu ochii albaştri şi părul pieptănat cum cere regulamentul, îşi asculta colegul şi prietenul cu atenţie, dar cu o vădită nedumerire.

El nu aşa vedea întîmplările.

Însă precum astă-toamnă, într-un amurg cu lumină de stînjenel, la aceeaşi fereastră, altfel întrezărise Iaşii bisericilor şi vestigiilor voievodale cu un painjeniş căzut de pe ochi după ce-l ascultase pe Adrian, tot aşa a străbătut şi el cu închipuirea ceva mai departe, dincolo de linia zării cu dealuri zimţate de biserici şi vechile împrejmuiri de cetăţi. A înviat şi în imaginaţia lui satul cu gospodăria de acasă — şi cu vrajbele mocnite de acolo pe care le ştia.

Cuprins de neastîmpăr, a vorbit :

— Adrian !... Ar trebui...

— Ssstt ! îl întrerupse Adrian, zîmbind atoateştiutor. Nu-mi spune nimic. Aşteaptă !... Cunosc eu ce-ar trebui... Crezi tu, că şi pe mine, mă rabdă locul, Ştefănucă ?... Încă zece minute !... Ai să te convingi pe urmă că m-am gîndit eu la tot ce-ar trebui, inclusiv fondul de emigraţie, inclusiv hrana în natură... Răbdare şi tutun !...

Întru ilustrarea acestei filozofice poveţe, a scos din buzunar un pachet albastru şi democratic de tutun, începînd să răsucească ţigară, fiindcă mijloacele bugetare foarte catastrofale în ultimul timp, spre deosebire

de excedentele domnului Take Ionescu, ministrul de Finanţe al ţării, nu-i mai îngăduiau ţigările de lux: Jubiliare, Carmen-Sylva, Pelişor. A pufăit cîteva fumuri şi a tras cu ochil la ceasornicul de argint, pe care de astăzi dimineaţă tot stătea la îndoială dacă să-l pună ori nu amanet pentru cinci lei, la un cămătar de pe Strada-de-Sus, unde acum darul de la Olga Petreanu ar fi ştiut drumul singur, după cît stagiu a făcut el acolo de astă-toamnă încoace.

Prietenul şi tovarăşul de cameră îl cerceta cu ochii albaştri, senini, mereu întrebători. Dar nu l-a întrebat.

Era deprins cu surprizele acestei nestatornice dihănii de coleg. Intotdeauna, cînd era gata să-l osîndească, descoperea că i-a luat-o înainte, osîndindu-se singur. Şi întotdeauna cînd era gata să se bucure de-o hotărîre cuminte, afla că în urzeala acestei hotărîri se amestecau şi fire străine, şubrede, mai dinainte atinse de putreziciune. Nu avea întru nimic asemănare cu firea lui simplă, limpede, neclătinată, susţinută de principii precise, ca aforismele morale din modelul caietelor de caligrafie.

— Ţi-am spus eu s-aştepţi? se ridică Adrian, sugînd din capătul de ţigară care-i frigea buzele şi îndreptîndu-se spre uşă. Uite, că sosesc mesagerii!...

Afară s-au auzit tropăituri de paşi pe scari şi îndată îşi făcură apariţia, Manole Cumpătă şi Petruş Casimir.

— Ei! îi iscodi cu nerăbdare, din prag, Adrian. A mers?...

— Şi încă cum! exclamă triumfal Manole Cumpătă, zuruind un pumn de monede în buzunar. Succes pe toată linia!... Voi sînteţi gata la bagaje?

Ştefănucă Pandrea tot nu pricepea.

L-a lămurit Adrian:

— Acum pot să-ţi spun!... Pregăteşte-ţi catrafusele, dragă Fănuţă... Plecăm fiecare la vetrele noastre... Nu aceasta vroiai tu să pretinzi adineauri că ar trebui s-o facem?

— Da, dar...

— Mai este şi-un dar?

— Mai este... Cum o s-o descurcăm noi cu şcoala, cu absenţele?

— Cu şcoala? Cu absenţele?... pufni Manole Cumpătă, anexînd o nouă şi localizată exclamaţie de dispreţ la franţuzeasca sa adhoc, care-l uimise cîndva pe căpitanul Yann de Kergolay-Trémarec. Şcoala? Absenţele?... *Je m'en Moki! Je m'en Fischer!...*[1] Starea excepţională, scumpe Fănuţă!... Aproape stare de asediu. la notă de aceasta, *afin d'éviter toute méprise!...* Şi pregăteşte-ţi zestrea, Ştefănache fiule, să ne cărăm pe la casele noastre...

— Dar nici n-am bani de drum! mărturisi cu dezolată simplitate Ştefănucă Pandrea.

— Are bădia! îşi zurui din nou arginţii în buzunar, Manole Cumpătă. N-auzi muzica ce-mi place?... Are bădia, rezultatul unei subscripţii publice printre toţi membrii dinastiei Cumpătă, Stamate & Compania din Iaşi. Şi în plus şase lei, pentru care şi-a prostituat arta acest mizerabil de nepot al meu, zugrăvind caricatura ex-ministrului Alecu Bădărău şi caricatura exdeputatului Abgar Buicliu, faimosul antisemit al Ieşilor!... Amîndoi de actualitatea cea mai incandescentă... scoase în piaţă şi vîndute la mezat ca sclavele dace în cetatea Romei! Adrian, nepoate, primeşte arginţii!...

Nu fără orgoliu, Adrian a încasat arginţii celor două caricaturi care-au stat o săptămînă expuse în vitrina unei librării de pe strada Lăpuşneanu şi îşi aflaseră amatori în clipa cea mai binecuvîntată.

— Hai! Zor şi răpegior! Că scăpăm trenul! îi înteţi Manole Cumpătă.

Chiriaşii lui madam Brăescu îşi pregătiră în mare viteză bagajele sumare: cămăşi de noapte şi de zi, perii de dinţi, înghesuite în servietele de şcoală. Şte-

[1] Joc de cuvinte după expresiile franceze „Je m'en moque" şi „Je m-an fiche": nu-mi pasă de..., nu mai pot de...

fănucă Pandrea ticluindu-le rapid, dar metodic: Adrian gheinuindu-le de-a valma, fără nici o rinduială, ca o fidelă imagine a incurabilei dezordini din el.

La toate asista îngîndurat şi tăcut, Petruş Casimir, fiindcă pentru el îngrijorarea era mai apăsătoare şi de-o realitate mai dureroasă. Se temea de cele ce-aveau să se întîmple sau poate chiar se vor fi şi întîmplat la Vlădiţa. Se temea şi de chipul cum va fi întîmpinat acolo de Elena Casimir, care poate nu era singură.

Pentru ceilalţi, drumul însemna numai o escapadă copilăroasă, făgăduindu-se cu peripeţii şi aventuri, vrednice de amintit, de povestit, de înflorit, mai tîrziu, cînd vor trece evenimentele. După mintea lui de copilandru încă nimic rău n-avea cum să se petreacă la Zapodia, unde apăsarea stăpînilor de pămînt asupra lucrătorilor de pămînt a fost întotdeauna mai puţin aprigă. Dar la dînşii ?... Ochii s-au oprit la panoul de desene, de pasteluri şi acuarele din unghiul de perete, deasupra patului unde-şi snopea bagajele înfrigurat şi barbar, Adrian. Se ivise un desen nou, plin de mişcare, o schiţă abia indicată din cîteva linii şi umbre: Elena Casimir în costumul de amazoană, sărind călare un şanţ şi un gărduţ, alb şi fragil, de mesteacăn.

Întorcîndu-se şi ridicînd privirea, cu echipamentul gata de drum, Adrian l-a întrebat stînjenit, ca într-o dezvinovăţire :

— Îi vrai, desenul, Petruş ?... Astăzi dimineaţă mi-a ieşit din creion fără să-mi dau seamă cum... Mă gîndeam la Zapodia, la Vlădiţa... Şi a fost ca o incarnaţie a vacanţei de astă-vară...

Cu un picior pe pat, se pregătea să urce şi să desprindă desenul din perete.

Petruş Casimir s-a împotrivit, cu mîhnire în glas şi în ochi :

— Nu, Adrian ! Nu-i vreme de aceasta acum... Cred că nici maman... n-ar...

Gîndul nu l-a isprăvit. Dar Adrian l-a înţeles prea bine, ocolindu-i privirea.

Conștiincios, Ștefănucă Pandrea plecase să vestească gazda că vor lipsi cîteva zile și că dau bir cu fugiții de la regimul postului mare: borș de fasole și iahnie de cartofi, iahnie de fasole și borș de cartofi. Adrian voi să afle:

— Dar provizii de drum, ai înjghebat, Manole?

— Oho! îl liniști Manole Cumpătă, bătînd sonor cu palma un pachet dolofan ca un godac *afin d'éviter toute méprise*. Hrana trupei de la manutanța Iancu Stamate! Așa că-ți închipuiești cantitatea și calitatea proviziilor... De altminteri, poate să-l întîlnim și pe bădia Ionică la gară. Pleacă prin Pașcani spre Fălticeni, la Săvești, să vadă ce se petrece acolo... Tot cu provizii pleacă, nu cu arme și muniții. Poate că vrea să momească răsculații cu tort de șocolată și fistîci!...

După aceste informații și hazuri, mezinul feciorilor Cumpătă îl îndemnă încă o dată să zorească, încheindu-și nasturii de la mantaua de uniformă.

— Ce-ar fi să merg și eu la Zapodia?... Mă duc mai tîrziu la Căliman, acasă!... își mărturisi Adrian subita-i inspirație, neîndurîndu-se de pe acum să se despartă de tovarășii expediției.

Manole Cumpătă a schimbat o privire cu Petruș Casimir. Apoi stărui, cu toată spuma de glume și de rîs, ștearsă de pe buze:

— Nu, Adrian!... Tu te duci direct la Căliman. Acasă...

— De ce?... S-a întîmplat ceva?...

— Nimic... Trebuie să fii cît mai repede acasă. Așa cred eu...

O clipă Adrian prinsese ceva din semnificația schimbului de priviri și din glasul lui Manole Cumpătă, deodată grav. S-a întristat. Dar cu nestatornicia vîrstei și a firii, îndepărtă de la el orice presimțire alarmantă, resemnîndu-se cu regret numai la ideea că se vor despărți la jumătatea drumului, în gara Pașcani:

— Bine, Manole! Mă supun și eu o dată în viață la autoritatea unchiului, chiar cînd unchiul e din cei

care apelează la nepoţi să le confecţioneze răvaşele de amor, după toate regulele stilului epistolar. Mă supun, cu această rezervă... *Afin d'éviter toute méprise!...*

Manole Cumpătă n-a zîmbit.

— Hai ! Pas alergător !...

În vîntul subţire, de iarnă tîrzie, Iaşul era posomorît sub cerul de plumb. Dar străzile mişunau de gloatime amestecată, de birji alergînd în trapul cailor, de ciurcheni şi tătărăşeni în straie de şiac veniţi la centru cu bîtele subsuoară din mahalalele de unde de obicei îi mai scoteau în grupuri numai manifestaţiile din preajma alegerilor, spre gară. Împingîndu-i în lături, treceau acum trupe venind de la gară sau îndreptîndu-se spre gară. Mai forfoteau liceeni şi studenţi, oprindu-se în faţa proclamaţiilor lipite pe ziduri. În zăpada murdară, sleită, vîntul purta rostogolit, alte manifeste, mai mici, de mînă. Din pragul prăvăliilor priveau cu îngrijorare neguţătorii, închideau repede uşa şi se iveau în dosul vitrinelor, după rafturile de carne afumată sau de ceasornice, de stambă sau de ghete gata, scormonind mişcarea străzii cu aceeaşi nelinişte, tresărind cînd suna clopoţelul intrării.

— Am auzit una bună, măi băieţi ! vorbi Manole Cumpătă, ţinînd pasul cu ceilalţi, pe marginea trotuarului. Una de la un ciurchean, pe care l-am întîlnit eu în curte la bădia Iancu Stamate... Întrebase bădia Ionică : „Da ce-i cu voi, bre haidăilor, de-aţi ieşit toţi în păr, cu măciucile... ?" Iar ciurcheanul, de colo : „Apoi, dă, coane Iancule, am ieşit să punem şi noi mîna pe parşivu cela de domnu Trust şi să-i muiem ciolanele, grijania şi nafura lui de domnu Trust !" Aşa că domnul Trust, cred că stă ascuns acuma în bortă de şoarec !...

A rîs, dar fără însufleţire, amintindu-şi cele ce avea el încă a ascunde lui Adrian.

În gară însă i-a cuprins zarva, înghesuiala sălilor şi peronului, mulţimea vînzolindu-se spre intrări şi ieşiri.

Un val de negustori cu boccele și lădiți de lemn ; de negustorese cu broboade și cațaveici de vulpe ; de copii speriați, ținîndu-se de mînă, împiedicîndu-se și scîncind — toți și toate coborau din trenuri și tăbărau la uși să se reverse cu larmă în piața din fața gării. Soldați și ofițeri în ținută de campanie, se înșirau severi spre vagoane. Un vînzător de ziare striga răgușit o ediție specială. Se auzi o chemare subțire metalică, de trîmbiță, care străbătu mulțimea ca un fior.

Pe urmă a trecut încet, prin fața peronului, un tren militar îmbarcat la triaj, cu vagoane de marfă și cu ușile întredeschise, pe unde un cal cu gîtul lungit, privea cu ochii umezi și uimiți năuca forfotire a oamenilor.

Soldații în mantăli negre, încinși cu cartușiere, priveau și ei posomorîți, fără chiuituri și rîsete, fără uralele de datină ale plecărilor.

Loc și-au găsit tuspatru, într-un vagon de clasa treia, pe băncile de lemn văpsite galben. Aici lume puțină ; și numai un anume fel de lume. Cîțiva jandarmi la o parte ; țărani, călugări, flăcăuandri și femei din tagma argățimei și precupeților, grăbind spre satele de naștere, să nu scape cumva cine știe ce soroc al răfuielilor și împărțelilor. Lipsea foiala negutătorilor cu legăturile de marfă ieșeană pentru prăvăliile satelor. Aceștia veneau acum numai într-o singură direcție, cu celelalte trenuri îmbulzite, spre Iași, la adăposturi ceva mai sigure.

După ce personalul porni, au dezbătut un timp știrile ediției speciale.

Un moșneag cu mustața tușinată și cu plete cărunte sub cușma cu fundul lat, se căznea să silabisească și el asemenea *Ultima Oră*, cu litere mari, cît gîndacii cei negri.

Îl întrebă pe Manole Cumpătă, cel mai răsărit dintre dînșii :

— Te-aș ruga să mă lămurești una, domnule student. Văd aicea că tot scrie despre unu Trustu Fișăr.

Cum vine asta ?... Eu îi ştiu pe toţi fraţii, că tot dînşii ţin moşiile în posăsie de giur-împregiurul nostru, cît cuprinzi cu ochii. De unde-o mai ieşit fratele aista nou, Trustu Fişăr ?

Manole Cumpătă clipi hîtru din ochi camarazilor şi se pregăti pentru o năzdrăvănie proaspătă dintre ale sale, explicînd cu seriozitate :

— Apoi să vezi cum, moşule !... Aista-i mehenghiul cel mare al Fişărilor... Fratele cel mai mare, Trustu pe nume, care-o stat ascuns şi el le învîrtea toate, de la ascunzătoare.

— I-auzi, domnule ! se minună unchiaşul cu naivitate. Şi asta-i încă una !... Atuncea, chiar că-i mehenghiul cela mare. Trustu Fişăr, va să zică, îl cheamă ? Ptiu ! Şi eu acuma s-aud de dînsul ?...

Mezinul feciorilor Cumpătă ar fi dus mai departe hîtrele-i tălmăciri, inspirate de la discuţia ciurcheanului cu Ionică Stamate, dacă n-ar fi întîlnit privirea încărcată de mustrare a tovarăşilor de drum şi dacă înfăţişarea unchiaşului nu i-ar fi adus deodată aminte de moşneagul lor şi al copilăriei lor de la Zapodia, moş Toader Gliga. Tăcu ruşinat, sucindu-şi ţigara. Toţi au căzut în aceeaşi tăcere, gîndindu-se mai adînc la negrul semn al vremilor spre care mergeau.

Acest drum nu mai semăna cu nici unul altul de pînă acum. Îl străbătuseră numai la început de vacanţii, cu neastîmpăr şi gălăgie, bucuroşi că au scăpat la libertate, cu nerăbdare să ajungă mai repede la plaiurile copilăriei. Acum, ce fel vor mai arăta oare acele plaiuri ferice, cînd pe toate chipurile apasă o încruntare ?

Priveau pe geam, cuprinşi de apăsarea tuturor din juru-le.

Cîmpurile rămîneau în urmă, înzăpezite, cu stoluri de ciori răsfirîndu-se şi adunîndu-se în suluri ca o altă funingine a locomotivei. Se vedeau pe alocuri cete de oameni. Grupuri de soldaţi călări. O ştafetă galopînd de-a curmezişul şesului, traversînd şoseaua cu stîlpi de telegraf, urcînd dealul spre un sat cu bi-

serica albă pe culme şi un conac împrejmuit de ziduri şi parc, în marginea sălaşurilor de iobagi. Într-acolo se îndreptau din cealaltă parte, şi tabere de ţărani, cu lucri de coase şi săpi, în lumina plumburie.

— Aveai dreptate, Adrian!... vorbi încet Ştefănucă Pandrea.

Adrian întrebă:

— Ce dreptate?... Cînd, Ştefănucă?

— La noi, în odăiţa noastră, cînd spuneai tu uitîndu-te pe fereastră, că vezi dincolo de dealuri toată Moldova,.cu sate şi tîrguri, cu trenuri şi gări... Oameni care se pîndesc, se urmăresc, se alungă unii pe alţii.

Privind în ochii prietenului, albaştri şi trişti, Adrian Petreanu a strîns din umeri, zîmbind vag, cu gîndul în altă parte. Uitase tot ce-a spus şi cum le-a spus. Ca întotdeauna, se desprinseră de el, o dată ce-au fost spuse.

Acum regreta doar că n-are o foaie albă şi un creion la îndemînă, pentru a schiţa galopul călăreţului, urcînd dealul pieziş, spre conacul necunoscut, sub norii grei, de catran. Pe urmă, trecu ochii la celelalte figuri ale călătorilor din vagon. Ar fi meritat şi acelea să fie zugrăvite, în concentrarea lor adîncă şi tăcută, gravă, ţărănească, străină întru totul de agitarea călătorilor din gara Iaşilor, de crisparea de pe figurile negutătorilor care trăgeau obloanele prăvăliilor.

Ochii au stăruit apoi mai îndelung, la obrazul tovarăşului de cameră şi de bancă, Ştefănucă Pandrea. Nu s-ar fi spus că se trage din obîrşie de răzăşi încăpăţînaţi şi dîrzi de plutaşi deprinşi să înfrunte toate mîniile Bistriţei. Un obraz străveziu şi gingaş, de fată, cu ochii de-un albastru tot aşa fecioreInic. Poate fiindcă seamănă cu maică-sa, leit, cum i-a repetat-o de cîteva ori. Dacă i-ar desena chipul oval, schiţa ar părea mai degrabă imaginea unei fete travestită în uniformă de licean. Are s-o facă şi asta, neapărat, după ce se vor întoarce, cînd toate se vor potoli şi ei

își vor lua iarăși firul vieții în odăița gazdei lor, zgîrcită și surdă.

Trenul se oprise într-o gară singuratică de cîmp. Ștefănucă Pandrea s-a ridicat în picioare să privească la celălalt geam.

Se vedea acolo, în dosul clădirii, o trupă și o ceată de țărani, lîngă niște magazii de grîne, înalte pe piloți de beton.

— Aici e gara din dreptul Prigorenilor... a spus Ștefănucă Pandrea, descifrînd inscripția. Mă duc să văd ce se întîmplă... Voi nu mergeți ?

Nu l-a întovărășit nimeni.

Ceilalți doi, fiindcă se încălziseră în ungherele lor. Adrian Petreanu, fiindcă numele Prigorenilor îi amintise fata de astă-vară, Dochița, care a trecut iazul de la Zapodia înot, cu floarea roșie de garofiță înfiptă în cosițele împletite, la ureche, însoțită de un cufundar care dispărea și apărea, cînd la dreapta, cînd la stînga ei. De acolo, amintirea i-a fost deodată dureroasă ca o străpungere, la tot ce s-a întîmplat în acea dimineață cu atîta soare, cu atîta lumină ! I-a fost amintirea la Irinel, la ochii lui Irinel, la zîmbetul și glasul lui Irinel Măgură. Voia să rămînă la aceste amintiri, scufundîndu-se cu voluptate amară în toate mustrările legate de ele. Hotărît !... Îndată ce ajunge la Căliman, direct de la gară, acolo se duce întîi, la Irinel. Cum a putut el trăi atîtea luni departe de ea ? Și cum de și-a închipuit el, că-l trage inima mai întîi spre Zapodia ?

Ștefănucă Pandrea, cu mantaua desfăcută din nasturi, a pășit repede peste bulgării de zăpadă înghețată, în dosul gării din cîmp.

Era lacom să vadă cu ochii, ceea ce închipuirea nu-l ajuta a plăsmui cu ușurința nestatornică a lui Adrian. Adevărații oameni ai răzmeriței ; adevărata oștire trimisă să potolească răzmerița: „Să-i ierte Dumnezeu pentru cîtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru cîtă înșelare au suferit..."

Robii, printre care multe femei şi mulţi copii cu sacii deşerţi, se îmbulzeau în latura magaziei de grîne cu peretele spart de topoare.

De acolo, din stăvilarul rupt, grîul curgea ca o apă aurie. Şi ca însetaţii, grămădindu-se cu ulcioarele la şipotul de apă, toţi îşi făceau loc cu sacii deschişi la gură, să prindă cît mai mult din prinosul curgerii.

Cîţiva oameni, izbeau icnit cu topoare şi cazmale, în alţi pereţi de bîrne, să-i disloace din alte încheieturi.

— Vă fac răspunzător, domnule sublocotenent! ţipa ascuţit un glas, în văzduhul jilav. Sînteţi trimişi aici, să ne păziţi averea şi viaţa, domnule sublocotenent!...

Oamenii s-au întors cu ochii turburi şi mînioşi, cu uneltele lor ridicate.

Unul rînji:

— Ieşi mai la lumină domnule Marcus!... Nu striga de acolo, de la dos!... Pe cine faci dumneata răspunzător pentru grîul muncit cu sudorile noastre? Ian zi, dacă-ţi dă mîna!...

— Auziţi, domnule sublocotenent?... Vedeţi, domnule sublocotenent?... continuă glasul de la adăpostul său. Aveţi telegramă de la domnul prefect!...

Dinspre partea oştirii, a sunat scurt o somaţie, o comandă.

Oamenii au izbit însă cu mai aprigă îndîrjire în bîrnele magaziei, fără a da ascultare. Şi printr-o nouă spărtură a năvălit alt val din curgerea aurie a grîului spre care s-au năpustit femeile şi copiii cu feţele pămîntii, cu alţi saci deschişi la gură.

Ştefănucă Pandrea se afla la mijloc, în spaţiul gol dintre cele două tabere. Vedea, auzea tot într-un tremur al întregii făpturi — şi mai vedea că trenul său s-a pus în mişcare. Somaţia, comanda, suna a doua oară.

— Doamne! Ce fac aceştia?... gîndi cu spaimă copilandrul alergînd în neştire şi împiedicîndu-se în poalele mantalei de uniformă şcolărească. Doamne,

ce fac aceştia ?... gîndi în neştire şi în neştire făcea semne cu mîinile ridicate.

Iar glasul comandantului a strigat a treia somaţie şi a treia poruncă.

Era numai o salvă în aer. A răpăit numai o salvă în aer. Dar copilandrul cu mantaua de şcoală, atins de cine ştie ce glonţ rătăcit, de cine ştie ce armă care n-a fost îndestul ridicată spre cer, s-a prăvălit cu faţa în jos, cu braţele cruce pe zăpada murdară şi clıırfosita de paşi. Un plesnet de salve — şi atît ! S-a adaos încă un suflet de copil mai mult la convoiul pîrişilor veşnici înaintea Scaunului judecătilor celor mari.

Femeile, copiii cu saci, oamenii cu topoare şi cazmale, s-au risipit ca stolurile de dropii pe cîmp şi în dosul magaziilor.

S-a lăţit o mare tăcere. Şi a rămas numai copilandrul în uniforma de şcoală, culcat cu faţa în jos pe zăpada murdară, cu braţele răstignite şi cu şapca neagră, căzută mai departe, ca o pasăre moartă.

Sublocotenentul s-a repezit şi s-a plecat cu un genunchi în pămînt, întorcîndu-l uşor cu faţa în sus, pipăindu-i locul inimii cu palma sub tunica de uniformă. A scos palma udă de sînge cald şi s-a cutremurat. Era un sublocotenent tînăr, abia ieşit din şcoală, cu faţa tot aşa de bălaie şi de copilărească încă, aproape ca un frate ceva mai mare. Şi avea ochii tot aşa de albaştri, acum înotînd umezi. Cu batista albă şi cu cealaltă mînă, nepătată de sînge, încerca să-i şteargă obrazul de noroiul şi de zăpada murdară. Capul se clătina întors cu faţa în sus ; iar gîtul subţire, desfăcut din gulerul tunicii, era atît de alb şi de plăpînd, ca un gît de fată, ca gîtul unui copil de leagăn.

— Lăsaţi, domnu sublocotenent, că degeaba-i de-acu, sărmanul de mama lui !... făcu un sergent cu chipul mustecios şi aspru, plecîndu-se şi dînsul cu genunchiul în pămînt, scoţîndu-şi capela, dar sucind capul, să nu i se vadă ochii. Vasile, fugi la gară, după o lumînare !...

Cu neaşteptat de gingaşe mişcări, a tras şapca şcolarului şi i-a pus-o sub ceafă, căpătîi. A făcut semnul crucii şi a repetat cu o blîndeţe ocrotitoare, care nu mai ţinea socoteală de distanţa gradelor:

— Ridicaţi-vă, domnule sublocotenent ! ! Că nu-i de dumneavoastră să staţi aici...

Apoi, cu alt glas răstit :

— Ia vedeţi, măi camarazi, unde-i contabilul cu răspunderile şi cu telegrama de la prefect ? Să-şi vadă răspunderea !...

— Ce-o fi cu Ştefănucă ?... se nelinişti Adrian, după ce-a plecat trenul.

— N-avea tu nici o grijă ! îl asigură Manole Cumpătă, fără nici o presimţire. S-o fi căţărat el în alt vagon.

— Şi dac-a pierdut cumva trenul ?...

— Dac-a pierdut trenul, rămîne să-i administrezi tu zestrea, pînă la întoarcere. Profită, măi nepoate, deşi geanta şi ia lecţie cum se întocmeşte un bagaj după toate regulele artei !... Că asta admiram eu la el, înainte de plecare. Băiet cu dichis, făcut să trăiască o sută de ani şi s-adaoge chiverniseala lui, la agoniseala părintească, nu un disperat ca tine, Adriene !... Numai uită-te la servieta ta, cu noduri şi cu gîlci, de stă să crape de ghiftuită, parcă-i trusa lui domnu Trust !...

N-a surîs însă nici el, nici nimeni, la asemenea silnice încercări de glumire.

Iar trenul i-a tîrît agale în amurgul posomorît, purtîndu-i îngînduraţi spre destinele lor, departe de gara din cîmp, unde, fără să-l ştie, a rămas un copilandru ca dînşii cu braţele răstignite în zăpada murdară, la căpătîi cu o flacără gălbie de lumînare, tremurată, suflată de vînt.

Capitolul II

„ȘI SĂ IA PACEA DE PE PĂMÎNT!...

I

— Și ce mai vorrr în definitiv, ţerrranii ăştia din Moldova dumitale, monşerrr ?...

La masa beizadelelor cantacuziniste din bufetul Senatului, răsturnat pe speteaza scaunului, Laurenţiu Sarandà aştepta răspuns. În aşteptare, manevra cu pioasă băgare de seamă havana între degete să nu-i scuture cumva capsula de scrum.

Senatorul Iordache Cumpătă a înţeles că pentru colegul său, această grijă avea în asemenea clipă nemăsurat mai gravă importanţă decît toate răscoalele trecute, prezente şi viitoare din Moldova. Mai însemnată chiar, decît rezbelul făţiş dintre cele două tabere guvernamentale, în care rezbel Sarandà cheltuia cu mare patimă, ambiţiile sale de strateg.

De aceea, Iordache Cumpătă, a răspuns fără nici o tragere de inimă, cu un început de lehamite zburlită, înăcrită, muşcătoare, pentru tot ce vedea şi auzea el aici :

— Ce să vroiască în definitiv, coane Laurenţiu ? Vor în definitiv, ceea ce aşteaptă toţi ţăranii din Ţara Romînească, nu numai din Moldova mea, care pînă mai deunăzi era pare-mi-se şi a dumitale.

— Adică ?... Fii mai clar...

— Pămînt, dreptate şi mai omenoasă administraţie. Limpede? Asta vor, coane Laurenţiu.

— Aceeaşi şi aceeaşi şi aceeaşi poveste, monşerrr!

— Aceeaşi şi aceeaşi poveste, coane Laurenţiu, fiindcă aceleaşi şi aceleaşi sînt rănile care-i dor.

— Ce răni?

— Rănile care-i dor. Foamea mai întîi şi-ntîi!

— Cum foamea?... Foame, după doi ani de recoltă excepţională? Dumneata n-ai citit statisticile guvernului?

— Cetit...

— Ei? Şi nu ţi-au spus nimic, monşerrr?

— Spus. Prea multe, chiar!... S-o iau pe cea din anul celălalt, ce a fost afişată cu mare fală în sălile Pavilionului de Agricultură, la Expoziţia Jubiliară: 35 000 000 hectolitri de grîu; 42 000 000 hectolitri de porumb. Adică mai adăogau afişele: peste 6 hectolitri de grîu şi peste 8 hectolitri de porumb, pentru fiecare cap de locuitor.

— Atîta n-ajunge, monşerrr?

— Nouă, da! Ne-ajunge. Ţăranilor nu prea cred. Oare acel grîu şi acel porumb la dînşii şi în pătulele lor ajunge vreodată? Mai citeam în altă statistică — asta cu adevărat neafiptă pe zidurile răposatei Expoziţii Jubiliare — mai citeam că ţăranii noştri rabdă pe an nici mai mult, nici mai puţin de 450 000 000 zile de foame. În anii de belşug, cum au fost cei doi din urmă. În ceilalţi ani, măcar de două sau de trei ori pe atîta, adică 900 000 000 sau 1.350.000.000 zile de foame... Aiestea sînt rănile care-i dor şi aiestea vor dînşii să nu-i mai doară, coane Laurenţiu! Şi de asta mă tem eu, coane Laurenţiu... Dumneata nu?

Laurenţiu Sarandă a depus cu luare-aminte ţigara de foi pe buza scrumierei, ca să poată avea mai deplină libertate în gesticulări.

— Dar noi ce pregătim aci, monşerrr? Guvernul ce pregăteşte?... N-a anunţat că va veni cu legi cu rrreforme şi măsurrri?

— Cînd, coane Laurenţiu?

— La sesiunea viitoare.

— Adică a treia zi după Paști... Mă tem că de-acuma are să fie prea tîrziu, coane Laurențiu. Ce nu ne-am învrednicit noi a le da și a le chezășui noi, s-au ridicat să-și ia singuri. Pe sfînta dreptate!

— Auziți, monșerrr? apelă Laurențiu Sarandă la mărturia vecinilor de masă, gesticulînd cu oroare la auzul unei asemenea blasfemii.

Mumiile cu bărbi, cu ciocuri, chelii și gulere scorțoase, s-au mișcat abandonînd discuțiile pe șoptite, dar mult mai palpitante, despre manoperile pe care le pregătește fracțiunea takistă din guvern și despre discursul ce-avea să-l rostească Take Ionescu, peste o jumătate de oră, la redeschiderea ședinței, în chestia unor anapoda numiri în magistratură făcute de amicul său și fostul ministru de Justiție mazilit, Alecu Bădărău. Provoacă el o criză în guvern sau nu? Aceasta era problema cea mai arzătoare, la ordinea zilei.

— Auziți? repetă întrebarea Laurențiu Sarandă, uitînd pentru o clipă, că și pe dînsul, aceleași pasionate sfori de culise îl absorbeau pînă mai adineaori. Auziți cum vorbește un proprietar de pămînt, un ales al colegiului întîi?... Parcă și-a dat mîna cu omul școalei și-al răscoalei, Spirru Harret! Noroc că Premierrrul s-a decis în fine la măsurrri energice. În trei zile, totul va intra în orrrdine.

— Cu armata, coane Laurențiu? întrebă Iordache Cumpătă, netezindu-și barba rotundă cu latul palmei și clătinînd din cap a neîncredere.

— Evident! Cu arrrmata, monșerrr! Nu-i fi vrînd, cu regretabilele capitulări pe care le propui dumneata și prietenii dumitale: Codrrescu, Georoceanu, Colibășianu, Pleșoianu?... Sînteți Calul Troian în Senat!... Faceți exact, ceea ce-a făcut un exaltat alde Ceaușescu, marre proprietar din Ialomița, la 1848, în fața țăranilor. Îl apucă din senin mustrarea de cuget și începe a se bate cu pumnii în piept, strigîndu-le: „Și eu v-am robit, fraților! Și eu v-am bătut, v-am dez-

brăcat, de 36 ani de cînd mă blestemați. Iertați-mă! vă rog, frați săteni! Luați-vă înapoi ceea ce v-am răpit. Iată! vă dau părticica voastră de pămînt!..." Acestea erau manifestări de om teafărrr, monșerrr?

— De om bun, coane Laurențiu.

— De om bun de legat, dragă Cumpătă. Exaltări, care mai ațîță exaltarea celor ieșiți din minți... Noi avem altceva mai interesant și mai urgent de făcut, decît să ne ținem de proiectele dumneavoastră utopice. Da, utopice!

— Știu, coane Laurențiu!... încuviință cu o zîmbire amară în barbă, Iordache Cumpătă, minunîndu-se cum un plugar cu atît de năzdrăvane și falimentare inovații în agricultură, grăbește a numi utopice propunerile lor insuflate de bun-simț, de prevedere și dreptate. Știu!... Și noi, aici, la Senat; și colegii noștri de la Cameră, avem alte chestii mai urgente și mai interesante de dezbătut!... Excedentul bugetar în țara foamei și a pelagrei. Remaniere. Fuziune. Antereul lui Arvinte cîrpit de la zi la zi... Prețul benzinei pentru cele vreo sută de automobile. Acestea nu îngăduie nici o zăbavă! Răscoala n-are decît s-o potolească armata. Asta e datoria ei!

— Arrre s-o potolească, te-asigur! Cu toată energia impusă de evenimente.

— Și foamea, poate tot cu armata are s-o potolească, coane Laurențiu? Cele 450 000 000 zile de foame, în anii noștri de belșug?... Ai noștri, nu ai lor!... Și pelagra, are s-o tămăduiască tot armata?

— Poftim! exclamă Laurențiu Sarandă, invitînd mumiile să-și privească mai de-aproape colegul. Calul Trrroian în perrrsoană!... De aia merrge la catastrrrofă marrrea proprrrietate!...

Soneria și ușierii în livrea vesteau redeschiderea ședinței.

Iordache Cumpătă, care de mult stătea pe ghimpi, se pregăti să-și ia ziua-bună.

— Pleci în Moldova? întrebă Laurențiu Sarandă.

— Plec!... Nu mă rabdă inima să-mi prăpădesc vremea la tîrgul ista de vorbe. Poate să fiu mai de folos acolo...

După ce-a tras ultimele fumuri din havană și s-a ridicat de pe scaun, Laurențiu Sarandà îl amenință cu degetul, într-o glumă împăciuitoare:

— Vezi numai de nu propaga printre răsculații dumitale, ideile pe care le expui aci, monșerrr!

— Răsculații mei, coane-Laurențiu?

— Dar ai mei?... Fărrră imunitatea parlamentară, aș propune să vă aresteze ca instigatori, dumneata și prietenii dumitale, cu proiectele! Căci sînteți niște teribili și infami instigatori.

— Instigatori, coane Laurențiu! Adevărat. Instigatori, ca foamea, ca pelagra, lipsa de pămînt, ca setea de dreptate... Pe ele arestați-le! Pe toate, mai ales că nu se bucură de imunitate parlamentară... La bună-vedere!

Ceilalți senatori s-au îndreptat mișcîndu-și ruginitele articulații spre incintă; Iordache Cumpătă a pășit lat și zdravăn, spre ieșire.

Îmbrăcîndu-și blana, primi de la ușier o telegramă. Vești de la ginerele muntean, Voicu Cojan.

Din ajun îl tot chemase cu neliniște și fără izbîndă la telefonul primăriei din comună. Telegrama i-a luat o piatră de pe suflet.

Totul în cea mai bună ordine. Liniște deplină. Vîntul răzmerițelor nu se abătuse încă spre șesul dunărean. Voicu nu pierdea prilejul să-i amintească anume făgăduială despre un oarecare vagon de orzoaică pentru sămînță. Îndeosebi această cerere fără ocol, îi risipi îngrijorările mai virtos decît asigurările celelalte ale telegramei.

Dovedea că toate merg după rînduielile de totdeauna. Despre Ada nimic. Despre Mariana nimic. Dar și acestea făceau parte din orînduielile de totdeauna ale ginerelui. Pe urmă, un gînd viclean, o întrebare, îi turbură această bucurie că îngrijorările sale pentru soarta fiicei și nepoatei erau deocamdată lipsite de

temei. Se întreba, ce-ar fi răspuns oare ginerele său Voicu Cojan, dacă l-ar fi auzit vorbind cum i-a vorbit el lui Laurenţiu Sarandă? Şi se întrebă încă mai amar, dacă a vorbit el vreodată şi dacă ar vorbi el vreodată, tot aşa, faţă de acel ginere al tuturor nesaţiilor şi prigoanelor cu care îşi urgisea ţăranii de pe moşie? Urîte întrebări! Urîte răspunsuri!

Afară, a stat la îndoială dacă să aleagă între o sanie şi o birjă.

Vremea amestecată, cu spulber de viscol şi cu porţiuni de caldarîm dezvelite de dezgheţ, se potrivea aidoma cu nestatornicia şi nehotărîrea acestor oameni de Bucureşti. Într-un singur ceas, sărituri de la nepăsarea cea mai optimistă, la cele mai alarmante şi fantastice zvonuri. Parcă toţi s-au născut în zilele Babei şi au rămas în zodia lor.

S-a urcat într-o sanie:

— Mînă, bre!... Häisa, unde-apuci? Häisa!

Tălpile săniei au scrîşnit pe pavajul gol, apoi au dat pe pîrtie de zăpadă şi din nou pe ochiuri zvîntate de caldarîm.

— Are să vremuiască! rosti Iordache Cumpătă către sine, cercetînd cerul, cu obişnuinţa lui de om al cîmpurilor.

După care rostiri către sine coborî ochii pe pămînt la fapturile şi semnele lumii de aci.

Pe ziduri, afişe galbene şi roşii, anunţau reprezentaţiile lui *Féraudy* la *Teatrul Lyric;* turneul *Emma Carelli* şi *Giuseppe de Luca;* trupa de negri la *Berăria Imperială;* concertele lui *Leo Slezak;* apropiatele reprezentaţii ale *Eleonorei Duse* la *Naţional*. Iar mulţimea străzii tălăzuind pe trotuare, staţionînd înaintea berăriilor, cafenelelor şi cofetăriilor, arăta faţa de toate zilele, fără nici o încordare, avidă de desfăt şi nerăbdătoare doar să afle ce se petrece nou pe frontul crizei ministeriale, pe frontul remanierii şi fuziunii. Femeile coborau din cupeuri înfăşurate în superbe blăni. Tineri în paltoane pe talie, cu bastonul înfipt vertical la umăr în buzunarul straiului de iarnă cor-

setat cum cerea moda timpului, salutau larg, cu pălăriile rotunde și tari; se frîngeau de mijloc să apropie de buze o gingașă mînușiță scoasă din manșon; se propteau de bara vitrinelor răsucindu-și mustecioarele în furculiță. Nu!... Răzmerița pălmașilor era foarte departe de această lume.

Poate nu ființa decît în închipuirile aprinse ale condeierilor de la gazete. Aici mai dura risipa belșugului jubiliar de astă-vară și de astă-toamnă, cu recolta muncită și strînsă de pălmașii acelor sate cu nesecătuit spor, care-a atras spre capitala binecuvîntatei Romînii impresarii de turnee, de trupe negre, antreprenorii localurilor de noapte, culegătorii de spumă ai excedentelor bugetare.

La cafeneaua Capșa, intra triumfal Toto Sarandà, cu sticla rotundă în ochi.

Cu o săgetare în inimă, Iordache Cumpătă gîndi o clipă la fecioru-i mai mare, Jorj, la unele polițe și unele scrisori de bancheri, respectuoase, dar amintindu-i neplăcutele scadențe pe semnături care nu erau ale sale. Să fie la Iași, acest fecior, pe asemenea vremuri? La Piatra? Acasă?

Își smulse ghimpii întrebărilor, strigînd la birjar:

— Ho,.bre! Unde-apuci? Ceală, la hotel!...

A doua zi dimineața, în gara cea mai apropiată de Zapodia îl aștepta sania cu Toader Gliga.

Înainte de a urca, a cuprins mai întîi cu ochii dealurile ninse, marginea depărtată și albăstruie a pădurilor, lumea lui cea adevărată. A tras în plămîni, adînc, ca un leac întăritor, aerul aspru și geros.

Apoi a întrebat:

— Ce face coana?

— Bine, coane Iordache!... Ne muștruluiește pe toți, de mergem pe sîrmă. Știi mata: scurt!

— Și conașu Jorj?

— Conașu Jorj, la Ieși, la Piatra... N-o mai dat pe-acasă, de cînd ai plecat mata...

Lumina dimineții se întunecase brusc în zăpezile albe. Văzduhul cu înțepături de ac, își pierduse deodată puterea tămăduitoare.

Iordache Cumpătă își năbuși oftatul și urmă cu întrebările:

— Încolo, bine?

— Pe la noi bine, coane Iordache. Pe la alții, mai puțin bine...

— Ce fel de vorbă-i asta? ceru lămuriri stăpînul Zapodiei, înfășurîndu-se în pături și blăni. Hai! Mînă! Dă drumul cailor și drumul gurii! Spune...

Toader Gliga șfichiui crupa cailor cu sfîrcul biciului, coti din fața gării pe șoseaua mare, pe urmă lămuri întorcîndu-se pe jumătate și împingîndu-și căciula mai pe ceafă cu dosul mînei:

— Ai să vezi mata cu ochii matale, coane Iordache, ce fel de vorbă-i asta!... Să chiamă că pe alții de-aiurea, au cam prins a se rocoși oamenii. Bunăoară aicea. Că doar nu de haram o venit ie Revoluția care se tot vestea de az-vară...

— Cum bre? Ce tot vorbești?... Ce revoluție care se tot vestea de astă-vară?

— Asta, care-a agiuns și pe-aicea... De az-vară, la iarmarocul din Căliman, tot pomeneau dînșii niște oameni, despre niște sămne pe care nu le credeam eu, coane Iordache.

— Sfîrșește cu semnele și cu poveștile de astă-vară, Toadere! Spune-mi despre cele ce se petrec pe-aicea, acuma...

— Apoi, iaca, coane Iordache! Vezi și mata cu ochii matale, care lucruri se petrec acuma, aicea!... vorbi Toader Gliga, strunind caii și încetinind la pas.

În glasul moșneagului străbătea un fel de veselită minunare, ca astă-vară, cînd istorisea el altora toate năzdrăvăniile și drăcăriile pe care le-a văzut la Expoziția jubiliară, a boierilor.

O ceată de oameni cu bîte și pari, astupau drumul, făcînd alai unei sănii cu tălpi de lemn. Toți s-au dat

la o parte, contenind din strigări și scoțînd cuviincios cușmele.

Din sania încărcată cu boarfe și lăzi, cu prunci și femei cocoțate deasupra, se înălță însă un vaier pe toate glasurile, ca și cum li s-ar fi arătat lor Mîntuitorul pe care aproape de două mii de ani îl tot așteptau.

— Coane Iordache, nu ne lăsa, coane Iordache! Aiștia ne omoară, coane Iordache!...

— Gura! se răsti un țăran înalt și spătos, astupînd gura celei mai aprige bocitoare cu latul palmei, dar mijind a ride ca de-o foarte hazlie ispravă. Nu mai cirii, giupîneasă Rașelă și stăi pe ouăle dumitale, c-ai să le spargi!

Iordache Cumpătă se ridică în picioare din pleduri și blăni cu mîna sprijinită pe umărul lui Toader Gliga.

Recunoscuse nevestele, soacrele și cumnatele cu toate odraslele din neamul hangiului de lîngă gară, un negutător calic și nu dintre cei mai asupritori reprezintanți ai negutătorilor în țara Moldovei.

— Ce-i cu voi, măi oameni buni?... Ce v-ați apucat să faceți?

Oamenii au răspuns tot cu un fel de veselire ațîțată ca a lui Toader Gliga, fără vrăjmășie prea dîrză:

— Ce să facem, coane Iordache? Ia hăituim și noi pe negustorii iștia ai noștri!...

— Cum se poate una ca asta, bre!... V-ați pierdut mințile?

Dojana nu era nici ea prea aspră, fiindcă împotriva temerilor sale, Iordache Cumpătă vedea că oamenii n-arătau mînia sălbatică și oarbă dezlănțuită în alte părți. Păreau mai degrabă porniți cu chiote și alai de la o cumătrie unde-au cinstit prea mult.

— V-ați pierdut mințile, măi creștinilor? mai întrebă o dată.

Gospodarul cel nalt și spătos, cunoscut lui de la treburi de cîmp și cărăușie, dar al cărui nume nu și-l amintea, se alătură de sanie și grăi cu țurca în mînă:

— Ba zi mata, coane Iordache, că ne-am găsit noi mințile, nu că le-am pierdut!... Acu, ni le-am găsit, mulțămim Domnului sfînt!

2

Istrate Crețu, cu brațele încrucișate pe piept și cu spatele ciolănos rezemat de stîlpul telefonic din fața primăriei, asculta dînd cu aprobare din cap.

Femeia vorbea ascuțit, ferindu-și mereu tulpanul de pe ochi, țesînd repede din degetele vinete de frig sub nasul ascultătorilor:

— Ș-atuncea, numai ce-o strigat dòmnu Marcus, *contabelu*, cît îl ținea gura: Împușcați-l! Pe răspunderea mea!... Împușcați-l, că aista-i feciorul popii Eftimie, on ticălos di ștudent care ațîță satu di astăvară!...

— Ți-ți!... I-auzi, cînele de el!... s-au cutremurat două neveste, crucindu-se.

— Așa striga și poruncea domnu Marcus! urmă femeia după ce și-a tras răsuflarea și tulpanul de pe ochi. Iară armata a slobozit focuri în carne gie și i-o pușcat sărăcuțul de el, că numai s-o întins gios la pămînt și n-o apucat să spună nici mamă...

— Vai de sufletu părintelui!... s-a tînguit una din cele două neveste. Te mai gîndești că-i și bolnav la pat, de cinci zile...

Petrache Dumba se împotrivi însă a da crezare:

— Nu poate să fie feciorul părintelui Eftimie... Pun capul!... Spuneai că era mai-mai un copchil, cu straie de școală... Gheorghieș, feciorul părintelui are mustață înfiripată în toată legea.

— Asta, așa-i! s-au dat cu părerea ascultătorii de parte bărbătească, strîngînd roată în jurul povestitoarei și iscodind-o cu alte întrebări: Ai văzut dumneata, cu ochii dumitale, lele Varvaro?

Istrate Crețu rîdea cu răutate în colțul guții, cu buza ridicată în sus ca un dulău care mîrîie:

— Halal, verieilor! Grabă vă mai este să vă lepădați!...

— Cum să ne lepădăm? se sumeți Chirilă Chitic, clătinîndu-se pe picioare, fiindcă nu se dezmeticise bine de băutura de peste noapte și turnase alta proaspătă peste dînsa, la orînda lui David Liftac. Cum să ne lepădăm?

— Dară ce faceți aicea de-un ceas?... Pînă acuma numai pe feciorul părintelui giurați. El era mîntuirea! Și după ce o purtat grijă domnu Marcus să-l răpună pe Gheorghieș, Dumnezău să-l ierte, vă dați în lături, în loc să-i spălăm sîngele!

— Înțelege odată, Istrate, că nu poate să fie vorba de Gheorghieș a părintelui! stărui Petrache Dumba, pricepînd încotro bat asmuțările lui Crețu.

— Chiar dacă nu-i vorba de el... Ce s-a schimbat cu asta?... Ați auzit și voi, măi fraților! Armata trage cu pușca în carne vie la gară... Și voi stați! Vin oameni din alte sate și desfundă magaziile de la gară. Tot stați!

— Adivarat!...

— Cară și duc acasă grîul și secara muncită cu mînele noastre... Stați mereu!... Comandă domnu Marcus moarte de om!... Noi stăm! Stăm mereu locului aicea și-l așteptăm să vie și să comande ucidere și la noi...

— Adivarat! încuviințară glasurile, îndirjindu-se. Stăm parcă ne-o legat cineva mînele și *chicioarele!*

— Îi asculți, mare comandir Petrache? se răsuci pe jumătate Istrate Crețu cu fața spre el, tot cu brațele încrucișate pe piept și tot fără să se desprindă cu spatele din stîlpul telefonului. Parcă le-a legat cineva mînele și chicioarele! Anume, cine?... Cine alt, decît dumneata, cu așteptările și cu socotelile dumitale?... Astă-noapte văzut-ai focurile?... Cei mai vrednici ne-or luat înainte. Noi așteptăm!... Apoi așa nu mai merge, bade Petrache! Cu așteptatul hulpei, are să vină hulpea să-mpuște vînătoru, dacă s-o mai văzut una ca asta!

Cîțiva au început să rîdă de prostia lor?

— Bine-ai spus, Crețule!... Chiar c-o ieșit hulpea din vizunie, să fugărească și să puște ea vînătoru, cum s-a adiverit lucrul la gară.

— Ii auzi, bade Petrache?...

— Aud...

— Și n-ai nimica de zis?

— Am una de zis. Să le aduc aminte oamenilor istora, că au copii...

— Au! Că acelora care n-au, o purtat grijă să le facă copii giupînu Sidor! Asta o știu cu tății. Dar nu pricepem unde vrei să bați cu vorba?

— Să nu ne rămînă copiii pe drumuri, Istrati.

— Parcă acuma nu-s pe drumuri? Mai slăbește-o cu cumințănia și cu povețele dumitale!... Ne mai ducem și după capul nostru. S-o mîntuit cu așteptarea.

— Hotărît că s-o mîntuit cu așteptarea!... Gata! întări Sofronie Leahu, ridicînd fața smochinită din pămînt, cum stătuse toată vremea în tăcută ascultare. Gata, fraților! S-o pornim cu Dumnezeu înainte!...

Petrache Dumba îl apucă de pieptii sumanului, ținîndu-l pe loc cu mîna puternică și privindu-l în ochi.

— Unde s-o pornești, Sofronie?... Unde s-o pornim?

— La curte, Petrache!... se smunci Sofronie Leahu să se desprindă din strînsoare. La curte, la hambare, la grajduri... Ne-o tăia pe noi capu încotro să mergem și ce să dregem... Nu, măi romîni?

— Ba bine că nu! se înălțară glasurile. Hai, bre! Ce mai stăm?...

Istrate Crețu înaintă un pas, dezlipindu-se de stilp și punînd palma ciolănoasă pe mîna lui Petrache Dumba, să i-o desclește din pieptul lui Sofronie Leahu.

Rosti apăsat:

— Dă-i drumu, bade Petrache! Întălege că s-o sfîrșit cu tocmelile și chibzuielile dumitale de comandir.

Mai lasă pe alții să treacă la rînd. Mă mai fac și eu o leacă comandir!

— Bagă de samă, Istrate! Nu împinge oamenii la cine știe ce năcaz, că-i ai pe suflet...

— Ce năcaz? C-acuma noi avem cuvînt! Ne-o mai venit și rîndu nostru! borborisi Chirilă Cliutic, muncindu-se să smulgă o jordie din gardul primăriei și s-o pregătească armă.

— Mai este armată, măi Chirilă, bre Istrate!... le aminti Petrache Dumba.

— N-are decît să fie! Pînă ce-ajunge aicea, noi am mîntuit cu socotelele noastre, o ținu Istratie Crețu înainte.

— Și jandarmi mai sînt! Mai pe-aproape, Istrate!

Istrate Crețu rînji:

— Unde-s? Să-i văd!... C-au intrat în pămînt. Și jandarmii. Și primarele! Și notaru!... Toți oamenii de casă ai lui domnu Sidor ș-ai lui domnu Marcus, unde-i mai vezi acuma?...

— Mai este telefon, Istrate!

— Telefon? se minună a batjocură, Istrate Crețu. Ați aflat-o și asta, măi oameni! Că mai este telefon... Cine și pe cine să cheme?... Și pe ce sîrmă să cheme, cînd o avut el Istrate atîta minte să taie sîrmele de cu vreme?

Această declarație a întors cu totul cumpăna de partea lui Istrate Crețu, dacă în unele suflete mai stăruia o drojdie de îndoială.

Cu toții s-au frămîntat, minunîndu-se și rîzînd:

— Auzitu-l-ai, bre?... Aiasta chiar că le-o întrecut pe tăte!...

— Pot spune, Istrate, că ăsta da, se chiamă socoteală și cap!... Cine și pe cine să cheme?... Și pe ce să cheme?... Nu-i sîrmă; nu-i telifon!... Mai cheme premarele pe măsa, la telifonu măsii!...

— Cu alte cuvinte, rămîne satu stăpîn pe voia lui! își lămuri fapta, Istrate Crețu. Cu asta trebuia noi să începem de ieri, de-alaltăieri!...

Petrache Dumba, tras la o parte, cu palmele late înfipte în şerpar şi cu cojocelul desfăcut la piept, privea pe sub sprîncenele stufoase oamenii din satul său şi nu-i mai cunoştea la chip. Pe toate obrazurile se zvîrcolea un neastîmpăr, cu amestec de veselire, de grijă, de încruntări şi iar de rîs, de la clipă la clipă.

Treptat, la roata bărbaţilor, s-au adaos tot mai multe femei îmbodolite şi copii cu mincle roşii ca sfecla, făcîndu-şi loc s-ajungă la rîndul întîi, ca s-audă şi să vadă.

Nevasta din Cotul Hăbăşeaşcăi, care adusese într-un suflet ştire despre întîmplările de la gară, împărtăşea cu palma la gură altor neveste, alte peripeţii, înflorite cu cea mai desăvîrşită bună-credinţă, după închipuirile sale. Istorisea cum cărau bărbaţii, nevestele şi copiii din trei sate, grîul cu ţuhalii, din magazie. Cum s-a ivit o ceată de ştiudenţi cu steag şi cu feciorul părintelui Eftimie în frunte, spunînd că vin să împartă pămîntul. Istorisea cum Marcus, *contabelu*, arătîndu-l cu degetul, a strigat că acela-i capul răzmeriţei şi că are ordin la mînă de la prefect să fie împuşcat pe dată. Cum un general nalt cît uşa primăriei şi cu musteaţă cît caierile, a păşit el înainte şi a răcnit: Foc! de-o răsunat ordinu peste trei văi şi trei dealuri. Şi istorisea mai apoi, cum Gheorghieş, feciorul părintelui, a căzut mort pe loc, iar alţii răniţi, abia s-au tîrît gemînd şi văietîndu-se, de-o cuprinde şi acuma jalea numai cînd se gîndeşte la ce i-a fost ei dat să-i vadă ochii şi să-i audă urechile. Iar aceasta pentru cine? pentru ce? Pentru domnu Marcus şi pentru domnu Sidor! Pentru grîul din magazille arendaşilor de la gară, muncit de braţele palmaşilor din trei sate.

— Şi cum, soro?... Zici dumneata că-ncărcau ţuhalii cu grîu şi-i cărau?

— Cum te văd, leliţă Parasca!... C-am prins şi eu o ţîră, într-o traistă. Da cînd o purces a pîrîi focurile de puşcă, am lepădat traista în cîmp şi-am apucat-o

încotro am văzut cu ochii... Alții mai tari cu firea, nu și-or pierdut cumpătu. Tot s-or ales cu ceva!... Batîr Maranda lui Gligore Măruntu, de la noi, din Cotu Hăbășeascăi, o aratat bun cap!... Venise cu căruța și cu doi băieți, cumătră dragă! — de căra ca de la batoza boierească. Opt saci i-o dus frumușăl acasă, să mai aibă și de dat!...

— Iară noi stăm și facem aicea divan domnesc! se frămîntă pe loc una din ascultătoare, cu fața uscată și cu mîna sprijinită pe tidva unui plod care-și smîrciia nasul. Ia spune tu, măi Ghiță, de cînd n-ai mai mîncat tu pîne?

Băiatul molfăi răspunsul în gingiile știrbe:

— De la Crăciun, mămucă... De cînd am căpătat noi colac, de la pomenile părintelui Eltimie.

— Il auzi, soro? De la Crăciun... Ș-atuncea din pomenile bisericei, de i-o venit partea lui nici cît două degite... C-o agiuns pentru noi pînea mai rară ca Sfînta Nafură. Alții măcar s-or trezit, să-și facă singuri parte!... Noi stăm ș-ascultăm divanu motofleților!...

— Chiar că!... Aiștea nu-s barbați... Parcă i-o claponit pe tăți baba Zamfira Urzicuță!

Mătușa Zamfira Urzicuță care se afla de față, prizărîtă sub cotul bărbaților zdrahoni, dar mai lipsiți de bărbăție decît claponii pe care-i doftoricea dînsa, a întors capul cît un pumn în broboada neagră, auzindu-și numele:

— Ce spuneai despre mine, maică?

— Nimica rău, mătușa Zamfiro... Istoriseam eu, cum ai rămas dumneata de doi ani, fără vacă. Și te plîngeam...

— Am rămas, maică! Dar scăp eu de-acuma... Am auzit că ne dă Rivoluția la fiecare vădană, cîte-o vacă cu lapte... Asta vorbeam eu și cu Petrache...

— Care Petrache, mătușă? Dumba?...

— D-apoi care altul?... La el ni-i tătî nădejdea, maică.

— Slabă nădejde, mătuşă Zamfira! Nu-l vezi cum se tot codeşte şi se tot chiteşte, de ne ţine pe loc de două zile?... Dacă-i vorba de nădejde, apoi mai multă încredere am eu în unu ca Istrate Creţu.

— Atunci să vorbesc şi cu Istrate Creţu, maică! S-o îndura el, că-s femeie bătrînă şi n-am dinţi, de mă hrănesc de doi ani numai cu fiertură de buruieni...

Scurmîndu-şi loc din coate baba Zamfira Urzicuţă se căznea să străbată pînă la Istrate Creţu, comandirul cel nou, să-i împărtăşească păsul.

Dar Istrate Creţu n-avea timp pentru asemenea ascultări, nici ochi pentru o babă gheboşită, cu capul cît un pumn şi cu obrazul zbîrcit ca miezul de nucă.

Adulmecase cu privirea pe Dochiţa, care-şi făcea şi dînsa loc să ajungă în rîndul întîi. Fosta slujnică de la curte purta tulpan untdelemniu, o bondiţă cu flori de lînă şi cu tiv de pielcică brumărie. Era tot aşa de frumoasă la chip, numai că acuma obrazul ei era osos şi tras, iar uitătura îi era de-o lucire bolnavă, rătăcită, cu o pîlpîire de flacără gălbie în ochii verzi care altădată scăpărau de rîs. Cînd ochii lui s-au încrucişat cu acea privire, iar cînd privirea a stăruit apăsat asupră-i, Istrate Creţu s-a pomenit pipăindu-şi fără voie obrazul cu palma, parcă ar mai fi simţit încă urmele roşii de cinci degete, cum l-au plesnit astă-toamnă, într-o seară glodoasă cu bură măruntă şi ceaţă.

A rînjit, pregătindu-şi cuvînt răzbunător... Dar n-a prins a-l rosti.

I-a luat Dochiţa înainte:

— Ce-i, Istrate?... Te tîrguieşti şi tu acuma? Te ştiam mai grabnic şi mai cutezător la faptă!...

Istrate Creţu îşi îngustă pleoapele:

— Adică, ce vrei tu ca să spui, Dochiţă?

— Nu mai întreba, c-ai înţeles prea bine!... Scoate oamenii iştia din adormire şi hai la răfuielile noastre Istrate!... Hai, că vă deschid eu intrările cele de taină!

Dochița pășise lîngă el, cu flacăra gălbie și bolnavă în ochi, cu dinții clănțănind de friguri.

O clipă, Istrate Crețu s-a cumpănit la îndoială. Încă nu se dumirea bine.

Pe urmă, a cuprins-o cu brațul ciolănos de după mijloc, mugind în auzul tuturor:

— Așa te vreau, Dochițo!... Auziți, oameni buni? Auziți, măi femei?... Hai, la răfuielile noastre!...

Pe dată, glotimea care făcea roată și cea risipită mai departe în șovăielnică așteptare a întîmplărilor, s-a strîns în cîrd pe urma lui Istrate Crețu și a Dochiței.

Din pămînt, din ogrăzi, de pe uliți mărginașe, din casele scunde acoperite cu stuf și strujăni se adăugeau alte și alte femei cu saci și cu traiste goale în mînă, alți și alți gospodari cu topoare și bîte, alte și alte pîlcuri de copii în larmă de glasuri subțiri, de strigăte și chemări:

— Adă și sania, măi Petruță! Nu lasa sania...

— Fugi și te-ntoarce c-un sac, maică!... Cu toți țuhalii pe care-i găsești!...

Un băietan veni în goană dinspre orînda lui David Liftac cu vestea că altă tabără de acolo, a purces tot spre curte cu chiuituri și cu mare zaveră, după ce-au desfundat și-au golit o balercă.

— Auziți, bre oameni? glăsui Istrate Crețu, grăbind pasul. Ne-au luat alții înainte!...

Unii au tăiat-o de-a curmezișul, prin ogrăzi, să scurteze calea și să mai pună mîna pe saci și pe țoale. În urma tuturor, de cealaltă parte a șanțului, Petrache Dumba pășea în silă sorbit de vîrtej, dar nu se îndura să se rupă și s-o facă îndărăt. L-a ajuns din spate, Culiță, argățelul părintelui Eftimie, abia trăgîndu-și răsuflarea:

— Bădiță Petrache...

— Ce-i Culiță?

— M-o trimăs părintele!... O primit răvaș de la Gheorghieș că vine la noapte... Ș-o trimăs răspuns

s-aştepte oamenii, că are îndreptări scrise pentru Colu Hăbăşeascăi... Zice că...

Petrache Dumba a făcut semn cu palma lată dai neputincioasă, spre alaiul care se înşiruia la curte:

— De-acuma, mă tem că degeaba-i, măi Culiţă!... Fugi tu doar de le strigă că nu s-o întîmplat nimica cu feciorul părintelui. Că nu l-o împuşcat nimeni!...

— Cum să-l împuşte, bădiţă Petrache?... C-amu o capatat părintele ravaş din tîrgul Leşilor!... Ar fi venit sfinţia sa cu vestea, dacă n-ar zace de cinci zile la pat, cum tot satu-o ştie...

— Fă ce-ţi spun eu!

Culiţă a sărit peste şanţ săltîndu-se în bîta mai naltă decît el şi a pornit într-o goană prin mijlocul drumului, s-ajungă ceata şi să/ducă ştirea de uşurare.

Dar nu mai avea nimeni urechi să-l asculte. Toţi răcneau, chiuiau, se-ndemnau, strîngîndu-se să se simtă cot la cot, mai mulţi şi nedezlipiţi. Aşa că nici vestea n-a mai împărtăşit-o Culiţă altora; nici nu s-a mai întors cu răspunsul la părintele Eftimie. Cuprins de vuruşul norodului, s-a înglobat şi el în glotime unde a găsit alţi băieţandri cu ghioage şi cu desagi deşerţi la subţioară. Iar Petrache Dumba, cu toate hotărîrile-i de cuminţenie, a mers şi dînsul după ceilalţi, pomenindu-se că a smuls un par dintr-un gard, să nu fie cu mîna goală.

O zbucnire de chiote şi de strigări, dădea semn că sus, la răscruce, grosul satului s-a împreunat cu tabăra cealaltă, mai puţină la număr dar mai aprinsă, de la orînda lui David Lıltac.

3

— Pe-aicea, Istrate! Lasă-mă să deschid eu...

Dochiţa se muncea să tragă printre zăbrele, zăvorul ruginit al portiţei.

Era calea cea mai scurtă.

Poteca de-a curmezişul livezii, pe unde se strecurau în faptul nopţii, notabilii satului şi pîrîşii din tagma lui Chirilă Chitic.

Istrate Creţu a dat s-o pornească pe drumul cel mare, la poarta pe care o ştie vraişte de cînd s-au risipit argaţii şi pe unde s-a revărsat în curte gloata cea multă. Datoria sa de comandir, acolo îl mîna.

Dar Dochiţa i-a prins braţul, încleştîndu-l cu o rugare rătăcită, clănţănind din dinţi:

— N-ai să faci asta, Istrate!... Nu mă lăsa singură!... Vină după mine...

Portiţa a scrîşnit în bălămăli. Poteca se întindea nebătută de paşi, cu strat subţire şi proaspăt de omăt, sub perii şi merii bătrîni.

În urma lor mai nimeni. Cîteva neveste, cîţiva copii. Un cîine, cîinele cel şchiop şi flocos a ieşit întru întîmpinarea Dochiţei, gudurîndu-se, căci o recunoştea.

— Unde mă duci tu, Dochiţă?... mai încercă o ultimă împotrivire Istrati Creţu, cu urechea ciulită la cele ce se petreceau în ogradă şi la acarete, unde începuseră a lucra topoarele şi cazmalele.

El închipuise o împărţeală a grînelor din hambare, după numărul capetelor şi după măsura nevoilor, cu oarecare socoteală, pe noua dreptate a revoluţiei. Cei cu mintea încinsă de basamacul lui David Liftac i-au luat-o înainte, după socoteala lor, alta.

— Unde mă duci, Dochiţă?...

— Ai să vezi! Nu te duc la rău!

Clănţănind din dinţi fosta slujnică s-a înălţat în vîrful botinelor şi l-a sărutat pe obrazul care-a fost pălmuit de mîna ei astă-toamnă.

Pe Istrate Creţu l-a sfredelit o sîrmă de foc pînă în călcîie; pe obraz i s-a aşternut un dulce balsam. Se clătină ca un om ameţit. De cînd aştepta, de cînd pîndea, de cînd vîna ceasul acesta! Dochiţa nu i-a lăsat însă răgaz să se bucure.

L-a smucit de mînecă:

— Hai după mine!

Apoi s-a întors, dînd glas femeilor şi copiilor care se codeau:

— Haideţi după mine! Lele Parască! Ghiţă! Niculăieş! Hai, că azi e nunta mea! Are să vă arate Dochiţa cum ştie ea să fie mireasă.

În goană gîfîită pe sub pomii bătrîni şi cuminţi, i-a tîrît spre intrările dosnice de la bucătării şi cămări, izbind uşile de perete. La alte uşi din faţă, se auzeau detunături de topoare şi zîngănit de geamuri sparte. Venea dintr-acolo un miros de tencuială, de var, de lemn vechi, adus de vîntul jilav şi rece. Ori poate era numai o părere. Mai mult un miros de sudoare omenească, de cojoace şi sumane, de rachiu. Puternic cu adevărat ajungea pînă aici mirosul grîului din hambarele sparte, mirosul fînului din stogurile risipite, mirosul grajdurilor cu uşile date în lături şi al laptelui vărsat din doniţi. Baba Zamfira Urzicuţă mîna o vacă din urmă. Dar nimeni nu lua aminte nici la dînsa, nici la acele mirosuri. Aveau altă treabă.

Bucătăreasa, femeie spătoasă, şoldoasă, pieptoasă şi rînzoasă, cu obrazul lac de năduşeală, dar galben ca şofranul, încercă să le astupe calea pe săliţa îngustă:

— Ce faci, Dochiţo? Pentru numele lui Dumnezeu, vină-ţi în fire... Oameni buni...

Dochiţa a izbit-o de perete, fără să-i răspundă, trecînd înainte. Din sufrageria unde ştia că se află adunaţi îndeobşte pruncii lui Sidor şi Marcus Leibovici, izbucnise un strigăt de spaimă pe mai multe şi subţiri glasuri.

— Ha-ha! rîse ascuţit Dochiţa, repezindu-se într-acolo şi trăgîndu-l de mîna ciolănoasă pe Istrati Creţu. Ha-ha! Acuma să te văd, Irod Împărat!...

Cînd au ajuns, pe uşa din faţă răzbiseră alţii mai grăbiţi şi mai vrednici.

Copiii dîrdîiau adunaţi în jurul guvernantei de la Viena, palidă, înălţată în picioare, lîngă sobă. Oa-

menii s-au oprit cu topoarele în mînă, neştiind ce să facă, nici ce căutau anume acolo. Spaima plodurilor le tăiase avîntarea şi mînia. Îi pironise locului şi femeia înaltă, în strai negru, străina cu simbrie, care tăcea cu ochii lărgiţi de groază şi cu mîinile adunînd copiii încleştaţi la poalele ei.

A durat o tăcere nefirească, de se auzeau limpede bătăile pendulului din perete şi suspinele năbuşite ale pruncilor; glasurile mai depărtate ale celor de-afară, care îşi isprăveau treburile lor, năpustiţi la hambare şi grajduri.

— Ha-ha! chicoti Dochiţa din nou, nebuneşte, rotind ochii rătăciţi la bărbaţii cu topoarele şi cu cazmalele spînzurate în mînă de-a lungul trupului. Halal bărbaţi!... Vă necinsteşte Iuju fetele şi nevestele... Copiii lor putrezesc în iaz şi unele putrezesc în ocnă... Şi voi? Vă apucă mila şi îndurarea de odoarele lui, în loc să le suciţi gîtu aşa!... Uite-aşa, ca la puii de găină...

Vorbind, Dochiţa păşea spre copiii adunaţi la poalele guvernantei de la Viena, care-au scos un lung vaier din gîtlejurile gîtuite de spaimă, înainte de a-i atinge vreo mînă. Păşea spre dînşii şi sucea cu pumnii în gol şi privea cu ochii sticloşi, poate tot în gol.

— Dochiţă! vorbi cu glasul foarte scăzut, abia auzit, guvernanta de la Viena. Dochiţă, cu ce sînt vinovaţi nişte copii?... Trezeşte-te, Dochiţă!...

A ridicat mîna de pe creştetul copiilor şi a atins-o pe umeri.

Iar atingerea a trezit-o cu adevărat, ca dintr-un somn, abătîndu-i gîndurile şi amintirile rătăcite, aiurea.

Dădu cu ochii de teancul farfuriilor orînduite pe masă şi apucînd una în mînă, a cuvîntat cu glas străin, cu glasul coniţei Ghizela:

— Dochiţă, cum ţii farfuria, nibuno?

Apoi schimbînd de glas, cu vorba ei de totdeauna:

— Uite, cum ţin eu farfuria, jupîneasă Ghizălă!

Ridicînd-o, a izbit-o pe pardosea şi a spart-o în ţăndări:

— Uite, ce fac eu cu farfuriile dumitale, jupîneasă Ghizălă! Şi-ncă una! Şi-ncă una!... Asta pentru ameţeală! Asta pentru palma de-atunci, cînd am spart oglinda!...

Cioburile săreau împrăştiindu-se pînă la picioarele oamenilor îmbulziţi lîngă uşă, iar la fiecare trosnet al tipsiilor de porţelan, pruncii domnului Sidor şi ai domnului Marcus, tresăreau strîngîndu-se la poalele guvernantei, parcă ar fi primit loviturile în creştet. Aşa ceva, mai pricepeau şi oamenii pînă atunci pironiţi lîngă uşă.

Pe dată au căpătat glas şi putere, dezlegaţi din încremeneala în care-i legase vaierul şi spaima pruncilor. Cu topoarele au început a trosni în bufetul cu geamuri de cristal, zvîrlind afară sticlăriile şi farfuriile, călcînd hîrburile, în picioare.

— Aşa măi! strigă Sofronie Leahu, înverşunîndu-se pe un dop de sticlă care tot luneca şi-i tot scăpa de sub topor. Că toate-s plătite cu munca şi sudoarea noastră. Trage-i, Ioane! Dă-i la cap şi ceasornicului. Dă-i la cap, c-aista ne număra nouă ceasurile de robie!

Cel pe nume Ion, un creştin scund şi mustecios, se opintea s-ajungă pînă la pendulul din perete, deasupra bufetului. Neizbîndind, s-a tras trei paşi înapoi, a făcut roată toporului şi l-a izbit atît de aprig, încît pendulul s-a clătinat, a ieşit din cui, dar a rămas înfipt mai departe în perete, înţepenit de muchia de oţel a toporului.

Oamenii gîfîiau, ştergîndu-se pe frunte cu dosul palmei şi căutînd din ochi cam ce-ar mai găsi de sfărîmat. Din alte încăperi se auzeau alte glasuri şi alte detunări sparte.

S-a ivit pe o uşă Chirilă Chitic, cu un clondir măreţ de vişinată:

— Staţi, băieţi, să prindem puteri cu rachiu boieresc!

— Dă-mi ! a spus Dochița, întinzînd un pahar. Am mai băut eu din rachiul ista boieresc ! Dă-mi să prind puteri, pentru cele ce mai am eu de isprăvit.

A golit paharul pînă la fund. Pahar mare, de apă. Apoi l-a zvîrlit să se sfarme în țăndări și s-a tras prelins pe lîngă perete, spre ușă.

Iar cum pahare și ceşti nu se mai aflau teferc, ceilalți și-au făcut rînd unul după altul la gîtul clondirului, gîlgîind de-a dreptul și stupind sîmburii.

— Fie !... Că n-au prost gust, giupînu Sidor și Ghizăla lui !...

Aceasta a spus-o Istrate Crețu, uitînd cu totul îndatoririle sale de comandir.

A mai tras cîteva gîturi și l-au muncit alte, alte îngrijorări :

— Da Dochița unde-i ?

Dochița se făcuse nevăzută. Mîna guvernantei de la Viena a tremurat pe creștetul copiilor. Știa dînsa prea bine ce-a făgăduit fosta slujnică numai cu o seară înainte și ca atare se gîndea la copilul de sus, din leagăn, singur în camera lui, numai cu doica. A se mișca din loc nu era însă cu putință. Mulțumea cerului că oamenii aceștia sălbăticiți, în toată urgia lor, le ocoleau locul de lîngă sobă și-i lăsaseră uitați.

— Da Dochița unde-i ? mugi din nou glasul lui Istrate Crețu, holbînd ochii păinjeniți.

N-a fost nevoie de a treia întrebare.

Dochița a răsărit deodată pe ușă în rochia albă de mireasă a jupînesei Ghizela, rochia cu coadă lungă și corsajul despicat la sîni.

Mai întîi toți au făcut tăcere, la această neașteptată și stranie arătare. Era Dochița și nu le venea a crede. A fost ea vreodată, și-au închipuit-o ei vreodată, așa de frumoasă și nepămîntesc de altfel, decît ei toți ? Inaltă, cu trupul înfășurat în rochia strîmtă, cu fața pală și numai cu două rotocoale de roșu bolnav în umerii obrajilor, cu ochii sticloși în care pîlpîia văpaia verde-gălbuie a rătăcirii de minte ; așa, în vestmîntul în care nu și-o închipuise nimeni, întrecea tot ce le-a

fost lor dat să vadă vreodată. Era cu adevărat parcă o mireasă din poveștile care-i adormeau cînd au fost copii și parcă mai era și o domniță din zugrăvelile de ctitorese pe zidul mănăstirilor unde se duceau vara la hram — și mai era parcă și altceva, plin de neliniște, de primejdie și de asmuțare. Adunase parcă în făptura ei tot ce în mintea lor aluneca acum între viața de aievea și nălucirile turburi din somn, cînd se zvîrgoleau în dorul să se deștepte și să se smulgă vedeniilor. Era Dochița cu adevărat? Sau ce întrupare, ce știință vrăjitorească a ispitirilor era? Și mai era ca o domniță din zugrăvelile de ctitorese pe zidul bisericilor, și s-ar fi spus o zînă — și mai era încă altceva, plin de neliniște.

— Ce stați? Ce-ați amuțit?... întrebă, rotind ochii cu luciri sticloase, ca și cum îi vedea și dînsa întîia dată. Ce-aștepți, Istrate?... Ce?... Nu ți-am spus că azi e nunta mea?... Ori nu-ți mai plac în strai de mireasă?...

Ceva în glasul ei răpus, parcă gata să izbucnească în plîns, a făcut să treacă prin toți străpungerea unui fior. Dar toți, după îndoiala de-o clipă, s-au dezlănțuit în chiuituri și strigări de nuntași.

— Vezi? se întoarse Dochița, spre guvernanta de la Viena. De ce spunea jupîneasa Ghizela că n-am să port niciodată rochie de mireasă? O păcătoasă și o scîrnăvie ca mine!... Cînd îi da cu ochii de dînsa, dacă ai să-i mai dai vreodată, nu uita să-i amintești... Nu uita să i-o amintești!

Pe urmă, se răsuci pe panlofii albi de atlas, spre oamenii încă nedumeriți:

— Acuma, nuntașii după mine! Mai avem altceva de făcut... Și voi, nevestelor, fete, haideți la împărțeala zestrei!...

Zvîcnit a urcat scările, în foșnetul rochiei de mătasă, spre încăperile de sus. Acolo, de mult începuseră a cotrobăi femei mai agere, cărînd așternuturi și haine, purtînd în spate desagi cu făină albă și zahăr, toate proviziile cămărilor. Dochița s-a îndreptat la dulapurile

pe care le cunoştea ea, cu rochiile vieneze de la Meyer & Frantzi, cu trusoul de olandă şi de mătase al fostei stăpîne cu zestrea ceva mai modestă a soaţei lui Marcus, contabilul. Arăta cu mîna, iar Sofronie Leahu şi Chirilă Chitic, puneau în funcţie cosoarele şi topoarele, făcînd să sară încuietorile; iar nevestele năvăleau să tragă cu ghearele rochiile din cuiere, cămăşile ticluite în rafturi, le mistuiau în feţe de perne şi traiste, porneau fuga spre casă ori încredinţau boccelele copiilor cu porunca să fie pe dată înapoi.

— Iaca, frate Istrate, ce-am dibuit eu într-un cotlon!... rosti Vasile Urdă, un om spătos şi de felul lui singuratic, mochit, împingîndu-l de spate pe Hună sin Leiba. L-am găsit cu perdelele trase şi cu luminările aprinse ziua în amiaza mare, celind în tîrfăloagele lui... Îi tragem şi noi o cetanie ori nu?

Bătrînul Hună se clătina, lăcrimînd din singurul ochi teafăr.

Istrate Creţu îl măsură cu scîrbire, îndreptîndu-se de spinare, ca să-şi dea mai sumeaţă înfăţişare de judecător. Uitase pînă atunci cu totul îndatorinţele sale de comandir. Era prilejul şi vremea să se întoarcă la ele.

Întrebă, deci:

— Aşadară erai aicea, giupîne Hună?

— Eram... mărturisi într-o suflare gîtuită, bătrînul.

— Erai, şi cum te-a răbdat inima să nu te mişti? Să nu strigi? Să nu sări ca să-ţi aperi nepoţii? Dacă ţi-i gîtuiam, cum merită şi cum poate încă n-am isprăvit cu dînşii?

— Bade Istrati!... gemu Hună. Eu ştiu că oamenii din Prigoreni...

Istrati Creţu nu-l lăsă să sfîrşească.

Apucîndu-l de vîrful bărbiţei, îl clătină la dreapta şi la stînga, apoi îi clempăni fălcile ca la capra de Sfîntu Vasile, glăsuind răstit:

— Ce ştii dumneata că-s oamenii din Prigoreni? Buni, ha? Blînzi, ha?... Mieluşei, ha?... Proşti, ha?... (la fiecare ha? îi clempănea bărbia). Asta o ştiai

dumneata ? Asta o știau feciorii dumitale Sidor și Marcus, ha ?... Nu v-ați temut că vine și ceasul răfuielilor, ha ? Iaca, a venit ! Avem să ne răfuim !...

— Eu n-am nici un amestec, bade Istrati...

— N-ai, ha ?

— Eu toată viața mea am spus că nu-i bine ce face Sidor și ce face Marcus... Eu nu o dată am pus cuvînt pentru oamenii, pe care-i știu de cînd erau cupii și eu eram numai un crîșmar calic... Ești martor, bade Sofronie ! Ești martor, Chirilă !...

— Ai nevoie de marturi, ha ?... Pentru toate cîte le-ați făcut de cînd ne beliți nu-i martur oare satu-ntreg, ha ? Crezi că dacă te lepezi, scăpat-ai, ha ?...

După atîtea clempănituri de dinți la fiecare ha ? îi dădu drumul din pumnul ciolănos și porunci cu hotărîre de adevărat comandir :

— Sofronie ! Chirilă !... Mergeți și-l închideți în cancelaria cu condici, pentru că acolo avem să încheiem răfuielile noastre. Ai să mergi, giupîne Hună, și ai să iscălești în numele feciorilor dumitale, Sidor și Marcus !...

— N-am ce să iscălesc, bade Istrati... Ce să iscălesc ?

— Ai să iscălești !

Bătrînul Hună se zvîrcoli ținut din cele două laturi de Sofronie Leahu și Chirilă Chitic :

— Cum să iscălesc, dacă eu n-am nici o putere ? Dacă n-am nici un drept ?...

Istrate Crețu rînji, cu colțul gurii înălțat în sus, ca buza de dulău cînd mîrîie :

— Încă tot n-ai priceput, giupîne Hună, că de azi înainte puterea și dreptu îs în mîna noastră ?

— Bade Istrati... Sofronie...

— Nu mai crîcni și piei din fața mea !

Cu aceasta, socotind că s-a achitat în parte de răspunderile sale de comandir, Istrate Crețu se întoarse la griia-i de căpetenie :

— Da, Dochița, unde-i ?

Nu se afla cine să-i răspundă. Odaia se golise. Se golise parcă şi casa. Se auzeau răbufniri surde şi paşi, numai spre cămările dosnice. Aici hîrburi de oglinzi, de sticle, cutii călcate în picioare. O pustiire grăbită, după care a rămas mirosul unui şip de parfum vărsat pe pardoseală, încuietori smulse, saltare căscate.

Istrate Creţu a plecat s-o caute pe Dochiţa din încăpere în încăpere, păşind lat peste scaune sfărîmate şi cioburi de lighene, de căni, de pahare, peste învelitori de mobile hrenţuite, cadre şi porţelanuri de Viena. Cu mîna alunga fulgii pernelor care pluteau în văzduh. Împingea la loc, fără să-şi dea seamă, uşile dulapurilor smulse şi golite; privea din cînd în cînd afară.

Acolo, oameni cu mai chibzuită rînduială la isprava lor, desfundaseră uşile hambarelor şi cărau cu sacii.

Pe lîngă zaplazuri se strecurau femei aduse de şale sub greaua povară a desagilor. A zărit-o şi pe baba Zamfira Urzicuţă, mînînd cu nuiaua din urmă, foarte liniştită, o vacă de Tirol cu pete albe şi roşcate. O schimbase pe cea dintîi, cu care pornise, la fel cu Porumba ei, găsind alta de neam mai ales. Şi alte neveste mînau de zor, care un porc, care o scroafă cu godaci, care un cîrd de gîşte luptînd amarnic cu gînsacul ce-şi apăra soaţele. Forfotea ograda de oameni, zorind ca în toiul muncilor de vară, numai că de astă dată zorea fiecare pe socoteala sa. Culiţă, argăţelul părintelui, se muncea să pună căpăstrul unui mînzoc, înălţîndu-se să ajungă pînă la gîtul lui. Mînzocul clătina din cap, îşi scutura urechile, zvîrlea din copite a joacă. Nu! Nu era un mînzoc. Era calul pitic, pe care se preumblau prin livadă odraslele domnului Sidor. Ce-o fi vrînd să facă argăţelul părintelui cu el?... Iar mirarea cea mai cumplită a lui Istrate Creţu, a fost cînd l-a văzut şi pe Petrache Dumba, cel cu socotelele şi cu aşteptările, lovind năprasnic cu toporul să desfacă uşa ghintuită de la magazia vînturătoarelor şi maşinilor scumpe, la care arendaşul ţinea ca la ochii din cap. Poate fiindcă astă-vară, Petrache Dumba a avut

a plăti cu muncă de haram trei săptămîni, stricăciunea din nebăgare de seamă a unei asemenea mașini.

Acum se răfuia și el cu toate mașinăriile de la Viena ale domnului Sidor! Parcă pentru altceva se ridicaseră ei și parcă altceva aveau a apăra dînșii de astă-toamnă, de cînd se frămînta satul întreg?...

Istrate Crețu a trecut dosul palmei pe frunte, împingîndu-și căciula. Toate din pricina Dochiței, care l-a tîrît aici, în loc să-l lase a merge la cancelaria cu condiciile învoielilor și a pămînturilor; la împărțeala obștească a pînei din hambare, muncită cu mînele lor. Și toate din pricina acelor prunci ai domnului Iuju, care sclifosindu-se în poalele madamei de la Viena, i-au vlăguit lui toată îndîrjirea din brațe.

— Halal comandir! mugi scîrbit de sine, privind afară, unde toate se desfășurau fără porunca nici unui comandir. Au să mă rîdă și cînii din Prigoreni!...

S-a întors și a apucat o sticlă de pe marginea mesei. O sticlă pe jumătate deșartă, lepădată de alții mai grăbiți. A mirosit, mai întîi. Haha!... Băutură boierească, de-a lui jupînu Iuju, de la Viena!... A gîlgîit înghițiturile pînă la fund și a simțit cum îl pătrunde pe dinlăuntru o fierbințeală întăritoare. Gîndurile turburi și îndoielile s-au risipit. Bun! Mai are încă de lucru. Mai este pînă la noapte!

A deschis ușa de la încăperea cea mai de pe urmă și s-a proptit cumpănindu-se în prag.

Se afla acolo, în cărucior cu cordeluțe, pruncul cel din urmă al domnului Sidor și al madamei Ghizela, culcat pe perna albă de dantelă, învelit cu oghelașul albastru de mătase.

Odaia fusese cruțată. Nimeni nu clintise un fir de păr. Perdele albe cu alte cordeluțe; peretele alb, văruit, cu poze de la Viena în rame, înfățișind animale și jocuri de copii: focul pîlpîind molcom în sobă.

— Hm! a făcut Istrate Crețu, cu nemulțumită mirunare. Cum s-ar zice, aicea a stat scris pe ușă: Intrarea oprită?

Manca pruncului, femeie din sat, Lisaveta, s-a înălțat în picioare de pe scăunașul scund.

— Ce-i, Istrate? întrebă. Nu-i locul tău aicea...

— Aha!... Nu-i locul meu aicea? Ca să nu-i turbur somnul boierașului? rînji apropiindu-se și privind încruntat asupra căruciorului. Așadară aista-i puiul cel mai nou pe care l-a slobozit astă-toamnă giupîneasa Ghizăla, ca să-l hrănim și pe el cu mînele noastre?

Copilul se uita în sus cu ochii apoși, clipind mărunt, dînd din brațele grăsulii și curmate, dezvelindu-și gingiile de cauciuc, fără dinți, într-un început nevinovat de rîs.

Lisaveta aștepta cu neliniște. Vorbi încet, ca unui om bolnav:

— Haide Istrate!... Cată-ți de treabă, că văd a avea destul treburi de isprăvit, după cum ați pornit-o...

Istrate Crețu i-a împins mîna la o parte și a apucat copilul de ceafă, de pielea spinării, ca pe-un cățel, ridicîndu-l în sus din culcușul cald, cu perdeluțe și cordeluțe. Mîrîi, cu colțul buzei strîmbat într-o parte:

— Așadară, așa arată pruncii domnului Iujului, pe care-i samănă el în pîntecul fetelor și nevestelor din Prigoreni? Spurcată lighioană!...

Copilul, învinețit, după o scurtă și uluită tăcere, începuse a se zvîrcoli și a țipa, suspendat în mîna ciolănoasă.

— Ce-ți mai vine, Istrate omule? stărui cu întrebările de blîndețe, Lisaveta, căznindu-se să i-l smulgă din pumnul încleștat.

— Ce-mi mai vine?... Ce i-a venit și lui Irod Împărat! rînji mai departe Istrate Crețu. Mai și orăcăiești, lighioană? Stai cu tata, că-ți taie el glasul!...

Mîna cealaltă se ridica încet spre gîtul copilului, lată și păroasă, așa de încet și spăimos, încît Lisaveta a dat un strigăt repezindu-se la fereastră și răcnind spre oamenii de jos, măcar că n-avea ea o nădejde, de la acei oameni, într-asemenea ceas:

— Săriți, oameni buni!... Ajutor! Săriți că-l omoară, vai de zilele mele!...

Strigа smulgîndu-şi părul, bătîndu-se cu pumnii în tîmple, plecîndu-se în jos pe pervazul ferestrei. Iar cînd şi-a dat socoteală că în darn e strigătul său şi cînd s-a întors cutremurată cu ochii holbaţi la cele ce avea să vadă, glasul i-a stat în gîtlej şi a făcut repede semnul crucii.

Alături de Istrate Creţu, se afla acum Dochiţa în rochia ei albă de mireasă şi acum legăna pe-un braţ strîns la piept, pruncul domnului Sidor pe care spusese ea cu o seară înainte că are să-l gîtuie cu mîinile sale. Îl legăna pe-un braţ, cu celălalt braţ ridicat şi îndoit din cot, îl apăra de ochii lui Istrate Creţu ca de dogoarea unei arşiţe rele; îngîna cuvinte neînţelese, poate ca un cîntec de somn; iar pruncul, potolit din plîns, întindea degetele mici şi rozalii, curmate, gîngurind.

Istrate Creţu, rezemat cu palma stîngă în perete, îşi ştergea cu dreapta brobanele de năduşeală de pe obraz, mari şi rotunde, ca bobul de mazăre.

A mormăit ceva şi a ieşit împleticindu-se. Lisaveta s-a apropiat să ia pruncul cu băgare de seamă din braţele femeii cu straiul nebun de mireasă. Şi atunci Dochiţa a căzut moale, cu fruntea pe umărul ei, zbucnind în tînguire răpusă, în deznădăjduită chemare peste depărtări:

— Ioane!... Ioane!...

4

Ion a acăţat lănţugul căţelului Bock, într-o creangă din pomii răstigniţi pe spaliere.

L-a aşteptat să-şi facă nevoile. S-a uitat la ceasornicul mare de nichel, Roskopf-patent. Mai avea un sfert de ceas: de cinci ori preumblarea de la un capăt al aleii, la celălalt. Un sfert de ceas, după care urma să-l predea pe Bock stăpînului, aerisit şi voios; pentru a se întoarce la mai crîncena caznă din sera cu

florî răsucite ca viermii, de culorile tuturor putreziciunilor de pe lume, pentru a se întoarce la încropeala umedă ca o baie de aburi.

Astă-noapte, scotocise în fundul lădiţei lui vechi de soldat, ca să-şi cerceteze livretul, fiindcă purtau jandarmii ordine de chemare a unor contingente de rezervişti. Acolo a dat el peste o epistolă care i-a fiert inima şi nu s-a îndurat nici s-o rupă ferfeniţă, nici s-o ardă. Il arde pe el, în fundul chimirului unde-i păturită.

A pipăit înlăuntru. A scos-o. O despătureşte. Mai citeşte rîndurile cu litere tremurate şi strîmbe, care scurmă în el cu căngi de fier :

„Scriu acu la gazorniţă noaptea că ziua nui chip de atîta amar de treabă da acu noaptea dorm toţi la curte şi am săţi spun una Dragă, Ioane în mica me epistolie... şi să ştii că mii dor de tine şi toţi dorm... Om aştepta cîşligile Crăciunului care mai este încă mult de mam uscat de dor aşteptîndu-te... da tu să nai grijă că eu nus de Acelea şi eu pe tine te aştept Dragă, Ioane, care of şi iar of mult mai este pînă la Cîşligi şi eu scriu ţie la gazorniţă şi toţi dorm de Ai crede căs morţi...“

— Căţea !... scrîşni din dinţi. Căţea !...

Dar de rupt, nu s-a îndurat a rupe răvaşul cu litere tremurate de cerneală violetă şi cu muchiile roase, decît l-a tot împăturit şi despăturit el în nămiezile pustii de anul trecut, la Bucureşti, cele din urmă luni de oaste, cînd vistavoi la domnul colonel Asan Tiberiu, era dădacă la celelalte javre, Miţi şi Piţi, tot aşa de fandosite şi crescute în puf. N-a rupt răvaşul, nu l-a făcut ghem în pumn să stoarcă zama hîrtiei, cum se ştie el în putere să scoată lacrimă şi din piatră seacă. L-a tipărit binişor şi l-a strîns în chimir, ca să mai aibă cu ce-şi învenina sufletul şi mîine şi poimîine... Aceasta o cunoaşte.

Cîteva luni, pînă astă-noapte, se mai alinase pătimirea din el. Ceasul rău, i-a scormonit-o acuma din nou.

Pînă în zori s-a răsucit fără somn. Dimineaţa s-a dus la datorie buimac de cap. Acolo l-a răscopt căldura din seră. Nu s-a mai gîndit nici la forfota din sat. Nici la ordinul de chemare al rezerviştilor, care deocamdată îl lăsa la o parte. Şi nici la rostirea uscată a boierului Damian, cînd l-a rugat să-l libereze din slujba care nu-i pentru el şi cînd stăpînul i-a amintit, fără să ridice ochii din carte, că e legat cu iscălitură de angajament pentru robie pe-un an.

Acestea toate parcă s-au înstrăinat de el. Îi joacă pe dinaintea ochilor numai chipul Dochiţei, cu lumina verde a privirii, sub straşina genelor negre şi dese, cu coadele împletite cunună pe creştet. Purta întotdeauna o floare de cîmp, înfiptă în păr, la ureche, o garofiţă roşie, un fir de sînziiană, o floare albastră de in ori de cicoare.

— Căţea ! mai stupi o dată pe aleea cu omătul măturat, păşind să desprindă lănţugul lui Bock. Aşa m-ai aşteptat tu ? căţea !...

Bock îşi scutură zurgalăul galben de alamă, voios că-şi poate urma preumblarea.

Dar Ion s-a oprit locului, cu mîna pe lănţug, ascuţind auzul.

Dincolo de împrejurimile înalte, dinspre sat, creştea apropiindu-se ca un vuiet de zăpor... Glasuri parcă. Strigări parcă. Parcă o lărmuire de norod. Bock a înălţat şi el o ureche. A mîrîit cu capul întors, întrebător.

Iar pe portiţa de dindos, dinspre curtea argaţilor, Ion a zărit strecurîndu-se tiptil pe lîngă ziduri un băieţandru, ar fi spus Ioniţă, feciorul lui Dănilă Cuţui.

Băiatul se furişa uitîndu-se într-o parte şi-n alta ca un viezure, a ajuns pînă la poarta cea mare şi ferecată. A tras zăvoarele şi belciugele pe dinlăuntru, şi poarta împinsă dinafară s-a deschis ca o păstaie cînd plesneşte. Bună socoteală ! — gîndi cu minunare Ion, fără a se clinti locului. Aceasta nu i-ar fi trecut lui prin cap.

Pe poarta larg dată în lături s-au scurs înlăuntru, deodată în smerită tăcere, mai întîi bătrînii satului, mai apoi gospodarii în toată puterea, la urmă femeile şi copiii. Călcau fără grabă, arar, cuminte, în păzită rînduială, ferindu-se să dea peste brazdele aliniate de-a lungul şpalierilor, macar că acele brazde erau acum astupate de omăt.

Ion privea încremenit, cu răsuflarea tăiată. Numai cînd oamenii s-au fost rînduit ca la sfînta Biserică, în faţa peronului cu lespezi late, a cutezat a se mişca şi el, înaintînd cu căţelui de lanţ.

Luă aminte că toţi erau îmbrăcaţi în straie de sărbătoare, bărbaţii cu obrazul ras şi cu părul grijuliu pieptănat, femeile cu tulpane şi barize atunci despăturite, de se mai cunoşteau muchiile călcate din clituri, ca pe răvaşul lui din chimir.

În lumina sticloasă a soarelui iernatic, sub cerul albastru şi limpede, asemenea adunare tăcută de oameni în cămăşile albe, cu sumane şi cojoacele de zile mari, i s-a părut lui Ion ceva fără seamăn şi de-o tainică măreţie, poate semnul cel nou al vremilor...

Nimeni n-a întors capul spre el, cînd a sunat zurgălăul lui Bock. Toţi se uitau cu încordare la uşa cea mare, din mijlocul peronului cu lespezi late, aşteptînd.

Uşa de stejar s-a crăpat ; a scos capul cu veşcă albă de horbotă crohmolită una din slujnicile cele tinere şi zgîtii, l-a tras repede înapoi şi a închis uşa la loc.

Oamenii aşteptau mai departe, în tăcere. Femeile şi copiii de la spate, se înălţau în vîrful picioarelor să vadă ce se întîmplă.

S-a deschis uşa a doua oară.

De astă dată se ivi administratorul cel mai nou şi mai tînăr, agronomul, domnul Mitiţă Timişescu, în tunica lui de „piele de drac" şi cu ale sale prea mîndre cizme galbene. Izbea în tureatca botforilor cu sfîrcul cravaşei subţiri de călărie, şi din ochi, de la înălţime, evaluă cu aproximaţie numărul capetelor. Cîteva sute. Cea mai mare parte din sat.

Întrebă, fără ziua bună :

— Ce-i cu voi?... Cum aţi îndrăznit a intra pe poarta cea mare şi cine v-a dat drumul să intraţi?...

Trei bătrîni, după o rînduială mai dinainte chibzuită, s-au apropiat cu un singur pas, ţinînd cuşmele în mînă:

— Vrem să vorbim cu boierul! Cu conu Damian...

— Vreţi? se încruntă administratorul, plesnind mai îndesat cu vîrful cravaşei în pielea botforilor. Ce fel de vorbă: vreţi?...

— Îl rugăm adică... Îl poftim să ne asculte o rugare a noastră...

Administratorul înaintă, răsucindu-şi mustecioara neagră şi privindu-i ponciş pe sub sprincene:

— Şi eu, eu unde eram?... Şi Cristache Fătu, el unde era?... Nu v-ajungea să fi venit cu jalba voastră la noi?

— Vrem să vorbim cu boierul! a stăruit cu hotărîre unul din cei trei bătrîni. Nu ne mişcăm de aicea, pînă ce nu dăm ochi cu boierul!...

— Aşa-i, au întărit oamenii de la spate într-un murmur surd şi adînc.

— Apoi se-nţelege că nu ne mişcăm de aicea, pînă la noapte! se îndîrji Dănilă Cuţui, făcîndu-şi loc cu umerii laţi să iasă mai la lumină.

A tăcut însă şi s-a pololit, cînd l-au tras alţii de mînecă, ţistuindu-l.

Administratorul continua să-şi răsucească musteaţa gînditor. Primise ordin de la stăpîn să-i trimită acasă.

Treaba nu se arăta însă aşa de uşoară.

Vorbi:

— Şi dacă trimit după jandarmi?...

— Puteţi să trimiteţi, domnule administrat!... Că doară i-am vestit din buna noastră voie! N-am venit aicea cu gînd rău... Am venit la stăpînul nostru şi al pămîntului, să ne povăţuiască şi să ne deie dezlegări... Vă rugăm să-i spuneţi boierului aceste cuvinte ale noastre.

După ce-a şovăit în cumpănă, administratorul a rostit scurt:

— Bine! Aşteptaţi să v-aduc răspunsul boierului!

— L-am ruga, să ni-l aducă singur... vorbi unchiaşul cu pletele albe.

Administratorul a vrut să-i spună ceva, s-a răzgîndit, a plesnit cu mînie din cravaşă în tureatca botforilor şi a intrat înlăuntru.

Oamenii s-au foşnit, apropiindu-şi capetele şi tăinuind în şoaptă, cu ochii mereu încordaţi la uşa cea neagră de stejar. Femeile ţineau mîna la gură. Plodurile satului se zgîiau, căci întîia oară vedeau ei cu ochii palatul boierului, care le-a fost lor întotdeauna ascuns după zidurile groase de cetate cu coamă de olane şi creste de sticlă.

Cînd pe uşa din nou deschisă, a apărut Cristache Fătu, celălalt administrator mai bătrîn şi mai apropiat de sufletul lor, a trecut printre toţi ca o destindere, deşi nu pe dînsul îl aşteptau. Bătrînul cu strai de şiac şi ciubote de iuft, a coborît scările şi a intrat de-a dreptul între dînşii, întinzînd mîna celor mai bătrîni, împărţind cîte-o vorbă de paşnică glumire:

— Da ce-i cu voi, măi creştinilor?... Ce v-a pălit dis-de-dimineaţă?... Ai ridicat steagul răzmeriţei, bre Cuţui?

— Apoi să-nţelege că l-am ridicat! Des-de-dimineaţă l-am ridicat!... adeveri cu străşnicie Dănilă Cuţui, fluturînd mîneca sumanului drept steagul răzmeriţei pe care l-a ridicat el.

Cristache Fătu nu lua aminte la asemenea răspuns, nici la cumplitele opintiri din umerii laţi ai lui Dănilă, fiindcă îşi cunoştea omul.

În ciuda îngrijorării zugrăvită pe chip, se silea a da glasului o întorsătură de sfătoşenie mai mult veselă, ca la clacă şi la şezători. Întrebă pe unul şi pe altul. Ascultă într-o parte şi alta.

Răsuci o ţigară şi aprinse de la fitilul lui Pavel Hreanu. Făcu şi oarecare pomeniri despre musteţile

lui cele grozave, care s-ar potrivi mai degrabă lui Dănilă Cuţui.

Astfel cunoscu pe de-a-ntregul, fără înconjur, rugămintile oamenilor din Dărmăneşti, care erau pe-o înţelegere a sa mai veche, căci nu o dată se simţise alături de dînşii, cu toate că stăpînul îl ameninţase de nenumărate ori că-l aruncă pe drumuri şi că-i va interzice să mai locuiască în sat.

Cu omenia lui sfătoasă şi răbdătoare, le mai ascultă deci încă o dată păsurile: Boierul să nu mai facă învoieli pe anul acesta cu venetici din toată lumea, ruteni şi huţuli din Bucovina. Să lucreze moşia cu braţele lor, cum au apucat dînşii din moşi-strămoşi. Să pună cuvînt la Bucureşti, la stat, ca să capete în obşte împreună cu Stănişorenii, moşia statului Holboca, aşa cum tot se trudesc ei de astă-toamnă şi n-au izbîndit fiindcă n-au oase sfinte la Ierusalim ca domnul Nolică Gaşpar. Iar întru încheiere, va să-l mai roage a semna învoielile cu mare grabă, că începe pămîntul a se dezgheţa şi ar mai cuteza dînşii să ceară în socoteala acestor învoieli şi o jumătate de vagon de popuşoi pentru obştea satului, fiindcă grindina de anul trecut i-a stins şi i-a lăsat flămînzi cum toată lumea o ştie, de-au ieşit din iarnă jigăriţi, ca mîţele din post.

— Asta-i tot?...

— Asta!... luă cuvîntul în numele tuturor, Anania Ilisaftu, cel mai bătrîn dintre unchiaşi, clătinîndu-şi pletele albe, retezate proaspăt la spate şi unse cu unt. Asta-i, domnu Cristache, cum dumitale nici n-ar fi fost nevoie să ţi-o spunem, că ne ştii ce ne doare şi unde ne doare... Am fi venit cu Moşul nostru, cu domnu învăţător Ştefanache Bosănceanu, să le spună cu vorbe mai luminate... Dar a primit ordin să nu se mişte din casă, ca să nu paţă ca domnu Visarion Dobruşca, învăţătorul din Stănişoara, care la pîra domnului Nolică a fost ridicat de jandarmi şi dus la gros, unde zace poate acuma pus la obezi... Aşa că am rămas de capul nostru... Dar cuminţenia din acest cap

al nostru, n-am' pierdut-o, s-o știe conu Damian... Il așteptăm să i-o spunem!...

Cristache Fătu, socotind că rugările oamenilor nu sînt dintre cele mai smintite, față de vîntul cel rău care bate acuma în țara Moldovei, a răsuflat cu deplină ușurare.

A zvîrlit capătul de țigară din țigareta de cireș, a băgat țigareta în buzunarul straiului de șiac și s-a înălțat din nou pe trepte, tușind, dregîndu-și glasul și pregătindu-se să vorbească în auzul tuturor. Avea împuterniciri de la stăpîn, pe care le păstrase înadins, să pipăie mai intîi „starea de spirite". Aceasta îl interesa pe boier înainte de toate: „starea de spirite". Cristache Fătu o găsea din cele mai liniștitoare. Iar cum tocmai sosea șeful de post și alți doi jandarmi, tropăind cu cizmele și făcîndu-și loc să urce pe treptele late, a început cu dînșii, tot după dorința boierului:

— De dumneavoastră, nu-i nevoie!... Așa am primit poruncă de la conu Damian.

— Avem și noi ordine de la prefectură. Alte ordine, nea Cristache!... glăsui șeful de post, sucindu-se în curele, săltîndu-și carabina pe umăr și ducînd mîna la plicul galben din mîneca mantălii albastre.

Vechilul cel bătrîn l-a oprit:

— Tot ce se poate! Dar aicea, pe moșia Dărmăneștilor, cunoaștem un singur ordin. Al boierului... De trei sute de ani, de cînd îi moșia asta a boierilor din neamul Cumpătă, toate înțelegerile și neînțelegerile dintre stăpîni și oamenii moșiei, s-au rînduit pe loc, fără amestecul stăpînirii. Că stăpînii Dărmăneștilor erau mai tari decît stăpînirea! Așa și acuma... Asta a ținut boierul să ne-o spună nouă, slujbașilor săi de credință, acu un sfert de ceas, nu mai departe.

— Bună vorbă! Adivarat!... se mișcară oamenii, căpătînd o nouă suflare de nădejde.

— Apoi, altfel nici că se poate!... tăbărî cu gura și Dănilă Cuțui, uitîndu-se cumplit de supărat la cei

trei jandarmi în mantălile albastre. Noi cu boierul ne-nţelegem, că el îi stăpîn pe viaţa noastră...

— Mai taci, bre Dănilă! îl traseră vecinii de mîneca sumanului.

— Apăi să-nţălege că tac!...

— Precum vezi! rosti Cristache Fătu spre şeful de post. Sîntem pe cale a „linişti spiritele", fără amestecul autorităţilor...

Incîntat de felul cum o adusese cu liniştirea spiritelor şi oarecum mîndru că şi-a însuşit o vorbire atît de înaltă, pe gustul stăpînului, Cristache Fătu făcu jandarmilor un semn de „mergeţi sănătoşi!"

Şeful de post a dat din cap nu pe deplin convins, a salutat lovind călcîiele şi s-a depărtat urmat de ceilalţi doi jandarmi. Femeile îşi dădeau coate:

— Ai văzut, soro, cum le-a făcut vînt? Ce-i a boierului, e-a boierului!

Bărbaţii s-au luminat deplin la faţă. Toate semnele erau a bună. Nu călcaseră cu stîngul.

După ce jandarmii au ieşit pe poartă, Cristache Fătu îşi netezi musteţile sure cu dosul degetelor şi dădu glas, de pe scara cea mai de sus:

— Aţi auzit care-i spusa şi voia boierului?... Fără jandarmi şi fără amestecul stăpînirii. Aicea n-aveţi de-a face cu alde domnul Nolică Gaşpar!... Trebuie să vă spun mai întîi că l-a cam supărat pe conu Damian chipul cum aţi dat buzna în curte, fără să vă cheme nimeni. Puteaţi să vă încredinţaţi rugăminţile la doi ori la trei fruntaşi ai satului. Mă mir de dumneata, bade Anania!...

Unchiaşul Anania Ilisaftu plecă în pămînt ochii încărcaţi de căinţă.

— De, domnule Cristache!... Cum ne-a ajutat şi pe noi mintea... Ne-am temut să nu treacă vremurile peste noi, că vremea n-aşteaptă!... Poate că am greşit. Cum s-o dregem acuma?

Cristache Fătu îşi frecă mîinile.

— Am să vă învăţ eu cum!... Am credinţa că boierului are să-i treacă supărarea. Ca dovadă că nu

mi-a dat poruncă să vă alung, cum poate a avut gîndul la început și ar fi făcut-o, dacă se potrivea unui tinerel ca tovarășul meu de slujbă, Mitiță Timișescu. El nu vă cunoaște încă deplin. Eu vă cunosc. Așa că am pus cuvîntul care se cuvine... Așteptați !...

— Așteptăm !

— Firește că așteptăm. Cum să n-așteptăm ?... întări Dănilă Cuțui.

— Așteptați, dar faceți-o asta după voia și porunca stăpînului, mai departe, colo, în fundul parcului, lîngă seră... Așteptați în liniște și răbdare, pînă vine ceasul plimbării sale dinainte de masă. Atunci are să vă întrebe și are să vă asculte... Poate că aveți să plecați de-aici cu oarecare îndepliniri...

Trăiască !... Trăiască, boierul nostru !... Să ne trăiască stăpînul nostru !... au izbucnit cîteva strigăte din rîndurile celor ce se socoteau de pe acum mîntuiți.

Cristache Fătu a ridicat mîinile către cer cu adevărată spaimă :

— Sssst !... Nici un glas !... Tot nu mai știți că boierului nu-i place nici un fel de gălăgie ?

— Știm ! Cum să nu știm că boierului nu-i place gălăgia ? sări iarăși cu gura Dănilă Cuțui. Asta-i a boierului. Nici musca să nu bîzîie...

— Ssst ! Mai taci, bre Dănilă !... îl țistuiră oamenii. Și lasă mușțele, că mai este pînă la vremea lor.

— Bineînțăles că mai este...

— Ssst ! îl țiștuî vechilul de data asta. Mai pune lacăt gurii. Iar voi, treceți unde v-am spus, măi oameni buni !... Ioane, ce caști gura ?... Vezi c-ai s-o pați rău cu programul tău pe care l-ai scrintit !...

Ion, trezit din uitata-i privire și ascultare, a grăbit spre intrările dosnice cu Bock de lanț, scîrbit că într-asemenea ceas, un sat întreg îl vede dădăcind o javră schimonosită, cu zurgalău la zgardă.

Mulțimea satului n-avea însă ochi pentru îndeletnicirea sa de rîsul și de ocara lumii. Se îndrepta spre locul care i-a fost spus, mergînd în tăcere și fără îm-

bulzeală pe aleea măturată de omăt, călcînd în vîrful degetelor și înăbușindu-și tusa ca pe sălile unui spital. Unii se abăteau mai pe lături, ca să privească mai de aproape cu adîncă uimire la pomii chinuiți pe spaliere, fiindcă atunci vedeau întîia oară parcul și grădina curții. Cît erau ei de răstigniți pomii, pe vîrful crenguțelor se deslușeau totuși muguri mărunți, roșcați, umezi de sevă, așteptînd cea dintîi ploaie caldă și soarele primăverii

Damian Cumpătă a apărut pe peronul cu lespezi late, la unsprezece jumătate precis, ora sa de plimbare higenică înainte de masă.

N-a încuviințat să-l însoțească nici unul din administratori.

De această onoare se bucura numai Bock, care a prins îndată a țupăi pe picioarele de paing, sunîndu-și zurgalăul.

Pe peron, stăpînul Dărmăneștilor a întîrziat să-și îmbumbie mănușile cenușii de căprioară. Ca întotdeauna era îmbrăcat ca pentru o plimbare de oraș. Guler tare, cămașă cu pieptii scrobiți, cravată de mătase, pălărie tare după moda Parisului de acum treizeci de ani, palton cu gulerul de catifea. N-a privit la cer. Nu-l interesa.

Nu simțea frumusețea albastrului senin și rece, strălucirea soarelui de iarnă tîrzie. Iar mai mult decît „starea de spirit" a țăranilor, care așteptau la depărtare, cu suflările înghețate pe buze, îl preocupa altceva.

O neplăcută întîmplare și consecințele ei. Cu două zile înainte, în odaia de baie, a scăpat din mînă, pe mozaic, dantura pe care-o scosese din pahar. Partea de jos a plesnit în două.

Ceea ce însemna un drum pînă la București, la dentistul său.

Și pînă atunci, mai însemna umilitoarea grijă să-și ascundă falca de jos, văduvă de dinții artificiali, cu gingiile tocite și cu bărbia scofîlcită, deodată adusă

în sus, spre nas, ca un vîrf de galoş. Aceasta nu şi-o ierta. Sie şi altora. Nimănui. Nici dimineţii cu soarele atît de strălucitor.

După ce-a isprăvit de încheiat nasturii mănuşilor, a coborît tacticos scările peronului şi sprijinit în bastonul de cireş cu vîrf de fier, a pornit cu paşii egali, de totdeauna, spre seră. Bock îi dădea tîrcoale, alergînd înainte şi îndărăt, cuprins poate de-o frenetică presimţire a primăverii care plutea în sfîrşit în văzduh.

Cînd a dat ochii cu mulţimea înşiruită în faţa serei, s-a oprit şi a mîrîit.

— Să trăiţi !... Trăiţi, stăpîne ! au strigat oamenii într-un glas, cu pălăriile şi cuşmele în mînă.

Damian Cumpătă a dus numai un deget înmănuşat la pălărie, molfăind în gura ştirbă un :

— Bună ziua ! fără alt semn şi alte cuvinte.

Oamenii înţeleseră că mai au a aştepta.

De hatîrul lor, boierul n-avea pentru ce să-şi turbure o rînduială mai neştirbită ca mersul stelelor pe cer. În tăcere, s-au tras mai îndărăt, să lărgească locul de trecere. Damian Cumpătă a păşit prin faţa tuturor fără să privească la nimeni.

A intrat în seră şi a rămas acolo.

— Mă tem că tot îi supărat... şopti îngrijorat unchiaşul Anania Ilisaftu.

— Apoi cum să nu fie supărat dacă intrăm şi dăm buzna ca la praznic ? se grăbi a încuviinţa Dănilă Cuţui, săltînd dintr-un umăr.

— Ssst ! îl ţîştuiră mai multe glasuri.

Aşteptau cu gîturile lungite, cu pălăriile şi cuşmele în mînă, cu ochii ţintă la geamlîcul serei unde sclipeau razele soarelui şi unde înlăuntru, ca într-un fund de apă, se zăreau turbure vrejurile de plante şi florile de putredă culoare. Copiii se iţeau să privească săltîndu-se în vîrful picioarelor, dar nu crîcneau. Se auzea numai zurgalăul lui Bock.

A ieşit mai întîi Damian Cumpătă, pe urmă grădinarul Herman, la sfîrşit Ion, în cămaşa desfăcută la pieptul păros, cu obrazul şuroind de sudoare.

Boierul s-a sprijinit în bastonul cu vîrf de fier. A ridicat ochii scufundați în găvane și a întrebat uscat:

— Ei ?

După mai dinainte lor chibzuiala, au înaintat bătrînii satului, iar cuvîntul în numele tuturor, l-a luat Anania Ilisaftu, tipărindu-și cu latul palmei pletele albe, cu cărare frumos despărțită la mijloc.

Damian Cumpătă asculta și molfăia. Pe urmă, și-a dat seama că molfăie din falca pe care nu-i deplin stăpîn și a fost nemulțumit pe sine, precum și pe vorbitor.

— ...Așa că toată nădejdea e la dumneavoastră, boierule. Noi fără pămînt, putem zice că sîntem morți. Pămîntul... -

— Mămînt... Mămînt !... repetă iritat Damian Cumpătă. Revină la chestie !

Unchiașul Anania Ilisaftu se opri nedumerit și nedumerit se uită la spate, la glotimea din urma sa, ca să capete înțelegere ce anume vrea a spune boierul.

Oamenii s-au mișcat într-o văluire de capete, apropiindu-se și amestecînd glasurile:

— E vorba despre învoielile și pămîntul palmașilor... Despre Holboca, coane Damian, mai este vorba...

— Că nu ne mai trebuie huțuli și ruteni !...

Damian Cumpătă a ridicat degetul înmănușat:

— Vorbește unul singur !...

Ion simțea o putere fierbinte care clocotește și-i dezghioacă pieptul.

A pășit, spunînd gîfîit:

— Mă rog, boierule, îngăduiți-mi să vorbesc și eu în numele lor, fiindcă eu... Eu cunosc durerea lor cu pămîntul, că eu tot palmaș îs născut și...

— De cînd vorbesc slugile mele neîntrebate ? îl întrerupse uscat, Damian Cumpătă. Ține aceasta și fă-ți datoria !...

Din buzunar a scos lănțugul lui Bock, întinzîndu-l lui Ion să-și facă datoria și să-l prindă de zgardă, fiindcă într-adevăr, cățelul, lipsit de orice măsură a distanțelor, după ce mîrîise întîi la gloata țăranilor, acum țupăia printre picioarele lor, cuprins de o subită

simpatie proletară. Stacojiu la faţă de ruşinare, în văzul tuturor, Ion s-a aplecat într-un genunchi, să acaţe lănţugul în veriga de la zgarda lui Bock, pe urmă a rămas în picioare, neclintit, lîngă stăpîn.

— Aştept!... molfăi în gingii, Damian Cumpătă.

Unchiaşul Anania Ilisaftu, care pierduse firul, încerca să-l lege întorcîndu-se la vechiul lor păs:

— Fiindcă fără pămînt, coane Damian, cunoaşteţi şi dumneavoastră că noi... Pămîntu...

— Mămînt!... Mămînt!... Ce mămînt? Rezumă!

Dănilă Cuţui nu-şi mai putu stăpîni firea, împingînd cu umerii laţi pe cei din jurul său şi scoţînd din coşul pieptului, ca un răcnet de înecat:

— Nu-i nici un mormînt, coane Damian!... Ce-i tot dai mata, cu mormînt, mormînt? Noi pămînt vrem, coane Damian! Pămîntul nostru pe care-l muncim!...

De uimirea unei asemenea cutezanţe, Damian Cumpătă şi scăpase bărbia în jos din încheietura fălcilor. A înghiţit, a molfăit şi a spus:

— Am isprăvit!... Plecaţi!... Să nu vă văd în ochi... Şi tu, dă-te înapoi, bestie, că te lovesc!...

Ridicase bastonul de cireş, poate neştiind ce anume avea să facă, fiindcă pentru oricine altul în afară de el, nimic din spusele lui Dănilă Cuţui, nu însemnau cumva vreo îndrăzneală şi necugetată ameninţare.

Dar în acea clipă, tot clocotul fierbinte din pieptul lui Ion, plesni într-un răcnet mai grozav chiar decît al lui Dănilă Cuţui.

Plesni în ţăndări de cuvinte fără noimă în şir:

— Nu vedeţi, măi oameni buni, c-aista nu-i om? Mormînt!... Mormînt!... Ce-aşteptaţi alta, decît mormînt de la el? Eu... eu, măi oameni buni... Pe mine cu cînele ista, mă bagă el în mormînt!... Mama lor de javre ciocoieşti!...

S-a opintit în picioare şi a învîrtit cîinele spînzurat în lănţug de trei ori peste cap ca o praştie, răbufnindu-l în geamlîcul serei, unde s-a scufundat cu trosnet de sticle sparte peste ghiveciurile de flori.

Cu ochii bulbucaţi, răsufla greu şi răcnea:

— Cu parşîvu ista de ceas, măi oameni, mi-o scos mie sufletu !...

Şi smulgîndu-şi de la brîu ceasornicul Roskopf-patent, l-a zvîrlit tot peste geamurile care au zăngănit din nou.

Apoi, după ce-a rotit privirea năucă, a smuncit bastonul ridicat din mîna lui Damian Cumpătă şi s-a năpustit în seră, strigînd :

— Veniţi după mine, măi fraţilor !... Veniţi să vedeţi pentru ce spurcăciuni foloseşte el pămîntul nostru, măi !... Cu ce spurcă el sarea pămîntului !...

Răcnea cu părul vîlvoi şi mînuind băţul de cireş, mătura ghiveciurile de flori de pe rafturi, le călca în picioare, spărgea olanele calde care i-au răscopt lui creierii şi chirfosea orhideele vinete şi băloase de carne putredă, ca lepădăturile fetiţelor de două luni, ca îndeobşte ascunsa parte a femeilor dezvelită neruşinat la vedere, ca viermii, ca scoicile, ca limbricii şi nodurile de rîme. Lovea sub ochii căscaţi de spaimă ai lui Herman care, neputincios, ridica mîinile să-şi apere rodul trudei de două decenii.

În urma lui, Dănilă Cuţui apucase o săpăligă şi rotindu-se din umerii laţi, trosnea mai vîrtos, rostogolind rafturi întregi, îndemnîndu-se :

— Apoi să-nţeleagă că pentru asta ne-o luat el sarea pămîntului s-o spurce !... Mai dă-i Ioane, nu te lăsa !...

De lănţug, a ridicat stîrvul lui Bock, însîngerat şi l-a zvîrlit îndărăt, pe geam, afară.

Acolo, afară, ca la un semn care rupsese pojghiţa subţire de cuminţenie şi de răbdare, oamenii şi-au dezlănţuit deznădejdea după cel din urmă cuvînt uscat al lui Damian Cumpătă, după cel dintîi răcnet al lui Ion.

În darn bătrînii au încercat să pună piept. Cuprinşi de-o ură şi de mînie bezmetică toţi s-au năpustit asupra pomilor întinşi pe şpaliere, rupînd crengile să-şi facă din ele ciomege, bulucindu-se asupra clădirii celei mari, încăierîndu-se cu slugile, dărămînd şi scoţînd uşile din ţîţîni cu umerii. Tot ce fierbea în ei năbuşit de

atîtea zile și mai din vechi, de anul trecut și de mulți, de mulți ani adunate; toate și tot se dezlănțuise acum cu o putere uriașă și sălbatică făcînd să le tremure grumajii și carnea pe dînșii, orbindu-i cu o năvală roșie de sînge în bulbii ochilor.

Împins de tălăzuirea gloatei, răsucit, tîrît, lepădat la o parte, Damian Cumpătă, în straiele de plimbare orășenească, s-a pomenit pe-o potecă lăturalnică, uitîndu-se la urgia norodului fără să-și creadă văzului, ascultîndu-le mugetul de mînie fără să-și creadă auzului, molfăind mereu în gingiile știrbe:

— Imposibil!... Imposibil aceasta...

Într-o fugă, l-a descoperit și l-a ajuns Cristache Fatu, cu capul gol și cu mîinile tremurînd:

— Haide, coane Damian, că nu-i de rămas aicea!... Poftește pe ieșirile de dindos, să te adăpostesc la mine acasă...

— Imposibil!... molfăia falca dislocată, fără control. Cristache, aceasta e imposibil...

— Cît e de imposibil, se vede cu ochii, coane Damian!... De-acu nu-i nimica de făcut...

— Imposibil, Cristache... Dă-mi pușca, Cristache, să trag cu pușca în bestii...

— Lasă mata pușca, boierule!... I-au smuls-o dînșii din mîna lui Timișescu și i-au rupt-o ca un vreasc... Vină mata, la mine acasă, coane Damian, să nu se întîmple altă istorie...

— Imposibil... Unde e Bock?

Vechilul cel bătrîn, înțelegînd că stăpînu-i vorbește mai mult în neștire, l-a apucat de mînă; iar Damian Cumpătă s-a lăsat dus ca un copil, spre ieșirile dosnice ale argaților.

De sus, pe ferestrele deschise, Dărmăneștenii cei supuși și cuminți, îmbrăcați în straie de sărbătoare, zvîrleau acum scaune, oglinzi, statuete și cărți, dulapuri și etajere, într-o înverșunată și disperată furie a distrugerii. Nu răcneau. Nu chiuiau. Nu se îndemnau. Nu doseau, să care acasă.

Cu fălcile încleștate, muți, încruntați, asudați, pă-

reau că îndeplinesc numai o datorie de muncă grea, pe care se grabeau s-o isprăvească, gîfîind, icnind după ce au izbutit să mai prăvale peste pervazul ferestrelor un dulap ori o masă de stejar cu tăblia cît latul palmei şi cu picioarele meşteşugit sculptate de-un maestru florentin.

Pe lîngă zid s-a strecurat Ioniţă al lui Dănilă Cuţui cu un bidon de tinichea albă.

Nu tîrziu'apoi, o aţă subţire de fum s-a deşirat spre cerul albastru, din podul magaziilor de maşini şi al droşcăriei cu lăcuite cupeuri.

5

— Una ca asta aş vrea s-o mai văd şi eu! a rîs mînzeşte Nolică Gaşpar, încercînd a se arăta nepăsător.

— Mă tem c-o venit vremea s-o vezi, domnule Gaşparule!

Ţăranul a rîs şi el. Dar într-altfel.

Îndelung şi revărsat, netezindu-şi musteaţa zburlită cu latul palmei, întorcînd ochii spre ceata de la spatele său, care umplea curtea Stănişoarei pînă în fund, la grajduri, şoproane şi hambare.

— Auziţi, bre creştinilor?... îi chemă mărturie cu mare înveselire. Cică nu-i vine a crede!... Poate c-ar vrea să spună că-i gata să scoată chistolul din buzunar pe care-l tot achipiie şi să tragă în noi!...

— Încerce-o! strigară cîteva glasuri.

— Hai, domnule Nolicule!

— Curaj găină, că te tai!...

Bărbaţii se îmbulzeau apropiindu-se de scara cancelariei, rîzînd şi dîndu-şi coate, fără nici o încruntare, căci acum se simţeau dînşii tari şi stăpîni pe împrejurări.

Rămăseseră fără conducerea învăţătorului Visarion Dobruşca, arestat şi trimis sub pază la Piatra, după dorinţa domnului Nolică Gaşpar.

Vestea întîmplărilor de acum două ceasuri, de la Dărmăneşti, adusă de-un om călare, îi scosese însă din nehotărîre şi aşteptări. Arendaşul avea a lua învăţătură. Dacă la un stăpîn vechi de pămînturi ca boierul Damian Cumpătă, oamenii legii n-au cutezat a face zid să-l apere de mînia palmaşilor cînd şi-au ieşit din sărite, apoi numai că s-a schimbat ceva în ţara Moldovei. Şi nu pe-un venetic şi pe-un arendaş jăcuitor ca Nolică Gaşpar, au să-l ocrotească întru a le mai hulpăvi încă o dată dreptatea lor.

Vorbitorul de adineauri, Trofim Stîrcu, zdrahon înalt între două vîrste şi de altminteri gospodar de nădejde la toate muncile cîmpului, cunoscut ca atare pînă-n trei sate, a urcat cele două trepte şi i-a grăit arendaşului, de-aproape, cu răsuflarea în obraz şi cu o apăsată blîndeţe:

— Ascultă povaţa pe care ţi-o dau eu, jupîne Gaşparule!... Deschide uşa canţelariei, să scoatem masa şi condicile aicea, la soare... Să mai facem şi noi învoielile noastre, nu numai dumneata...

Alecu Faraon dădu glas subţire, frămîntîndu-se pe loc:

— Ce condici, cumătre Trofim?... Nu ne trebuie nici o condică... La foc cu ele!... N-avem nevoie de condicile şi de învoielile Satanei!...

Trofim Stîrcu s-a răsucit pe jumătate.

— Stai liniştit, Alecule, şi lasă-mă să vorbesc eu!... Cunosc eu mai bine rînduiala condicilor... Ne-am înţeles să facem treaba întreagă... Întreagă avem s-o facem!

Apoi, întorcîndu-se din nou spre Nolică Gaşpar:

— Aşa, jupîne Gaşpere! Ascultă bun sfat de la cuminte om care-ţi vrea binele pe care nu-i spune că ni l-ai vrut dumneata nouă, de atîţia ani de cînd ne beleşti de *chele!*... Chiamă-i şi pe cumnăţeii dumitale, pe jupînu Picu şi pe celălalt nou adus, cum îi mai spune; chiamă-i să iasă din bortele lor şi să ne agiutore la răfuieli... Să puneţi cu tăţii iscălitură negru pe alb, ca să n-o mai desfacă nici Domnul

din cer. Și pe urmă să vă încărcați frumușel cu madama Zîna în poștalion, cu toate odraslele care se ițesc la ferestre, după perdele, dacă vreți să nu va facem noi o poștă ca aceea!... Răspund eu, că n-are să se clintească nimănuia nici un fir de păr din cap... Altminteri, nu răspund nici de capul dumitale!... Nu, măi oameni ai lui Dumnezeu?...

— Fără de cît că așa-i! au răsunat întăririle din toate piepturile.

Iar mulțimea de capete s-a învălurat ca o apă, mai apropiindu-se.

Nolică Gașpar, cu mîna pe buzunarul de la șold unde păstra revolverul cu piedica ridicată, cuprinse cu ochii această mare de capete, întrebîndu-se dacă n-ar fi mai cuminte să se facă a încuviința tot și a semna tot.

Nu era fricos din fire. Trăit din copilărie la țară și la treburi plugărești, pe lîngă cele ale ratoșului de drumul mare, din copilărie cu obrazul ars de soare și de vînturi ca obrazul lucrătorilor de pămînt, se socotise întotdeauna de-o mai deosebită spiță arendășească. Nu era un tîrgoveț improvizat plugar, ca partea cea mai mare a posesorilor de pămînt, foști dughengii și chiar ca ai săi nevolnici cumnați, Picu și celălalt nou adus la cerința Zînei, care amîndoi s-au tras la adăpost și dîrdîie de frică. Mai ales acestora ar fi ținut el să le dea o lecție usturătoare. Ciudat, cum i se oprește lui gîndul la asemenea neînsemnate și deșarte nimicuri!... Deslușește încordarea de pe toate chipurile oamenilor pe care-i știe gata la orice, mai ales după vestea întîmplărilor de la Dărmănești. Se miră că printre acele capete, întrezărește și pe Farcaș, moșneagul cel surd și slab la minte, fostul vizitiu al răposatului Lupache Udrea. Se miră că vede și pe fetele lui Alecu Faraon, pe Mărgărita și Frăsina, care au slujit la curte, la el și la Octav Udrea. Se miră că vede bărbați și femei pe care nu i-a mai zărit niciodată, fiindcă-și căutau desigur învoieli aiurea, prin vecini.

Şi-i trec o sumă de întrebări şi de dezlegări posibile prin minte, pentru a mai cîştiga timp, căci are asigurarea de la prefectură că într-o zi, două, va sosi armata; dar mai stăruitoare decît toate, e deşarta ambiţie să dea el o lecţie celor doi cumnaţi, grija să nu-l vadă Zîna şi toţi copiii din dosul perdelelor; să nu-l vadă dînd înapoi la ameninţarea unor ţărani care pînă mai ieri veneau să se milogească înaintea aceloraşi scări de cancelarie, cu pălăria în mînă.

A îndepărtat mîna de la buzunarul revolverului, a scos pachetul de tutun şi a început să răsucească ţigară, pentru a dovedi tuturor deplina stăpînire de sine.

Răsucind foiţa, vorbi:

— Bade Trofim, îţi mulţămesc pentru povaţă. Poate ca am s-o urmez, dacă altfel nu mai putem duce casă împreună... Dar nu cu sila şi nu azi...

— Ce spune? întrebă cu glasul subţiat, Alecu Faraon. Vorbeşte mai tare, jupîne Nolicule, s-auzim şi noi!

— Lăsaţi-mi timp să mă gîndesc! rosti mai limpede şi răspicat Nolică Gaşpar, trăgînd cu limba pe marginea foiţei, rupînd prisosul de hîrtie şi lipind ţigara. Lăsaţi-mi o zi ori două ca să intru în legătură cu domnul Tăchiţă Nedelcovici, procuristul domnului Octav Udrea... Ştiţi bine doară, că nu-s eu stăpînul moşiei!... Ce pot eu hotărî şi iscăli? Ce valoare are iscălitura mea?...

De cîteva ori, oamenii au vrut să-l întrerupă, mîrîind şi îmbulzindu-se mai aproape încă, dar Trofim Stîrcu le potolea nerăbdarea cu palma ridicată în semne muteşti, mijind a rîde cu hître înţelesuri pe sub musteaţă.

Cînd arendaşul a isprăvit, a luat el cuvîntul, clătinînd din cap a straşnică minunare:

— L-aţi auzit, măi creştinilor, ce frumos mai vorbeşte şi cît de meşteşugit o întoarce?... ca din carte!... Dumneata trebuia să te faci avocat, jupîne Nolică, nu arendaş!...

— Ducă-se în tîrgul lui şi facă-se avocat! Să ne lese în pace şi să scăpăm de dînsul!...

— Răbdare! porunci Stîrcu, ridicînd iarăşi palma. Lăsaţi-mă acuma să-i spun şi eu, ce am a spune!... Apoi, proşti ne mai crezi, jupîne Nolicule!... Asta am eu a o spune... N-ai băgat încă sama că ne-am dişteptat?... O zi, două?... Să mai aşteptăm o zi, două, să-l aşteptăm pe domnul Tăchiţă Nedelcovici?... Poate şi pe boierul Udrea, din străinătăţile lui?... Poate şi pe răposatul Lupache Udrea, la a doua înviere?... Asta o vrei dumneata?...

— E tot ce am avut de spus!... rosti strîngînd din umeri Nolică Gaşpar.

Apoi a aprins ţigara, cu grozavă grijă, să nu-i tremure beţigaşul chibritului între degete.

A tras un fum şi a adaus:

— Pe ziua de azi, asta-i tot!... Veniţi mîine!...

Trofim Stîrcu a făcut un pas şi i-a smuls ţigara din gură, lepădind-o jos şi grăind cu o fioroasă îndîrjire:

— Aşa ne-a fost vorba, pui de lele ce-mi eşti?... Tot n-ai înţăles ce te paşte?... Fă bine şi deschide uşa cancelariei!...

Cu mîna înfiptă în piept, îl zgîlţînă pe arendaş atît de zdravăn, încît i-a căzut căciuliţa din cap rostogolindu-se la pămînt. Nolică Gaşpar s-a căznit să scoată revolverul din buzunar, a izbutit, a ridicat arma să tragă, dar glonţul s-a pierdut în aer şi o lovitură scurtă de bîtă peste mînă, i-a zvîrlit revolverul cît colo.

Cu muget au tăbărît toţi cei de-aproape asupră-i, izbindu-l c-un ropot de pumni tari ca ciocanele, în cap, în obraji, în ochi, orbindu-l, podidindu-l de sînge. Mîna din piept nu-l slăbea însă, zgîlţănindu-l într-o parte şi alta, pocnindu-l icnit în perete, în uşă, pînă ce capul se bălăngăni moale.

De la ferestrele casei care a fost a lui Lupache Udrea, glasurile spăimîntate au răsunat după perdele.

— Stați că vă vine rîndul și vouă!... răcni Trofim Stîrcu, deocamdată culcîndu-l pe Nolică Gașpar de-a lungul scărilor.

— Mai suflă, măi ?...

— Suflă, n-ave tu grijă, că soiul rău nu chiere! I-am luat numai piuitul pe-un ceas!...

— Acuma, la condici, măi oameni!... striga Alecu Faraon, înverșunîndu-se cu mîinele arse de lepriea lui, să scoată ușa cancelariei din bălămăli. La condicile Satanei!...

— Lasă tu condicile, c-avem altceva mai grabnic de-mplinit! vorbi Trofim Stîrcu, întorcîndu-se spre zvîrcolirea oamenilor cu cușma pe ceafă și făcînd semne cu mîna: După mine măi fraților!... Să-i scoatem din culcuș și pe ceilalți... Sus, la jupînu Picu și la celaltă caiafă!... Păziți ieșirile, să nu ne scape din labă.

Făcea semne, pornind înainte spre casa cea mare de unde toate capetele de la perdele s-au tras în ascunzători. Însă numai o parte din Stănișoreni l-au urmat.

Alte cete mai mărunte s-au desprins, răzlețindu-se spre acarete, spre pivniță și hambare.

· Alecu Faraon răzbise în sfîrșit în cancelaria cu catastifele Satanei.

Era singur.

A purtat ochii rătăciți și neîncrezători la dulapul de brad, la cele două mese cu sertare, la casa de fier, la focul potolit din sobă. Aicea registrele cu scoarțele vărgate verde și negru. Dincoace călimările și pecețile.

Sfîntă-Minune! Nu mai credea el să se-nvrednicească a trăi asemenea ceas!... Și nu credea a se împlini minunea atît de scurt și fără de multe vămi.

Cu mîinele scorojite de boala mălaiului aprins, a atins mai întîi cu băgare de seamă și cu superstițioasă teamă, scoarțele răbojului afurisit, unde-i trecut și numele său. A deschis o condică. Numere și

numere, de-ţi joacă înaintea ochilor şi te prinde durerea de cap. Numere şi iar numere!... Kilograme, saci, bani, zile, prăjini... Cine să le mai ştie şi să le mai priceapă?... Aha! Iaca şi altă condică! Un catastif cu nume. Pentru fiecare nume de cap al familiei din sat, o filă... Epure... Eremia... Iaca şi Faraon! Alecu Faraon. Şi pomelnicul tuturor din casă. Profira Alecu Faraon... Salomia... Măriuca... Mărgărita... Ileana... Anica... Veta... Frăsina Alecu Faraon... Nu lipseşte nici una! Toate-s înscrise pe vecie în catastiful Satanei. Dinainte înscrise, cu muncile pe-un an; prăjini de praşilă şi de seceră; zile de treier şi la vînturătoare; zile de slujbă la curte... Nu lipseşte nici una. Vîndute pe vecie Satanei, cu numele scris la catastif.

Alecu Faraon a tresărit. I s-a părut a auzi paşi. Dacă jupînul Nolică s-a ridicat? Cu zvîcniri ascuţit împunse în inimă, s-a apropiat de geam să se uite afară. Nu! Jupînul Nolică Gaşpar zace mai departe, întins pe treapta cea mai de sus, cu obrazul vînăt şi mînjit de sînge, cu ochii închişi şi cu o mînă spînzurată moale, pe treapta de-a doua, cu palma deschisă parc-ar sta gata şi în nesimţire tot să mai primească el ceva.

Paşii sînt ai lui Farcaş, moşneagul cel surd şi cu mintea pierită, care-a fost în tinereţe vizitiul veştit al boierului Lupache Udrea... Moşneagul se apleacă asupra arendaşului întins jos, se uită, îl clatină, pare a nu pricepe prea bine ce-i văd ochii.

Pe urmă, păşeşte peste trup şi intră înlăuntru.

— Vină, moş Farcaş! îi strigă uşurat, Alecu Faraon.

— Ha? întreabă bătrînul adus de spinare, ducînd palma leică la ureche.

— Vină aicea, să te vezi scris, moşu Farcaş! Fiindcă nici dumneata nu lipseşti... Stau aicea scrişi copchiii de cînd se aflau încă în pîntecele mă-sii, pînă la moşnegii de pe buza mormîntului

— Ha? Că nu-nţeleg...

— Eşti scris, aicea! Îndată după mine. Fila de-a doua. Farcaş Consdaidin.. Simbrias la curte pe mîncare şi pe pacuri de tiutiun. Simbriaş fără simbrie... Nu te vezi?

Moşneagul se uită la fila cu numele său pe care nu-l poate citi, fiindcă nu ştie carte; se uită la degetul lui Alecu Faraon mîncat de lepriсă şi apăsînd deasupra literelor.

Se uită şi nu pricepe:

— Ha? Că n-aud bine, Alecule...

— Nu-i nevoie nici s-auzi, nici să vezi, nici să pricepi!... vorbeşte Alecu Faron, cu o linişte de care se înspăimîntă singur E nevoie numai să-mi dai o mînă de-ajutor!... Avem treabă mai însemnată de isprăvit, decît cei care horcăiesc bezmetici pe afară.

El şi-a chibzuit planul.

Condicile nu-ncap pe gura sobei, după cît sînt de mari şi de grele şi multe. Li se cuvine un foc zdravăn, un foc ca la pădure, la drum, la popasuri, la tabăra de cară. Şi întru aceasta scoate jarul din sobă în mijlocul odăii de-a dreptul pe duşumea, aşează cruciş vreascuri movilite deasupra, sfarmă picioarele scaunelor de brad, le clădeşte după tot meşteşugul, toarnă lemne deasupra, toate lemnele cîte se aflau rînduite în stivă, după sobă, la uscat.

Aşteaptă să se încingă flacăra.

Farcaş, care a priceput în sfîrşit ceva în felul său, mai cară alte lemne din sala de-alături; a dat şi peste nişte legături de draniţă, care fac îndată scîntei şi au înălţat pălălaia pînă în grinzile tavanului.

Iar numai atunci, cînd focul a început a dudui de nădejde, toată liniştea spăimoasă a lui Alecu Faraon s-a năruit ca movila de şindrilă pîrjolită, dînd drumul la strigarea lui care-l chinuia şi prin somn:

— Pune mîna, moşu Farcaş, să mîntuim cu catastifele Satanei! Nu sta!... Foc şi pîrjol, cu condicile lui jupînu Nolică!

Striga şi răsturna cu braţul alte condici şi hîrtii, scripte şi carnete, cuprinsul săltarelor şi cărţuliile de

legi, în vatra lățită de cuprindea jumătate din încăpere.

— Ha? întreba moșneagul, frecîndu-și ochii roșii de fum și lipindu-se de perete, fiindcă-l ajunge dogoarea.

— Nu sta!... Pune mîna aici, să mîntuim cu catastifele Satanei! Ha-ha!... Ian te uită ce se mai sfîrlogesc, parcă-s vii și le arde la măduvă, cum ne-o ars pe noi, de ne-or fiert ciolanele!... Așa, măi tată!... I-auzi ce mai duduie, ca mașina de trier!

Cu o prăjină scoasă dintr-un unghер — prăjina măsurătorilor strîmbe ale domnului Nolică — răcnind și asudînd, Alecu Faraon răscolea jarul de zor, împingea spre vîlvătaia din mijloc condicile lunecate spre lături; nu se odihnea locului o clipă. Pîrlit de fum și negru de funingine, părea acum și el într-adevăr ca unul din demonii zugrăviți pe zidul bisericii și din visurile sale cele rele, hrănind cu lopata de jăratec limbile de foc de la cazanele cu smoală ale Satanei.

6

Elena Casimir se întorcea călare, la pas, de-a curmezișul cîmpului nins.

Plecase de-acasă cu migrenă. După o noapte de nesomn. După o dimineață de neurastenie. Trecea prin cea mai umilitoare criză, de care se temuse și se socotise pînă acum apărată.

Se lepăda un bărbat de dînsa.

Bărbatul pe care-l iubea cu toată încleștarea vîrstei de apus și care-i intrase în carne. Laș, o abandona cu o scrisoare de explicații stupide, copilăroase, nici măcar cinice, cum i-ar fi stat mai bine și le-ar fi suportat mai ușor. Carieră, mariaj, zestre, vîrsta cuminteniei și a abrutizării conjugale — minciuna, că la toate se resignează din constringere și că marea, unica, ultima lui pasiune rămîne numai ea. Acestea înșirate

pe opt pagini de-o lamentabilă stîngăcie, de-o caligrafie școlărească, fără imaginație, fără vibrație, fără un singur accent. L-ar fi servit ea să-i dicteze o asemenea scrisoare, care să rămînă pe veci întipărită cu litere de foc în sufletul unei femei.

A mai recitit-o a treia oară astăzi dimineață, a rupt-o cu dezgust, a aruncat-o în foc. A rămas în fotoliul din fața sobei, cu bărbia sprijinită în pumn, privind cum se scrumeau foile sfîrlogite ca un trandafir de cenușă. Scrum, după toate scrum.

Pe urmă, pustiul din casă a împresurat-o cu un fior ghețos. Se auzea din cealaltă cameră o slujnică pregătind ceaiul, lingurița clinchetind pe farfurioara de porțelan, sfîrîitul samovarului. Toate pătrunzîndu-i în timpan, cu rezonanța amplificată într-o casă vastă și goală, de femeie singură. A poruncit argatului să pună șeaua pe cal. Un ceas a galopat în văzduhul rece, spulberînd bulgării de zăpadă în urmă, sărind obstacolele cu o frenezie dușmănoasă, pe tot, pe toate : pe ea, pe viață, pe dimineața însorită, pe sclipetul razelor în cristalii de nea.

Și deodată, casca migrenii s-a desprins din jurul tîmplelor și a căzut.

S-a pomenit fredonînd. Lăsînd calul la pas și bucurîndu-se cu o voluptate proaspătă de frăgezimea aerului, de marea tăcere a cîmpurilor ninse, de peisagiul imobil, cu estompările albastre ale pădurilor în zare.

Creștea o hotărîre nouă în ea.

Peste o săptămînă, două cel mult, să plece din țară, să revadă locurile scumpe și uitate, la care a renunțat de cînd și-a îngropat viața aci. Lacurile italiene. Florența. Nisa. Paris. Era rețeta ei de altădată. Singură fără greș... Ce-ar opri-o ? Toate datoriile moșiei plătite. O destul de apreciabilă rezervă la bancă. Semănăturile de toamnă superbe. Muncile de primăvară angajate. Fetele la școala lor. Petruș la școala lui. Toate și toți se pot dispensa de dînsa.

Poate a săvîrșit și o neiertată greșeală claustrîndu-se în viața aceasta de țară, monotonă și fără orizont, ca

să-i apară ca un bărbat rar, alesul între aleși, unicul, cel dintîi banal condotier de garnizoană provincială răsărit în asemenea singurătate. În lipsă de altceva, în plictisul Edenului, chiar Eva s-a îndrăgostit de Adam, căci n-avea altă unitate de comparație. Poate mai cuminte încă ar fi să se mute pentru cîțiva ani la oraș, la Iași sau la București. Ultimii ei ani de femeie. Așa va fi apărată.

Se va apăra de ea însăși.

Elena Casimir a surîs înseninată viitorului și depărtărilor sclipitoare.

• Lăsînd frîul liber, a scos cutioara plată de argint, a înfipt o țigară în tubul lung de sidef, a aprins și s-a răsucit în șea să contemple de jur împrejur cîmpurile ninse.

Nici țipenie.

Ce jalnică-i pare panica tuturor celor care de-o săptămînă vorbesc numai despre răscoale, despre deznădejdea mocnită a țăranilor, despre privirile lor încărcate de amenințări! Ca în scrisoarea de la Dina și Dana, primită aseară, pe care nici n-a citit-o pînă la sfîrșit. Ca în scrisoarea de la Petruș, cu aceeași soartă, fiindcă pe toate le-a înăbușit cealaltă scrisoare mizerabilă și lașă, adusă cu același curier.

Se îngrijorau de dînsa.

Îngrijorare?... De ce îngrijorare?... Aici e cea mai desăvîrșită pace. O albă și simbolică nemărginire, așteptînd sub giulgiul de zăpadă să mustească seva primăverii în colțul de iarbă, în muguri, în bobocii florilor. Păcat că e singură și că le gîndește, că le simte toate acestea, singură. Păcat, ca și de costumul său de amazoană făcut înadins pentru cavalcadele cu *el*; dolmanul acesta scurt și negru, cu brandenburguri, căptușit cu astrahan, cizmele moi de lac, cușmulița neagră cu pomponul alb de zibelină; păcat de silueta ei inutilă, pierdută în asemenea pustietate, unde nu se află un singur ochi să prețuiască o atît de rară și armonioasă apariție. Măcar ca astă-vară, căpitanul Yann de Kergolay. Cu ce ochi o privea Ada, cînd

soseа ea călare şi cînd plecau cîteodată împreună cu Yann al ei... Al ei?... Biata Ada!... O naivă, o ființă inconsistentă, amorfă, resorbită de existența rurală, după o scurtă filfiire de aripi, cît a trecut prin pensionul de la Paris... Hotărît! E neapărată nevoie să plece. Altfel, își pregătește o sinistră primăvară şi vară, un an de neurastenie.

Elena Casimir a suflat țigara din tubul lung de sidef. Şi fiindcă se desluşea înainte-i pe coala albă a şesului, şerpuirea pîriului cu maluri nalte, a atins calul uşor cu sfîrcul cravaşei, pregătindu-l pentru un salt lung şi curb, în care era ca neîntrecută.

Copitele au întețit ritmic galopul, pe malul galben şi rîpos calul s-a încordat o clipă, a zvîcnit dincolo: la orice concurs hipic saltul acesta de cel mai impecabil stil, ar fi dezlănțuit un nesfîrşit ropot de aplauze. Aici, în pustietatea de-aici, a stîrnit numai un cîrd de ciori care au zburat cu macabre croncăniri, să se răsfire pe alt lan acoperit cu zăpadă.

A întors spre curtea Vlădiței. Poarta deschisă. Poarta deschisă şi oameni. Mulți oameni. Tot satul.

Elena Casimir a strunit frîul cu o dungă de iritare între sprîncene. Țăranii s-au dat la o parte cu capetele descoperite. Ea n-a tras nici în fața scărilor, nici spre grajd, să coboare. A întrebat din şea, cu mîna care ținea cravaşa în şold, cu cealaltă mînă făcînd să joace armăsarul negru pe loc:

— Ce-i bîlciul acesta?...

Ion Stoica Răuțoiu, gospodarul bălan şi spînatec care acasă avea astă-vară pe acoperişul sălaşului de troglodit o grădină suspendată a Semiramidei alcătuită din mături şi din bălării, a înălțat obrazul încrețit de-un rîs a bună-voie, lîngă gîtul calului:

— Chiar că-i iarmaroc, coană Ilencuțo! Am venit şi noi chipurile, cu Revoluția care umblă prin țară...

— Cum?

— Am venit şi noi cu unele jalbe, pentru pămînt şi învoieli...

— Ce fel de vorbă e aceasta? rosti Elena Casimir, adîncindu-şi cuta dintre sprîncene. Ce-i aici? Curtea nimănui?... Intră cine pofteşte? Şi cum pofteşte? Şi cînd pofteşte?...

— Apoi, cam aşa-s vremurile, coană Ilencuţo!... stărui în vorbirea-i a rîs, Ion Stoica Răuţoiu. Precum veţi fi aflat, pe aiurea-i mai rău. Intră cu sila!... Noi ne-am gîndit a veni cu binele, pentru bună înţelegere... Fără supărare...

— Vătafii unde-s? Arnăuţii unde-s? întrebă stăpîna Vlădiţei privind împrejur, cu alte două brazde în jurul buzelor.

Alt ţăran, necunoscut de dînsa, a răspuns de cealaltă parte a calului:

— Nu purta mata grijă de vătafi şi de arnăuţi! Că am purtat-o noi mai dinainte... I-am pus, cum s-ar spune la loc de pază, să mai fie şi ei păziţi, că de păzit tot pe alţii, s-or fi săturat... Asta tot fără supărare... Ca să putem grăi în de noi, mai în linişte...

— Ce vorbeşti tu? Cine eşti tu, de-mi vorbeşti mie aşa?... ridică glas mînios Elena Casimir, jucînd calul în frîu şi făcîndu-l să se întoarcă în jurul ţăranului necunoscut. (Îl privi mai de aproape. Înalt, voinic, chipeş şi aspru. Splendid exemplar de bărbăţie! — gîndi; apoi îndepărtă gîndul atît de nepotrivit împrejurărilor şi urmă mai mînioasă, pe oameni, pe ţăranul necunoscut, pe ea.) Cu cine vă treziţi voi a vorbi, trogloditilor?...

Troglodiţii au început să murmure:

— Apoi nu aşa, cucoană!...

— Nu mai merge cu noi, ca-nainte vreme, coană Elenculc!

Elena Casimir împinse calul înainte, pieptiş, spre oamenii care glăsuiau în rîndurile mai ferite, întrebînd cu un tremur de neştăpînire în buza de jos:

— Ce spuneti voi? Ce spuneţi?... Daţi-vă mai încoace, să vă văd la ochi!...

Un copil, pomenindu-se cu botul calului deasupra, a scos ţipete lungi, acăţîndu-se de poalele maică-sei:

— Mă omoară, mămucă! Mă calcă în picioare, văleu!... Văleu, mămucă!...

Glasurile mai depărtate se întărîtară, dar tot încă surd:

— Muierea dracului!... Muierea dracului, pe calul dracului!

Ion Stoica Răuţoiu a pus mîna pe frîu, rostind cu o asprime din care pierise orice urmă de rîs:

— Nu aşa, coană Ilencuţo!... Poftim mata jos de pe haramu ista, să vorbim omeneşte, ca între oameni, că de asta am venit...

— Lasă mîna jos! strigă Elena Casimir, cu un glas pe care nu şi-l cunoştea. Cum îndrăzneşti?...

— Iaca îndrăznim!... Ascultă-mă pe mine, cucoană. Coboară, că se întîmplă poznă!...

Calul se smuncea, tremurînd din tot trupul şi sforăind pe nări. Elena Casimir îşi petrecu printr-o fulgerare în minte tot ce gîndise şi plănuise ea în drumul din această dimineaţă, ca să cadă în mijlocul acestor troglodiţi.

A ridicat cravaşa şi a izbit şuierător, mai întîi peste mîna bărbatului încleştată de dîrlogi, apoi de nenumărate ori, repede, peste obrazul spînatec, pînă ce-a ţîşnit sîngele.

— Daţi-o jos, măi! Smulge-o bre, de pe cal!... au izbucnit strigătele şi toată mulţimea s-a împins ca un val din zăgaz rupt, spre femeia călare.

Dar Elena Casimir mînuia frîul c-o mînă şi cu cealaltă croia în dreapta şi-n stînga, împingînd calul, jucîndu-l, înălţîndu-l în două picioare şi despicîndu-şi loc printre piepturi, într-o înverşunare mută, fără să scoată glas, cu buzele strînse şi cu pomponul alb de zibelină tremurînd în latura căciuliţei negre de astrahan.

— Închideţi poarta măi, că tot a noastră-i!

Cîţiva s-au năpustit să închidă poarta.

De prisos. Elena Casimir, scăpată în larg din strînsoarea mulţimii, cravaşă calul spre partea din fund a curţii cu ocoale şi grajduri.

Urmărită de oamenii care-au rămas îndată îndărăt zvîrlind după dînsa cu bețe și bolovani, trecu în galop vijîit pe lîngă o ceată de femei. Nevestele s-au strîns în urlete lîngă zaplazuri, apărîndu-și cu palmele copiii acățați de poale. Sub ochii lor holbați de spaimă, sări una după alta cele două împrejmuiri de ocoale, izbi mai aprig cu cravașa calul, zvîcni prelung peste gardul cel nalt din marginea șesului; apoi se mistui în pulbere de zăpadă, peste cîmpuri, cu o demonică iuțeală.

Unii huiduiau cu bolovanii uitați în mînă. Alții fluierau a pagubă și a uimire.

Ion Stoica Răuțoiu, ștergîndu-și vîrcile de sînge de pe obraz, nu-și putu stăpîni nici el adînca uluire:

— Dară asta ce-a mai fost, bre fărtaților?

— Bătaie boierească și bătaie muierească! i-a răspuns omul cel spătos și falnic, pe care nu l-a cunoscut Elena Casimir. Că n-am pus eu cabja pe ea, să ți-o moi și să ți-o culc eu pe spate, să mai dea și din picioare, nu numai din mîini!... Nu te plinge frate Stoica, fiindcă aceste toate se plătesc acuma, pe dată!... Faceți încoace bărbați și muieri! Strîngeți rîndurile, să dăm asalt cetății și să-i venim noi de hac ieporniței!...

După care, cu toții au năpădit în încăperile casei cu două caturi și cu balcoane de fier, să-mplinească legea Revoluției.

Pe drumul dinspre gară, Petruș Casmir venea pe jos, cu mantaua de uniformă descheiată și la subțioară cu geanta de școală plină cu mica sa zestre de călătorie.

S-a mirat că la tren nu-l așteptase nici o sanie, după cum ceruse prin scrisoarea în care-și vestea sosirea.

Mergea fluierînd, ca să-i treacă de urît. Pe aici se arăta liniște. Drumul pustiu. Într-o vreme, i s-a părut că de-a curmezișul lanurilor ninse, departe, pe linia zării, trece la galop o neagră siluetă prea bine

lui cunoscută. Părere fără îndoială... Poate un soldat. Poate o ştafetă.

Pe urma, ochii i-au fost chemaţi în altă parte. După copacii parcului de la curtea Vlădiţei, se înălţa ca un fum şi pîlpîia jucăuş ca o flacără pală în bătaia soarelui. A grăbit paşii. A început a fugi într-acolo.

Capitolul III

ÎN MÎNĂ AVEA O CUMPĂNĂ...

I

— Grigore dragă, sînt un mare netrebnic. O canalie bătrînă!

— Asta e şi părerea mea.

— Cum?

Săndel Negoianu îşi şterse chelia năduşită. Apoi împături batista cu o meticulozitate exagerată, potrivindu-i colţurile şi tipărind-o, ca să cîştige timp şi să nu înfrunte privirea lui Grigore Panţiru. O puse în buzunar. Aşteptă.

— Asta e şi părerea mea! Mai veche... Nu de ieri, de alaltăieri... Eşti o canalie bătrînă!... repetă dascălul de matematică.

Prefectul ţinutului Căliman se ridică de pe scaun. Merse la fereastră. Bătu toba în geam cu buricul degetelor.

Într-o sinceră scîrbă de el, se socotise într-adevăr un mare netrebnic şi o canalie bătrînă. Confirmarea atît de promptă şi sigură, din gura altuia, îi părea însă nemeritată şi prea aspră. Cînd se arătase atît de neîndurat cu el însuşi, mai păstra iluzia nemărturisită că alţii, îndeosebi chefliii de teapa lui Panţiru cu morala atît de elastică, se vor grăbi să-i acorde din oficiu, circumstanţe atenuante.

Grigore Panţîru, tolănit în unicul jîlţ din camera sa periferică, cu picioarele întinse pe masă şi cu pipa între dinţi, îi măsura de la spate ceafa revărsată peste guler, chelia trandafirie, toată făptura scundă, grăsună şi gelatinoasă.

Prefectul nu mai suporta tăcerea.

Numărase stivele de doage din ograda tîmplarului unde găzduia celebra speranţă de odinioară a matematicii romîneşti şi celebrul chefliu de astăzi; privise la un cîine bălan şi răpănos, care-şi tot căuta loc de culcuş sub un şopron.

Reveni, cu ochii milogi ai acelui cîine bătuf de soartă:

— Dar înţelege-mă, Grigore dragă ! A fost un moment de iresponsabilitate... De eclipsă !... Eşti un om inteligent, om cult ; unul din cei mai culţi oameni din Căliman, din Moldova, din Romînia !... Cum nu poţi pricepe atîta ?

— A pricepe e una. A scuza e alta !

— Lasă-mă să-ţi povestesc. Să-ţi explic... Atunci, ai să vezi că a înţelege, înseamnă şi a scuza. Ai răbdare ?

— Poftim !

— O iau puţin mai de departe. Căci există un lanţ de circumstanţe... De fatalităţi... O iau de ieri noapte. După ce m-am despărţit de tine, am stat pînă la patru, cu Ionaşcu, cu Tăchiţă, cu Gică, cu Maiorul... La Central. Am continuat-o cu vin. Toţi spuneau : o sticlă, două cel mult... S-au făcut cinci sticle, şapte, opt... Ne-am înfierbîntat, discutînd răscoalele din judeţele din nordul ţării. Vin ori nu vin şi spre noi ?... Hop ! cade colonelul Nagît, de la Epureni. Ştii că Epurenii sînt moşia de zestre a nevestei-si... Venea direct de la faţa locului. Ce se aude printre ţărani ? — tăbărîm pe el cu întrebările. Bună pace !... Oamenii aşteaptă dezgheţul să pună plugurile în brazdă. Auziţi? — le spun. La noi nici o grijă !... Pentru care lucru am schimbat-o pe şampanie... Am sfîrşit-o unii cu lichior... alţii cu coniac. Ţie, care te pricepi în materie,

trebuie să-ţi spun că a adus grecul un transport de coniacuri tot unul şi unul...

— Treci ! pufăi Grigore Panţîru printre dinţi, un nor de fum alb şi creţ, ca o conopidă. Treci !

Săndel Negoianu era gata să înceapă elogios enumerarea mărcilor de coniac tot unul şi unul, cu trei, patru şi cinci stele.

Readus la sumbra realitate, îşi aminti într-un suspin că nu e momentul.

— Trec... Am ridicat şedinţa la patru... Bineînţeles, din picioare, la botul calului, am mai golit cîteva rînduri... Ba Tăchiţă, ba Gică, ba colonelul !... Că-i rîndul unuia, că-i rîndul altuia... Că-i pentru potolirea răscoalelor care ne cruţă judeţul, că-i pentru succesul fuziunii... Că-i pentru desăvîrşitul şi cel mai lamentabil eşec al campaniei pe care o duce împotriva mea canalia de Mitran Iliescu zis Bucluc, prin pana de gîscă a canaliei de Laur Ceauşescu zis Cătălin ! Şi iarăşi se întorc la fuziune, problema cea mare a momentului. Consolidarea partidului şi guvernului conservator... Vine şi rîndul meu... Trebuie să ştii că am manevrat destul de serios şi de inteligent pentru fuziune. Am şi primit felicitări de la centru, pentru abilitatea cu care pregătesc terenul... Încît înţelegi, ca prefect şi ca om cu puteri întărite de la centru, felicitat, am pus să desfunde altă sticlă ! Extra !... *Noblesse oblige !...*

— Treci !

— Trec... Ajung acasă la cinci fără un sfert. Am urcat scările ca un cambrioleur. Tu citeşti în *Je sais tout*, aventurile lui Arsène Lupin, gentleman-cambrioleur ? sînt extraordinar de amuzante...

— Eşti idiot ? Treci !...

— Trec !... oftă Săndel Negoianu. Am urcat scările tiptil. Tu nu ştii, Grigore, ce înseamnă să te aştepte acasă, la orice oră din zi şi din noapte, o Barbara Ubrich, o Genoveva de Brabant, Virtutea, Abnegaţia...

— Treci !

— Bine, trec și peste astă. Dar trebuie să cunoști că asta face parte din sistemul meu de circumstanțe atenuante. Grigore dragă, în condițiile în care durează de mai bine de un deceniu căsnicia mea cu Cleopatra, eu sînt în permanență un condamnat la castitate obligatorie...

În alte împrejurări, Grigore Panțîru ar fi izbucnit în hohote.

Acum își făcu de lucru, scurmînd scrumul pipei cu o mică unealtă de nichel și scuturîndu-l jos, unde gunoiul n-a fost măturat de două-trei săptămîni.

Sandu Negoianu urmă:

— M-am culcat, așadar. Am dormit tun. Eu dorm tun! Asta-i norocul și sănătatea mea... Cum pun capul jos, trag oghialul deasupra și încep a sforăi... Mă zgîlțiie într-o vreme Cleopatra. Telegrame!... S-aștepte! Mai tîrziu, iar. Note telefonice din județ... S-aștepte! Peste un sfert de oră, iar!... Un curier de la prefectură... S-aștepte! Mă întorc pe cealaltă parte. Mai trag un sforăit... De astă dată mă trezesc într-un zgomot infernal, fără să mă zgîlțîne nimeni. Uși trîntite, geamuri sparte, bombardamente, un infern!... Atunci am priceput eu de ce visam că sînt Caius Pomponius Fucino din Pompei și că a erupt Vezuviul...

— Treci!

— Ba nu trec de loc! Așa nu se mai poate vorbi! se zvîrcoli pe marginea patului de fier. Sândel Negoianu. Treci! Treci! Treci!... Dragă Grigore, fiecare amănunt are o importanță capitală... Visam că mă bat în duel cu banditul de Iliescu Bucluc. Un duel foarte original, cu tunurile, ca fost artilerist în rezervă. Bum-bum! el. Bum-bum! eu!... Este și aceasta o circumstanță atenuantă. Un amănunt important Eram năuc de cap...

— Din pricina visului, ori din pricina băuturii de peste noapte? De ce nu ești sincer măcar cu băutura și cu viciile tale? Fii sincer... Ia exemplu de la mine!

— Iau! Dar mai mult decît exemplu, am venit să-ți cer un sfat, dragă Grigore!... Un sfat, un serviciu,

concursul, pentru mine, pentru Cleopatra, pentru prefectura mea, pentru pensionul ei...

— Credeam că pentru nenorocita de elevă, în primul rînd! mîrîi Grigore Panţiru printre dinţii în care îşi încleştase pipa din nou îndopată cu tutun.

— Şi pentru ea... încuviinţă mai puţin convins Săndel Negoianu. Evident că şi pentru ea... Deşi chestiunea are mai mică importanţă pentru dînsa. Nu e vorba de o carieră politică, de o complicaţie politică, tocmai cînd am lucrat cu atita succes pentru fuziune, şi cînd am primit felicitări de la centru; cînd am izbutit să-i maţez pe tachiştii din organizaţie şi să-i pun cu botul pe labe. Încearcă să vezi puţin chestia politic! Cu toate consecinţele politice. Mai ales că mă pîndesc bandiţii de hareţişti locali şi canalia care conduce pamfletul *Plaiul natal!*... Ce înseamnă faţă de acestea toate, o copilă? O anonimă? Ce are de pierdut?... În fine! Revin la povestire... Dar spune-mi, Grigore! Mă asculţi, ori nu m-asculţi! Văd că te uiţi mai mult în tavan.

— Continuă...

— Mă dezmeticesc bine... Mă lămuresc de unde venea tot scandalul... Ştii ce viscol şi tămbălău s-a iscat ieri pe la douăsprezece! Prăpăd, nu alta! Eu nu pricep ce are de gînd iarna aceasta! Îşi face de cap! Parcă sîntem în Alpi, în Siberia, la Irkuţc!...

— Treci o dată, la subiect!

— Trec!... Va să zică, urgie, geamuri sparte, uşi trîntite, ghivecele cu flori de-a dura prin casă... Eu dormeam în pace şi onor visînd că sînt Caius Pomponius Fucino şi că a erupt Vezuviul... Că banditul şi canalia de Iliescu Bucluc trage la tir cu tunul Krupp în mine...

Mîna păroasă a lui Grigore Panţiru făcu un semn mut: Treci! Săndel Negoianu se resemnă să părăsească drumurile ocolite, revenind la subiect, ca iarăşi să fugă de la el:

— Deschid încetişor uşa... După infernul din casă, nu-mi surîdea perspectiva să dau ochii cu inamicul,

recte Cleopatra. Barbara Ubrich, Genoveva de Brabant, Virtutea, Martira... Dar n-aveam chibrit... Și asta e slăbicunea mea! Cum deschid ochii s-aprind o țigară... Țigara de dimineață. Singura care contează... Știam o cutie de chibrituri în chibritelnița de pe masa din salon... O chibritelniță care nu și-a schimbat locul cu un milimetru, din epoci antideluviene... La mine în casă, dragă Grigore, nu este nevoie să-ți mai spun în ce tiranie trăiesc... Te invidiez!... Ești burlac, locuiești la periferie, într-o mahala; pat de fier, masă de brad, nimeni nu-ți mătură, dar nici nu te execută... Pe cînd... (Gestul lui Grigore Panțiru: Treci! îl opri de la o nouă incursiune în domeniul doleanțelor conjugale. Își tamponă cu batista chelia asudată și oftă din adîncul rărunchilor, fiindcă ajunsese la partea cea mai anevoioasă a confesiunei, căreia mereu îi dădea tîrcoale.) În sfîrșit!... Intru în salon să caut chibrituri. Ce-mi văd ochii pe scaun?... O fetiță... Adică, nu fetiță!... O fată în toată firea. O fată delicioasă. Delicioasă, Grigore!... Îngăimez nu știu ce. Îmi cer scuze și dau să mă retrag... Fac un pas înapoi, revin...

— Revii? De ce? întrebă Grigore Panțiru cu asprime.

— De ce? De ce?... Parcă eu pot să știu de ce? Ceasul rău... Fatalitatea! Tu nu crezi în fatalitate?

— Scurtează!

— Poftim! Să scurtez... Destul că n-am trecut în ietac cum mi-a fost intenția... Bodogănesc una și alta, ca orice om mahmur... Mă uit mai bine la eleva de pe scaun... Bomboană, dragă Grigore! Cea mai delicioasă bombonică!... Și-mi amintesc deodată ce mi-a spus Aglăița Costăchescu, despre o elevă care după trei luni de vacanță s-a întors astă-toamnă ca un fluture ce s-a metamorfozat miraculos din crisalidă, din omidă, ea mai știe din ce... Aceasta era fata! așadar! Acesta, fenomenul!... Mă apropii să-i i-o spun. Cu intenția cea mai dezinteresată și mai nobilă: o admirație pură... Parol! Mă apropii; ea face un gest de

retragere fricoasă... Aici, dă-mi voie să deschid o paranteză...

— Deschide, că numai în paranteze mă lucrezi!

— Dragă Grigore, de data aceasta o paranteză necesară, indispensabilă!... Crede-mă! Ți-o jur... Gestul acesta de frică, a fost decisiv. Cu o jumătate de secundă înainte, eram stăpîn pe toate minţile mele. După o jumătate de secundă, adio raţiune!... Gestul acela a declanşat bruta din mine.

— Cum înţeleg, fata era de vină? trase Grigore Panţiru o muşcătoare concluzie.

— De ce nu?... Poate... Desigur! se agăţă Săndel Negoianu de această circumstanţă atenuantă, mai fragilă ca un pai. Dacă nu făcea mişcarea aceea imprudentă de frică, nu-mi sugera ideea nebună să-i ridic bărbia şi să-i privesc în ochi... Nişte ochi, dragă Grigore, cum n-am văzut în viaţa mea!... Nu făcea gestul; mă duceam direct la chibritelniţa de pe masă, aprindeam ţigara, îmi căutam de treburile mele... Aici, să-mi permiţi să deschid şi a doua paranteză...

— S-o văd şi pe asta...

— Ştii ce efect are o copilă de şaisprezece ani, asupra unui bărbat de la o vîrstă înainte?

— Aproximativ!... Treci!

— Trec, dar aceasta e încă o circumstanţă în favoarea mea. Dragă Grigore, copila în chestie e un caz tipic de asemenea femeie în germen, cu efect fulgerător asupra unui om, cum să spun? cam copt... E o adevărată primejdie socială. Un atentat la liberul nostru arbitru...

— Exact-exact! Pricep din ce în ce mai bine! Pînă la sfîrşit, toată vina are să se întoarcă asupra bietei copile.

— Nu pretind aceasta!... Grigore dragă, am venit să-ţi cer un ajutor, nu să-mi faci morală şi să-ţi baţi joc de mine. M-a bătut Dumnezeu destul...

— Cîte răspunderi poartă Dumnezeu pentru faptele creaturilor sale, nu-i mare lucru să-i mai arunci

încă una în circă! Trece-o în orice caz asupra lui Dumnezeu, şi cruţ-o pe sărmana copilă.

Săndel Negoianu nu-şi mai împături batista, după ce-o plimbă pe chelie şi pe obraz.

O întinse pe genunchi să se zvînte. Continuă, pocăit:

— Recunosc! Ai dreptate să mă tratezi, Grigore, aşa cum mă tratezi. Fără milă. Ca pe ultimele caracude de la Rinalti... Şi cu toate acestea, tot trebuie să mai deschid o paranteză. Ultima! Îţi promit: ultima!

— Hai!... Casc-o şi dă-i drumul!

— Ştii cîţi ani am?

— Javră bătrînă. Cincizeci şi cinci, şi şase...

— Şi opt!... Zi: şi opt! La vîrsta mea, Grigore, cunoşti prea bine că... în sfîrşit... cum să-ţi spun?... cunoşti că numai toxicele... după o noapte de alcoolizare în doze masive... după ce-ai visat Vezuviul... căldura patului, toxina din tine... mă-nţelegi?...

— Treci!

— Îmi pare bine că m-ai înţeles! răsuflă uşurat, Săndel Negoianu. Dacă eram după un duş rece, cum intenţionam să intru în refacere îndată ce sfîrşesc ţigara, toată istoria n-ar fi avut loc... Suprimi cauzele: dispar efectele!... Unde-am rămas?... Da!... O apuc de bărbie. Îi ridic ochii... Fata dă să fugă. Îmi fug şi mie minţile complectamente!... Complectamente, Grigore!... În fiecare dintre noi, zace un iresponsabil!... O prind... O prind şi-o sărut. Ce mare crimă?... O prostie... Citeam că la unele popoare nordice, la scandinavi, la ruşi, e obiceiul să se sărute necunoscuţii în noaptea de Crăciun... Nu iese moarte de om dintr-atîta! Pe mine însă mă păştea fatalitatea. Nu iese moarte de om: se deschide uşa şi intră Cleopatra. Apare Virtutea, Martira, Coşmarul!... Dragă Grigore, erupţia Vezuviului e un fleac! Ţi-o spun eu! Erupţia Vezuviului a fost un fleac!... Cel puţin a erupt, i-a răscopt pe toţi, i-a îngropat pe toţi, au murit toţi — s-a terminat cu dînşii!... Pe cînd apariţia Cleo-

patrei!... A fost cel mai teribil moment din viața mea, Grigore!... Și e mai teribil că n-am murit nimeni: trăim toți!...

Săndel Negoianu gemu și ridicînd batista de pe genunchi cu unghiile, o vîntură s-o răcorească și o trecu din nou pe chelie și pe obraz.

Privi cu deznădejde la pereții coșcoviți ai încăperii, la tabela neagră de școală unde Grigore Panțîru își exercita luciditatea minții cu cifre și semne de calcule cabalistice, în ceasurile de mahmureală; privi gunoiul de jos și la grinzile de sus, apoi oftă:

— Trăim cu toții, Grigore!... Iar eu, trebuie să dau ochii cu dînsa și pînă atunci să aplanăm un scandal.

— *Să aplanăm? Să aplanezi,* poate vrei să spui! apăsă Grigore Panțiru, strămutîndu-și picioarele amorțite de pe o margine a mesei, pe cealaltă.

— Nu *să aplanez,* dragă Grigore! *Să aplanăm!...* Căci de aceea am venit la tine. Să-ți cer concursul!... Fiindcă n-am terminat!... Dacă lucrurile ar fi rămas între noi trei; Cleopatra, copila în chestie și eu — poate s-ar fi găsit o soluție. Din nefericire, povestea a devenit publică. În douăsprezece ore a făcut înconjurul tîrgului. Urlă tot Călimanul, dragă!... Și aceasta numai din cauza Cleopatrei!

— Așadar, își are și doamna Negoianu partea sa de vină? insinuă cu o malițioasă curiozitate, Grigore Panțîru. Era de așteptat!

— Evident, că are! Cine a obligat-o să coboare scările ca o somnambulă, să apară cu degetul întins în chip de zeita Răzbunării, strigînd: Creatură! Creatură! Creatură!... Au auzit toate elevele din curte. Au auzit jandarmii, sergenții, curierii de la prefectură. Au născocit și circulă tot soiul de basme, care de care mai fantastice, tocmai cînd sîntem în ajunul fuziunii, și cînd se consolidează guvernul. Ca să aibă ce urla banditul de Iliescu zis Bucluc și banditul de Ceaușescu zis Cătălin!... Numai imaginează-ți!... Ceare să fie mîine? Poimîine?... De aceea am venit să-ți cer o părere...

— Părerea mea o cunoşti. Ţi-am spus-o de la început.

— Care?

— E singura dată din viaţă, cînd sînt de acord cu tine.

— Nu pricep! Fii şi tu de acord, că am îndestule motive să-mi pierd capul... Pune-te în situaţia mea.

— Cam greu.

— Bine, Grigore. Greu, uşor! Nu mă mai tortura. Fii uman şi fii prieten! Spune ce părere ai despre toate?...

— Am una despre tine. E destul! Convingerea că eşti un mare netrebnic. O canalie bătrînă! Sîntem de perfect acord.

Sandu Negoianu cobori ochii în pămînt, copleşit de severitatea verdictului.

Balansînd picioarele ca un copil prea scurt, pe marginea patului prea înalt, mătura cu vîrful tălpilor cîteva moviliţe de scrum, o bucată de vată, capete de chibrituri.

Un timp, păru că aceasta e singura îndeletnicire pentru care a venit şi care-l preocupă.

— Ai toată dreptatea... încuviinţă, renunţînd la întreaga pledoarie şi la circumstanţele invocate pînă acum. Dacă aş fi simplu particular ca acum trei ani, mi-aş lua lumea în cap pentru cîteva luni, cum făceam altădată... Dar nu mai e cazul. Am răspunderi politice... Manevre de sfori la club: dezidenţe, fuziune, tot soiul de complicaţii... A mai venit şi mizeria aceasta de răscoală: parc-au înnebunit ţăranii, dragă Grigore!... Le arde de răscoale, imbecililor! Nici un sentiment de solidaritate socială, de patriotism... După anul jubiliar, după succesul Expoziţiei jubiliare, acesta au găsit mai nimerit ca epilog: răscoale! Şi eu cad cu nefericirea mea, în asemenea conjunctura nefastă! Judecă o clipă serios!... E situaţia mea de prefect la mijloc. E situaţia Cleopatrei... Prestigiul şcoalei... Imaginează-ţi, dragă Grigore, o dublă anchetă... Una la prefectura mea, alta la pensionul Cleo-

patrei... Bestiile atît aşteaptă! Să ne devore! Există acel ticălos, acea haimana de Laur Ceauşescu, zis Cătălin, în alianţă cu acel bandit de Iliescu zis Bucluc. Asociaţie între un pletos iresponsabil şi un demagog fără scrupule!... De doi ani mă pisează cu epigrame, satire şi alte idioţii. Măcar de s-ar inspira numai din îndemnul bestiilor din opoziţie! Nu!... Ii dau ghes cîteva javre de la noi, din partid, pe sub mînă şi pe şoptite. Fiindcă asta-i ţara! Astea-s partidele!... Ne mîncăm unul pe altul!... Dacă mă ia individul pe chestii precise, cum o scald? Mai ales că e corespondent şi la o gazetă din capitală!... Ţine-te scandal şi campanii!... Pe urmă, unde mai pui urlătoarea de la Rinalti?... Emil Sava, care-mi vînează şi el prefectura, ca banditul de Bucluc, mă urmăreşte pas cu pas, de-mi înăcreşte zilele de pe acum. Un arivist şi-un nerăbdător; o canalie, altă canalie!... N-ar fi nimic, dacă rămîn cu oprobriul public. Eram să-ţi spun eu ce fac în oprobriul public!... Cum scot însă ochii în lume? cum mai dau ordine? unde e autoritatea mea?... Unde?... Acum, cînd primim ordine telegrafice, tot soiul de telegrame cifrate, să exercităm toată autoritatea, cu toată energia, pentru a calma ţăranii, cărora le arde de răscoale?... Şi cum mai scoate Cleopatra ochii în lume?... Am lăsat-o acasă, cu cartofi la cap. Are să facă o istorie!... Toată viaţa ei de virtute, de abnegaţie, viaţa ei exemplară pentru un oraş întreg surpat de decăderea moravurilor, nu poate, nu trebuie să fie distrusă aşa... O ştii!... Nu e nici jumătate de an de cînd s-a restabilit... Aceasta are s-o dea gata. Nu mă poţi lăsa! Nu ne poţi lăsa!

Grigore Panţiru se hii pe-o altă rîlă, scoţînd pipa din gură şi scuipînd cu adresă o traiectorie de cealaltă parte a mesei.

Mormăi:

— Te ascult de aproape o oră şi-mi este imposibil să înţeleg ce vrei de la mine. Cu ce te pot ajuta?

— Nu pe mine, Grigore, nu pe mine! Recunosc: am fost o brută! Nu merit nici o milă. Dispreţul:

poftim!... Dar e vorba să salvezi celelalte... Prestigiul unei situații publice, pe Cleopatra, școala unde ești și tu profesor.

— Pricep din ce în ce mai puțin...

— Are să-ți spună mai mult, coana Aglăița. Madam Costăchescu. Pe dînsa nu poți s-o bănuiești de complicitate cu mine. Am fost mai întîi la dînsa. I-am spus totul, de-a fir-a-n-păr. Am poftit-o aici. Mă mir că n-a sosit încă...

Grigore Panțiru se mira și el.

Se mira că odaia-i cu chirie din mahalaua cea mai calică a Călimanului, unde se simțea el bine printre fanaragii, butnari și zarzavagii, a devenit centrul de adunare al unor atît de simandicoase fețe.

Dar se abținu de la orice comentariu.

Nu simți vreo nevoie să strîngă patul cu așternutul vînăt ori să pună vreo ordine în vrafurile de cărți, clădite în stive lîngă pereți, de jur împrejur, ca stivele de doage din curte. Impasibil, scutură din pipă altă grămăjuie de scrum.

În vremea aceasta, Sandu Negoianu se plimba cu ornicul în mînă, pînă la fereastră și îndărăt, ca un director de lupte la Arenele Romane de la răposata Expoziție Jubiliară, cînd aștepta cu înfrigurare începutul trîntaielor între Lurich și Zbisko Tziganiewitci.

Privea cînd la ceas, cînd afară. Vorbea de unul singur, uitînd prezența lui Grigore Panțiru:

— Nu-mi pot închipui, să mă părăsească în situația asta!... În acest caz, în cine, Doamne, să mai ai încredere? Nu poate s-o lase pe Cleopatra în gura fiarelor... Cleopatra și prestigiul școlii... Ar însemna... Ar însemna că lumea e plină de oameni de nimic, de pușlamale, de trădători, de... de...

Grigore Panțîru îi urmărea plimbarea în cușca strîmtă, cu oarecare uimire, deși de mult, nimic nu-l mai uimise.

Dar era într-adevăr, de-a mai mare minunarea, ușurința cu care Sandu Negoianu se scosese singur din cauză. După ce s-a condamnat platonic, acum

arăta îngrijorare numai pentru situaţia doamnei Cleopatra Negoianu şi indignare numai pentru lipsa de solidaritate a amicilor.

— Vine! exclamă triumfător, prefectul Călimanului, băgîndu-şi ceasornicul în buzunar şi năpustindu-se spre uşă. Ştiam eu că n-are să ne lase aşa!...

Ultimele cuvinte fuseseră adresate lui Grigore Panţîru, ca şi cum el ar fi pus la indoială intenţiile doamnei Aglăiţa Costăchescu. Ba acel: „n-are să ne lase aşa!" — îl solidariza direct şi total, din senin, şi pe el, cu ispràvile lui Sandu Negoianu, cu soarta prefecturii şi a fuziunii, cu soarta doamnei Negoianu, cu prestigiul institutului Oltea Doamna, cu viitoarele victime ale oprobriului public.

Tanti Aglăiţa intră pieziş, ca să-şi facă loc prin canatul îngust al uşii.

Întinse mîna colegului de cancelarie. Ochi marginea patului. Trase pătura gospodăreşte şi se aşeză, depunîndu-şi în poale geanta enormă şi celebră în tot oraşul.

Giffi, îşi apăsă sînul abundent, ca să-şi restabilească respiraţia. Apoi, intră în miezul chestiunii, fără nici un preambul.

— După cum văd că ti uiţi la dînsul, colega, înţăleg că ti-o pus în curent cu ispràvile dumisale. Ei! Acu pi undi scoatim cămeşa?

Grigore Panţîru se gîndi că într-adevăr, pentru coana Aglăiţa Costăchescu, scoaterea cămeşii trebuie să însemne o operaţie extrem de dificilă. O jupoaie peste cap ori îi dă drumul în jos?

Îndepărtă imaginea frivolă. Strînse din umeri:

— Nu ştiu, madam Costăchescu, ce amestec pot să am eu în asemenea porcărie?... Un porc bătrîn sînt şi eu... Un beţivan şi-un ratat... Dar eu le fac; eu le trag!... nimeni nu şi-a permis să-mi sufle în borş, fiindcă în toată ticăloşia în care trăiesc, n-am ajuns la ispràvile acestui individ. Nici ale acestuia, nici ale multora altţii... Aşa că mai degrabă, eu îmi

permit să suflu în borşul lor... Dar să apelezi la mine, madam Costăchescu, pentru astfel de...

— Ho ! ţară ! îl opri tanti Aglăiţa. Nu mă lua răpedi, că de-abia mi-am căpătat răsuflarea. Şi nu mă lua cu „madam Costăchescu"... O viaţă întreagă mi-ai spus coană Aglăiţă. Ti poftesc să rămîi la coana Aglăiţa !... Tactica asta o cunosc. Puni-ţi distanţa cu „madam" şi cu „onorată doamnă", numa cînd îi vorba să ni refuzaţi ceva. Cu mini nu merge ! Aşteaptă olecuţă şi-ai să ti convingi...

Spunînd, deschise larg gura sacului de piele ca o gură de hipopotam, scotocind să descopere ceva înăuntru.

Poate argumentul decisiv.

Nu căuta însă decît tabachera. Se pregăti să răsucească o ţigară de tutun care după coloarea şi grosimea firelor tocate cu hreapca, nu prea părea să fie de calitatea întîi.

Domnul prefect Sandu Negoianu se repezi să-i ofere pachetul cu ţigări Regale.

Tanti Aglăiţa îl lipi locului cu privirea :

— Dumneata, nu ti mişca ! Stai liniştit !

Omul chel se împuţină, sugîndu-şi burta, în speranţa că astfel va deveni poate şi invizibil, nu numai imobil.

După ce aprinse şi slobozi pe nări un fum gros de locomotivă care stîrni admiraţia de cunoscător a lui Grigore Panţîru, coana Aglăiţa se întoarse spre colegul de cancelarie, preîntîmpinîndu-i o dojană ghicită pe buze :

— Nu te uita că duhănesc, călcîndu-mi giurămîntul pi care l-am făcut acu cinci ani, în cancilarie la şcoala profisională, undi-am fost iar colegi. Di cinci ani, scăpasîm di narav... Az-dimineaţă am pus iar întîia dată ciuciuletile-n gură. Asta numai din pricina dumnealui...

„Dumnealui" se condensă în ungher, pe-un scăunaş fără spătar, redus la ultima expresie.

Tanti Aglăiţa se oţărî:

— Din pricina dumnealui, precum vezî. Cînd am auzît di ispravă, să-mi ies din minţi. Nu pentru ce-ar merita să tragă el. Nu pentru că-i prefect şi s-o făcut di ocara lumii, di urlă tot tîrgul! Aşa prefect o găsît guvernu cu cale să pună într-un ţinut ca sărmanul nostru Căliman, aşa să-l înghită! Di asta nu mai pot eu!... Da numa gîndeşte, coane Grigore... Mă amăram de veştile care umblă di colo colo, cu răscoalele ieste. Am şi neamuri pi la ţară. Mi-era grijă de dînşii, că doar grija lor, noi s-o purtăm, nu un prefect ca aista, pi care-l vezi! Mai auzisem şi de bietul Petreanu, de la şcoala de Agricultură...

— Ce-i cu Dimitrie? se îngrijoră Grigore Panţîru, săltîndu-se din loc

— Ce să fie? Prost!... Cică bolnav cum îl ştii, o găsît di cuviinţă să lase patul şi să coboare printre ţărani, ca să-i oprească de la cine ştie ce fapte, care în loc să le-aducă binele, au să le-aducă gloanţe şî amare ispăşîri, cum îi rînduiala şi cum s-o mai întîmplat şi altă dată, in ţara undi cirmuirea pune prefecţi de soiul acestuia de faţă... S-o dus să-i apere mai dinainte de acele gloanţe şî mare ispăşîri... Adică să potolească spiritile, că domnul prefect are alte ocupaţii, cu altfel di spirite... Pe urmă a doua zi, iarăşi a părăsît patul, ca să alunge jandarmii din şcoala lui, unde veneau să facă anchetă şi să caute instigatori printre elevii feciori de ţărani... Aşa că l-a culcat boala mai rău la pat, di l-or dus pi braţe... Două, trii zile îi mai dau di trăit... Şi mă gîndeam la nevastă-sa, Olga, că-i femeie tînără şi rămîne cu şăpte copchii... Aieste mă munceau pi mine, gata să mă încarc într-o sanie şi să mă duc la dînşii, să le fiu de-un ajutor, cum se cere, că oameni sîntem!... Cînd colo, ajutor am a aduce altora, pentru isprăvile dumnealui. Putem noi s-o lăsăm pi biata Cleopatra? Putem lăsa şcoala undi-am pus şî noi munca şi economiile, cinstea şi obrazu? Putem lăsa pi săr-

mana ceia de copchilă ?... M-am învîrtit di colo-colo, şi nu mi-am găsit astîmpăr locului, pînă ce n-am pus iar ţigara-n plisc. Am luat di la bucătăreasă. Tiniche clasa I şi tiutiun clasa IV-a !... Ş-am fumat o ţigară, ş-am fumat două, ş-am fumat trii — şi după aceia m-am potolit. Am prins a mă lumina la minte...

Sănducu Negoianu înaintase pe marginea scăunaşului şi lungise gîtul, gata să întrebe, nerăbdător să primească lumina Tanti Aglăiţei.

Aglăiţa Costăchescu deschise brusc gura saculuihipopotam, privind în acelaşi timp încruntată la omul chel care uitase recomandaţia să se facă invizibil. Sandu Negoianu se retrase cu încetul, mişcorîndu-se, împuţinîndu-se, retractîndu-se, condensîndu-se, înfricoşat, poate la ideea că Tanti Aglăiţa îl va înşfăca de guler, să-l arunce în fundul turbinei.

Nu avea a zvîrli însă decît tabachera, de la înălţime, în fund, unde se ciocni sonor cu alte obiecte de metal : chei, cutii şi capace.

Apoi închise gura sacului cu un clănţănit de sipet, îl aşeză pe genunchi dezmierdîndu-l matern cu palma şi se răsuci cu tot cu jumătate de pat, spre Grigore Panţîru ·

— Aştept, colega, să ma întrebi cam ce m-o luminat mintea me di fimeie ?...

— Coană Aglăiţă, sînt gata s-ascult.

— Aşa mai vii di-acasă ! Pentru mini îi lucru limpidi... Fata n-are nici o vină, mititica di ea ! Cleopatra n-are nici o vină ! Şcoala nici o vină ! Este ?...

— Este ! încuviinţă Grigore Panţîru. Deşi amicul nostru de-aici făcea mai adineaori unele rezerve... Işi acorda circumstanţe atenuante... Exclusive ! Imi pare a se crede că e numai o nefericită victimă a fatalităţii.

— Nu mă miră !... După ce că-i o rablă bătrînă ; după ce di ani di zîle trăieşte, pot spuni, numai pi spinarea Cleopatrei, că din avocatura lui nu cîştigă într-un an cît poate be într-o noapte ; după ce că s-o pomenit prefect, di undi nici n-a visat într-on gu-

vern di alti rable — apoi sî mai apucă şi di mişălii, să ni bagi pi tăţi şi tăti în gura tîrgului. Aista-i faptu! Să-l mai giudecăm? Giudece-l Domnul! În locu Cleopatrei să fi fost, l-aş fi trimes di mult să moară în altă parte, spînzurat... Deocamdată, faptu rămîne. Şi faptu se-ntoarce împotriva noastră... A dumitale mai puţin. Eşti profesăr cu angajament. Vii, pleci, datoria ţi-o faci ca nimeni altu în tîrgu ista, în afară di bietu Dimitrie Petreanu... Îţi faci şi di cap, fie vorba între noi... Treaba dumitale!... Să fiu barbat, poate mi-aş pune şi eu luleaua în dinţi şi pălăria pe-o ureche!... Dacă vă place!... Rămînem însă noi celelalte, nişte fimei... Ci s-alege di noi?... Ci s-alege de fetiţă, care nu-i vinovată nici cît negru sub unghie? Di Cleopatra că nu-i vinovată cu nimica?

Grigore Panţîru întrebă cu o răbdare pe care puţini i-o cunoşteau fiindcă puţini se bucurau la el de preţuirea acordată Tanti Aglăiţei:

— Bine, coană Aglăiţă, unde vrei s-ajungi cu toate acestea? Sîntem de aceeaşi părere. Există un singur vinovat. Întrucît fapta lui se răsfrînge însă şi asupra celor care n-au nici o vină? Nu numai că n-au nici o vină, dar sînt şi victime, numai victime!...

Tanti Aglăiţa micşoră ochii.

Privirea ei deveni deodată foarte fină, în contrast cu făptura-i enormă şi cu vocabularul care nu se deosebea prea mult de al bucătăresei de unde a împrumutat tabachera cu tutun calitatea IV-a.

— Colega, îţi spun drept că mă faci să-mi pierd iluziile despre diştepteăciunea barbaţilor.

— Mulţumesc, coană Aglăiţă!

— Nici on multămesc. Aşa am gîndit şi eu la început. Numai că eu aveam o scuză. Gîndeam cu mintea mea di fimeie, fără doctorat la Sorbona, fără ştudii publicate în reviste franţuzăşti şi nemţăşti. O biată profisoară de lucru... Bine că mi-am adus aminti di asta! Am să viu într-o zî, să-ţi cos tăti rupturili şi ilendurile de-aicea... Dară să mă întorc... Aşa am

gîndit! Pi urmă, ţigara m-o dişteptat; mi-o dat o giudecată mai subţire...

— Concluzia : să las pipa şi să mă apuc de ţigară ?

— Lasă mai bine glumile, că nu-i di glumit. Celi ci ţî li spun eu, ai să vezi că au on rost. Îţi aduci aminti di Costică Bărbuceanu ?

— Parcă... Cel cu...

— Tocmai! „Cel cu..." Aicea voiam eu să ti-aduc. Ai spus îndată : cel cu... Care va să zică cunoşti şi dumneata povestea !... Să ţi-o mai împrospătez eu în cîteva cuvinte. Acest Costică Bărbuceanu, slujbaş mărunt pi la Primărie, pleacă acu vreo douăzeci di ani la Bucureşti, cu nişte daraveli... Om di ispravă! Cinstit, să-i laşi un milion pi mînă, pi ninumărate. Acolo, la Bucureşti, într-on tramvai, un pungaş dă să-i fure ceasul. Nu numai că dă, dară şi apucă să-l înhaţe. Prinde omul de veste. Se răpede să-l înşfece de chiept... Se-ncinge încăierare... Hoţu zvîrle ceasul afară, pe geam. Se amestecă şi alţi gură-cască din tramvai... Tămbălău, comisariat, martori... Acuma, lumea se-mpărţise în două tabere. Unii ziceau că lui Costică Bărbuceanu i-o furat un pungaş ceasul. Alţii văzuseră cu ochii lor cum Costică Bărbuceanu furase ceasul păgubaşului de hoţ... Cercetare. Apare chestia şi în jurnale. Înţălegi : „I s-o furat on ceas ? O furat el on ceas ?" Se-ntîmplase cu el un lucru necurat. O chestie... Şi măcar că s-o lămurit chestia la poliţie, bietu Costică o purtat ponosu toatî viaţa. Cînd s-o întors acasă — povestea agiunsese înainte în gazete — o prins să explice unuia şi altuia cum s-o întîmplat... O povestea, de-ncepuse lumea să-l ocolească. Cum îl ştiau cinstit, nu se îndoia nimeni că el fusese hoţul de păgubaş... Dară di la o vreme, atîta stăruinţă să lămurească un lucru limpedi ca lumina zilei, a dat di gîndit unora : „Dacă într-adevăr Costică Bărbuceanu ?... Mai ştii ce s-ascunde în om ?..." Aşa că o purtat ponosu pînă la moarte, de chiar pe patul de moarte, el tot asta căuta să dovedească... N-avea dreptate ?... Chiar

dumneata ai observat că răpede ai întrebat? „Care? Cel cu..." Te mai miri c-o murit mai mult de supărare, decît de bătrînețe și vătămătură? Te mai miri că la urmă căzuse și-n darul beției?...

— Nu mă mir, coană Aglăiță. Mă mir numai unde vrei s-ajungi.

Aglăița Costăchescu se răsuci din nou cu tot cu jumătate de pat, împungîndu-l cu ochii:

— Nu te mai miera, că ai înțăles prea bine unde vreau să bat!... Dacă se-ntinde povestea, într-o luna, n-are să mai știe nimeni care-a fost vinovatul. Întăi, ponosul are să-l tragă școala. Școala unde se pitrec tăti ticăloșiile di pi lume. Cleopatra, care le-o lăsat să sî pitreacă fără să dischidă ochii... Sărmana copilă, Irinel Măgură, care o dovedit apucături precoce de viitoare cîntăreață la șantanul Regal, devenit jubiliar, scoțînd din minți un ghiuj slab de fire ca prea cinstitul prefect al județului... Toți au să tragă într-un fel sau altul! Eu, dumneata... Nimeni n-are să fie crușat... Un scandal cum nu s-o mai pomenit. Ești di aceeași părere?

— Poate...

— Ce poate? Fără nici o îndoială. Îmi cunosc tîrgul. Îmi cunosc oamenii. Șî numai de-aceea, mă vezi pi mini, alături de-un tacîm ca jupînu Sănducu, să te prind la strîmtoare în borta asta undi trăiești ca un dihor și să ti silesc să ne vii într-agiutor...

— Din ce în ce mai ciudat! declară Grigore Panțîru, ridicîndu-se din jîlț și rîcîindu-și cu unghiile barba cîlțoasă.

— Din ci în ci mai ciudat! repetă coana Aglăița strîmbîndu-l după ce s-a ridicat și ea să-i ia locul. Eu nu văd nimica pre ciudat, în afară de încăpățînarea dumitale să te faci a nu pricepe, măcar că ai priceput... Răspunde la cele ce te-ntreb... Ești de acord că eleva Măgură Irinel trebuie crușată?

— Nici vorbă.

— Perfect. Ești de acord că trebuiește crușată Cleopatra?

— Mnda...

— Nu mormăi în barbă, cu giumătate di gură! Răspunde răspicat! Gîndeşte la viaţa ei... O fost on model di cinste şi di dreptate, di ci vrei; mă rog, parcă s-ar fi născut soră dreaptă cu prietenul dumitale, Dimitrie Petreanu... Merită s-agiungă în gura lumii ca toati edecurile pe care le execuţi dumneata la Rinalti, di li merg fulgii, şi bini li faci?... Merită?

— Nu.

— Aşa ti vreau, colega!... Asta vroiam s-o aud. Acuma fii cavaler cum ti-am cunoscut cu vreo triizăci di ani în urmă, şi oferă-mi un chibrit, ca să videm împreună ce-avem de făcut...

Grigore Panţiru oferi flacăra chibritului. Sandu Negoianu se lemnificase complect. Părea că nici nu mai respiră. Se încorporase mobilelor sumare, ciunge, şchioape şi mizerabile, din camera cu chirie a dascălului de matematică.

Ceilalţi doi îi ignorau de mult fiinţa.

Iar ciudat, precum e sufletul omenesc, din această pricină, Sandu Negoianu se simţea adînc ofensat. Adică n-avea şi el drept la o părere? Nu merita şi el să fie consultat? Nu jucase şi el un rol în această chestie?

Aglăiţa Costăchescu slobozi un nor de fum pe dublul horn al nărilor şi se plecă spre Grigore Panţiru. Pe profesorul de matematică, oricît era de cătrănit cu fumul pipei, îl lovi tusea. Tanti Aglăiţa alungă norul cu mîna făcută lopată şi grăi cu glas mai scăzut, confidenţial.

Planul său era ingenios, ca tot ce e simplu, şi tocmai prin simplitate, nu-i trece nimănui prin gînd. Grigore Panţiru a fost prieten cu răposatul părinte al elevei Măgură Irinel. Era prieten cu Stroe Bîrlădeanu, unchiul şi tutorele elevei. Era singurul om care intra în casa văduvei paralizate. Şi după toate acestea, mai era şi singura gură rea, fără replică, la Rinalti. Casaţie!... Deci numai el poate să pună capăt la toate, făcînd să circule o versiune a întîmplărilor care să

absolve pe toată lumea... Nimic mai simplu! Eleva Măgură Irinel s-a aflat chemată la doamna directoare. A socotit de cuviinţă să dea ajutor la vraiştea din casă, în timpul viscolului pe care-l ştie întreg tîrgul... Din nebăgare de seamă a răsturnat un vas de preţ, un obiect scump, de artă, adus de Cleopatra Negoianu din Elveţia. Nervii de bolnavă ai doamnei directoare încordaţi la maximum de insomnie după toate telegramele şi după toţi curierii de peste noapte, de furtună, de zvonurile răscoalelor din judeţ, şi-au pierdut regretabil măsura. Regretabil, dar explicabil! A fost o scenă mai mult caraghioasă. Nedreaptă cu eleva. Iar eleva, simţindu-se nedreptăţită, a răspuns poate ceva mai necuviincios decît se cuvenea. De aici tot scandalul. Cu scuzele elevei şi cu iertarea directoarei, s-a încheiat toată povestea. Numai lumea, cu imaginaţia ei pervertită, n-a pierdut nici această ocazie, pentru a-şi dovedi pînă unde merge cu josnicia.

— Spune că m-ai înţăles, colega, şi bate palma aici! a încheiat expozeul său Tanti Aglăiţa.

Grigore Panţiru îşi vîrî precaut amîndouă mîinile în buzunările pantalonilor dihocaţi.

Scîrbit cu desăvîrşire, rosti:

— Dar, doamnă Costăchescu, ceea ce-mi propui dumneata e copilăros şi monstruos. E imoral!... Cum?... O copilă singură pe lume... O fată nevinovată pe care o spurcă acest imbecil senil cu balele lui — şi tot ea să-şi ceară iertare?... Doamnă Costăchescu, nici dumneata, nici eu nu putem săvîrşi această monstruozitate... Înţeleg! Lumea cealaltă, a lichelelor, e gata la orice tîrg. Dar noi, care ne numărăm pe degete şi ne socotim altceva?... Care ne credem şi poate cu adevărat sîntem ceva mai de ispravă decît ceilalţi?... Nu e destul că ne pierdem vremea aici, cu stîrvul acesta între noi, în loc să fim lîngă camaradul nostru, Dimitrie Petreanu, care-şi dă sufletul, fiindcă de pe patul de boală, s-a dus el să facă aceea ce avea datoria să facă individul de aci, printre ţărani?... Acestea se întîmplă în jurul nostru... Se ridică satele

pentru dreptatea lor sau pentru ceea ce cred dînşii că e dreptate: acolo unde avem şi noi, şi eu, şi dumneata, rubedenii... Ne moare un coleg pe care îl preţuim şi îl stimăm... Iar noi ne pierdem vremea, punînd la cale o infamie, ca să salvăm cariera politică a domnului prefect Săndacu Negoianu! Parcă trăim un act inedit din comediile lui Caragiale!... Aş fi curios să văd dacă doamna Cleopatra Negoianu, ar primi dînsa înainte de toţi, o asemenea mistificare...

— Îţi pot satisface curozitatea! De la ea vin. De aceea am întîrziet.

— Cu alte cuvinte, doamna Cleopatra Negoianu, Virtutea, Abnegaţia, Justiţia personificată, a acceptat?

— Da! Cu alte cuvinte, Cleopatra a acceptat.

— Inimaginabil!

— Imaginabil, inimaginabil, asta este!... Nu pentru dînsa a acceptat... ea e deasupra acestor socoteli mărunte... Dumneata fă cum crezi, colega!... Lăs să lucreze giudecata me proastă di fimeie, într-un cap di barbat care nu-l poartă pe umeri, numai pentru pălărie. Lăs, pînă mîni dimineaţă. Am să trec şi-ai să-mi spui ce-ai hotărît... Adică, nu! Ni-ntîlnim la cancilaria şcolii... Căci mai este şi altă chestie. Chestia cu bursierele noastre, fetele de ţărani, cum din neam de ţărani sîntem şi noi...

— Ei? scoase pipa din gură Grigore Panţîru, cuprins de o altfel de nedumerire, decît cele de pînă acum. Ce se întîmplă cu ele?...

— Vei vide mîni dimineaţă. S-au apucat de unele copilării la care li dau dreptu şi le-nţăleg. Dar care poate să tragă asupra lor unele consăcinţî din celi mai neplăcute. Anchete, inspectori, eliminări din şcoală. Destule! Trebuie să le apărăm şi s-o tragem pi Cleopatra di partea noastră. Asta-i! Vei vide mîni dimineaţă...

Aglăiţa Costăchescu apucă geanta şi se ridică pe picioarele groase, cît stîlpii podului de la Cerna-Vodă.

— Ci mai stai? Scoală! se adresă lui Săndel Negoianu, lemnificat pe scaun.

Sandu Negoianu se ridică, docil. Își îmbrăcă blana și așteptă lîngă ușă, ținînd în mînă căciulița de biber, ca un prea smerit solicitant de la intrarea prefecturii sale.

Îngăimă vag:

— La revedere, Grigoie!

Și trecu repede pragul, poate temîndu-se să nu-l expulzeze Tanti Aglăița pe ușă, prin mijloace mai energice, punînd în funcțiune picioarele cît stîlpii podului de peste Dunăre.

Doamna Costăchescu lupta însă anevoie să se poată extrage pe sine, dintre canaturile ușii.

Afară, în ulița mărginașă, lîngă sania prefecturii, se adunase gloată de gură-cască: un cerșetor care-a întins mîna începînd brusc a se tîngui cu ison bisericesc, cîțiva copii îmbodoliți, cu sănioare de lemn tîrîte de frînghii, două neveste cu gălețile pline de la cișmea.

Toți s-au dat respectuos în lături la apariția domnului prefect.

Tanti Aglăița l-a stropșit:

— Suie-te!

S-a urcat și ea lîngă dînsul, strivindu-l cu volumul care a cuprins de îndată trei sferturi din bancheta capitonată cu pluș roșu. Domnul Săndel Negoianu s-a împuținat, ca să ocupe cît mai puțin loc. Pe urmă, a dat semne de agitare.

Sosea un călăraș în goană. A oprit calul strunit și căznindu-se să-l țină aproape de sanie, vesti cu glas întrerupt de gîfîieli:

— De-un ceas vă caut în tot tîrgul, domnule prefect! Vă chiamă domnul ministru la telefon. Sună și telefoanele din tot județu, domnule prefect... S-au ridicat satele... Ard curțile și alungă arendașii... Jandarmii cer ordine, domnu prefect... Au tras focuri în cetele de oameni, la Gîdinți, la Tăcuta... Au adus

cițiva răsculați legați burduf, de la Tîrzia, capii răscoalei...

Doamna Aglăița Costăchescu s-a răsucit pe jumătate:

— Auzi, giupîne Sănducule?... Ți s-a aprins giudețu și dumneata... dumneata! De-ar fi după mine, știu eu ce ordine aș da jandarmilor. Cu cine să-nceapă și pe cine să mi-l lege burduf!...

Vorbind, Tanti Aglăița gesticula cu geanta uriașă în mînă. Domnul prefect s-a dat fricos mai la margine, cum se feresc copiii de plesnituri peste obraz, după o ispravă mai boacănă.

— Ai văzut, măi? se minună hlizindu-se un plod cu săniuța de căpăstru. Era cît pi ci să-l mardească. Aiasta-i cocoana lui, prefectoreasa, ea taie și spînzură, măi tată măi!...

În urma lor, rămas singur, Grigore Panțîru a măsurat de cîteva ori odaia scundă în lung și-n lat, izbind cu picioru-n jîlț, în scăunelul fără spătar, în stivele cărților care s-au năruit moale lîngă pereți. Surpîndu-se împrăștiate, au dat la iveală cîteva reviste vechi, prăfuite, decolorate. Publicațiile străine în care-și tipărise odinioară studiile și comunicările de specialitate, tînăra speranță a științei romînești, viitorul savant ce n-a fost să mai fie. Grigore Panțîru le repezi și mai furios cu vîrful încălțărilor.

Dar se apleacă să ridice de jos, cu o gingășie neașteptată din partea omului bărbos și ghimpos de acum, o învelitoare de carton legată cu sfoară. Pe învelitoare se afla scris cu creion roșu: *„pentru Dimitrie Petreanu"*. Și deodată i s-a strîns inima.

S-a așezat pe marginea patului. A început să deznoade sfoara. A răsfoit cu aceeași gingășie neașteptată, filele de sub învelitoarea de carton. Erau copii și însemnări, date, pe care prietenul și colegul muribund îl rugase să i le procure neapărat, de urgență, la ultima lor întîlnire. Il vedea parcă, slab, palid,

răpus de boală, pe scăunaşul unde stătuse mai adineaori Săndel Negoianu.

Venise dinadins în bîrlogul lui pentru asemenea rugăminte. Pe vremuri, aşa sărac şi netrebnic cum era Tîrgul Călimanului, fusese un mic centru de inimoşi cărturari care încercaseră să lupte pentru idei înaintate, pentru dezrobirea muncitorilor şi a ţăranilor, tipărind reviste, cărţulii, foi volante. Aceasta în timpul mişcării socialiste de la Iaşi, a revistei *Contemporanul* şi *Viaţa Socială*. Printre tinerii cărturari de-atunci ai Călimanului, institutori, învăţători, profesori, medici, trecuse un val de înfrigurare care s-a stins după trădarea „generoşilor" din partidul socialist, trecuţi cu arme şi bagaje în gloata electorală a liberalilor. Cei mai mulţi se păstraseră departe de înregimentări politice, pasivi şi dezamăgiţi, dar curaţi, fără adaosul altor păcate. La ajutorul lor apelase Dimitrie Petreanu, să-i procure din biblioteci şi colecţii, extrase de documente despre „Chestia ţărănească" în trecutul istoric.

— Ţie, îţi este uşor, Grigore!... îi spusese. Ai fost şi ai rămas prieten cu dînşii. Unii ţi-au fost elevi sau colegi. Îi vezi mai des... Eu, de la distanţă...

— Bine, înţeleg, Dimitrie, se face, s-a făcut. Nu înţeleg însă la ce ţi-ar mai folosi asemenea documente? N-ai căzut cumva în doaga lui Stroe Bîrlădeanu?

Fără să zîmbească, profesorul de agronomie şi de biologie făcuse un semn vag din mîna uscată. A refuzat să-i răspundă. Păstra pentru el, cine ştie ce hotărîre, ce plan, să-şi uşureze viaţa pierdută, în ajunul morţii. Poate o ultimă concluzie a atîtor strădanii, care nu trebuiseră nimănui în ţara feluriților Săndeli Negoianu. Atît repetase stăruitor:

— E ceva foarte urgent, frate Grigore! Tu ştii cît de măsurat mi-e timpul...

El se executase. Toţi se grăbiseră din toată inima să-i adune extrasele de texte şi de documente. De

două săptămîni îl aştepta mereu să vină şi să i le predea. Iar acum...

Grigore Panţîru îşi purtă ochii pe unele foi. Pe altele, se opri să le citească.

Raportul fostului domnitor al Moldovei, prinţul Mihail Sturza, către ministrul ţarist, contele Nesselrode:

„Astăzi numărul boierilor, adică al persoanelor care trăiesc pe socoteala poporului din Moldova se ridică la ceva mai mult de opt sute de familii. Se ştie că prerogativa de a sustrage de orice corvată în folosul statului un număr de indivizi, sub titlul de scutelnici, breslaşi şi slugi e legat de fiecare titlu de boierie. Prin aceasta, aproape şaizeci de mii de familii ţărăneşti sînt în serviciul direct şi la dispoziţia absolută a acestor boieri, în vreme ce toată povara dărilor şi corvezilor apasă asupra celeilalte jumătăţi de ţărani săraci prigoniţi de tot soiul de abuzuri... Da, e cu totul mizerabilă condiţia de viaţă a ţăranului moldovean şi muntean; privit ca o creatură care nu are dreptul să existe decît pentru capriciile altora; aproape redus la starea abjectă de brută; abandonat lăcomiei tuturor slujbaşilor începînd de la clerici, de la cei mai înalţi funcţionari, pînă la cei mai mărunţi agenţi de execuţie fiscală; stors în egală măsură de arendaş şi de proprietar — şi după toate acestea se mai găsesc unii să acuze pe acest sărman ţăran că e indolent şi leneş! Cu oroare mă pun cu gîndul în locul său!"

— Bietul prinţ, Mihail Sturza! — îl compătimi rînjind de unul singur şi muşcînd în dinţi coada pipei, Grigore Panţîru. Ce domnitor mărinimos, care se cutremura de oroare numai punîndu-se cu gîndul în locul ţăranilor de acum trei sferturi de veac! Cu gîndul... Cu fapta şi-a rezolvat mai practic cazurile de conştiinţă. În cîţiva ani de domnie a agonisit moşii peste moşii, rotunjindu-le hotarul să prea îndestuleze o duzină de moştenitori cu toate odraslele lor, printre care şi frumoasa moşie Flămînzi, de unde-au izbucnit

astăzi răscoalele țăranilor... Hm ! N-ar fi un document lipsit de actualitate pentru aceste vremuri...

Grigore Panțiru întoarse altă foaie și citi raportul consulului francez Guéroult asupra stării obștești din Moldova, trimis lui Lamartine la 31 martie 1848 :

„Țăranul este mai mult decît oriunde aiurea temelia întregei mașini sociale. El plătește toate cheltuielile publice și private ale țării. Fiind el singur acela care lucrează, el trebuie să achite nu numai birul, zeciuiala și beilicurile în natură ; tot el acoperă direct sau indirect cheltuielile ocîrmuirii, bacșișurile luate de principe (tocmai același principe Mihail Sturza !), *bacșișurile luate de miniștri, de judecători, desfătările boierilor, cheltuielile lor cele nebune, întreținerea caselor lor mărețe, luxul femeilor lor, camăta bancherilor — țăranul le plătește toate. Sub un fals aspect de libertate, condiția lui nu este decît o robie ascunsă, deghizată !"*

Grigore Panțiru începea să se mire mai puțin de nerăbdarea prietenului său muribund, deși tot nu izbutea a pricepe cam în ce fel și pentru ce concluzie ar fi vrut el să folosească aceste documente. Întoarse alte foi, mai multe, ca să se apropie de timpuri mai recente. Și citi voluminosul și amănunțitul *„Raport înfățișat de către delegații Partidului Muncitor Romîn la Congresul Internațional Muncitor Socialist din Bruxelles, la 16—23 august 1891"*. Aici ochii i-au întîrziat mai îndelung, la curajoasa și ingenioasa inițiativă a tinerilor socialiști romîni aflați să-și isprăvească studiile la Paris și la Bruxelles, care au deschis o listă de subscripție pentru a bate o medalie comemorativă : *„Cinci bani ziua de lucru !"* La atît era calculată ziua de lucru a țăranului romîn, după cele mai stricte dovezi luate din contractele, din învoielile agricole ; fapte și dovezi care au provocat senzație la congres și au dat prilej la numeroase articole și comentarii în numeroase gazete din Europa și de peste ocean.

— Numai că... gîndi Grigore Panțîru. Numai că, întocmai ca prințul Mihail Sturza de odinioară, unul din cei mai îndurerați și mai revoltați tineri de-atunci, cu faimoasa medalie comemorativă „*Cinci bani ziua de lucru*", acum e fost și viitor ministru. Iar ziarele partidului rival, au tipărit mărturii tot atît de stricte, pentru a dovedi că la o vie de pe moșiile sale agonisite și chivernisite de zor, toamna culegătorii sînt prevăzuți cu botnițe închise cu lacat la ceafă, pentru ca nu cumva să se înfrupte și dînșii din strugurii podgoriei. Ciudată și mirșavă permanentă prăpastie între vorbă și fapta! Între indignările, între revoltele tinereții și abjecta „cumințire" a maturității, cînd foștii revoltați se dau pe brazda realităților de toată ziua, din Romînia, țara eminamente agricolă.

Grigore Panțîru a închis învelitoarea de carton. A rămas un timp îngîndurat, în mîna cu extrasele documentelor, care nu-i mai puteau fi de nici un folos de-acum înainte prietenului muribund, pentru intențiile și concluziile lui enigmatice, pierdute, cum pierdute în van i-au fost și stradaniile de-o viață întreagă. Își îndreptă ochii spre scaunul unde stătuse, atunci, pentru ultima oara. Dar în loc sa-i apară imaginea austeră a lui Dimitrie Petreanu, cu fața osoasa, cu trupul împuținat de boală, se împlîntase acolo parcă pe vecie cealaltă imagine, grotescă, borțoasa și flască, a domnului prefect Săndel Negoianu, privind milog, cu panică, de jur împrejur.

Grigore Panțîru s-a ridicat de pe marginea patului. A izbit mai întîi cu piciorul în scaun să alunge hidoasa imagine: scaunul s-a rostogolit pînă în perete. Pe urmă se apropie de sobă și aruncă înlăuntru, una cîte una, foile care nu mai aveau cui trebui și a căror folosință anume nimeni de-acum înainte n-avea s-o mai afle vreodată.

Le-a așteptat să se aprindă de nădejde, răscolindu-le cu vătraiul și ințețind focul să le cuprindă flăcările și să nu mai rămînă nimic, nimic alt decît scrumul.

Pesemne că soba scotea fum, căci ochii lui Grigore Pantîru s-au împăienjenit o clipă.

Apoi, ca întotdeauna cînd voia să-şi limpezească gîndurile, întrebările, mîhnirile şi hotărîrile, a apucat creta intre degete şi a început a înşira pe tabla neagră de şcoală, cifre şi semne cabalistice. Izbea atît de amarnic, încît săreau aşchii din tibişir, la fiecare nou număr şi semn

În pridvorul casei bătrîneşti de la Zapodia, un vătăjel de la primărie aştepta cu un teanc de hîrtii, să le înmîneze boierului.

Scrisori aduse cu poşta, note telefonice, convocări de la Bucureşti, un răspuns de la Dărmăneşti, de la vechilul Cristache Fătu. Aşa sunase porunca domnului primar. Să le încredinţeze numai şi numai boierului, fără a mai trece prin alte mîini. Mai ales să le ferească de ochii coanei Smaranda, ca s-o cruţe de anume veşti, pline de grijă.

De aceea, cînd s-a ivit cucoana în prag, a băgat repede vraful hîrtiilor în sîn, a îmbumbat ilicul deasupra şi peste ilic sumanul.

Cu supusă grabă, a scos căciula:

— Sărut mîna, coană Smărăndiţă...

— Ce stîrceşti aici?... l-a luat din scurt stăpîna Zapodiei. N-aveţi destulă treabă la primărie pe vremurile aeste cînd şi-a ieşit lumea din fire?

Vătăjelul se acăţă de cuvînt, ocolind răspunsul:

— Chiar că şi-a ieşit lumea din fire, coană! Adevărat mai grăieşti mata...

Smaranda Cumpătă subţie privirea printre pleoape:

— Nu mi-ai răspuns. Ce-aştepţi?

— Pe conu Iordache îl aştept...

— Pentru?

— Pentru nimica. Aşa m-o trimis domnu primar, că s-aştept...

Bastonaşul de abanos a bocănit în pardoseaua pridvorului :
— Ce tot bleotocareşti acolo, Tănase ? Nu-l fă cu mine chiar pe Teleleu-Tănasă, că nu-ţi merge ! Cum te-o trimis primarele, aşa, ca sa caşti gura şi s-aştepţi ?... Răspunde scurt ! Ce s-aştepţi ?...
— Nimica deosebit, coană Smărăndiţă. Zicea că poate are boierul porunci de dat... Poate de trimăs vreun răspuns pe telefon la Piatra, la prefectură, la Bucureşti...
— Este vreo ştire cumva ? telegramă ? telefon ?... Ai vreo depeşă de la Căliman, de la Tîrnauca, de la Săveşti ?...
— Da unde se află una ca asta, coană Smărăndiţă ? minciuni cu tărie Tănasă, împingînd mai la fund sub suman vraful de epistole şi telegrame din sîn. Nu-i nici o ştire. Semn că pe-acolo-i pace bună.
— Hm ! făcu stăpîna Zapodiei cu neîncredere, muncită de presimţirile sale. Bună pace, numeşti tu asta ?
— De, coană Smărăndiţă !... Unde-or fost oameni de pace, bună pace a rămas... Slavă Domnului !...
Smaranda Cumpătă clătină din cap, dar îşi păstră gîndurile pentru sine.
Porunci :
— Treci la bucătărie, să primeşti un sfert de pîine cu măsline şi-un rachiu. Pe urmă, ai să te înfăţişezi boierului la cancelarie.
— Vezi mata că... se codi vătăjelul.
— N-am nimic de văzut. Fă ce ţi-am spus eu. Scurt !
Tănase, trimisul de la primărie, a coborît scările să facă înconjurul casei, spre bucătării. Smaranda Cumpătă a rămas un timp pe gînduri, cu mîna sprijinită în parmacul cerdacului, privind depărtările albe. Cu toată căldura caţaveicii de vulpe de pe umeri, a scuturat-o un fior.
Fără pricină, şi-a amintit după-amiaza de astă-vară, cînd tot aşa se afla ea aici, în pridvor, şi cînd din senin s-a abătut asupra lor urgia grindinii, dar i-a cruţat, oprindu-se la hotarul semănăturilor de-atunci.

I-a trecut prin ochi tot fără pricină, pisicul mic, care încă nici nu căpătase un nume; cum se alinta el, torcînd și frecîndu-se de picioarele scaunului; cum după un ceas, era numai un stirv urit și înecat de apе, cu dinţişorii mărunţi rînjiţi în curcubeul înseninărilor. Cînd se abat asemenea urgii, mai ales cei nevinovaţi cad nedreaptă pradă. S-ar spune că-i o lege a vieţii...

Gindul i-a fugit la Tîrnauca, la Ada și la Mariana. Pe urmă la Căliman, la ginerele-i bolnav. Cele două mari griji ale sale, într-asemenea ceas, cînd o mai încercau îndestule altele. Pe urmă, ochii pătrunzători au scormonit robotul argaţilor la grajduri și la odăile lor. Toţi își vedeau de treburi în cea mai desăvîrșită liniște, deși ingîndurați, cu mintea parcă în altă parte. N-a cuvîntat proastă vorbă Tănase, vătăjelul de la primărie, cit e el de Tănasă: „Unde-or fost oamenı de pace, bună pace a rămas !..."

- Nu ca la Vlădiţa, de unde i-a sosit ieri Elena Casimir în galopul calului, ca o ţiitoare de haiduc fugărită de potere, din istorisirile de pe cind era ea copilă.

Nu ca la Dărmănești, de unde le-au venit știri de necrezut, măcar că erau de așteptat.

Acum, în casa cea nouă și străină de sufletul ei, a pregătit odăile calde pentru astfel de mosafiri, care n-au fost în datina Zapodiei și a jivalaniei de vacanţă. Odăi pentru a găzdui bejănarii acestor vremuri.

Intr-o asemenea încăpere Elena Casimir se plimbă ca o tigroaică într-o cușcă prea strîmtă. Bea cafele, fumează, plesnește vijiit cu vărguţa de călărie în văzduh, încearcă să facă o pasianţă, zvîrle cărţile, nu-și află loc.

Altă încăpere îl așteaptă pe Damian Cumpătă, de va catadicsi să poftească, după cit e de fudul și uscat, chiar cînd îl bîntuie răsplata firii și apucăturilor sale.

Dacă ar fi pe dorinţa ei, ar pregăti tot acolo un iatac pentru Ada și fetiţă. Să le știe la adăpost, pină

la vară, pînă la toamnă, căci vremurile n-arată a se ogoi cu una cu două.

Smaranda Cumpătă a mai cuprins cu ochii aria ogrăzii unde argații adăpau vitele, descărcau o sanie de fîn, trebăluiau mai cu zor știindu-se vegheați de-o aprigă stăpînă — scurt!; apoi s-a uitat spre dealul coșarelor, la iazul cu ochiuri de apă sclipitoare în tipsia vînătă de plumb a gheții.

Acolo, pe sub sălciile negre, pe-un cal de herghelie, se zărea depărtîndu-se mezinul feciorilor Cumpătă, abia ajuns ieri de la școala Iașilor și plecat să-și caute tovarășul de drum, Petruș Casimir, despre care n-a primit nimeni nici o veste. De ieri se mistuise fără urmă. Nici nu i-au spus-o aceasta Elenei Casimir. Au lăsat-o să-l creadă tot la Iași. Mulți se vor mai afllnd în țara aceasta, în ceasul acesta de acum, care-și caută urmele, unul altuia, se întreabă, așteaptă știri, tremură unul de grija altuia. Parcă nu-i mai încăpea țara! Parcă nu le mai ajungea, cît s-au risipit și-și uită de matcă. Iar Jorj...?

Smaranda Cumpătă a oftat scuturată de frig în cațaveica de vulpe pusă pe umeri, care n-o mai putea încălzi îndestul.

A poruncit:

— Simioane! Trimete pe Paraschiva cu putineiul de unt. Și vezi de vițelul Sîmbotinei!... Unde ți-s mințile, de te uiți la mine, parcă nu mai pricepi romînește?

Simion vătaful a oftat și el, fiindcă și mințile sale erau la necazuri răsărite peste noapte, după chipul și asemănarea acestor vremuri. Aflase despre isprava lui frate-său, Ion, care a dezlănțuit urgia de la Dărmănești.

Iar această ispravă nu-l dumirea încă deplin. Ar fi vrut să se repeadă într-acolo. Nu cuteza însă să-și ceară învoire. Ar fi vrut măcar să întrebe mai amănunțite lămuriri de la vătăjelul primăriei, care va fi tras poate cu urechea la telefon, cînd își vorbeau jandarmii între dînșii, dar stăpîna îl și luase pe Tă-

nasă în primire cînd l-a zărit întorcîndu-se de la bucătării :

— Ai căpătat cele de cuviinţă ?

— Da, sărut mîna, coană, şi bodaprosti.

— Atunci intră în canţelarie. Bate în uşă şi intră !

Tănase şi-a măturat firimiturile din musteaţă cu latul palmei, a tuşit, a bătut în uşă şi a intrat, pregătindu-se să scoată din sin vraful hîrtiilor cu veşti care nu de bucurie erau.

După o jumătate de ceas, Iordache Cumpătă a ieşit în cerdac întunecat la faţă.

Îl înăbuşeau pereţii. Îl înăbuşeau veştile. Multe şi din multe părţi. Una mai apăsătoare ca alta.

Ginerele de la Căliman bolnav, bolnav fără nădejde. Olga îl chema de urgenţă. La Tîrnauca semne că s-a apropiat şi într-acolo răzmeriţa, cu mai crunte ameninţări decît în aceste părţi, căci şi oamenii deacolo sînt mai sîngeroşi şi mai vîrtos ştiu a plăti asupririlor. Voicu Cojan îl chema să-şi ia fata şi nepoata, să le aducă la Zapodia, ca să se simtă cu miinile mai libere. Nu uita a aminti insă şi despre vagonul de orzoaică pe care-l aştepta.

. De la Senat, altă convocare telegrafică, din partea grupului lor, pentru a încerca o ultimă intervenţie pe lîngă guvern, în ceasul al doisprezecelea. O poliţă semnată de Jorj cu numele său şi protestată de-o bancă din Iaşi. Prefectul care-l pofteşte neapărat la Piatra pentru o consfătuire unde cuvîntu-i şi povaţa erau aşteptate îndeopotrivă măsură de proprietari şi autorităţi şi de unele delegaţii ţărăneşti. Un răvaş de la Cristache Fătu, rugîndu-l respectuos să se abată pe la Dărmăneşti şi să-l convingă pe Damian a părăsi satul unde se află în primejdie. Şi colac peste toate, telegramă de la Paris, de la Octav Udrea, rugîndu-l şi acela să ia legatura cu ţăranii de la Stănişoara şi să le împărtăşească hotărîrea sa de a le arenda lor moşia în urma evenimentelor din ţară, pe care le-a aflat din ziare. Din ziarele de la Paris.

Aceasta, între toate, ar fi fost poate singura veste cu litere mai puțin negre. Venea însă și ea tîrziu. Și chiar la timp să fi fost, nu era o veste de alinare pentru el și ai săi, de aproape, ci pentru alții.

Iordache Cumpătă își frecă apăsat de cîteva ori obrazul cu palma, de la frunte în jos, pînă la barba-i lată, ca și cum ar fi încercat așa să smulgă și să lepede semnele posomorîtelor mîhniri adînc săpate pe chipul mai îmbătrînit în trei zile. Chibzuia cum să se împartă la toate. Și cum să-și cruțe tovarășa bătrîneților, de amarurile cîte-o mai pîndeau.

Luă aminte că straşinile au început să picure. Cu soarele acesta, pînă la sfîrșitul săptămînii se duce zăpada tîrzie și se dezgheață pămîntul.

Altă dată atît ar fi fost destul, ca toate gîndurile-i să se adune la treburile de plugărie. Acum, dezmorțirile primăverii n-au mișcat nimic în el. După cum nu-l mai încălzeau nici razele calde.

Se hotărî, dînd puternic glas argaților:

— Chemați-l pe Gliga! Să vie Toader!

Moşneagul s-a înfățișat din ușa grajdului, grăbind cu un căpăstru în mînă, cum l-a apucat vremea.

— Porunca, coane Iordache.

— Pregătește sania!

— Sania cea mică, cu Zarif?

— Sania cea mare... Nu! Nici așa! Sania coanei Smărăndița, cu Izabel și Harapu...

Toader Gliga tălmăci porunca după cunoștințele sale, întrucît numai arar pleca boierul cu echipagiile de zile mari ale cucoanei:

— Mergem la gară, coane Iordache?... Primim pe cineva?...

— Mergem la Dărmănești, Toadere. Ai grijă de pledurile cele moi și de blănuri.

„Aha! — se dumiri moșneagul. Mergem s-aducem în puf și-n săculețe de blăniță ciolănașele îmbălsămatului de conu Damian!“ Drept care s-ar fi lepădat de bucuria drumului cu stăpînul său, trecînd mîna unuia dintre cei doi vizitii, Ilie Hodorariu ori Vasile

Uscatu, mai în putere şi maĭ învăţaţi cu nacafalele boiereşti, ca şi cu nacafalele armăsarilor tineri şi focoşi.

— Se află şi Vasile aici, coane Iordache... Şi Ilie...

— Ţi-am poruncit ţie să pui caii, nu altuia !... Auzi dumneata ? Se află şi Vasile... se află şi Ilie... Parcă asta tu trebuie să mi-o spui ca s-o ştiu !... Bine vă face coana de vă muştruluieşte : scurt ! Scurt, să-mi fii în cinci minute cu sania trasă la scară !...

— Inţăles, coane Iordache...

Mai inţelegea el, Toader Gliga, prea bine, fără s-o spună, că stăpînului îi plăcea să facă drumurile de ţară cu dînsul, fiindcă aşa le făcuse din tinereţe şi fiindcă amîndoi cunoşteau locuri, împrejurări şi timpuri de alţii uitate.

A grăbit deci să împlinească porunca... Iordache Cumpătă a măsurat cerdacul lung de la un capăt la altul, oprindu-se în pridvor şi ciocănind cu degetul în lemnul stîlpilor, netezindu-şi îngîndurat barba, mereu adîncit intr-o mai potrivită împărţire a drumurilor care-l chemau într-atîtea părţi.

— Dar ce-i cu Toader, de înhamă caii la sanie ? întrebă Smaranda Cumpătă, apărută pe neauzite la spatele său. Unde-o mai porneşti ?

Bătrînul s-a întors încet, învăluind-o cu privirea lui decolorată şi blajină, cercînd a zîmbi.

— Mă iei şi pe mine cu scurt, Smărăndiţo ?... Să-ţi prezint atunci cu supunere raportul !... O pornesc dintru-ntăi la Dărmăneşti să-ncerc a-l aduce aici pe Damian.

— Dintru-ntăi ?

— Da, dintru-ntăi !... Pentru că după-masă am a face un drum la Piatra şi la noapte am de gînd a ajunge la Căliman...

Smaranda Cumpătă îl iscodi cu ochii ageri, ridicînd în sus obrazul încreţit de cute mărunte şi fine :

— Ai cumva vreo ştire de la Olga ?

— Nimic, frate... Mă abat pe la Căliman, numai în drum spre Bucureşti.

— Nu mai isprăveşti cu Bucureştii dumitale!

— Mă chiamă datoria, frate!... Cum să isprăvesc? Trebuie să fiu neapărat acolo. Poate s-or fi deschis de trei zile încoace şi ochii celor care nu vedeau!... Mai trag apoi nădejde a mă înlesni să mă reped şi la Tîrnauca...

— Ai vreo veste cumva de la Ada?

— Nimic, Smărăndiţo... Ce veste? Te-ai simţi oare mai bine s-o ştii pe Ada şi pe copilă, aici? Aşa ai avea mai multă linişte?

— Linişte?... Nu vezi dumneata că liniştea a pierit din ţara romînească?... Din a cui pricină?... Oameni ca Damian al dumitale, ca Voicu, acel Octav Udrea, una ca Elena... Toţi, într-un fel ori într-altul...

— Mai sînt, frate! oftă, încuviinţînd mai mult pentru sine Iordache Cumpătă. Mai sînt şi alţii, prea destui! Mai mulţi, mai mari şi mai vinovaţi, pe care-i văd şi-i aud eu în fiecare zi, acolo, la Bucureşti...

— Şi pe care te duci dumneata cu mare nerăbdare, să-i mai vezi şi să-i mai auzi! Că nu încap ei o dată pe mîna mea, să le-arăt eu şmotru! scurt!

Toiegelul de abanos a lovit sonor în duşumeaua pridvorului. Altă dată, pe Iordache Cumpătă l-ar fi înveselit straşnic închipuirea să-l vadă pe Laurenţiu Sarandă şi pe Jack Medoveanu si toate beizadelele cantacuziniste încăpuţi la şmotrul Smărăndiţei sale. Acum, a zîmbit cu tristete:

— Lasă-i frate, că a intrat şmotrul ţării în ei!... Am nădejdea că s-or deştepta, acum cînd ţin cumpăna în mînă să cîntărească plini de căinţă faptele lor într-o balanţă, şi roadele acelor fapte, în balanta cealaltă...

— Aşteaptă ş-ai să vezi. Pare-mi-se că tot nu-i cunoşti destul! rosti Smaranda Cumpătă, pungind buzele subţiri a scîrbire. Acuma, lasă-i pe dînşii la cumpăna mai dreaptă cu care le-o măsura şi le-o plăti Domnul cel de sus; iară dumneata, hai să pui ceva în gură, înainte de a porni pe cele drumuri de unde nu te mai culegi...

— Nu, Smărăndiţo !... Pe ziua de azi, n-ar primi gura mea nici sfînta nafură...

Vorbind, Iordache Cumpătă a ridicat cu o mişcare înceată de uriaş ocrotitor haina de blană lunecată de pe umărul tovarăşei sale de viaţă. A potrivit-o la loc, rămînînd cu palma mai departe sprijinită uşor pe umărul făpturii puţintele la trup, privind-o în ochi, aşa cum a mai stat el şi astă-vară, în acelaşi loc, cînd îi împresurase urgia grindinei.

— Tu ai ceva, Iordăchel... Ai primit o veste pe care mi-o ascunzi

— Nimic, frate... Dacă-ţi spun că nimic...

Ochii însă s-au desprins de la obrazul chinuitelor cute de îngrijorare şi Iordache Cumpătă a privit în altă parte, peste dealurile cu zăpezile scăldate în soarele primăvăratic, căci nu era învăţat a vicleni adevărul, chiar cînd o făcea din milostivită cruţare.

3

La răscrucea drumului, din sanie, Iordache Cumpătă porunci deşteptat din gîndurile sale :

— Cealăă, bre !... Cealăă, Toadere, la Stănişoara !

— Mergem şi la Stănişoara ? se miră Toader Gliga, strunind hăţurile şi cotind la dreapta.

— Mergem şi la Stănişoara, ca să isprăvim mai întîi cu ale altora...

Moşneagul a vorbit, fără să se întoarcă pe jumătate ca de obicei, fiindcă armăsarii tineri şi jucăuşi îi dădeau de furcă :

— Apoi, coane Iordache, după cum umblă vorba prin sat, au isprăvit alţii la Stănişoara, înainte de a te mai aştepta pe mata !... Cică a fost prăpădul pămîntului... Pe alde domnu Nolică Gaşpar l-a dus pe targă la spital, la Roznov... Pe ceilalţi, după ce i-a scuturat bine, i-o încărcat şi i-o trimes în lumea lor... Cum spunea rominul de acu trii zile, la gară, cînd ai venit

mata... S-o apucat oamenii să hăituiască arendașii care le-au stors lor vlaga și le-au luat pînea de la gură...

— Mai hăituiesc dînșii acu și pe alții, Toadere! Pe stăpînii moșiilor, care nu s-au dovedit a fi din mai bună urzeală omenească. Ceea ce-i alt semn.

— Asta-i cu adevărat... recunoscu Toader Gliga.

Dar s-a stăpînit a-și rosti mai departe gîndul.

O postată de drum hățui armăsarii, grăind numai cu dînșii. Pe urmă, iarăși nu-și putu stăpîni gura:

— Te gîndești, mata, coane Iordache?... Tot așa făceam noi drumul ista, astă-vară, după urgia de ploaie cu chiatră, care-o calicit tăte satele de giur-împregiur... Și tot așa, Zapodia matale a fost cruțată de prăpăd și noi mergeam să vedem numai ce le-o fost dat altora să pătimească... Se chiamă că mata te-ai îndurat atunci ascultînd semnul cerului și-ai scăpat oamenii de la pieire. Alții nu!... Ceea ce acum plătesc cu sîngele și cu avutul lor...

— Ce tot vorbești tu, Toadere?... Dreptul de a plăti oamenilor după faptele lor, îl are numai Domnul cel de sus! Nu alți oameni... Fiindcă omul e supus greșelii și rătăcirii. Bune-s și drepte-s, toate cîte se petrec?

— De!... a făcut Toader Gliga cu îndoială. Ce răspuns ai aștepta mata de la o minte proastă ca a mea?... La asta puteau să se gîndească alții mai din vreme. Iaca, bunăoară boierii cei care-au făcut Ispozîția de astă-vară, unde-am belit și eu ochii și mă minunam!... Gînditu-s-au atuncea că le-a venit vremea să facă într-o giumătate de an și o Ispozîție a revoluției?... Nu! Cum îi spuneam și lui conașu Andrian. Se dădeau de-a berbeleacu la vale și se bucurau, veselindu-se care nu se mai află... Și doară de pe-atuncea erau semne...

— Iar începi cu semnele tale? se suci stăpînul Zapodiei în pleduri. Mînă! Dă-i drumul, că mi-i timpul măsurat!...

Toader Gliga a îndemnat caii la trap întins.

Cîmpurile acoperite de zăpadă, arătau pe alocuri pete zvîntate, pe unde se ivea colţul verde şi fraged al grîului semănat din toamnă. Iordache Cumpătă nu-şi oprı ochii să-l aline această privelişte.

Lucrau în el spusele slugii vechi şi de credinţă. Se potrıveau în păreri. Numai că nu-i făcea plăcere să audă aceste păreri, din gura argatului. Faţă de argat, cumpăna sa atîrna către balanţa stăpînitorilor de pămînturi, cu toate greşelile şi păcatele lor.

— Să-ţi mai spun eu una matale, coane Iordache...

— Ei? Zi-i!...

— Îţi-mai aduci mata aminte de Tudose a lui Ion Vasıle Găluşcă?... Romînul acela care răcnea de parcă-şi prăpădise minţile cînd l-ai chemat şi i-ai spus mata, după pustiirea ogoarelor de astă-vară, că te-ndurı, coane Iordache, a da Zăpodenilor lanul cu păpuşoi dın Rădiul lui Cumpătă?... S-o întîmplat asta, tot atunci, cînd mergeam ca acuma la Dărmăneşti şi la Stănişoara... Parcă-l văd şi-l aud... Amarnic mai răcnea şi nu-i venea lui să creadă! Ş-au sărit oamenii buluc din ogoarele lor hrentuite şi chisate de chiatră, socotındu-l că de deznădejde a înnebunit, nu că strigă de bucurie... Mai ţii mata minte?

— Bine... Îmi amintesc! mărturisi Iordache Cumpătă fără deosebită plăcere, fiindcă îndepărta facerile sale de bine ca pe nişte slăbiciuni, şi nimic altceva, ruşinat parcă de ele. Ce-i cu acel Tudose?

— Asta vrolam eu să ţi-o spun matale, coane Iordache!... Îl întîlnesc ieri, pe sub seară, în sat. Aduna oameni...

— Cum bre, cum aduna oamêni?

— Iaca bine! Îi aduna, chip ca să vadă şi să se sfătuiască cu dînşii, cum rămîne cu Revoluţia.

— Ce vorbeşti tu, bre Toadere? se minună stăpînul Zapodiei. Ce revoluţie? V-o apucat şi pe voi ieşirea din minţi?...

Toader Gliga clătină din cap, bucuros că o adusese bine din vorbă.

— N-ave mata grijă, coane Iordache!... Dară spunea Tudose : oare nu-i de datoria Zăpodenilor să sară într-ajutorul altora, cînd îi vede la năcaz?... Așa că s-au sfătuit cîțiva, să meargă și să dea mînă de ajutor la Roznov, la Hîrtop, la Girov, unde s-arată nevoie... Mă tem că el o și plecat cu-o ceată, des-dedimineață...

— Cum, frate? urmă a se minuna Iordache Cumpătă. Se vede că li s-o urît oamenilor de la mine cu binele.

— Asta le-o spuneam și eu, coane Iordache!... Dară vezi mata, iar mă-ntorc și zic : Poate că nici judecata lor nu-i din cele mai proaste! Se chiamă că dacă-i Revoluție, cum să lipsească ei de la strigarea țărănească pentru dreptate?... Dacă se face o numărătoare la sfîrșit, pe drept cuvînt : Da tu, unde-ai fost? Ce-ai făcut? De ce-ai lipsit?... Rămîn atuncea Zăpodenii pe dinafară?... Rămîn!...

— Toadere!

— Poftim, coane Iordache!

— Mi se pare că am să te dau jos de pe capră și am să pun eu mîna pe hățuri, ca să te trimit la Revoluția voastră!... Ți-ai ieșit și tu din minți?...

Toader Gliga se apără de asemenea nedreaptă bănuială :

— Eu, coane Iordache?... Parcă eu de la mine le spun? Vorbesc și eu ce vorbesc oamenii. Cum am cumpărat-o, așa o vînd!... Iară cei pe care i-a apucat nebuneala cu adevărat, se duc departe de Zapodia să și-o răcorească. N-ai văzut mata că nici de Lipa Peisăh nu s-o legat nimeni?

— Cum să se lege de Lipa Peisăh, bre Toadere? De pe ce lume vorbești?... Lipa nu-i ovrei pămîntean? dreptaș? cu decorație din războiul de la 77?... N-o luptat el în companie la mine, sub comanda mea?... Că numai de-atîta l-am chemat eu, pe chezășia mea, să se așeze în Zapodia... Asta n-o știi?

— O știm, coane Iordache. O știe tot satu, că doar ține breveatu de decorație în cadră poleită la văzu

tuturor, deasupra breveatului de crîşmă... Numai că nu de asta l-au lăsat oamenii pe dînsul în pace... Ca să nu te supere pe mata... De-atîta! Altminteri, îl scuturau o ţîră de barbă, cu toată decoraţia şi breveatu lui, cum n-au scăpat alţii care-s romîni get-beget. Aşa-s vremurile, coane Iordache!

— Curm-o! Pune lacăt gurii şi mînă! porunci posomorît Iordache Cumpătă.

Nici aceste judecăţi ale argatului nu-i erau pe plac, tocmai fiindcă scormoneau alte îndoieli din el.

— Trecem prin sat, coane Iordache, ori de-a dreptul la curte? întrebă Toader Gliga, strunind caii.

— La curte, de-a dreptul, că mi-i timpul măsurat.

Iordache Cumpătă a aruncat o ochire asupra satului cu bordeiele calice şi slute, sub acoperişurile negre de paie. Omătul se topise în cea mai mare parte.

Astfel satul era încă mai urît şi părea mai cufundat în ticăloşie. Şi nici suflare.

Numai după ce le-a cercetat cu ochii pe toate cele de-aproape, clătinind din cap şi ţistuind din buze cu dezaprobare: ţiţi! stăpînul Zapodiei întoarse privirea şi spre curtea răposatului său prieten, Lupache. S-a ridicat în picioare între pleduri.

— Cum, bre Toadere?... întrebă. Au dat şi foc?

— Dat-au şi foc, coane Iordache. Precum se vede...

Printre pomii negri şi noduroşi ai livezii, se zăreau zidurile fără acoperiş, mai fumegînd încă.

Sania a cotit pe drumeagul îngust, cu zăpadă şi glodul frămîntat de paşi.

— Parc-o trecut pe-aicea un tamazlîc de gite!... se miră Toader Gliga, abătînd sania peste marginea şanţului, în rămăşiţa coamelor de omăt netopite, să nu mai scrîşnească tălpile pe pămîntul gol şi prundiş. Tamazlic de gite, coane! Şi urdiile lui Han-Tataru, coane Iordache!...

Se minună şi el ţistuind din buze ca şi stăpînu-su: ţiţi! Căci umblînd mereu împreună, din ce în ce se asemănau mai mult la grai, la judecăţi, la mirări.

Cînd au pătruns printre cei doi stîlpi de piatră, pe unde a fost odată poarta, nu s-a ivit nimeni la sunetul zurgălăilor. Un cîine a lătrat și a fugit, cu coada între picioare, schelălăind, măcar că nu-l lovise nimeni. Apoi, din cotlonul lui, începu a urla a pustiu.

Iordache Cumpătă a coborît, crincenindu-se de priveliștea pustiirii. Geamurile sparte arătau numai gratiile negre de fum. Ușile desfundate. Acoperișul ars, cu tabla sfîrlogită de pîrjol, cu grinzile scufundate Hîrtii arse zburau fîlfîind suflate de vînt. Pretutindeni pămîntul chirfosit de pași, glodul clisos amestecat cu tăciuni, cu așchii de mobile pîrlite, cu hîrburi.

Pe treptele unde apărea prietenul tinereții, Lupache Udrea, cu părul și cu barba vîlvoi, bătînd din palme la slugi și strigînd bucuros: „Cine ți-o dat ție în bobi, măi frate Iordache?" — acum o ușă smulsă din ușori, prăvălată de-a curmezișul, pe jumătate arsă...

— Este și sînge! Sînt urme de sînge, aicea pe scări și pe zidul cancelariei!... descoperi Toader Ghiga, clătinind din cap și făcîndu-și cruce. Doamne ferește de urgia omului, că-i mai cumplită decît cea a cerului, de astă-vară!...

Iordache Cumpătă nu-l auzea.

Împins de-o amară scormonire a amintirilor, păși peste ușa arsă și peste prag, înlăuntru, unde-l aștepta altădată primitoare casa prietenului din tinerețe. Acolo unde-l întîmpina Ilenuța Udrea, în rochia lungă, neagră, încinsă întotdeauna cu același lănțug subțire de argint.

Zidurile mai fumegau încă. Mocneau ici-colo, cărbuni în capete de grinzi înfundate în perete. Prin spărturile tavanului și acoperișului, se zăreau bucăți albastre de cer.

— Măi frate Iordache, cine ți-a dat ție cu bobii? Ia vino-n brațele mele, măi frate Iordache!...

De ce-și închipuia el astă-vară, că fosta casă a lui Lupache Udrea a ajuns la ultima margine a pustiirii și căderii, cotropită de arendașul Nolică Gașpar, cu Zina și cu pruncii lui, care se holbau cu gîturile lun-

gite la dînsul ? Exista ceva şi mai rău. Năruirea deplină. Ruinele peste care mîine va sufla vîntul, să spulbere şi cenuşa.

A încercat să intre în încăperile oblonite de astăvară, unde se aflau atunci strînse şi lăsate pradă mucegaiului, întunericului, moliilor, umezelii, tot ce-a fost legat de viaţa lui Lupache şi Ilenuţei Udrea ; tot ce-a fost înviat o clipă şi apoi părăsit de străina cea de la Marea cea mare, Anne-Marie Udrea. Şi aici numai cărbune şi scrum. Negrele ziduri. Nefireasca tăcere.

— Măi, frate Iordache, cine ţi-a dat ţie cu bobii ?

Iordache Cumpătă a scos pălăria ca într-o capelă năruită şi arsă de ţintirim, ştergîndu-şi broboanele de pe frunte.

Prietenii tinereţii sale mai muriseră o dată, a doua oară, acum, cînd văpaia le-a mistuit orice urmă din căminul unde s-a petrecut viaţa lor ; icoanele, jîlţurile cu lemnul de nuc lustruit de ale lor mîini, o carte, albumele cu fotografii decolorate, mescioara cu oglindă a Ilenuţei Udrea, nimicurile sertarelor, panoplia cu armele de vînătoare ale lui Lupache, cleştarul unei subţiri şi înalte glastre de flori, pe care Ilenuţa o dădea întotdeauna la o parte cînd vorbea, ca să-i vadă ochii. Toate hîrburi, tăciune şi scrum.

— Haide, Toadere ! Nu mai avem ce căuta aici !... rosti cu glasul amar Iordache Cumpătă, după ce-a păşit pragul pîrjolit şi a ieşit la soare din lugubrele hrube.

Toader Gliga se înălţase însă pe capra săniei, să privească printre pomii livezii, cu palma streaşină ochilor. A spus :

— S-arată a veni într-acoace nişte jandarmi. Îi aşteptăm, coane Iordache ?

— Pentru care ispravă ?... Să mergem !

— Mai aduc cu dînşii şi oameni... Adică un om şi-o femeie... O fată, parc-ar hi !...

— S-aşteptăm, atunci !... se resemnă Iordache Cumpătă, îndreptîndu-şi ochii spre scheletele negre şi rugi-

nite ale maşinilor de care se afla atît de făłos Lupache Udrea şi zăceau acum pe jumătate îngropate în pămînt, printre scaieţii uscaţi şi tufele urîte din fundul ogrăzii.

Ele singure rămăseseră aşa cum le-a lăsat astăvară. Cum durau de ani şi de ani. Scheletele reci de fier, ale unor maşini reci de fier.

S-a întors. Sunau apăsat paşii jandarmilor. Cel cu gradele de fier pe umărul mantăłii, se înfăţişă pocnind călcîiele :

— Trăiţi, domnule senator! Am onoare să mă prezint sergentul şef de post, Popescu Teodor. Stau la dispoziţia dumneavoastră !

— N-am nimic a dispune... vorbi Iordache Cumpătă, cu ochii la moşneagul şi la fata care stăteau la o parte, în paza celuilalt jandarm, păstrînd privirea umilă în pămînt.

Voia să-şi amintească de unde-i ştie, fiindcă amîndouă chipurile îi erau cunoscute.

— N-aveţi nimic a dispune ?... repetă sergentul şef de post, dezorientat, poate în nădejdea că mai trecînd o dată cuvintele prin gură, se va pătrunde de înţelesul lor. Am crezut... V-am văzut sosind şi ne-am grăbit a ne înfăţişa. Venind într-acoace, am surprins aceşti indivizi... Se strecurau prin marginea livezii, de la prădat. Nu încape nici o îndoială că au participat la devastare. Nu i-am surprins asupra faptului, dar i-am surprins cu corpul delict...

Toader Gliga lungise gîtul, cu hăţurile uitate în mînă. Cumpiit îl uimea întorsătura şi iuţeala de vorbă a sergentului şef de post, Popescu Teodor !

Senatorul Iordache Cumpătă părea mai puţin impresionat. A întrebat, fără prea multă curiozitate :

— Despre ce e vorba ?

— Legăturile de faţă, pe care le duceau făptaşii în spate. Produsele jafului.

— N-am furat nimica, coane Iordache ! vorbi fata ridicînd ochii şi izbucnind îndată în plîns. Am strîns niste lucruri...

— Cum vedeţi, le-a strîns. N-a furat! zîmbi sergentul şef de post, cu superioritatea unei încercate experienţe. E o fată strîngătoare, domnule senator!

Domnul senator se luminase însă la faţă, apropiindu-se de copilă.

— Nu eşti tu cumva una din cele şapte fete potcovite ale lui Alecu Faraon?

— Da, coane Iordache! mărturisi copila, ridicînd ochii, cu o înviorare de zîmbire printre suspine. Frăsina lui Alecu Faraon. Una din cele şapte gîşte potcovite a tătucăi, cum ne spuneai nouă, mata şi coana Smărăndiţa.

— Şi tu, nu-i fi cumva Farcaş, vizitiul răposatului Lupache? se întoarse Iordache Cumpătă şi spre moşneagul cu straiul zdrenţăros.

— Ha? făcu fostul vizitiu, ducînd palma ghioc la ureche.

— Ii surd, coane Iordache! Nu-nţălege. Da el ii!... Farcaş, cel care mîna patru cai înaintaşi de se crucea tot ţinutul Neamţului, cum spune tătuca. Il cunoaşte şi moş Toader Gliga... Nu, moş Toadere?

Frăsina lui Alecu Faraon vorbea cu însufleţire, uitînd cu totul situaţia sa de jefuitoare surprinsă cu corpul delict in cîrcă.

Iordache Cumpătă o dojeni cu blîndeţe, mai mult mirat decît indignat:

— Şi cum te-ai apucat tu, Frăsino, să jăfuieşti de la casa foştilor tăi stăpîni?... N-ai slujit tu astă-vară, la conu Octav?

— Am slujit, coane Iordache, dară de furat, n-am furat... Tocmai fiindcă am slujit, am crezut de datoria mea a strînge cele ce le vedeţi...

Sergentul şef de post, tras la o parte, asculta clătinînd din cap şi răsucindu-şi musteaţa, sub care stăruia surîsul atotştiutor.

— Cum, copchilă hăi? o mustră mai departe Iordache Cumpătă. Despre ce datorie vorbeşti tu?... După ce că n-aţi avut milă de avutul stăpînilor, ai mai găsit

de cuviință să și prăzi? Și după ce-ai prădat, mai și născocești asemenea poveste gogonată?...

— Că nu-i poveste gogonată, coane Iordache!... Îți giur matale pe ce am mai scump. Pe tătuca și pe mămuca... Numai uită-te mata la mînele mele!...

Frăsina lui Alecu Faraon arăta degetele îndemînale la împletitura de fină dantelă, învățată de la Anne-Marie Udrea. Acum degetele erau arse și sîngerate, bășicate, umflate, purtînd aproape aceeași pecete ca mîinile lui Alecu Faraon.

Domnul senator s-a încrîncenat.

Sergentul șef de post privea cu nepăsare, sucindu-și musteața castanie.

— Le vezi mata, coane Iordache? întrebă copila, din nou cu lacrimi în ochi.

— Le văd. Și ce-i cu asta?...

— Asta-i mărturia mea, coane Iordache, că n-am furat, să duc acasă și s-ascund... Ieri, cînd am văzut că începe casa să ardă și că se prăpădesc scumpeturile care-i erau dragi cucoanei Anamaria și lui conu Octav, m-am apucat să smulg focului ce s-a mai putut smulge... Cu mînele aieste răscolind în tăciuni și-n cenușă, le-am scos și le-am strîns în legături... Pe urmă le-am tot ascuns colo, în dosul magaziilor... Și azi, l-am găsit pe moșu Farcaș horhăind pe-aicea și l-am rugat să-mi deie o mînă de agiutor să le punem pe toate la adăpost, că măcar atîta să mai găsească boierul Octav și conița Anamaria, cînd s-or întoarce de la Marea cea mare... Aista-i tot păcatul meu, coane Iordache... Sîntem fete sărace, lipite pămîntului, da nu neam de hoți! Uită-te și mata, dac-aiestea-s lucruri pe care să le fure una ca mine?

Spunînd, Frăsina lui Alecu Faraon a îngenuncheat în hlisa sleită, desfăcînd legăturile și scoțînd la iveală cu degetele ei arse și bășicate corpurile delicte. Albumuri cu scoarțe de piele sfîrlogite, șaluri pe jumătate mistuite de foc, cîteva cărți, o evanghelie legată în pergament cu cheotori de metal galben, o iconiță înnegrită de fum, o cutie pătrată de pluș (cutia de lucru,

cu ață și iglițe a Ilenuței Udrea, își aminti Iordache Cumpătă, mai amintindu-și cum îi era intotdeauna nedespărțită alături, în fundul divanului, cînd soața lui Lupache se așeza acolo, împletind, ca s-asculte taclalele bărbaților cu un zîmbet indulgent), o miniatură ovală, un cuțit de vînătoare cu mînerul dintr-un picior de căprioară, un lănțișor de cingătoare, scrisori în plicuri de pală hîrtie...

— Apoi aceste lucruri aveam eu să le jăfuiesc, dacă era vorba de jăfuit? întrebă fata, ridicîndu-se în picioare și adresîndu-se sergentului șef de post.

Sergentul s-a încruntat, ordonînd răstit:

— Strînge! Și tacă-ți gura!

— Coane Iordache! se rugă Frăsina lui Alecu Faraon, cu ochii înotînd iarăși în lacrimi. Coane Iordache, judecă și spune și mata...

Iordache Cumpătă a poruncit și el, însă cu alt mai blajin glas:

— Strînge!... Strînge-le și le pune toate în sanie. Am să le păstrez eu, ca să le încredințez celor de drept, cînd va fi timpul.

— Domnule senator, înaintă un pas, sergentul șef de post. Totuși, de corp delict avem nevoie, pentru a dresa actele.

— Ce acte?

— Actele cuvenite, domnule senator. Ca să trimitem indivizii cu ele, din post în post, la Piatra.

Iordache Cumpătă atunci privi mai atent la șeful postului de jandarmi din Stănișoara. Era un om îndesat, proaspăt bărbierit, dezghețat și cu ochii vii, energici. Părea deplin convins de îndatorințele sale.

— N-ai să dresezi nici un act... vorbi moale, domnul senator.

— Ordonați?

— N-ai să dresezi nici un act. Iar indivizilor le dai drumul. Pe garanția mea. Doresc să nu fie supărați cu nimic.

— Domnule senator, încercăm să ne facem datoria.

— Se vede, constată domnul senator, arătînd spre ruinele fumegînde și negre. Se vede cum ați încercat și ieri, și cum ați izbutit...

— Ce puteam face, domnule senator? Sîntem numai doi oameni și era un sat întreg. De o săptămînă așteptăm întăriri pentru pază... Ni se făgăduiește din ceas în ceas... Eu sînt străin și nou aici, într-un sat de disperați și de ticăloși. Execut ordinele pe care le primim! L-am arestat și l-am trimis sub pază pe învățătorul Dobrușca.

— L-ați arestat și l-ați trimes sub pază pe învățătorul Dobrușca?... Acesta ați găsit că era lucrul cel mai bun de făcut?

— Un instigator, domnule senator. De altfel, așa am primit ordin.

— Foarte nimerit ordin. Dacă instigatorul Dobrușca, pe care-l știu om de omenie și cu autoritate în sat, dacă s-ar fi aflat el ieri aici, nu se întîmplau toate cîte le vedem. Nu crezi?

— Poate, domnule senator.

— Nu poate. Fără îndoială!...

— N-avem nici o vină, domnule senator. Executăm ordinele care ne vin de sus. In măsura în care se pot executa. Căci îmi permit a vă informa că se bat cap în cap aceste ordine. La fiecare douăzeci și patru de ore, primim măcar un ordin care anulează altul din ziua precedentă.

— Cunosc.

Iordache Cumpătă se pregăti să urce în sanie. Sergentul șef de post salută, lovind călcîiele.

— Trăiți! Vom raporta despre vizita dumneavoastră în comună și deciziile pe care ni le-ați transmis.

— N-ai să raportezi nimic. Vedeți-vă de datorie!... Tu pleacă, Frăsino.

— Sărut mîna, coane Iordache... se repezi Frăsina lui Alecu Faraon să-i cuprindă palma.

— Lasă, copchilă... Tătîne-tu, ce face?

Frăsina s-a uitat la jandarmi și a tăcut. Au tăcut și jandarmii.

— Şi tu, Farcaş, ce mai stai ? Pleacă...

— Ha ?

— Pleacă ! Ţine cinci franci de parale, că mult m-ai purtat tu cu patru cai înaintaşi, cînd erai om, nu umbra de-acuma...

— Ha ?

Domnul senator s-a urcat în sanie, înfăşurîndu-şi pledurile pe picioare.

— Mînă, Toadere. Dă-i drumul !... Rămîneţi cu bine...

Nu s-a mai întors, să fluture mîna pustiului, cum o flutura odinioară spre capul scărilor, de unde îl petreceau cu ochii Lupache şi Ilenuţa Udrea.

Cînd au dat în drumul cel mare, Toader Gliga n-a întîrziat a împărtăşi stăpînului gîndurile sale.

— Eu zîc, coane Iordache, că astă-noapte s-au răsucit în mormînt, săracul conu Lupache şi sărmana coana Ilenuţa !... Ce mai zarvă şi viaţă ne-aştepta pe noi aicea, acu douăzeci şi cinci, douăzeci de ani ! Mata sus, cu boierii ; eu cu Farcaş şi ceilalţi, la odaia de lîngă grajduri. Şi-acuma ?... Acuma a rămas Farcaş să tot strige ca un huhurez în nişte pustiuri năruite : Ha ? Ha ?... L-ai auzit mata ?... Huhurez, să-ţi faci cruce dacă l-ai auzi noaptea : Ha ? Ha ?

— Mînă, Toadere, că nu ne-ajunge ziua pentru cîte avem noi de isprăvit azi.

4

Pe uliţele Dărmăneştilor, un singur om n-a răsărit la trecerea saniei, cu toată argintia chemare a zurgălăilor.

Intraseră pînă şi copiii în pămînt.

— De ruşine, coane Iordache ! De ruşinea matale s-au ascuns ! Că de-a altora, de ce să s-ascundă ?... se dădu cu părerea Toader Gliga. Tragem la curte ?

— Hăisa, bre !... Hăisa, la casa lui Cristache Fătu.

— Mai iaca unul care s-o chitulat!... Acela, după schinarea cît Ceahlăul, numai că-i Dănilă Cuţui.

Dănilă Cuţui, măcar că nici din cetaniile lui fecioru-său Ioniţă nu ştia nimic despre struţ şi despre obiceiurile struţului, cu mare grabă se îndemnase să-i urmeze pilda. Surprins în ogradă de sunetul zurgălăilor cînd sania a dat pe uliţa lăturalnică, îşi băgase nasul într-o căpiţă de paie şi părea că are de gînd să pornească cu dînsa în coarne.

Toader Gliga ar mai fi adaos alte spuse ale sale la asemenea hîtră arătare.

Le păstra însă pentru a le istorisi conaşului Manole, mezinul feciorilor Cumpătă, ca unuia care avea mare inclinare spre asemenea vesele tîlcuiri, şi un dar de comediant, mai dihai decît măscăricii de la iarmarocul Călimanului.

Acum îşi puse strajă gurii, simţind la spatele său stăpînul intunecat.

La casa lui Cristache Fătu, le-a ieşit vechilul înainte, cu obrazul lungit şi cu ochii nedormiţi, ca după un priveghi de mort.

— Poftiţi înlăuntru, coane Iordache...

Glasul era şi el de înmormîntare.

— Ce face Damian? întrebă Iordache Cumpătă, urcînd scările.

— Tace, coane Iordache. Se uită înaintea ochilor şi tace, cum n-am văzut eu om tăcînd de zilele mele... Nici n-o mîncat. Am credinţa că nici n-a dormit toată noaptea.

— Ai să ne laşi singuri...

— Înţăleg, coane Iordache. Numai la mata ni-i toată nădejdea, să-l aduci pe picioare.

Iordache Cumpătă şi-a lepădat haina de iarnă în săliţa cu miros de gutui şi de mere, cu aşternut de cîrpe ţesute pe jos.

A intrat fără să bată şi s-a dus de-a dreptul la fratele ţapăn pe scaunul din faţa sobei, unde stătea în neclintire cu palmele pe genunchi şi cu ochii în fla-

căra focului. S-a aplecat, l-a cuprins cu brațul pe după gît și l-a sărutat pe obrazul uscat:

— Bună ziua, frate Damiane!

Damian Cumpătă n-a tresărit, nici n-a răspuns îmbrățișării.

A molfăit doar în gingii:

— Tu ești, Iordache? Ai venit?...

— Am venit... Am venit să te iau, să mergi la noi... Te roagă și Smărăndița.

Fratele de pe scaun privi în loc, clipind cu pleoapele uscate și zbîrcite, de broască țestoasă. Nu arăta vreun semn de încuviințare. Nici că l-a mișcat cumva, în vreun fel, această chemare frățească.

Iordache Cumpătă a făcut cîțiva pași, uitîndu-se la încăperea necunoscută, jumătate țărănească, jumătate tîrgovească. Oglinda verzuie și învăluraiă. Un sfeșnic de alamă pe masă. Pat acoperit cu läicer și alte läicere vărgate pe jos. În colțul dinspre răsărit, icoana, candela aprinsă și un mănunchi de busuioc. Se întrebă cum își va fi petrecut noaptea în asemenea odaie și cu gîndurile sale, omul smuls pe neașteptate de-o năprasnă, din tabieturile sale de castelan.

Se întoarse și-i puse palma pe umăr, cu înduioșată blîndețe:

— Eu zic să și mergem, Damian! N-ai pentru ce sta aici...

Damian Cumpătă nu se mișcă.

Întrebă numai cu glasul foarte împuținat și nelămurit:

— Știi?... Ai văzut?

— N-am văzut. Dar știu, Damiane! Am aflat... Au să treacă și acestea... Pretutindeni același lucru. Un vînt de disperare, de urgie...

— Pretutindeni?... Și la tine?...

— La mine, nu. M-a păzit pînă acum bunul Dumnezeu.

— Hm!...

Iordache Cumpătă trecu peste acest „hm!" care nu era de prea frățească bucurare.

Trase un scaun alături, ca să-l cerceteze mai de-aproape la aceeaşi înălţime. Ghimpii albi şi ţepoşi din barba fratelui mai vîrstnic, crescuseră peste noapte ca pe-un obraz de mort. Bărbia spînzura în falca lipsită de dantură.

Cînd Damian îşi lua seama, strîngea falca de jos şi atunci faţa întreagă se scurta, bărbia se încovoia spre nas, gura se scufunda mai adînc şi obrajii se scofîlceau sinistru. Pentru un om atît de grijuliu cu el şi atît de dichisit, care-şi petrecea peste un ceas în sala de baie, bărbierindu-se, pieptănîndu-se, conformîndu-se cu stricteţe unui imuabil decalog de higienă; pentru un asemenea om, asemenea năruire fizică, însemna o suferinţă măcar tot atît de mare ca a năruirilor lăuntrice.

Aceasta o simţea prea bine Iordache Cumpătă, deşi preceptele sale de viaţă erau altele, mai primitive.

I-a pus mîna lată pe genunchiul osos:

— Doreşti ceva, Damian, înainte de a pleca?

— Ce pot să doresc?... Mi-au omorît şi pe Bock, bestiile!

— Hm!

Acum a făcut Iordache Cumpătă „hm!" cu toată pornirea frăţească din el, deodată răcită.

Şi-a tras mîna.

A spus:

— Cînd ajungem la Zapodia, discutăm asupra celor ce urmează a face aici.

— Ai fost?

— Unde, Damian?

— Sus, acasă! Să vezi...

— Ţi-am spus că nu. Am crezut că mai grabnic era să te văd pe tine întîi.

— Trebuie să te duci şi să vezi!

— Bine. Damian. Am s-o fac îndată ce-mi va fi cu putinţă... Acum mă aşteaptă o sumă de alte îndatoringe şi drumuri.

— Trebuie să te duci. Să vezi şi să-mi spui.

— Astăzi, Damian?
— Acum...
Iordache Cumpătă s-a uitat la ceasornic. Nu-i îngăduia timpul.
Dar s-a hotărît, sacrificînd altele şi pe alţii din programul său.
— Bine, Damian. Mă duc... Aştepţi aici şi te pregăteşti de drum... Am adus blănuri, tot ce trebuie, fiindcă...
N-a isprăvit: „fiindcă toate scumpeturile tale, am auzit că s-au făcut praf şi pulbere".
— Iordache...
— Da, Damian. Ce este?...
— Bock. Trebuieşte înmormîntat Bock.
— Bine, Damian! încuviinţă a treia oară Iordache Cumpătă, cu rezerve mentale, ca un duhovnic care făgăduieşte agonicului îndeplinirea oricărei absurde fantezii. Vom face-o şi pe aceasta.
— Bestiile!... Atît ştiu să spună: Mămînt!... Mămînt!...
Iordache Cumpătă a trecut în săliţă să-şi îmbrace straiul de iarnă. L-a întîmpinat Cristache Fătu care stătea la pîndă şi nevastă-sa, o femeie scurtă şi bondoacă, simpatică la mutră, care aştepta gata cu o tavă unde pregătise pe şervet curat, gustări şi rachiu întăritor pentru stăpînul nemîncat şi nedormit al Dărmăneştilor.
Lămurindu-se cum stau lucrurile, femeia s-a retras cu tava pe altă uşă, vădit mîhnită că bunele sale gînduri de gazdă nu şi-au aflat căutare. Iar Cristache Fătu a socotit că de datoria lui este să rămînă la faţa locului, de gardă, fiindcă în sat tot mai mocneşte ceva. Prea au intrat toţi în pămînt! La curte, Iordache Cumpătă îl va găsi pe celălalt administrator mai tînăr, care cu jandarmii şi cu argaţii huţuli ai moşiei, încearcă a pune oarecare orînduială, culegînd rămăşiţa mobilelor şi aşezîndu-le, pe cît se poate, la locul lor. Căci prădăciune n-a fost. Ce este adevărat, se cuvine a o spune! O năpustire oarbă, ca un puhoi

cînd dau plutaşii drumul haitului de năhlapi sus, în munte, pornit să sfarme şi să mătnre tot din cale. Jaf nu!... Noroc c-au prins huţulii de veste şi-au stins focul de la magaziile maşinilor şi de la droşcării. Altfel se întîmpla încă şi mai desăvîrşit prăpăd, ca la Stănişoara.

— Aţi aflat ce-a fost la Stănişoara? întrebă încheind, Cristache Fătu.

— Cunosc. De-acolo vin.

— Atunci ai să faci mata asemuire, coane Iordache. Noi am scăpat mai ieftin... Aveţi asupra vreo armă ?

Iordache Cumpătă l-a măsurat cu ochii, de la înălţimea sa puternic sprijinită pe picioare:

— Cînd m-ai văzut pe mine purtînd armă, Cristache?... Armă-i viaţa mea întreagă!

— Drept, coane Iordache! recunoscu ruşinat Cristache Fătu, însoţindu-l pînă la sanie.

— Mergem la curte, Toadere! Fă pe drumul cel mare, poate-om întîlni o suflare omenească...

Toader Gliga a dat bici. Dar la clinchenitul clopoţeilor, tot nu s-a arătat nimeni, în ogrăzi, în tindă, la geamuri.

— Ai zice, coane Iordache, că-i un sat pustiit de ciumă, cum îmi spunea mie tata cînd eram eu un ţînc de copchil. Şi încă nici n-o-nceput...

— Ce să-nceapă, bre? Ce să mai înceapă?...

— Vînătoare de oameni, cum s-aude c-ar hi început în ţara de sus. Pe-aiştia de-aicea nu-i văd eu bine, coane Iordache!... Nu-i iartă el, boierul Damian.

— Taci şi mînă! îi reteză cuvîntul cu neplăcere Iordache Cumpătă, fiindcă tocmai la fel gîndea şi dînsul.

La curte, au năpădit înainte-i, pe scări, argaţii huţuli, slujnicele, jandarmii, administratorul agronom Timişescu şi Herman, grădinarul. Toţi cu aceleaşi figuri de înmormîntare şi cu o ceremonie de supunere respectuoasă, după ritualul instaurat de Damian.

Stăpînul Zapodiei nu s-a simţit la îndemînă în mijlocul acestei procesiuni prosternate.

I-a trimis pe ceilalţi la treburile lor, adresîndu-se administratorului cu tunică de piele de drac şi cu botforii galbeni :

— Rămîi numai dumneata !

— Vă roc să vizitaţi mai întîi sera, tomnu senator... ceru precădere Herman, cu deznădejdea zugrăvită pe obrazul unde şi favoriţii a la Frantz Iosef, zburliţi şi încîlciţi acum, erau o altfel de imagine a devastării. De la seră la noi a început catastrofa, tomnu senator.

— De la sera dumitale ? întrebă fără mirare, Iordache Cumpătă. Cînd oamenii de-aicea, pe ogoarele lor, strîng numai păpuşoaiele pelagrei, poate n-a fost o întîmplare că toate au început de la sera dumitale. Este şi ea un agent provocator pentru barbarii lihniţi de foame şi împinşi la disperare...

— Barbaria cea mai completă, tomnu senator ! exclamă grădinarul care nu pricepuse nici pe departe tîlcul celor vorbite de stăpînul Zapodiei. Barbarie şi distrugere fără rost ! Întrece imaginaţia tumneavoastră !

— Tot ce se poate. Deocamdată, aşteaptă !

Herman s-a retras, cu un aer dezolat de martir neînţeles în asemenea barbară ţară.

Iordache Cumpătă a intrat urmat de administratorul Timişescu, în clădirea înaltă, vastă şi sonoră. Acolo, argaţii şi slujnicile se trudeau să reconstituie din mutilate resturi de mobilier, solemna înfăţişare a interiorului, de care stăpînul Zapodiei nu s-a apropiat cu sufletul niciodată.

Rezultatul reconstituirii nu era dintre cele mai fericite.

Pe parchetul hîrşcîit, dulapuri cu oglinzile sparte, scaune şchioape, mese hîite, fotolii cu îmbrăcămintea ferfeniţă, statuete ciunge. Toate, în încăperile cu tapetul jupoiat, zdrelit, pătat de mari rotocoale albastre,

purtau urmele palmelor asudate şi negre de pămînt, ca nişte proaspete peceţi ale făptaşilor pe fişele serviciului antropometric. Sub candelabrele cu cristale în ţăndări şi sub draperiile sfîşiate, călcate în picioare şi pîngărite de iuftul cizmelor — toate subliniau acum într-o macabră caricaturizare, pretenţioasele ambiţii de castelan ale lui Damian.

Lipsea şi mai înainte aici orice suflu de intimitate. Întotdeauna plana o răceală de muzeu, cu lucruri străine unele de altele, şi străine de căldura vieţii omeneşti.

Acum, înşiruirea mobilelor invalide în sălile prea înalte şi prea largi, cu ferestrele sparte, n-au stîrnit deci nici o jale îndestul de adîncă în inima lui Iordache Cumpătă. Departe de a simţi mîhnirea din casa scundă şi arsă a foştilor prieteni de tinereţe de la Stănişoara, nu-şi putea birui sentimentul de uimită milă pentru truda zădarnică a servilor.

— Crezi că aceasta poate să-l consoleze cu ceva pe fratele meu? întrebă, întorcîndu-se spre administratorul cu cizmele galbene. La ce folosesc toate? Şi de ce atîta zor?

Mitiţă Timişescu îşi muşcă musteaţa mică şi neagră, făcînd un gest de dezarmare cu dreapta, în lături:

— Încercăm o inventariere, domnule senator. E tot ce se poate face pentru moment. Ca să constatăm ce există şi ce lipseşte. Iar pentru cele care există, să constatăm în ce stare se află. După-amiază voi proceda împreună cu jandarmii la o inventariere amănunţită, sub dresare de proces-verbal.

— În ce scop?

— Pentru evaluarea pagubelor.

— Şi în ce scop evaluarea pagubelor?

— Pentru despăgubiri.

— Pentru despăgubiri?... Cine să le plătească?

— Statul! Sau cei care-au devastat...

— Cum, frate, la aceasta vă gîndiţi acum? se miră Iordache Cumpătă. Cine a dat ideea?

— Pot spune că n-a dat-o nimeni încă, domnule senator. A pornit de la mine. Autoritățile locale, jandarmii, primarul, au fost imediat de acord.

— Hm! Ai vorbit cu frate-meu?

— Nu, domnule senator. Nu l-am putut vedea. Lucrez din proprie inițiativă și cred că voi primi aprobarea deplină, fiindcă de un an de cînd sînt angajat aci, cunosc spiritul domnului Damian Cumpătă.

— Da. Văd că îl cunoști bine! încuviință Iordache Cumpătă.

— Poftim?

— Nimic. Nu mai poftesc nimic.

Administratorul privi cu nehotărîre la fratele stăpînului său. Îl simțea nemulțumit și nu pricepea bine de ce.

Se grăbi să adauge alte dovezi de inițiativă:

— Am dresat și o listă de vinovații principali. Sîntem siguri că se va proceda cu toată energia și severitatea. In această direcție, nu încape îndoială că domnul Damian Cumpătă compteează în primul rînd pe autoritatea intervenției dumneavoastră, domnule senator.

— Compteează? întrebă Iordache Cumpătă, privind în creștet la tînărul cu tunica de piele de drac și cu botforii galbeni. Adică, da! Foarte bine... Comptați înainte, că aveți pe cine compta!...

Intorcîndu-se în loc, a plecat spre ieșire. Administratorul îi călcă pe urma pașilor, trecînd alături și grăbindu-se să deschidă ușa, care era mai mult o ușă simbolică, pe trei sferturi sfărîmată, cu tăbliile de stejar negru desfundate.

— Doriți să vizitați și sera?

— Nu doresc! Dar am s-o vizitez, ca să satisfac dorința fratelui meu.

Pe aleea cu nisipul și prundișul răscolit de picioare, presărat de crengi-rupte, Iordache Cumpătă a privit fără emoție la pomii desprinși de pe spaliere și cu numeroase ramuri smulse, frînte, hărtănite cu coajă cu tot, încît trunchiurile arătau pînă la rădăcină ră-

nile albe. Îi părea că în ciuda acestor răni, pomii se vor fi simţind acum mai liberi, lăsaţi la fireasca lor creştere din muguri şi lăstari proaspeţi, aşa cum i-a făcut Dumnezeu.

Şi se mai întreba Iordache Cumpătă de unde-i vine oare asemenea răceală ?...

Poate fiindcă de la început, de acum treizeci de ani, de cînd Damian s-a hotărît să dărîme conacul cel vechi şi să clădească o casă cu parc, cu seră şi împrejmuiri de cetate şi de castel, după planurile sale, încă de-atunci, deodată se înstrăinase de această parte a moşiei părinteşti, deşi făcuse dintotdeauna trup geamăn cu Zapodia. Acolo, la dînsul, cînd s-a arătat nevoia de-o casă mai încăpătoare pentru jivalania Smărăndiţei, au înălţat-o alături de cea veche, fără falnice turnuleţe de castel : iar casa bătrînească au cruţat-o şi tot în ea trăiesc, fiindcă păstrează în pereţi, în divanurile şi scoarţele vechi, în mesele bătrîneşti, căldura celor care-au vieţuit înaintea lor. Căldura celor care acolo s-au născut, au crescut, s-au bucurat, au suferit, au murit.

— Poftim, domnu Senator ! Intraţi...

Herman, lipit de uşă, i-a făcut loc să pătrundă în sera cu geamlîcul ţăndări.

Iar încă o dată, Iordache Cumpătă s-a minunat mai mult de lipsa jalei din el, decît de cele ce-i vedeau ochii. Ba a simţit ca o uşurare chiar, că nu-l întîmpină dogoarea dospită şi umedă, putredă, care întotdeauna îl ameţea cînd îl tîra Damian aici, să-i arate exemplarele rare de orhidee. Bietele orhidee şi bietul Herman ! Se căznise şi el să reconstituie glorioasa colecţie, atît cît i-au îngăduit mijloacele. Măturase hîrburile, primenise mraniţa umedă şi grasă în cutii şi ghiveciurile de rezervă, ridicase şi sprijinise în cîrja beţigaşelor bandajate, florile cu lujerii striviţi, cu rădăcinile călcate în picioare, cu frunzele spînzurînd ofilite.

— Am salfat cîteva, domnule senator !... Puţin. Foarte puţin. Nici zece la sută... Priviţi !... Olane şi

scbă stricată. Geamuri distrus total. Nu este căldură. Frig e morte la flori. Ordonaţi mă roc, cum facem, tomnu senator ?

— Fă cum te-ajunge mintea, domnule Herman ! Eu mă pricep la grîu şi la păpuşoaie, la lanurile mele, nu la gingaşele rarităţi ale dumitale.

„Forbeşte ca Ion ! — gîndi domnul Herman. Exact ca Ion, forbeşte. Sînt oameni de la una şi aceeaşi ţară barbara !"

— Atunci ordine, aşteptăm tot de la tomnul Damian ?

— Aşteaptă ! N-aştepta !... Sfătuieşte-te cu domnul agronom Timişescu, de faţă. Îmi pare că sînteţi făcuţi să vă înţelegeţi mai bine.

Agronomul şi grădinarul au schimbat o fugară privire pe sub gene, păstrînd supusă atitudine de aşteptare.

— Am să trimit căruţe la Piatra, pentru a aduce pînă mîine dimineaţă toate cele necesare ! încunoştinţă Timişescu, dovedind neostenita-i promptitudine la iniţiative. Pentru cele ce ni se vor putea procura de aci, comandăm telegrafic la Bucureşti. Cunoaşteţi pasiunea domnului Damian pentru seră şi flori. Cred că în asemenea momente trebuieşte menajată, ca o mingîiere pentru celelalte pierderi şi neplăceri. Aprobaţi acest punct de vedere ?

— Aprob... Aprob ! răsuflă greu Iordache Cumpătă, deşi nu mai era căldura răscoaptă a olanelor să-l sufoce.

Herman, grădinarul, mai avea şi el un cuvînt de spus :

— Cunoaşteţi cît de mult a fost superat, tomnul Damian, astă-vară, cînd a stricat furtuna numai cîteva geamuri şi flori. Aţi vizitat atunci şi aţi văzut.

— Am văzut, domnule Herman. Sfîrşeşte mai grabnic. Despre ce-i vorba ?

— Atunci a fost forte superat, pe ajutorul meu, numai pentru una mica greşala. Acum totul este din cauza altui ajutor, Ion, mult mai vinovat şi mizerabil !

El a provocat şi distrus tot. Un act de adevarata nebunie. Trebuieşte pedepsit sever, mult forte sever. Temniţe şi carcer greu.

— Bine, domnule Herman. Nu mă îndoiesc că-şi va primi pedeapsa. Carceră şi temniţă grea ! Măcar că pentru actele de adevărată nebunie, cum spui chiar dumneata că a fost cazul, nu prea stă scrisă pedeapsă în nici o lege.

Grădinarul şi agronomul au schimbat din nou privirea scurtă pe sub gene, socotind de prisos orice comentariu. Atît a îndrăznit Herman a mai adăoga :

— Vă roc mult, tomnu senator, nu spuneţi la tomna Damian, cît de grav este catastrofa. Ascundem cît este posibil... Promit că am să repar mult, forte mult.

— Nu mă îndoiesc, domnule Herman... Rămîi sănătos.

Izbutind să-şi convingă fratele şi să-l urce în sanie, au pornit amîndoi spre Zapodia.

Tăceau, cu gîndurile înstrăinate unul de altul.

La jumătatea drumului, cînd Damian Cumpătă părea că dormitează înfăşurat în blănuri, a ridicat deodată mîna slăbănoagă în mănuşă, strîngînd pumnul cu o tresărire de energie :

— Aşa am să-i strîng de gît, Iordache !... Să le arăt eu bestiilor !... Mămînt... Mămînt !... Le-arăt eu, mămînt !...

Iordache Cumpătă a tăcut, privind cu ochii săi decoloraţi depărtările.

— Am să-i depeşez chiar azi lui Jean. Jean Lahovary...

— Bine, Damian. Aşa vei face. Acum stai liniştit.

— Acest Ion... Această bestie de Ion ! Nu-i frate cu un vătaf de la tine ? Aşa pretindea... Un vătaf, Simion.

— Nu ştiu ! măslui a doua oară în aceą zi adevărul, Iordache Cumpătă. Tot ce se poate.

— A dispărut. Spune Cristache Fătu că a dispărut... Trebuieşte scos din pămînt.

— Înţeleg! încuviinţă oftînd Iordache Cumpătă. Va fi scos din pămînt, pentru a fi din nou băgat în pămînt.

Pe Damian nu-l mulţumi acest răspuns.

Răsuci capul osos pe gîtul slăbănog de broască ţestoasă, ca să privească la fratele său în neclintirea-i îngîndurată.

— Nu sînt într-adevăr de la Prigoreni, aceşti oameni, vătaful de la tine şi bestia de Ion?...

— Ştiu eu?... Tot ce se poate. Nu-mi cercetez oamenii mei atît de aproape...

— Trebuieşte cercetat. Dacă e de la Prigoreni, acolo a dispărut... Întreabă vizitiul!...

Iordache Cumpătă întrebă în silă:

— Toadere! De la Prigoreni e de locul lui, Simion, vătaful nostru de la curte?... Parcă nu prea...

Toader Gliga, pricepînd ce fel de răspuns aşteaptă stăpînul său, împotriva firii şi datinilor de drum cu Iordache Cumpătă se arătă de astă dată foarte scump la vorbă:

— D-apoi cine-i mai ştie, coane Iordache, care şi de unde mai vin să se oploşească la Zapodia? Oameni din toată lumea...

Apoi păru cu toată grija încordată numai la nacafalele armăsarilor, care jucau în ham, strănutau, se-mpingeau cu boturile, simţind că s-apropie de Zapodia lor.

5

Orînda lui David Liftac din Prigoreni încăpuse pe mîna unor prea fi!otimi neguţători, care nu mai foloseau nici creta, nici pomelnicul din condica de datorii.

Chirilă Chitic şi cîţiva băutori de aceeaşi tagmă, după ucenicia mai în şagă, mai în silă, de două zile, se perindau acum la tejghea şi la pivniţă cu puteri de stăpînire deplină. Cu toţii zoreau la istovirea mărfii din rafturi şi a vinovaţilor din antale, după o rînduială nouă.

— Zici că după masline ai venit, lele Catrină ?

— Masline, Chirilă !... Ş-o ţirucă de untdelemn, că ne ţinem cu postul, ca să nu călcăm predica părintelui Eftimie...

— Bun ! aproba Chirilă Chitic, clătinîndu-se după tejghea şi mai golind un ciocan de rachiu să-şi păstreze puterile. Iaca-i bun ! Cîte ploduri ai acasă, Catrino ?... Patru, ori cinci ?

— Dimoni, patru, Chirilă. Dară de guri, mai sîntem destule guri acasă... Cimotii, pe care le-am tot adunat pe lîngă noi. Bunica, de cînd îi mai mult oarbă precum ştii şi s-o darmat bordeiul peste dînsa. Şi nepoata lui Costache, de-o rămas orfană în postu Crăciunului...

— Care va să zică şase şi cu două, opt suflete, opt guri ? Bun ! aproba mai departe Chirilă Chitic, înfoindu-se în sumanul petecit, cu oarecare falnică minunare, fiindcă din nevolnicul satului, ajunsese el acum un fel de duhovnic. Bine-ai făcut Catrino, să-i strîngi pe lîngă 'mneata !... Pentru care lucru, acuma cînd ne-o venit şi vadeaua noastră, primeşti două oca de masline şi două de untdelemn ! Mai primeşti zăce coţi de cit cu flori, pentru copchile... Marfă cea mai prima-ntîi, aleasă după gustu giupînesei lui David !...

— Să-ţi deie Dumnezeu cel de sus sanatate, Chirilă ! Se vede c-ai cunoscut şi tu necazurile şi lipsa la viaţa ta. Iară acuma, mă bucură că n-ai uitat de ele...

Chirilă Chitic, induioşat singur de atîta creştinească osîrdie, se mai cinsteşte, tot singur, cu altă măsură de rachiu şi trece mîna altora, grăbit să ajungă în odăiţa din fund a orîndei, pentru a nu lipsi de la sfatul necurmat de acolo. Mulţumeşte Domnului că au dat ascultare măcar cu atîta la poveţele lui Petrache Dumba şi că n-au dărîmat rafturile dughenei să prăpăduiască marfa, cum au purces-o dînşii la început şi cum au împlinit-o alţii pe aiurea. După jaful şi prăpădul de la curte, s-au dezmeticit la o mai înţeleaptă socoteală.

Peste noapte, l-au fost încărcat pe David, orîndarul, cu toată familia într-o sanie, între buclucuri și perne, ca să țină tovărășie celuilalt alai, cu fostul orîndar de pe vremuri, Hună sin Leiba, cu nepoții și guvernanta de la Viena. I-au mînat apoi la gară, sub pază, ca să nu sufere smînteală din partea altor răsculați din alte sate, de la Cotul Hăbășeascăi și de-aiurea, poftindu-le drum bun și călătorie sprîncenată. După care s-au simțit stăpîni pe moșia și în satul Prigorenilor.

O îndoială i-a încercat numai spre amiază, cînd a venit știre că Gheorghieș, feciorul părintelui Eftimie, ar fi fost arestat la gară și întors la Iași cu paza baionetelor din spate.

— Bazne! o ținea înainte Istrate Crețu, ridicînd ochii turburi de la clondirul de vin, fiindcă și el, după puține ceasuri de somn pe apucate simțea nevoia să prindă puteri. Bazne, măi oameni!

— Zice c-o văzut moșu Hrepțcu de la ocoale, cu ochii lui.

— Cine să-l aresteze și de ce?

— Legea, Istrate!

— Care lege?...

— Legea stăpînirii, Istrate.

— Care lege și care stăpînire?... Ieri umblase zvon că Gheorghieș ar fi fost ucis, cum am dat și eu crezare... Și văzut-ați că nici vorbă de una ca asta! Acu, alta, tot așa de încornorată că l-ar fi umflat din drum pe sus, fiindcă venea cu hîrtie la mînă pentru pămînt... Apoi cum să-l pună la arest, tot cei care i-au dat hîrtie la mînă? Stați strîmb și judecați drept!... Bazne și scorneli!... Sofronie Leahu, care stătea într-adevăr strîmb, într-o rîlă, cu totul pe masă, pentru a se învrednici să judece drept, cerea încredințare aceluiași clondir de vin, deșertînd ulcica și ștergîndu-și mustețile aspre cu mîneca sumanului.

Purtă ochii la încăperea unde de ieri se aflau și-aîcea dînșii stăpîni și unde se îngrămădiseră gunoaie pe jos, talere murdare și gărăfi golite pe masă, hîrtia

verde a pacurilor de tulun și fărîmiturile de covrigi amestecate cu rămășița cîrnaților afumați. Asemenea gunoaie și murdărie, cereau o mînă să pună rînduială. Iar mîna lipsea. Cum lipsea o minte pentru a pune rînduială în așteptările, în hotărîrile și faptele lor.

De aceea grăi cu îndoială:

— Să dea Domnul, frate Istrate, a fi numai bazne și scorneli! Vorba-i că dacă-s numa bazne și scorneli, de ce nu-i el, Gheorghieș, aicea, între noi, cum ne-o făgăduit a fi?

— Și ce te doare pe tine asta?... se pieptoșă Istrate Crețu. Iaca, pînă una alta, ca să nu vă socotiți orfani și fără nici un căpătîi, mă leg să vă fiu eu știudentul vostru!

Sofronie Leahu rămase cu mîna încremenită pe toarta ulcelei, de atîta uimire:

— Cum să ne fi tu știudentul nostru, Istrati?

— Iaca așa cum mă vezi!... Carte nu știu?... Atîta minte n-am și eu?... Nu v-am dus la bine? Nu v-am scăpat eu de arendașii și crîșmarii pe care-i credeam noi mai înfipți decît căpușa în pielea oii?... Mai vezi picior în toți Prigorenii?... Fără vărsare de sînge și fără moarte de om. Destul că i-am sgîlțînat o leacă, să ne simtă mîna!

— De sgîlțînat bine i-ai sgîlțînat, mămulică-mamă! se înveseli la amintire, Sofronie Leahu. Cleamp-cleamp!... Parc-aud cum mai clempănea capra lui Hună!... Mă miară că nu și-o mușcat limba...

— De-acu limba din gura lor să și-o mai muște! Că de mușcat pe alții, nu-i văd eu, nici pe Hună, nici pe alde Sidor și Marcus! întări Istrate Crețu, parcă simțea și el nevoie să se încredințeze de acest adevăr.

Se uită întunecos la peretele scorojit, la tovarășii de masă, apoi întrebă cu glasul mai jos:

— Da Dochița unde-i?

Ceilalți s-au ferit a răspunde, ferindu-se și a privi unul la altul.

După minunarea de ieri, cînd au văzut-o răsărind în prag cu rochia albă de mireasă, acum se simțeau

stînjeniți. Nu fusese nici arătare, nici faptă de femeie în toate mințile. Și simțeau dînșii într-un fel nelămurit, că arătarea și faptele ei, se potriveau pe-o aidoma măsură cu faptele lor de-o zi încoace. Ii luase ca o apă. Au dat iama în gospodăria și hambarele și avutul de la curtea arendașului. Au pus stăpînire și dau iama în marfa orîndei. Parcă mai lipsea totuși ceva. Mai lipsește ceva. O întărire a dreptății lor, cu lege și cu peceți.

Poate că tot mai chibzuită fusese socoteala lui Gheorghieș, știudentul, și a lui Petrache Dumba, măcar că-și pierduse și el mintea ieri, sfărmînd cu amarnică mînie mașinile și vînturările din magazia lui Iuju.

— Da Dochița, unde-i ? stărui cu întrebarea Istrate Crețu, după ce și-a deșertat, plescăind, fundul clondirului.

— Las-o pe Dochița ! făcu Sofronie Leahu uitîndu-se-mprejur. Ia aminte la altceva, Istrate, dacă zici tu că te-ai făcut știudentu nostru, în lipsa lui Gheorghieș !... Bagi sama că ne-am împuținat ? Cîți sîntem? Opt, zăce !... Ceilalți s-au amistuit... Stau la fereală, după ce-au cărat acasă cît au putut duce cu spatele și cu țuhalii.

— Și ce-i cu asta ?

— Zic, că-i sămn prost cu asta, Istrate !... Unde-s măsurătorile, să intrăm pe pămînt, fieștecare cu plugul pe ogoru lui ? Fiindcă pentru asta, nu pentru alta, o venit Revoluția !... Unde-s măsurătorile ? Unde-s hotarnicii ? Unde-s actele de ohavnică stăpînire ?...

Istrate Crețu îndepărtă de la el asemenea întrebări neplăcute :

— Are să vină și rîndu lor. Așteaptă tu, Sofronie !

Sofronie Leahu a prins a rîde mînzește, chemînd și mărturia celorlalți :

— Il auziți ?... Mi se pare mie că începe a vorbi și el acuma ca Petrache Dumba ?... Așteptați !... Așteptați !... Ce să mai așteptăm ?

— Legea cea nouă!... Iară pînă la legea cea nouă, mişcă-te Chirilă, orîndarule, şi mai schimbă clondirile că ne-am uscat!

Chirilă Chitic s-a ridicat cu gărăfile goale să-şi împlinească datoria de orîndar.

Dar în loc a se întoarce cu ele pline, după o clipă s-a ivit în prag cu obrazul galben ca turta de ceară şi cu ochii holbaţi, cu dinţii clănţănind cum clempănea capra bătrînului Hună, într-o neaşteptată vestire:

— Vine armata!

— Cum asta? se împotrivi a da crezare Istrate Creţu, ridicîndu-se proptit pe picioare. Ce armată?

— Armata majestăţii sale, că numai una este! O auzi?

Drept răspuns, din depărtare a străbătut un glas subţire de trîmbiţă, care a trecut prin toate inimile ca o împunsătură fierbinte şi dureroasă de sîrmă înroşită la foc.

Încă din tren, la jumătate cale de Bucureşti, senatorul Iordache Cumpătă a înţeles că merge spre o lume cu faţa schimbată.

Urîtă şi scîrbavnică faţă! Chiar mai urîtă şi mai scîrbavnică decît cea veche pe care o ştia. Nu se vedeau chipuri pătrunse de-o îngrijorare adîncă şi de semnul dezlănţuirilor dintr-acest ceas, al doisprezecelea. Numai o panică uluită, prostită, lacomă de alte năstruşnice zvonuri culese din gară în gară. Şi numai o furie neputincios scrîşnită pe oamenii răzmeriţei din sate.

Plesnise smalţul de optimism, de zeflemea, de levantină isteţime.

Oricine se arăta gata să creadă orice; îndeosebi să propună prăpăstioase soluţii care să le apere pielea şi-să-i răzbune.

— Ce face guvernul, domnule Cumpătă? Ce face armata?... întrebă un moşier fost şi el senator în precedenta legislatură, Mişu Gheorghiadi, urcat în tren de la Rîmnicul-Sărat, cu nevasta, cu calabalîc şi două

nepoate, deșirate și firave, nedormite, cu ochii tresărind încă de spaime. Uită-te la noi! Cu atît am scăpat... Și mulțumesc Domnului că am scăpat!...

— Mulțămește! încuviință Iordache Cumpătă, cu gîndul la mîhnirile și îngrijorările sale, care luptau cu mîhniri și îngrijorări de ordin mai general. Să mulțămim cu toții Domnului că am scăpat, dacă vom scăpa pînă la sfîrșit.

Fostul senator, Mișu Gheorghiadi, scund și rotund, se frămîntă pe canapeaua roșie de pluș, ștergîndu-și nădușeala de pe obrazul măsliniu cu batista mototolită.

El nu așa înțelegea lucrurile.

Se adresă celorlalți tovarăși de compartiment, înghesuiți cîte doi pe-un loc; iar după numărul bagajelor, după armele în tocuri și după înfățișare, tovarăși desigur și întru aceleași pătimiri:

— Domnului să mulțămim? Domnul să ne apere?... Pînă la Domnul din cer, avem un guvern pe pămînt. Ce face acest guvern?

— Ne lasă pradă pitecantropilor din caverne! declară cu un surîs subțire și amar, scîrbit, vecinu-i din față, un domn uscățiv, între două vîrste, cu pieptănătura și îmbrăcămintea pretențioasă. Noroc de revolverul acesta! (Arătă spre tocul de piele, atîrnat în cuierul de deasupra.) Și noroc de prezența de spirit a unui argat credincios... M-am îmbrăcat în haine țărănești și am călărit toată noaptea, pe-o gloabă, pînă la Focșani. Acolo, noroc că-mi aveam o garderobă de rezervă acasă; altfel aș fi fost nevoit să călătoresc în haine de împrumut sau în constumul de carnaval al primarilor de la Expoziția Jubiliară. Pentru acest epilog de operă tragic, nu comică, așa cum a fost pînă mai dăunăzi, opera comică a anului jubilar; pentru aceasta am părăsit Parisul, confortul, civilizația — să fac agricultură la moșia părintească, în țara lui Ciubăr Vodă și a pitencantropilor din caverne!

— Și noi tot așa, am fugit în toiul nopții! se spovedi alt călător, proprietar din Putna, roșcovan și

nebărbierit de-o săptămînă, întorcîndu-se spre consoarta cu obrazul muncit de ticuri. Să vă istorisească soţia mea prin cîte am trecut, că ea are şcoală mai rafinată, penzion... Eu sînt mai de la pămînt. N-am avut vreme. Din tinereţe, tot cu mîrlanii de la cîmp, c-am luat-o de jos! Spune, Marieto! Spune, draga mea, cum am scăpat noi din ghiara *ticandropiilor*.

— Oh! Nu-mi mai aminti, Panaite!... imploră doamna, clipind nervos din pleoape şi suspinînd teatral!... Domnii îşi imaginează cum am scăpat, fiindcă desigur au trecut prin aceleaşi momente dramatice. Nu domnilor?... N-am să uit niciodată, această noapte de calvar...

Fostul senator, Mişu Gheorghiadi, se răsuci pîcnind pe nări:

— Auziţi, domnule senator Cumpătă? Acesta e calvarul nostru! Bine spus: nopţile noastre de calvar!... Avem o oştire, căreia îi votaţi bugetul în fiecare an, cum l-am votat şi eu, domnule senator, cînd am fost colegi, că mai eram şi-acum, dacă nu mă lucra oculta de la centru. Avem o oştire pe care o hrănim, o îmbrăcăm, o instruim, o înarmăm. Ce face?

Iordache Cumpătă a răspuns în silă, privind afară, pe geam, la cîmpurile măturate de viscolul iscat peste noapte:

— Nu pentru isprava la care te gîndeşti dumneata, acum, am votat, mi se pare, bugetul armatei, pe care de altfel o hrănim, o îmbrăcăm, o instruim, o înarmăm, cu mult mai puţin şi mai prost decît îţi închipui dumneata.

— Cum mai puţin şi mai prost?... se scandaliză fostul senator Mişu Gheorghiadi, pîcnind şi mai agitat din nări. Cum aceasta? Am văzut cu ochii mei cifrele bugetului... Un sfert din excedentul jubilar!

— Ai văzut cu ochii dumitale ţifrele, încuviinţă Iordache Cumpătă, dară n-ai văzut ţifrele cîştigurilor, pe care le-au încasat furnizorii şi samsarii furnizorilor. Şi nu de asta e vorba! Hrănită ori nehrănită, îmbrăcată, ori neîmbrăcată, adică la ce-i vinovată oştirea,

soldaţii şi comandanţii, să pună capăt unor disperări pe care guvernele le-au pricinuit şi au stat nepăsătoare la ele ?... Vinovaţi sîntem cu toţii ! Eu, dumneata... Cei care-au votat şi cei care s-au ales cu voturi, ca să uite pentru ce-au fost aleşi. Dar armata ?... N-aş vrea să fiu în sufletul celor purtaţi de colo-colo, să facă linişte. Nici în sufletul soldaţilor. Nici al unora dintre comandanţi, dacă au inimă de oameni.

— Atunci fiţi în locul meu ! În pielea mea ! îşi zvîrcoli braţele scurte fostul senator, într-o agitare crescîndă. N-are armata curaj şi suflet să tragă ? Să chemăm armata austro-ungară ; sau armata rusească, să ne facă ea ordine !... Să ne apere ele avutul şi viaţa ! Să tragă ele în ţoapele, în care s-a zborşit zeama de fasole !

— Ar fi o idee ! se acăţă de ea moşierul cel roşcovan, apelînd îndată şi la autoritatea nevestei : Nu, Marieto ? Ce zici, mico ?

Doamna cu ticuri clipi şi lăsă să-i treacă pe obrazul veşted o învăluire de tremurături mărunte ca încreţiturile de pe luciul apelor suflate de vînt, aprobînd:

— Evident, Panaite !

Celălalt domn, uscăţiv, care scăpase în straie ţărăneşti, călare, destăinui o informaţie din sursă sigură :

— De altfel, ideea au avut-o vecinii, naintea noastră. Au concentrat divizii la frontieră. Ar fi o salvare ! Unica salvare !

— Cum puteţi vorbi aşa ? se minună Iordache Cumpătă, privind pe rînd chipurile tovarăşilor din vagon, de care se simţea el mai străin decît de nişte oameni din lună. Acestea sînt vorbe şi simţiri de romîn ?

Fostul senator Gheorghiadi, din nou s-a zvîrcolit pe loc :

— Dar faptele şi simţirile răsculaţilor care jefuiesc, care ucid, care dau foc, care distrug o avuţie naţională, sînt fapte şi simţiri de romîn, domnule Cumpătă ? Încă o dată, v-aş pofti să fiţi în locul meu, al nostru, să văd dacă aţi mai vorbi atît de calm !... Să văd dacă n-aţi arde de nerăbdare, să vă puteţi în-

toarce acasă cu o gardă zdravănă, să puneţi criminalii la stîlp? Să văd dacă aţi căpăta linişte pînă ce n-or fi împuşcaţi toţi, să muşte din pămîntul pe care-l tot cer şi nu se mai satură?

— Nu prea cred...

— Ştiu! Vă dă mîna. După ce v-aţi asigurat din timp, cu gardă care să vă păzească viaţa şi averea.

— Asta s-o crezi dumneata, stimabile!...

— Adică vreţi să spuneţi că în calitate de senator, chiar independent, n-aţi cerut şi n-aveţi pază de baionete şi puşti, la moşie?

— Nu vreau să spun nimic, stimabile domnule fost coleg!

— Adică nu v-a supărat nimeni?

— Deocamdată nu m-a supărat nimeni.

— Ciudat!

— Nu-i nimic ciudat. Nu s-au ridicat ei ţăranii să-şi iasă din fire, fără o pricină întemeiată. În afară de pricinile generale nu s-au ridicat şi fără anume pricini locale. De la om, la om. De la proprietar sau arendaş, la pălmaşii de pe moşie. Acolo unde n-au avut a se plînge de prea multă asuprire sau înşelăciune, n-au avut de ce să dea năvală cu furcile şi cu şomoioagele de paie aprinse. Cam rar e adevărat; dar rar, din a cui vină?

— Adică vreţi să spuneţi că eu?... că noi?...

Iordache Cumpătă îl întrerupse cu glasul blajin:

— Nici de data asta nu vreau să spun nimic, stimabile fost coleg. Înţeleg... Eşti un om necăjit şi lovit... În asemenea împrejurări, numai sfinţii s-ar depăşi să cuvînte fără patimă. Iar cum nimeni dintre noi nu-i sfînt, nimeni nu ne poate cere ce-i peste puterile omeneşti. Aşa că mai bine să vorbim despre altceva! Ori să nu vorbim despre nimic...

Fostul senator şi-a înghiţit cuvintele de pe buze, trăgîndu-se posomorît la locul său, aprinzînd o ţigară, cu mîna tremurătoare de clocotul din el şi schimbînd cu tovarăşii de compartiment, aceeaşi privire de înţelegere pe care Iordache Cumpătă o mai simţise

între administratorul Mitiță Timișescu și grădinarul Herman, în sera devastată a fratelui său Damian. Îl apăsau aceste priviri vrăjmașe. Îi părea rău că a vorbit cum vorbise. Erau oameni în stare să-i priceapă spusele? Mai ales după peripețiile prin care vor fi trecut toți; și uscățivul necunoscut, care abandonase ca și Damian, confortul și civilizația Parisului pentru a scăpa într-o noapte de urgia iobagilor, deghizat în straiele lor; și perechea care aștepta salvarea de la oștirile străine care pîndeau la frontieră; și doamna fost senator Gheorghiadi care nu suflase un cuvînt; și cele două nepoate, firave și bălane, nedormite, care-l priveau ca pe-un monstru.

Nu mai putu suporta atîția ochi țintiți asupră-i, cu atît de dușmănoasă patimă. A ieșit pe culoarul vagonului, hotărît să rămînă acolo, în picioare, la geam, pînă la Gara de Nord, cu neliniștile, presimțirile și mîhnirile sale.•

În pînza de viscol subțiată pe alocuri, prin fereastra aburită, se zăreau sate și conacuri fumegînd.

Apoi cîmpurile albe de omătul proaspăt așternut peste întinderile pînă ieri zvîntate de adierile primăverii. Și arar, în cîte-o stație, încrucișîndu-se trenuri militare cu soldați tăcuți și întunecați; trenuri de persoane cu îmbulzeală de călători din aceeași tagmă a surtucarilor bejănari; pe peron vînzători de ziare strigînd edițiile speciale cu titluri negre și mari, pe întreaga pagină.

Din acele gări răzbăteau pe culuar alți fugari, căutînd locuri, vociferînd, oftînd, înjurînd, blestemînd. Unii căzînd îndată în deprimare, după gălăgia de-o clipă, resemnîndu-se să moțăiască pe geamandane. Ceilalți răcorindu-și amarul în crunte imprecațiuni la adresa căilor ferate, a guvernului, a oștirii, a administrației care și-a pierdut capul.

Dar toți vorbindu-și fără să se cunoască, recunoscîndu-se din aceeași familie, legați de aceeași nefericire comună. Toți împărtășindu-și cu ofuri și suspine, cu ochii injectați de ură, cu gesturi încă bîntuite de

groază urgiile prin care au trecut și peripețiile aitora mai puțin norocoși, care-au rămas prizonierii răsculaților sau zac acum în capitalele de județ, cu doctori la căpătîi. Și toți adăogînd alte zvonuri care de care mai uluitoare la zvonurile celorlalți, repezindu-se cu alte supralicitări de represiuni răzbunătoare la represiunile propuse de ceilalți ; să-i împuște pe răsculați ! ba să-i spînzure pe marginea șoselelor de stîlpii de telegraf ; să-i tragă în țeapă ! să le bombardeze satele cu artileria ! să-i jupoaie de vii ! să-i stîrpească, pe rudă, pe sămînță, o sută de mii, două, o jumătate de milion !

Iordache Cumpătă se silea să n-asculte glasurile ce puneau sămînță străină de gînduri în mîhnirile care aveau nevoie de singurătate.

La Căliman nu s-a putut abate. Trenuri înzăpezite ; circulația întreruptă de viscol, la acest început de martie, ca în toiul iernii, la Bobotează. Pentru a cîștiga timp a chibzuit să se repeadă douăzeci și patru de ore la București, să semneze memoriul puținilor colegi și prieteni ce-au întrevăzut încă de acum un an ispășirile de-acuma. Apoi își hotărîse să plece la Tîrnauca pentru a aduce acasă pe Ada și pe Mariana, fiindcă după știrile depeșelor, spre șesul Dunării răscoalele au luat o întorsătură mai sîngeroasă decît oriunde. Luaseră adevărata lor față de răscoale ale impilaților împotriva impilatorilor, fără deosebire de condiții, de nație și de rit ; proprietari vechi și noi, arendași, administratori, vechili, prefecți, primari... De-a valma, o apă ș-un pămînt.

Nu mai erau abătute, ca în Moldova, cu deosebire asupra arendașilor și conacelor de moșii arendate. Poate și fiindcă în acea parte a țării, învoielile agricole erau încă mai crunte, cu dijmuiri și puzderie de rușfeturi. Poate mai ales, fiindcă printre clăcași dăinuia o mai îndîrjită tradiție de luptă, de la pandurii lui Tudor, la țăranii revoluției de la 1848 și la răsculații satelor din 1888, cînd și unii ostași au lepădat armele și n-au vrut să tragă.

Pe dînsul îl trăgea sufletul spre cele patru zări, în patru deosebite locuri unde se afla nevoie de el. Acasă. La Căliman, unde ginerele Dimitrie Petreanu își trăia cele din urmă zile. La Tîrnauca, unde pe celălalt ginere, Voicu Cojan, îl așteptau fără îndoială răzbunătoare răfuieli. La Senat, unde cuvîntul său cinstit și lat, apăsat, ar fi ajutat poate la dezlegări mai puțin nesăbuite, decît acele pe care i le-au auzit urechile în compartimentul bejănarilor. Dintre toate aceste griji, cea mai puțin apăsătoare era tot pentru stările lăsate acasă, la Zapodia, măcar că în bătaia viforelor rămăsese numai tovarășa-i de bătrînețe, un pumn de femeie cu toiegelul ei de abanos: „scurt !..." Dar socotea că nu prea are a se teme. Acolo făcea zid de apărare, deși nevăzut, însă nesfărîmat, viața lor întreagă. Pe cînd aiurea?... Pretutindeni sorocul neînduratelor judecăți, cum îi bîntuie acum pe acești fugari care caută vinovați oriunde, în afară de sufletul și de faptele lor.

Iordache Cumpătă, cu spatele întors la înghesuiala și la otărîtele imprecații de pe culoarul vagonului, din compartimente, din întreg acest tren al ofurilor și blestemelor, a șters cu podul palmei pojghița de gheață din geam și a privit în îngîndurată neclintire cîmpurile albe. Prin aceste locuri străbătute acum de goana gîfîită a trenului, viscolul se alinase. Sub straiul sclipitor în soarele dimineții, totul părea lipsit de amenințare, firesc, luminos, într-o amăgitoare pace.

Dar pe linia zării, în latura satelor, după perdelele de plopi ale conacurilor, se zăreau ațe de fum înălțîndu-se răsucit spre cer.

Și pe șosele treceau grăbite, în trap, escadroane de călărași, bateriile de tunuri, ca într-o adevărată desfășurare a trupelor pe-un cîmp de război, cum ajunsese întreaga țară, după orgia festinurilor jubiiare. Stăpînul Zapodiei își ștergea ochii și nu-i venea să-și creadă ochilor. Știuse că va suna ceasul acesta, dar nu-și închipuise că va lua asemenea întorsătură de război, de la un capăt al țării la altul.

În Gara de Nord, chiar de pe peron se vădea schimbarea la față a capitalei.

Acolo, unde toată vara de anul trecut au fost fanfare, ghirlănzi de brad, drapele și alaiul necurmat al oaspeților de la Expoziția Jubiliară, se revărsau acum din trenuri arendașii și moșierii izgoniți ai ținuturilor muntene și oltene. Cu altfel de larmă și altfel de chipuri decît cele de astă-vară. Cu altfel de larmă și altfel de chipuri decît cele din gara Iașilor, despre care-i istorisise senatorului Iordache Cumpătă, mezinul său, Manole.

Nu se înșiruia ca acolo, procesiunea de oameni speriați, cu ochii într-o buimacă rătăcire. Aici, figuri aspre, răstite, mînioase, mestecîndu-și în măsele făgăduielile de neîntîrziată răzbunare. Oameni care purtau în bagaje arme, care răcneau la hamali, care își căutau rubedeniile ieșite să-i întîmpine și în loc de bun găsit, întrebau cu înfrigurare:

— Ce s-aude? Se schimbă? S-a schimbat guvernul?... Le-a rasolit vodă pă rable, mă neică, mă?

Aceasta era preocuparea cea mai de seamă și întrebarea cea mai stăruitoare. Se schimbă guvernul? Vine altul, cu mînă mai tare, să treacă la fapte, adică la represiuni mai crîncene, generale, nu la zăpăcite măsuri contramandate a doua zi?

Din birja care-l ducea la hotel, Iordache Cumpătă cercetă și fețele trecătorilor de pe stradă. Forfotă mai agitată ca de obicei. Ziare citite la colț de trotuar; mereu alte ediții speciale de-o singură foaie. Pretutindeni patrule de soldați. Pe ziduri, peste afișele galbene și roșii, vestind reprezentațiile lui *Feraudy*, turneul *Emma Carelli* și *Giuseppe de Luca*, trupa de negri la *Berăria Imperială*, concertele lui *Leo Slezak*, reprezentațiile *Eleonorei Duse*, la *Național*; peste aceste încă nedecolorate mărturii ale unui huzur și ale unei lipse de presimțiri după chipul și asemănarea Bucureștilor, se iviseră alte placarde: proclamații, chemări la adunări studențești, la întruniri socialiste, manifeste, convocarea marilor proprietari. Și alți vîn-

zători de ziare, mereu alţii şi alţii fluturînd foile şi zbierînd alte ediţii speciale, cu titluri compacte: *Devastările din Vlaşca şi Teleorman! Iminenta dimisie a guvernului! Singeroasele răscoale din Olt!*
La hotel abia a găsit o cameră lăturalnică, pe un capăt întunecos de coridor.
Portarul îşi ceru scuze că şi-a permis a oferi camera de totdeauna a domnului senator, refugiaţilor din Vlaşca şi Teleorman, din Olt, din Ialomiţa, din ţinuturile cele mai încercate de prăpăd.
— La dumneavoastră, domnule senator?... vru să afle portarul, ridicînd ochii şi înfingînd creionul chimic după ureche. Bună pace?
— Lasă-mă! îi curmă pofta de vorbă, Iordache Cumpătă. Încearcă mai bine să-mi capeţi legătura telefonică cu primăria Tîrnauca!
— Cu neputinţă, domnule senator. Au mai încercat toată dimineaţa şi alţi pasageri. Comunicaţia întreruptă.
— Cum frate, cum întreruptă?
— Toate firele telefonice tăiate, domnule senator. Aci s-a lucrat cu organizaţie, cu sistem... Poate că obţineţi ceva prin Interne, sau de la Senat...
— Bine! Lasă-le acestea. Nu ţi-am cerut poveţe...
Portarul îngăimă încurcat alte scuze, nedeprins cu asemenea fel de-a vorbi din partea unui client întotdeauna blajin şi sfătos.
Iordache Cumpătă mai avu a îndepărta o sumă de călători cunoscuţi şi necunoscuţi, care-i dădeau asalt să afle ştiri despre situaţia răscoalelor din Moldova, despre schimbarea guvernului, despre trupele austriace concentrate la frontiera Bucovinei şi cele ale ţarului, concentrate la Prut.
— E adevărat, coane Iordache? Numai de-ar fi adevărat, că numai d-acolo ne vine mîntuirea!...
— Cum, frate? Şi dumneata? Ce oameni, Dumnezeule! Ce lume!
Stăpînul Zapodiei, pe care-l alungase de-acasă numai grijile sale pentru alţii, a trecut înainte. In urmă-i

a rămas preopinentul, gesticulînd în mijlocul unui cerc de alți proprietari și arendași, adunați după știri în sala de așteptare a hotelului.

Aceiași oameni, aceeași lume, cam cu aceeași stare de suflet și aceleași cuvinte, l-au întîmpinat și la Senat, în bufet, înainte de deschiderea ședinței.

Laurențiu Sarandă, perora în picioare, între mumiile cu obraji de pergament scorojit și cu redingotele îmbumbiate pe scheletele deformate de gută:

— Aceasta este opinia mea, ireductibilă, monșerrr! Irrreductibilă! Preferrr o ordine rrrestaurată de armatele vecine, unei ordini pe care să ne-o octroieze un guvern de instigatorri de speța lui Harrret, Morrrțun, Stere și toți aventurrierrrii pretinsei democrrrații cu tincturrră cînd socialistă, cînd poporrranistă! Toți rrroșii lorrr!... Aci sînt de acord cu Petre Carp, deși am fost toată viața în divergențe fundamentale. Fundamentale! Nu observrrvați manopera? E încă o manoperă takistă, care speculează evenimentele pentru a da guvernul peste cap!... Vă garrrantez perrrtinamente, că Take a luat contact cu Ionel Brrrătianu, pe ușa de din dos. Eterna sa predilecție pentru *L'escalier de service*[1]! Incurrrabilă, monșerrr! Incurrrabilă! A doua natură... Sînt făcuți să se înțeleagă admirabil și să exploateze aceste momente grave. Au aceleași scopurrri. Scopurrri de-o mizerabilă simetrie: Take să-l torpileze pe Premierrr, Ionel să-l torpileze pe Mitiță Sturrrza. Amîndoi vînează șefia! Avem de răspuns în fața istorrriei peste douăzeci, peste cincizeci de ani! Ce-ați făcut în momentele grave? va întreba istorrria. Urmașii noștri vorrr răspunde cu fruntea sus: Și-au făcut datoria! Au salvat Patria și viitorrrul! Aceasta e lozinca momentului: patria și viitorrrul, monșerrr!...

Iordache Cumpătă s-a depărtat, trecînd pe lîngă alte grupuri cu fețele lungite și mai puțin pătrunse de această lozincă a momentului

---

[1] Scara de serviciu.

Erau proprietari devastaţi din ţinuturile Munteniei şi Olteniei care adunau semnături pe moţiuni-proteste cerînd represiuni imediate şi energice, cerînd despăgubiri şi garanţii.

O asemenea hîrtie i-a fost şi lui înfăţişată, dar a refuzat s-o iscălească. Îşi căuta prietenii. I-a găsit în biroul unei comisiuni unde dezbăteau altfel de moţiuni şi proteste.

Toţi s-au ridicat, răsuflînd cu uşurare.

— Bine că venişi, iubite Cumpătă! rosti cel mai inimos dintre dînşii, deşi cel mai bătrîn, ridicîndu-şi ochelarii pe frunte şi cercetîndu-l în ochi. Pe la tine, ce veste?

— Bine! Cît se poate spune bine, pe asemenea vremuri. La mine bună pace, dar împrejur?...

— Am văzut depeşele. La fratele tău, Damian, dezastru! Te rog să-i exprimi cele de cuviinţă... Am făcut şcoala împreună, la Paris...

— Să lăsăm... îndepărtă Iordache Cumpătă, asemenea condoleanţe care nu-l încălzeau. Să ne întoarcem la datoriile noastre, de mai obştească grabă! Cum stăm?

— Cum să stăm? I-ai auzit! I-ai văzut! Dacă ai trecut pe la bufet, ai putut să-i auzi şi să-i vezi.

— Da, frate, i-am auzit şi i-am văzut.

— Ei?

— S-ar spune oameni care-şi sapă singuri groapa! rosti stăpînul Zapodiei.

— Şi-au şi săpat-o, iubite Cumpătă! A lor şi a ţării. Acum aşează-te pe scaun şi ascultă memoriul pe care l-am pregătit noi în lipsa ta, aceştia şapte-opt oameni cîţi am rămas. Şapte sau opt, pe-o ţară întreagă, iubite Cumpătă... Vom merge cu memoriul la rege. Am şi cerut audienţă pe mîine. Măcar să nu spună Istoria că nu ne-am făcut datoria.

„Iarăşi Istoria! gîndi Iordache Cumpătă, fără a-şi rosti însă gîndul. Credeam că mai mult conştiinţa, decît Istoria".

Căpetenia grupului lor a coborît ochelarii de pe

frunte şi a început a citi textul memoriului. Iordache Cumpătă asculta, clătina din cap, aprobind cu îndoială şi cu un simţămînt de zădărnicie; în vreme ce urmărea cu ochii feţele tovarăşilor din jurul mesei lungi de stejar. Erau din deosebite partide; numai el şi încă unul aleşi ca independenţi. Şi erau toţi, tot din tagma marilor stăpînitori de pămînturi.

Dar numai dînşii, dintre toţi ceilalţi, se găsiseră fără a se căuta încă de acum un an jumătate, fiindcă de pe atunci citiseră în semnele timpului, amintindu-şi răscoalele trecute. Se aşteptaseră la acest ceas. L-au vestit. Dar cine să le dea ascultare în toiul festivităţilor jubilare, unde au apărut ca nişte turburători de festin? Cine să le dea ascultare şi acum, cînd cei care ţineau cumpăna în mînă, erau preocupaţi de schimbarea guvernului, de uneltirile fracţiunilor dezidente, de o represiune cît mai drastică, de toate mărunţişurile lăturalnice, ferindu-se a intra în miezul faptelor? De la audienţa la palat, ce puteau aştepta? Se ţeseau alte iţe acolo. Se aflau alţii, cu alte memorii, cu mai numeroase şi mai importante semnături, cu grosul partidelor la spate, cu mai avide interese de apărat.

Iar gîndul stăpînului de pămînt de la Zapodia, fugea la oamenii lăsaţi acolo, la cele ce s-au întîmplat şi cunoştea din vecini, la Dărmăneşti, la Stănişoara, la Vlădiţa, la Roznov, la Girov, la Hîrtop, la adevăratele şi adîncile pricini ale răzmeriţei ţărăneşti.

Pentru el răscoala se înfăţişa în această realitate văzută cu ochii, dezlănţuită pe tot cuprinsul ţării, dincolo de zidurile parlamentului şi capitalei, într-o lume de plugari, de muncitori ai pămîntului fără pămînt, care se confundau covîrşitor cu însăşi realitatea obîrşiilor romîneşti. Cei de dincolo, de la bufet, pierduseră simţirea unei asemenea cutremurate semnificaţii a răscoalelor. Instinctiv căutau s-o măsluiască, îşi ascundeau ochii de la realitate, cum îşi ascundea Dănilă Cuţui din Dărmăneşti obrazul în căpiţa de paie, la trecerea sa. Dădeau vina pe arendaşi sau pe naţia

şi religia arendaşilor, ca şi cum arendaşii le luaseră moşiile cu sila. Ca şi cum pe moşiile lor nearendate, ţăranii se răsculaseră de prea mult bine şi huzur.

— Aceasta este, iubite Cumpătă! sfîrşi lectura căpetenia grupului lor. De acord? Pui semnătura?

— Cum să n-o pun, frate? Numai că multă nădejde, n-am eu nici în această hîrtie. Are să meargă la vraful hîrtiilor uitate şi lăsate colbului.

— De astă dată nu, iubite Cumpătă! Ai să iei cuvîntul în numele nostru şi mîine în faţa regelui şi mîine după-amiază, la şedinţă.

— Cuvîntul? Ce-nseamnă cuvîntul meu, frate? Nu-s şi n-am fost niciodată vorbitor... Eu grăiesc cum am învăţat de cînd am deschis ochii, tot cu plugarii şi săcerătorii pe lanuri, cu ciobanii la stînă, cu pădurarii în pădure... Ce poate cîntări cuvîntul meu ca şi al lor, în cumpăna atîtor străluciţi oratori care măsluiesc adevărul?...

— Tocmai... Nu mai este vorba de oratori. E vorba de-un cuvînt cinstit, care vine de la un om ca tine, iubite Cumpătă. Deocamdată, iscăleşte!

Iordache Cumpătă a aşternut iscălitura mare şi lată, pe memoriul destinat suveranului. Iar cînd se pregătea să se ridice, un uşier a bătut, a intrat şi i-a înmînat o telegramă:

— Iertaţi că vă deranjez, domnule senator. Dar am văzut menţiunea urgentă şi...

Hîrtia a tremurat în mîna lui Iordache Cumpătă. A tremurat şi i-a căzut dintre degete telegrama din Călîman, cu vestea morţii, de care se temea.

Capitolul IV

CEL CE STA, SE NUMEA MOARTEA...

1

Gata de plecare, în prag, Voicu Cojan s-a oprit cu biciul de curea împletită spînzurînd la îndoitura cotului, pe braţul sting.

A întors spre Ada şi Mariana o privire pe care şi-o închipuia descruntată şi liniştitoare, voioasă, dar rămînea tot îngîndurată şi aspră. Amîndouă, mama şi copila, ghemuite în fotoliul de lîngă clavir, strînse una în alta, au plecat ochii cu un simţămînt absurd de vină. Ştiau. De-o săptămînă prezenţa lor la Tîrnauca stingherea, ca două ghiulele de plumb, mişcările omului care avea nevoie de cea mai deplină libertate într-asemenea ceas.

O ştiau prea bine aceasta.

Dar mai tare era groaza de singurătate. Cum l-ar fi vrut acum mereu lîngă ele, rîzîndu-şi de tresăririle lor fără pricină, de spaimele lor nălucite!

Cea care a luat cuvîntul într-o astfel de vană încercare, a fost ca întotdeauna fetiţa, nu Ada:

— Iahr ne laşi singuhe, tati?

— Singure? Ce fel de vorbă: singure? Nu sînt strejeri? Nu este jandarmul?

— Ştim pe dehrost, tati!... se însufleţi Mariana, prinzînd curaj şi continuînd a exprima ea doleanţele amîndorura: mamă şi fiică. Ştim, tati! Că de threi

zile, tot povestea asta ne-o spui. Nu este bucătăhreasa?... Nu este fata din casă? Nu sînt zăbhrele la ferestre? Nu-s zăvoare la uşi?... Rhămîi cu noi, tati! Te rhog!... Ascultă-mă şi tu odată pe mine! Am eu o phresimţire...

Voicu Cojan s-a apropiat în scîrţîitul cizmelor de călărie şi i-a netezit părul încîrlionţat, apropiind de fruntea fetiţei obrazul ras proaspăt, neted, albăstrui, căci pleca la bătăliile sale ferchezuit ca la o paradă. A alintat-o şi a dojenit-o cu un surîs ocrotitor, în care duioşia era temperată de-o ironică mirare:

— Atît de fricoasă a devenit Mariana mea? Nu te recunosc! Parcă nu tot tu pornişi astă-vară, la Zapodia voastră, în expediţia lui Robinson Crusoe, să naufragiaţi pă lac cu un oarecare Ţurlui? Şi parcă n-ai fi fata tatei, cea vitează!

— Vezi că mai sînt şi fata lui maman! luă aminte Mariana, răsfăţîndu-se sub dezmierdare şi ridicînd ochii albaştri. Stai cu noi, tati! Uite!... Am să-ţi cînt la pian tot ce-am învăţat ieri toată ziua, cît ne-ai lăsat iahr singuhre... Nu vrei tu s-asculţi?

Copila îl ruga cuprinzîndu-l cu amîndouă mînuşiţele de braţ, să-l ţină pe loc. Voicu Cojan îşi desprinse obrazul de fruntea copilei, se îndreptă de mijloc şi rosti posomorît, redat preocupărilor sale:

— Nu e vremea cîntecelor, Mariano!

— Pentru tine n-a fost niciodată vhremea cîntecelor, tati! De cînd te cunosc eu, tot aşa eşti, un posac şi un grăbit!...

— Poate că ai dreptate, gîzulice! Dar va veni şi pentru mine vremea cîntecelor fără grijă.

— Cînd, tati?

— Aşteaptă!

— Aşteaptă... Aşteaptă!... Numai atîta ştii tu să spui...

— Poate că avuşi şi dă astă dată dreptate, copila tatei! Numai atît învăţai eu să spun...

În glasul de obicei aspru şi ferm, străbătea o moliciune de mihnire, de oboseală, poate de milă faţă

de sine, atît de străine toate de firea lui, încît a ridicat și Ada ochii surprinși.

O clipă privirile lor s-au încrucișat cu o învăluire de omenoasă înțelegere, care nu mai existase între dînșii din prima lună a căsniciei.

Ada i-a prins mîna vînjoasă cu degetele ei prelungi și subțiri, într-același gest rugător al Marianei, murmurind :

— Dragul meu... Dragă Voicule...

— Da ! Ce este ?

— Dragul meu, poate că ar fi mai cuminte...

Voicu Cojan și-a tras mîna, scuturîndu-se ca de-o vicleană toropire. Începu a ride, dezvelindu-și colții caninilor puternici, sub musteața tunsă scurt și ghimpoasă.

— Ce-ar fi mai cuminte, Ada ?... Să clocesc acilea, la adăpost, în poalele voastre ? Ai ? Așa mă cunoscuși tu ?

— Nu, dragul meu !... Nu aceasta vreau să spun... Mai bine pentru toți, să plecăm...

— Cum ?

— Să lăsăm, pînă trece acest vînt rău...

— Așa mă cunoști tu ? repetă Voicu Cojan mișcîndu-se cîțiva pași și încordîndu-și trupul elastic, voinic, într-o îndîrjire de luptă. Ce ? Sînt din soiul ălor de-au dat bir cu fugiții, au lăsat totul pradă bandelor și-acum se vaicără muierește pe străzile capitalei ?... Aci sînt, aci rămîn ! Că de nu eram acilea, d-alaltăieri praf și pulbere s-alegea de tot ce-agonisii cu sudoare în cinci ani. Mă miră numai ce fac ăi ai voștri, dă la Zapodia ?

— *Ai noștri ?* Nu sînt tot atît și ai tăi, Voicule, cît ai mei și ai Marianei ?

— *Ai voștri,* nu ai mei ! Căci cu inima la dînșii sînteți, nu aci.

— Voicule !... înălță Ada spre dînsul, brațele subțiri și diafane, albe, dezvelite pînă la cot în mîneca largă a rochiei de catifea neagră...

Bărbatul întrerupse neguros :

— Să lăsăm o veche controversă, Ada! Nu e timpul să-mpărţim firul în patru, după năravul vostru de la Zapodia voastră. Chestia e de ce nu apare nimeni să vă transporte acolo, în sînul lui Avraam, cum am scris şi-am telegrafiat de două ori?

— Cine poate şti? îi apără Ada, lăsînd să-i cadă braţele respinse. Vor fi existînd motive serioase. De trei zile nici un ziar, nici poştă; comunicaţiile întrerupte... Se va fi întîmplat şi acolo ceva grav, dragul meu...

— Ceva grav!... In Moldova voastră dă adormiţi şi dă tembeli, nu văzuşi că pînă şi răscoalele sînt p-adormitelea?... Au alungat cîţiva arendaşi. Au devastat cîteva conace. Intîmplările grave sînt aici, nu acolo! Aci, unde...

Voicu Cojan îşi luă seama că nu era cel mai potrivit prilej să amintească unei femei şi unei copile pe care le lăsa singure acasă, tot ce ştia el că se petrece de jur împrejur, la toate conacurile rase pînă la pămînt, fără alegere, proprietari sau arendaşi. Cu o gingăşie iarăşi străină de firea sa, a ridicat cu două degete bărbia Adei şi i-a privit în ochi, rostind cu glasul schimbat:

— Haide! Fiţi brave şi cuminţi, că nu se întîmplă nimic. Cît veghez eu, nu se va întîmpla nimic la Tîrnauca! Am eu ac pentru toate cojoacele. Aci şi aci!

Clătină vîrful biciului împletit care atîrna pe braţ ca un şarpe luciu; îşi pipăi revolverul plat în buzunarul de la spatele pantalonilor de călărie, repetînd:

— Cu ăstea ţin eu piept la bandele din şapte sate! Nu uita, că n-am fost crescut în puful, în care ai vrea să mă toropeşti tu, Ada!

Privi la fotoliile şi divanurile moi din salonaşul lor de ţară cu multe perne, covoare şi pufuri; zîmbi cu dispreţ spre ele într-o strîngere din umeri, ca spre nişte deşarte ademeniri fără nici o putere asupră-i. Apoi se înclină de mijloc, sărutîndu-şi pe frunte soţia şi copila (ceea ce nu făcea el nici de trei ori într-un an

în cele mai solemne împrejurări). Îşi trase pălăria pe ochi.

Îmbrăcă în antret haina scurtă de piele neagră şi păşi afară, unde-l aştepta calul ţinut în frîu de-un băieţandru gălbejit şi rufos.

Aspiră adînc, setos, aerul umed, cu pulbere lichidă de burniţă.

Întrebă apoi răstit:

— Ce, mă ? Ajunseşi tu acum să-mi aduci calul la scară ? Unde-i Stănică ?

— În sat, boierule.

— Cum în sat ? Cu a cui învoire plecă ?

— Aia n-o ştiu, boierule. Spuse că se repede dup-un tutun. Se duse şi nu s-a mai întors... Îmi lăsă răspuns la ceasul două fără greş, să fiu cu armăsarul la scară...

— Şi adică tu puseşi şeaua pă cal, dă capul tău ?

— Eu, boierule! Dar uitaţi-vă că o pusei bine. N-aveţi grijă.

Stăpînul mormăi nemulţumit, înconjurînd calul şi verificînd chingile.

Din treacăt, mîngîia cu blîndeţe şi drag armăsarul, care întorcea capul şi lungea botul, aşteptindu-şi bucata de zahăr.

A primit-o şi a început să ronţăie.

Băieţandrul cel gălbejit şi rufos le urmărea toate acestea cu o încordare fricoasă, fiindcă într-un an de slujbă învăţase că nu e de glumit cu asemenea abraş stăpîn, mai omenos cu vitele grajdului, decît cu toate sufletele de pe moşie.

— Bine! încuviinţă Voicu Cojan. Ieşişi bine la examen!

Băieţandrul răsuflă uşurat.

Cuteză a aminti cu glasul pe jumătate:

— Vă rugai astăzi dimineaţă, pentr-un pol în socoteala simbriei...

— Şi ?

— Boierule, aşteaptă maică-mea, că pentru dînsa cerui! Pentru porumb, boierule! Sîntem şapte guri... Dă azi dimineaţă aşteaptă maică-mea...

— Unde-i, n-o văz.

— Pă după conac așteaptă, boierule! Nu îndrăznește să s-arate. Zise, să nu vă supere, c-aveți dăslule alte supărări.

— Hm! Bine. Să mai aștepte pînă mă-ntorc. Vei primi polul.

— Să trăiți!

Cu inima muiată de asemenea mărinimie din partea unui stăpîn strîns aprig la pungă, băietandrul îndrăzni:

— Boierule...

— Ce mai vrei?

— Pentru mine nimic, boierule! Pentru dumneavoastră...

Stăpînul se încruntă, privindu-l peste umăr:

— Pentru mine? Ce anume?

— Nu vă duceți pă la pătulele dă grîne, boierule! Auzii pîn sat tot soiul dă vorbe rele... Zicea alde neica Pandele și neica Marin, că de-ți călca azi p-acolo, mare minune dă la Dumnezeu să vă mai întoarceți.

— Și mie îndrăznești să-mi vînturi pă la ureche una ca asta, stîrpitură? Marș! Că acum te fac să vezi stele verzi! se răsti Voicu Cojan, pipăindu-și cu dreapta codirișca biciului de pe brațul stîng.

Băiețandrul și-a ferit obrazul după îndoitura cotului ridicat scut. Nu o dată gustase din usturimea sfîrcului de curea împletită.

Dar de astă dată lovitura n-a venit.

Stăpînul a apucat smuncit dîrlogii din mîna lui, a săltat în șea, a jucat calul pe loc, s-a întors să cuprindă cu ochii toată curtea, fără suflare omenească, rîndurile de pomi tineri și aliniați, locuința dreptunghiulară, nouă și prea albă, care părea o casă desenată cu rigla de un școlar.

Reci toate. Neînsuflețite toate. Cu ceva nelămurit lipsă în toate. „Aci mi-ar fi ajutat o femeie energică și hotărîtă ca Elena Casimir!“ gîndi. Și fu iritat din pricina acestui gînd, nepotrivit timpului și grijilor sale.

A dat pinteni şi a plecat în trap tăcînd, înadins într-acolo, spre magaziile cu paza întărită de-o săptămînă.

La poartă, jandarmul, care patrula cu scurta carabină la umăr, a salutat. Se apropiase, parcă avea să-i spună ceva.

Voicu Cojan a răspuns însă salutului cu gîndurile în altă parte — şi a trecut. Neapărat, după ce s-o potoli vîntul ăsta, la sfîrşitul primăverii, strămută magaziile din cîmp, de la vechiul conac părăginit al fostului proprietar, mai lîngă dînsul, la conacul nou din inima satului. E mai departe de gară şi de şoseaua principală spre schela Dunării, dar e la mai sigur loc, sub ochii săi. Toate au nevoie de ochii săi. Cum slăbeşte cu veghea o singură zi, îndată un nou jaf, altă risipă, o pagubă. Dacă şi pe asemenea bezmetice vremuri, numai la el nu s-a petrecut nimic; magaziile intacte cu recolta chibzuit nevîndută în aşteptarea preţurilor urcate din primăvară; maşinile revizuite, unse şi gata de lucru; vitele apărate; turma de oi în baltă; — toate au fost cruţate de puhoiul devastărilor, fiindcă pe toate le-a stăpînit, ceas de ceas, cu ochii.

Pe sub borul pălăriei trasă pe sprîncenele cărbunii, stăpînul Tîrnaucei a purtat aceşti ochi ageri la casele mite şi scunde, sfrîvite sub streaşinile negre, putrede, de-o lugubră pustietate în burniţa fumurie. Ferestrele îl priveau şi ele cu ochi duşmănoşi şi mocniţi.

La sunetul copitelor pe prundişul şoselei, uşile tindelor se trînteau răbufnind. Îşi bănuia dijmaşii, nevestele lor, babele, unchieşii, copiii, urmărindu-l cu fălcile încleştate de după geamurile zoioase, vinete, opace.

S-a îndreptat în şea, şi a hîrîit în colţul caninilor, sub musteaţa ghimpoasă: „Il urmăresc şi scrîşnesc din măsele? Urmărească-l şi scrîşnească! Încă trei zile şi se vor înfăţişa plecaţi de grumaz, pocăiţi, milogindu-se să semneze învoielile."

La cîrciumă, la Iani, nici o suflare. Obloanele trase. Căsoiul e aşa parcă mai mare şi parcă mai hîd.

Incă unul care a dat bir cu fugiţii, ori care s-a ferecat pe dinlăuntru cu zăvoare şi drugi. Incă unul din lumea celor ce merită să pătimească tot ce li se întîmplă ! Tot n-au mai învăţat că pe om trebuie să-l stăpîneşti cu ochii, cum stăpîneşte dresorul fiarele ! Aceasta e toată taina. Simplă, sigură şi la îndemîna oricui.

Adîncit în asemenea judecăţi, Voicu Cojan întîlni la capătul satului, singura vietate din Tîrnauca, ieşită la lumina zilei. Un plod în cămeşoi lung şi urît, de cînepă, care pornise a trece drumul de la o casă la alta, sărind peste băltoace cu picioarele desculţe.

Copilul era cu capul gol, tuns chilug. Altfel nici după chip, nici după vestmîntul sumar, nu s-ar fi putut spune dacă e băiat sau fată. La mijlocul drumului a dat să facă îndărăt. Dar călăreţul l-a pironit cu ochii şi plodul s-a oprit înfricoşat, într-adevăr ca puii de sălbăticiune paralizaţi sub privirea dresorului.

— Ce e, jiganie? Unde-o pornişi în satul ăsta pustiu? întrebă Voicu Cojan, strîngînd frîul.

— Mă trimise taica la muica Neaga, pentru-un pumn dă mălai, că n-avem mălai dă trei zile... îngăimă copilul, trăgînd cu ochii îndărăt, spre casă.

— Ha-ha! N-aveţi mălai? Şi dă ce n-aveţi mălai?

Copilul n-a răspuns, uitîndu-se în altă parte.

Stăpînul Tîrnaucei se plecă în şea, cercetîndu-l cu sprîncenele încruntate :

— Al cui eşti tu, mă?

— A lui Dobre Ignat. Dar nu sînt mă! Sînt fată. Oana lui Dobre Ignat.

— Aha! se lămuri Voicu Cojan. Fata jnapanului ăluia dă Dobre Ignat? Atunci înţeleg de ce n-aveţi mălai. Spune-i că l-am povăţuit să-şi bage minţile în cap... Iar ţie, na. Ţine!...

Din buzunarul vestei a scos o monedă de argint de doi lei şi i-a aruncat-o în noroiul drumului.

Fata, în cămeşoiul lung şi murdar, neîncins, nu s-a clintit. Nici nu s-a uitat la argintul care sclipea alb, nou, în tina neagră.

— Ridică banul! îşi pierdu răbdarea, Voicu Cojan. Ridică-l, că e mălaiul vostru p-o săptămînă, calicilor. Pomană din senin!

Oana lui Dobre Ignat s-a tras îndărăt şi a mormăit cu ură cele ce auzea ea în casă, parcă nu mai era aceeaşi copilă ce se oprise adineaori înfricoşată, gata să plîngă:

— Dă ce să-l ridic? Uite, că nu-l ridic!...

— Ce spui, jiganie?

— Mai bine murim dă foame, decît să mîncăm din ban ciocoiesc! N-avem nevoie dă pomană. Cum zise taica: Să ne dai mai întîi dreptu nostru!

— Stîrpitură! mugi Voicu Cojan, apucînd biciul.

Însă fata lui Dobre Ignat o zbughise la goană, sărind gardul cu picioarele desvelite pînă sus în cămeşoiul larg şi urît. Atît a zărit Voicu Cojan; goliciunea sărmană şi tristă a picioarelor slăbănoage, subţiri ca două beţe.

„Afurisit neam! Numai pielea şi oasele; iar de mici, le cresc colţii ca să-i arate! — monologă în sine stăpînul Tîrnaucei, crîşnindu-şi mînia neputincioasă în colţii săi încă şi mai puternici şi lungi, decît ai afurisiţilor de dijmaşi. N-aveţi nevoie?... Lasă că vă moi eu oasele, să vă tîrîţi ca rîma!"

Cu irezistibila părere de rău a omului crescut în aspră chiverniseală, Voicu Cojan a întîrziat o clipă cu privirea la banul de argint zvîrlit în mijlocul drumului.

Dacă n-ar şti că sînt ochi care-l urmăresc de după ferestre, ar coborî în scară să-l ridice. Se mulţumi a frămînta calul pe loc, ca să îngroape moneda în noroi cu copitele, apoi a dat pinteni, apucînd pe-un drum lăturalnic, spre magaziile din cîmp.

Şi îndată l-a cuprins cealaltă patimă, a pămîntului.

Iscodi zările fără ţipenie; iar priveliştea îi alină inima.

Se întindea de-o parte, lanul imens cu grîu de toamnă, verde şi viguros, dens, uniform, lucind ud în burniţă. De cealaltă parte, alt lan cu arătura adîncă, neagră şi grasă, aşteptînd bobul semănăturilor de primăvară. Anul cel nou plugăresc, se vestea pentru dînsul plin de toate făgăduinţele, deşi iarna a fost nesfîrşită şi cruntă, deşi duhul răzvrătirilor pustieşte ţara de la un capăt la altul. Aceasta numai fiindcă el nu s-a mişcat de lîngă pămînt, n-a încredinţat altora privigherea muncilor, n-a cunoscut altceva în afară de patima pămîntului.

Pămîntului şi-a robit el zilele, nopţile, viaţa, sîngele.

Drept este să înceapă a se arăta în sfîrşit răsplata. Să înceapă a culege roadele. Chiar şi o răzmeriţă poate să însemne o Providenţă pentru cine se va învrednici a trece cu bine prin cumpăna ei. Urcare la preţul grînelor; urcare la preţul vitelor. Cîţiva ani de proslăvire, dacă-şi salvează acum pămîntul, recoltele, inventarul, turmele, stînd neadormită strajă la ele.

Voicu Cojan înainta în trap spre zarea mişcătoarelor neguri, cufundat în socotelile sale, uitînd pentru o clipă îngrijorările care-l posomorau de-o săptămînă.

Încă un an şi achită ultima rată din piata moşiei, încă cinci ani şi împlineşte alte două mii de pogoane, spre Dunăre, zestrea Marianei. Pe urmă va veni şi vremea odihnei, să-i asculte cîntările la clavir, cum îi cerea ea mai adineaori, oprindu-l de braţ să-l ţină pe loc cu amîndouă mînuşiţele. Poate că nu face el bine să le lase singure, într-o casă din mijlocul satului, împresurată de atîtea duşmănii... Mai ales o femeie atît de lipsită de curaj şi de energie, de vlaga vieţii, ca Ada! Cum ar fi vrut-o el din neamul Elenei Casimir, cu sîngele colcăind de neastîmpăr însoţindu-l în dreaptă tovărăşie la lupta pe care o duce singur!

Cu uimire, Voicu Cojan luă seamă că a doua oară într-un ceas, s-a gîndit la această Elenă Casimir, de care nu-l apropiase niciodată nimic ; ba chiar la întîlnirile lor de la Zapodia, îl tratase de sus, cu un zîmbet superior, de mare ducesă. Il socotea un fel de vechil boieresc. Se întorcea spre el să-i vorbească, numai cînd pomenea despre pămînt, cai, acarete, învoieli plugărești și cînd îl felicita pentru aceeași neșovăielnică asprime în raporturile cu troglodiții care scurmau pămîntul. Troglodiții care scurmau pămîntul. Troglodiți — le spunea ea ; și cînd spunea, făcea să șuiere în aer cravașa cu care-i trezea din somnolență, să se miște... Ce să întîmplă cu dînsul pe ziua de azi ? A făcut și face ce nu-i stă în fire. A suportat să-i zvîrlă în obraz cuvinte nesăbuite un plod, ca fata acelui Dobre Ignat, fără s-o înfășoare în șfichiul biciului. A lepădat un ban de argint în noroi. A făgăduit un avans din simbrie unui ajutor de argat. Acum se pomenește stăruind la amintirea Elenei Casimir.

Scuturîndu-se de asemenea mîzgă străină de dînsul și ridicînd pălăria pe frunte să-l bată în obraz pulberea rece de ploaie, Voicu Cojan a întețit trapul calului, cu urechea plăcut dezmierdată de sunetul ritmic, foios, voios, cunoscut, al pielii din șeaua care zumzuia sub el, în cadența copitelor.

Lanul cu arătura neagră sfîrșise. Se întindea la dreapta-i un capăt din porumbiștea de anul trecut, unde-a lăsat înadins nedijmuite tarlalele celor mai colțoși gospodari din sat. Privi la glugile de coceni putrezi și negri — recoltă pierdută ! — cu același simțămînt, cu care se uitase la banul de argint zvîrlit în țărîna drumului. Era și el păgubit — dar se cuvenea chiar cu acest scump preț, o învățătură pentru căpeteniile cutezărilor de un an încoace !... Flămînzi, și nu se dau biruiți !... Ce picioare slabe și deșirate, oribile la vedere, a arătat jigania cînd săr-i împrejmuirea, cu poalele cămeșoiului de cînepă fîlfîind ! Oribile ! — din a cui vină ? Dacă au ajuns numai pielea întinsă pe schelete — nu e fiindcă o merită ?

Acest hotoman de Dobre Ignat şi plodurile lui; acei hotomani de Marin şi Pandele Năbîrogu, cu plodurile lor. Tot dînşii urzesc ceva, pun la cale ceva, de s-a tras tot satul sub carapace şi nu mai-forfotesc haidăii ca pînă mai ieri. „Nu vă duceţi pă la pătule, boierule!... Zicea alde neica Pandele şi neica Marin, mare minune dă la Dumnezeu să vă mai întoarceţi!..."

Cu aceasta cred că-l înspăimîntă pe el? Aşa îl cunosc? Poftească să încerce!...

Totuşi, dincolo de măcinişul unor asemenea gînduri şi îndîrjiri din el, ochii lui Voicu Cojan sfredeleau orizontul cu strunită atenţie, cercînd să pătrundă prin perdeaua fumurie a ploii, pînă la colnicul magaziilor cu grîne.

Numai bura monotonă şi cîmpul pustiu: numai cîteva tufe de porumbrele şi de salcîmi, cu crengile negre, încă fără muguri.

Coborînd însă privirea despre depărtări la vadul drumului, descoperi urme de paşi, multe urme de paşi care-au clefăit în noroiul vîscos şi nu s-au nivelat de ploaie. Urme proaspete, ivite deodată, la o cotitură. Da! Au tăiat-o de-a dreptul, prin lanul de grîu. Şi au strivit colţul, au culcat firele, au adîncit dîra, ca la trecerea unei turme de bivoli.

Mai întîi aceasta l-a întărîtat peste măsură, ca o nelegiuire fără iertare: tăblia lucie şi verde a lanului, scurmată, brăzdată în diagonală, pîngărită de urmele sutelor de paşi. Pe urmă, răsucit în şea, cu privirea îndărăt, încerca să-şi lămurească rostul dîrelor şi să citească în ele planul făptaşilor. Nu era greu de înţeles. S-au strecurat pe după perdeaua de salcîmi din spatele satului, au scăpat de ochii pîndarilor şi jandarmilor, s-au adunat în luncă şi de-acolo au purces în ceată, spre magazii, de-a curmezişul lanului. Aşadar, tot la magazii!

Sucindu-se la loc, în şea, cu sprîncenele încruntate şi cu buzele strînse, Voicu Cojan se pregătea să-mpungă armăsarul în galop, pentru a ajunge mai grabnic la faţa locului.

Calul însă începu să sforăie şi să dea semne de nelinişte. S-a plecat în şea, să-i netezească gîtul cu latul palmei, vorbindu-i cu blîndeţea prietenoasă pe care o rezerva numai animalelor:

— Ce, mă Izabel, săracule? Te molipsişi şi tu dă nălucile Ofeliilor dă la curte?... Cuminte, mă prostănacule, cuminte!...

Dar Izabel sforăia înainte pe nări şi scutura înainte din cap.

Atunci a ridicat el ochii şi atunci i-au răsărit în faţă, din tufani, cei doi: Marin şi Pandele Năbîrogu.

Voicu Cojan struni calul în zăbăluţă, rînjind deodată cu glasul schimbat şi stropşit, cum vorbea el întotdeauna cu oamenii.

— Aha! Cum văz, tot p-acilea fu dat să ne-ntîlnim, ca şi astă-toamnă? Care e povestea, vericilor?

Cei doi s-au apropiat din două laturi, fără să răspundă, cu chipurile întunecate şi cu mîinile încleştate pe bîtele de corn.

— Vă pierdurăţi glasul, mă pîrlacilor? Auzii că în sat vă arătaţi viteji nevoie mare!... continuă a rînji a batjocoră Voicu Cojan, mînuind frîul şi silindu-se să nu-i slăbească pe amîndoi din ochi.

Încă nu se dumirea ce vor fi pus în gînd. Dar nu-l încerca nici o teamă, sigur pe sine şi pe agerimea ochilor, pe cal, pe arma din buzunar.

Chiar îi plăcea întîlnirea, ca o destindere, după atîtea zile de încordare, care sfîrşeau seara în nimic. Le va mai sluji o lecţie, să meargă vestea în sat şi să pună zurbagiii pe gînduri.

A împins calul spre cei doi, căutînd să-i aducă pe-o singură latură.

— Hai, grăbiţi, că n-am vreme dă pierdut! Care vă e pofta?

În loc de răspuns, omul cel mai pirpiriu şi scund, ciupit de vărsat, Marin, s-a pitulat brusc la pămînt. A lepădat bîta şi zvîrlind junghierul din teaca de piele a tras cu tăiuşul două lovituri repezi sub încheieturile de la picioarele calului: hîrş! hîrş!

Şi în aceeaşi clipită, celălalt tovarăş, înalt şi ciolănos, Pandele Năbîrogu, a năpustit ghioaga în ţeasta călăreţului, între ochi.

Toate cu iuţeală de fulger, fără cuvinte, numai cu două icnete scurte.

Voicu Cojan a dus stînga la ochii orbiţi să smulgă vălul roşu care-i astupa văzul; a smuncit cu dreapta frîul să înalţe calul în două picioare şi să-i calce în copite. Dar valul de sînge nu se lăsa smuls, căci podidise înlăuntru, nu în afara ochilor; dar armăsarul săltat în două picioare s-a prăbuşit în genunchi, pe încheieturile cu tendoanele retezate, rostogolindu-se cu carnea tremurînd pe el.

Iar răcnetul călăreţului, de ameninţare, de mînie, de năpustire, s-a prefăcut într-un sărman gemăt borborosit, fără putere.

Glas dîrz căpătaseră acum cei doi, care au fost pînă atuncea muţi:

— Smulge-l de pe şea, mă frate Marinică, să-l judecăm!

— Ce judecată? Judecata s-o facă ăsta! rosti Marin trecînd limba junghierului pe nădragii largi de şiac. Din două lovituri, ţi l-am achitat, mormîntul maicii lui dă ciocoi!

Pandele Năbîrogu avea altă părere:

— Nu fuse vorba aşa! Lasă-mi-l mie, să ţi-l răfuiască taica, dintru-ntîi! D'ocamdată pune mîna, să-l ridicăm pă picere...

Amîndoi s-au muncit să-l dezrădăcineze din şea şi din scara prinsă sub cal. Izabel se zvîrcolea să se ridice pe genunchii cu încheieturile dezghiocate, nechezînd dureros şi slab, ca un sfîşietor vaier omenesc. Pandele i-a repezit cîteva lovituri de opincă în deşert; apoi a fost cu totul numai la judecata sa.

Îl înălţase pe Voicu Cojan cu căngile degetelor încleştate în pieptii hainei şi se căznea acum să-l proptească pe tălpi. Dar vinovatul chemat la marele judeţ, se clătina moale, ameţit de trosnetul măciucii în

frunte, orbit, cu gîtul bălăngănind şi cu pleoapele pe jumătate închise.

O dîră subţire de sînge se prelingea dintre sprîncenele îmbinate, alte două şuviţe roşii din nări.

Pandele Năbirogu i-a smuncit pălăria şi a zvîrlit-o în noroi, să-i vadă mai bine obrazul şi să-l răcorească mai deplin la inimă, înfăţişarea cea nouă, doborîtă, a vrăjmaşului din lupta lor pe viaţă şi pe moarte. Printre dinţi, i-a ţîşnit un scuipat în frunte.

— Bine-l pocnişi, mă neică, mă ! se minună Marin, dîndu-se mai aproape să-i cerceteze şi el osul strivit de ghioagă, sub sîngele spălat de cernerea ploii. Mă tem că n-o să ai pă cine judeca, frate Pandele !

— Aia s-o crezi tu ! bombăni celălalt. Punc-i crăcană !... Treci pă la spate şi ţine-l copăcel dă ceafă, să-ţi arate el neica judecată !

Marin s-a supus. Iar Pandele Năbirogu a ridicat biciul lui Voicu Cojan din ţărînă, s-a tras un pas îndărăt şi cu sfîrcurile de curea şuierînd în văzduh, a început să plesnească în obrazul năclăit de sînge şi ud de ploaie, croind cu sete, crîşcînd printre dinţi la fiecare lovitură :

— Aşa, pui dă lele !... Veni şi rîndul tău, maica ta dă ciocoi !... Asta fu pentru Niculina !... Şi asta pentru copilaşul dă leagăn, pă care-l lovişi tu fără milă astă-toamnă, oţule ! Usturä, ai ? Frige, ai ?... Unde-ţi pieri glasul ? Dă ce nu mai strigi şi nu mai înjuri, boier Voicule ?...

Loviturile curgeau, lăsînd vîrci pe obrazul care a fost proaspăt bărbierit, albăstriu şi era acum numai o mască de sînge, cu pleoapele întredeschise, cu buzele spumînd clăbuci roşii.

Nu se arăta nici un semn însă că Voicu Cojan simte ceva ; capul se clătina deşurubat pe piept — şi picioarele s-ar fi frînt poate de la genunchi ca ale lui Izabel, dacă de la spate, Marin nu l-ar fi sprijinit de ceafă, cu toată puterea.

Iar cînd se aşteptau amîndoi mai puţin, Marin a

simțit sub mînă cum trupul se încoardă adus la viață de durerea brăzdărilor de curea.

— Uite, mă! a apucat să zică.

Atît — și a rămas cu gura căscată.

Voicu Cojan se descleștase din minghineaua brațului care-l ținea atîrnat. S-a răsucit. A prins în pumn vîrful biciului, l-a smuls și apucîndu-l de codiriscă, a prins a croi el vîjîit în dreapta și-n stînga. Se sprijinise cu un picior înainte și reteza orb în văzduh, într-o beznă, căci perdeaua care-i astupa văzul nu căzuse.

Lovea în neștire, cu mîna stîngă dusă la frunte, la ochi, cercînd zadarnic să desprindă vălul roșu și negru, să-l smulgă, să iasă din noaptea în care se zvîrcolea.

A fost ceva atît de neașteptat și pe nici o măsură a înțelegerii omenești, încît acolo, în cîmpul pustiu, în bura fără istov, măruntă și sură, pe cei doi tovarăși i-a străbătut un fior rece de-a lungul spinării. Cuprinși de spaima superstițioasă că au înainte o întruchipare a Necuratului, își pierduseră puterea, glasul, rînjetul. Priveau cu ochii holbați și își auzeau dinții clănțănind.

Omul cu obrăzarul de sînge înainta pas cu pas; iar cei doi se trăgeau îndărăt, pas cu pas.

— Nu vede! strigă Pandele Năbîrogu într-o bucuroasă ușurare. Nu-nțelegi, mă, că nu vede?... Uite-l cum calcă! Uite-l cum trage-n gol?...

Strigătul a rupt vraja cea neagră care le luase puterea și mințile, încremenindu-le brațul.

— Aha, nu vede? se dumiri, Marin. Tot al nostru e, vedea-l-aș mai repede cu grădiniță pe piept, să mă spurc pă ea! Nu vede?... Al meu e, mă Pandelică!...

Spunînd, Marin s-a pitulat din nou, broască la pămînt. A tras junghierul din teaca de piele în așteptare, mușcîndu-și buza într-o încordare de pîndă. Și cînd celălalt, cînd orbul a fost aproape, învîrtind pe deasupra capetelor în neștire și în nevăzut, biciul cu plesnete în gol, omul de jos a zvîrlit în picioare,

împlîntîndu-i cuțitul în gîtlej pînă în plăsele, răsucind cu nesaț tăișul în gîlgîirea de sînge, rostogolindu-se în noroi o dată cu cel în sfîrșit răpus, surpîndu-se peste el, înverșunîndu-se cu alte împlîntări scurte, repezi, adînci, în piept, între coaste, în inimă, parcă se temea că are șapte vieți și parcă trebuia să le ucidă pe toate.

— Lasă-mă și pă mine! îl scutură Pandele Năbîrogu de umăr. Dă-te-n lături, să-mi moi și eu deștele în sîngele ciocoiului și să mă răcoresc la ficați, după spaima care ne-o trase, mormîntul lui de tîlhar!...

Tîrziu, după ce amîndoi și-au șters sîngele de pe mîini, purtînd palmele pe-o parte și pe alta în pînza grîului tînăr, verde și ud din capătul lanului, Pandele Năbîrogu rosti:

— Acum, frate Marine, stînga-mprejur la conac. Că nu-mi isprăvii judecățile! La aia o chem martoră și pă Niculina! O să fie judecată cu cîntec...

Marin se uită cu îndoială spre locul magaziilor ascunse în negura ploii.

— Dă aia ți-e ție grijă? îi ghici îndoiala, Pandele. Fii pă pace!... Nu stătură nici ăilalți cu mînele-n sîn. Cînd or isprăvi, ne-ajung și dînșii din urmă... Că dă-nceput, îmi pare c-au început!...

Intr-adevăr, în zarea vînătă, prin perdeaua de bură, se ridica acum un stîlp negru de fum și o limbă de flacără, lungă, gălbie, sinistră, linchea spasmodic norii turburi.

— Ei? Mai ai ceva dă zis?

— Nu! mărturisi scurt Marin, împingîndu-și mai adînc junghierul în teacă. Să mergem!

— Dă-mi sticla să cinstim, că merită! Mi se uscă gîtul.

— Și mie, Pandele!... Fie, c-avurăm dă furcă cu oțul!

Au cinstit amîndoi, golind pînă la fund garafa de spirt, au aruncat-o în grîu și au plecat fără să privească îndărăt, la leșul despoiat din tină.

Căci l-au despoiat amîndoi.

Pandele îşi îmbrăcase el haina scurtă de piele, îşi pusese el pe braţ biciul de curea împletită. Marin işi încălţase el cizmele de călărie, şi la briu adăogise pistolul negru şi lat, la junghierul din teacă.

De-a curmezişul drumului, stăpînul Tirnaucei a rămas în urmă cu faţa·în sus, cu braţele cruce, în ploaia de primăvară măruntă, monotonă, mănoasă; lungit într-o baltă de sînge pe care o dilua apa, pe care o sugea cu încetul pămîntul.

Pămîntul acela de care nu se mai sătura.

Un stol de corbi a trecut croncănind în fuioarele sure ale ploii. A făcut roată peste lan şi s-a oprit să aştepte. Mai întîi din ochi încep corbii să ciugulească leşurile. Dar încă nu-i timpul. Ceva încă mai mişcă.

La cîţiva paşi, Izabel încerca din cînd în cînd să se ridice pe montul genunchilor. Se zvîrcolea. Cădea îndărăt. Necheza cu scîncet jalnic, slab, tremurat, omenesc, în singurătăţile ude. Înălţa iarăşi capul scuturat de fiori, botul cu spumă de sînge în nări. Şi după un spasm, întorcînd gîtul, se uita cu ochi mari şi dureroşi, umezi, care începeau a se împîcli; se uita prin nouraşul alb şi cald de aburi, la stăpînul neclintit, fără să priceapă de ce nu-i răspunde la tot mai stinsa-i, mai stinsa chemare de ajutor.

Din grîul verde, corbii negri strîngeau cercul înaintînd cu lugubrele lor croncăniri.

3

— Maman, un lucru nu pricep eu... M-asculţi?

— Te-ascult... Ce nu pricepi tu, gîză mică?

Mariana a întrerupt joaca de pe covor şi a ridicat ochii albaştri. În rochiţa de lînă albă şi creaţă, cum se zbenguia în jurul construcţiilor sale din mijlocul casei, părea mai degrabă o albă mieluţă, decît o gîză mică. A ridicat ochii şi întreabă:

— Dar îmi răspunzi adevăhrul cel adevăhrat! Phromiţi?

— Promit!... făgădui Ada, întrerupînd şi ea lectura şi lăsînd cartea pe genunchi, cu un zîmbet melancolic, fiindcă volumul o dusese departe, în arhipelagurile Pacificului.

— Ai phromis, bagă de seamă!... Atunci, spune-mi... Spune-mi, de cînd te-ai făcut tu o pîhrîtoare, maman?

— Şi tu de cînd îţi permiţi să vorbeşti aşa cu mama ta? Cum poate să fie mama ta, o pîrîtoare?

— Asta mă mihr şi eu!...

— Atunci miră-te şi caută-ţi de joacă! Rămîi cu mirarea! se prefăcu a se supăra foc Ada, luînd cartea de pe genunchi şi pregătindu-se să-şi urmeze lectura. Însă Mariana nu se lăsă amăgită de asemenea severitate în care nu credea. Rosti îmbufnată, ameninţînd-o cu degetul înălţat:

— Bine, bine, maman! Aşa am să mă port şi eu cu tine cînd am să fiu mahre! în loc să răspund la întrebările cahre nu-mi convin, am să mă prefac supăhrată. Supăhrată număhru unu, nu ca tine! Ca buniţa de la Zapodia: Scuhrt!

— Şi care e mă rog, întrebarea care nu-mi convine?

— Lasă, că ştii tu phrea bine!... După ce că eşti o pîhrîtoare şi trădezi sechretele mele, te mai faci că nu înţelegi.

— Mă fac? Poate cu adevărat că n-am înţeles.

— Maman! Nu încerca să mă tragi tu pe sfoară, că nu-s dinthr-acelea! Sînt nepoata buniţei de la Zapodia şi vehrişoară dhreaptă cu Smănduţa de la Căliman... Aşa că vezi, nu-s uşohr de phrostit!... Mă rhog: cine i-a spus tatei întîmplahrea de la iaz, de la Zapodia, cînd am naufhragiat eu cu Pufuleţ şi cu Ţuhrlui? Mai zi că nu ştii! Ai phromis că păstrezi sechretul şi m-ai thrădat!

— Aceasta era, Mariana? Dar e o poveste veche...

— Veche? Ce fel de veche?... Şi chiar dacă-i veche, vohrba-i că m-ai thrădat?

Ada zîmbi nostalgic amintirilor sale de vara trecută :

— Nu se chiamă trădare, Mariano! Am povestit lui tati acum cîteva zile, o întîmplare de anul trecut. A făcut şi el haz...

— Va să zică, întîmplările vechi, de anul trecut, nu mai sînt sechrete? trase concluzia logică şi perfidă, Mariana. Bine că ştiu!...Am să povestesc şi eu lui tati, aşa întîmplăhri vechi de anul trecut... Să văd dacă ahre să facă tot aşa, haz...

— Ce vrei să spui cu asta? întrebă Ada micşorînd privirea printre gene şi cercînd a ghici ce se petrece în capul copilei.

— Nu vhreau să spun nimic, maman! Aî tu dhreptate să mă crezi o phroastă... N-ai cu cine vohrbi. Mai bine mă joc!

Mariana s-a prefăcut concentrată numai la joaca sa de pe covor. O Zapodie în miniatură, foarte aproximativ reconstituită din căsuţe, stîni, pomi, cai, vaci, ciini şi oameni, de lemn văpsit şi de carton, care în închipuirea sa căpătaseră asemănarea şi numele celor de acolo. Curios e că de astă dată, Mariana îşi întovărăşea joaca şi de comentarii verbale, imitînd gesticulaţia şi parodiile actoriceşti ale unchiului Manole, ale Smăndiţei, însă cu mai puţin inofensive intenţii :

Asta-i Colţun. Colţun cel băthrîn

— Bau! Bau! lathră Colţun.

De ce lathră?... Fiindcă pe poahrtă intră Tantelen călare. Throp-throp!...

— Bonjuhr, jivalanie! spune Tantelen.

— Bonjuhr, Tantelen! Săhrut mîna, Tantelen!...

— Dar oncle Yann, unde-i Mahriano?

— In ghrădină, Tantelen. Se plimbă cu maman.

— A! Se plimbă cu maman? *Tiens! Tiens!*...

— Da, [redacted]len. Thrăbuie să fie sub păhrul mahre, pe banca [redacted]elor. Dacă banca nu-i ocupată de Adhrian [redacted]hrinel!...

— Hm! Hm! se miahră Tantelen şi thrage cu cravaşa pleasc-pleasc peste cizmele de lac. Hm! Hm!

— Tantelen ! De ce faci mata hm ? hm ?...
— Am făcut eu hm ? Ţi s-a părut, Mariano !
— Tantelen ! Mă duc eu să-i chem.
— Nu, nu ! Te rhog... Lasă că le fac eu suhrpriza asta plăcută, dacă-s cu adevărat pe banca suspinelor...
Boc ! Boc ! bastonul bunicei. Boc-Boc ! Acum să ne ţinem bine !...
Boc-boc !
— Ce-nseamnă asta, Eleno ? Ce othravă piculhri tu în inima şi în capul copilei acesteia ?
— Eu ?
— Dahr eu ? Sculhrt ! Cu mine nu mehrge ! Nu te mai phreface !... Chrezi că toate mamele sînt numai de fasonul tău ? Aicea-i Zapodia, nu Vlădiţa ! Văd că începi să cam uiţi !... Iahr tu, Mahriano, ce stai ş-asculţi la cele ce vohrbesc oameni mahri ? Pleacă la joaca ta ! Scuhrt ! Ştehrgeţi nasul şi dispahri din ochii mei !... Acuma, fiindcă am hrămas singure, ia să-mi spui tu dhragă Eleno ! Se poate... ?

Cartea Adei a lunecat de pe genunchi. Nu s-a plecat s-o ridice. Ascultă şi priveşte palidă la joaca perfidă a fetiţei. Cîte văd, cîte aud şi cred a pricepe copiii aceştia, pe care îi consideri numai nişte inocente creaturi ! Şi cum păstrează întipărite în memorie, vorbe, scene, şi gesturi, pe care să le răstălmăcească mai tîrziu !
Cu glasul străbătut de-un tremur, a întrebat :
— Mariana ?
— Poftim, maman !
— Ce joacă e aceasta ?
— O joacă de-a mea, maman ! răspunde Mariana cu aceeaşi vicleană nevinovăţie. Mă joc de-a Zapodia!...
— Aceasta ai auzit şi-ai văzut tu [illegible]apodia noastră ? Te poftesc s-o curmi cu aseme[illegible]ă de copil prost şi rău crescut !... Rău crescut şi rău !...
— De ce, maman ? Nu fac nimica hrău. Doahră nu-i tati aici, ca să m-audă !

— Ce-ai spus?

— Doahră nu-i tati aici ca s-audă!... Atuncea, da, maman!... Înțeleg să te supehri că povestesc și eu întîmplăhri vechi, de anul trecut, și că nu păstrez sechretul...

— Mariano! Lasă toate jucăriile și vino aici, lîngă mine.

— Iaca vin, dacă zici tu! s-a supus Mariana, ridicîndu-se de jos, tipărindu-și poalele rochiței și venind cu bărbia în piept, ca un mieluț alb care se pregătește să împungă.

Ada i-a trecut mîna prin cîrlionții părului auriu și i-a înălțat fruntea rotundă, ca să-i privească în ochi:

— Acum stai lîngă mine și explică-mi ce înseamnă toate prostiile acestea, Mariano?... Ce întîmplări și secrete de anul trecut?

— Dahr nu-s sechrete, maman?... Atunci de ce m-a alungat bunița și s-a sthropșit la mine: Scuhrt!

Gesticulînd mărunt, cu mînușițele agile și trandafirii, Mariana se înverșuna să-și continue apărarea sa, cu teribila cruzime a copiilor cînd vor să triumfe neapărat asupra celor mari. A simțit însă înfășurînd-o privirea atît de întristată și de dureroasă, încît deodată a prins mîna Adei, a sărutat-o mult, repede și fierbinte; a cufundat fruntea rotundă în poalele rochiei de catifea neagră și a izbucnit în plîns, îngînînd înăbușit în cutele moi:

— Iahrtă-mă, maman!... Iahrtă-mă!... Sînt o fetiță hrea și uhrîcioasă!... Așa m-am făcut eu numai din phricina Tîhrnaucei acesteia mizehrabile!.. Hai să plecăm la Zapodia... maman!... Acolo, amîndouă sîntem altfel, maman! Maman, m-ai iehrtat?...

Plînsul a mers crescînd și cuvintele s-au înecat în sughițuri. Din nou au rămas amîndouă strînse una în alta, în fotoliul lor de lîngă pian, ca într-o gravură tragică de naufragiu.

Ada îi ridică fruntea dintre genunchi și o dezmierdă ștergîndu-i lacrimile cu batista mică de dantelă:

— Ce mai însemnează şi aceasta, Mariano dragă ?... Hai, fii cuminte! Încetează!...
— Dahr m-ai iertat?
— Te-am iertat...
— De tot? De tot?
— De tot.
— Şi n-ai să-mi aduci aminte niciodată că am fost o fetiţă hrea şi infectă?
— N-am să-ţi aduc aminte niciodată că ai fost o fetiţă rea şi infectă.
— Nici cînd am să fiu mahre?
— Nici.
Mariana s-a căţărat pe genunchii ei şi i-a înconjurat braţul după gît, cuprinzîndu-o şi sărutînd-o sonor pe obraji:
— Ce bună eşti tu, maman!... Nu mehrit eu să fiu fata ta... Cîteodată pahrcă-s numai fata lui tati!
— Mariana!
— Tot eu sînt, maman! surîse Mariana printre lacrimi, depărtîndu-se puţin pe spate şi ţinînd între amîndouă palmele mici, obrazul Adei. Tot eu sînt, maman, eu fata ta! Nu mă hrecunoşti?
— Te recunosc. Tocmai!... Abia ai promis că ai să fii cuminte şi ai început din nou cu prostiile tale!... Cum poţi vorbi aşa? *Cîteodată parcă eşti numai fata lui tati!* Eşti tot atît a lui tati cît eşti şi a mea.
— Vhreau să fiu mai mult a ta! Să fiu bună şi miloasă ca tine... Nu ca tati, cahre...
Ada i-a astupat gura cu mîna:
— Văd că altfel n-o scot la capăt cu tine, Mariano! Te rog încetează o dată pentru totdeauna... Gîndeşte că tata e aşa cum este, sever şi... sever şi cum să spun?... şi...
— Şi hrăstit! izbuti Mariana să desfacă mîna de pe buzele ei şi să-şi elibereze glasul. Spune tu că nu-i hrăstit?
— Mariana, nu mă face să-mi pierd din nou răbdarea! Lasă-mă să sfîrşesc... De ce nu te gîndeşti că dacă tata este aşa cum e nevoit uneori să se poarte,

aceasta se întîmplă numai fiindcă are atîtea griji și supărări?... Fiindcă e silit acum să umble prin ploaie și prin vînturi ca să ne apere tot ce se vede aici... Acestea nu se apără cu cîntec și cu veselire, cu ceea ce ți se pare ție că e bunătatea și mila mea... Mie îmi e ușor să fiu bună și miloasă, aici, din fotoliul nostru unde nu ne supără nimeni!.. Aceasta aș vrea eu să-ți intre pentru totdeauna în cap, ca să nu te mai aud vorbind despre tata, cum îți permiți de atîtea ori!... Ne-am înțeles?

— Mnda.. cedă Mariana, cu jumătate de glas.

Îndată însă întrebă:

— Dahr la Zapodia noastră, de ce bunelul n-ahre nevoie să umble pe cîmp cu revolverul și cu biciul?

— Iar începi, Mariana? Atît a ținut promisiunea ta?... Se vede că te-ai hotărît să-mi amărăști toată ziua de azi!...

Mariana privi în jos, copleșită de sinceră căință. A murmurat:

— Maman! știi ce?

— Spune ca să știu...

— Mă duc la pian ca să cînt. Cînd cînt, nu mai vohrbesc phrostii... Ai tu dhreptate! Astăzi se sghihuie un dhrac în mine! — cum ne spune bunița de la Zapodia cînd își face jivalania de cap... Am să hrepet tot ce-am cîntat ieri și cînd ahre să vină tati acasă, am să-i cînt, ca să uite de supăhrările și de grijile lui... Lasă că știu eu cum să-l iau, ca să m-asculte!... Nu mă pothrivesc la tot ce zicea înainte de plecahre; că s-aștept pînă ce-a veni vhremea cîntăhrilor și pentru el!... Așa, tot cu așteptatul și cu amînatul, vhremea aceea n-ahre să mai vină niciodată!... Acuma te-am săhrutat și mă duc... Tu stai frumos aci și citește... Ai tu nohroc de mine, maman, că altfel ai muhri de plictiseală. Nu e așa?

— Cam așa e, gîză mică! încuviință Ada sărutînd-o și lăsînd-o să-i lunece de pe genunchi.

Mariana a răsucit taburetul să-l înalțe pe măsura sa și s-a instalat la pian. Ada a deschis cartea.

Dar ascultînd picurul cristalin al notelor, n-a întors foaia. Literele îi fugeau de sub ochi. În semiobscuritatea sfîrşitului de zi, turbure şi noros, gîndurile se învălmăşeau tot atît de turburi şi noroase. Gînduri, întrebări, amintiri, mustrări. Încă o dată se simţea vinovată faţă de omul pe care îl ştia acum, cutreierînd cîmpurile în ploaie şi în vînturi; faţă de copila lor; faţă de casa aceasta în care n-a ştiut să aducă nici o căldură, ca în casa unchiului Damian de la Dărmăneşti. Nu era o vină mare şi precisă. O sumă de mici dezertări, de absenţe, de delăsări.. Era aci, dar numai cu trupul, niciodată cu întreaga-i fiinţă... Chiar cartea deschisă de pe genunchi, o alesese din raft, fiindcă o ducea cu închipuirea departe, în mările tropicelor şi ecuatorului, pe unde a cutreierat căpitanul Yann de Kergolay. Chiar brăţara grea de fildeş, adusă de Yann din Congo, şcolăriţei de pension cu fustă albastră, cu centură de lac negru, cu şemizetă albă şi cu guler răsfrînt; chiar brăţara aceasta, de ce-a scos-o ea din sertar şi-a pus-o astăzi pe mînă?... Nu fiindcă e de la Yann şi fiindcă s-ar fi gîndit îndeosebi la dînsul, deşi îi stăruie şi acum amintirea privirii care de atîtea ori părea că înţelege şi simte atîtea! Nu pentru aceasta; femeile din neamul Cumpătă, n-au cunoscut niciodată asemenea abateri de la drumul cel drept, nici măcar cu gîndul. Dar a făcut-o fiindcă brăţara de fildeş o purta magic, peste timp, la anii de-atunci, cînd cele două eleve de pension, ea şi Anne-Marie, coborau din vaporaşul acostat lîngă ponton, pe Sena, la umbră umedă de sălcii şi plopi. Tot aşa cum o carte o ducea peste spaţii în altă lume, sub alte constelaţii, oriunde, departe de existenţa mocnită şi rece, ostilă, de aici.

Mereu se refugiază în cărţi, în amintiri, în plăsmuiri. E la Zapodia, la Paris, în universul factice al cărţilor, în mirajul evocat de clapele clavirului, cînd ceasuri întregi schimbă partitură după partitură. Oriunde, în afară de aici... Şi în sufletul copilei germi-

nează şi dă colţi o luare-aminte care se va prelucra perfid şi nedrept, cu timpul.

„Va să zică, întîmplările vechi, de anul trecut, nu mai sînt sechrete ?!... Ințeleg să te supehri dacă nu păstrez sechretul!... Dahr oncle Yann unde-i, Mariano ?... In grădină, Tantelen. Se plimbă cu maman!... A ! Se plimbă cu maman ? Tiens ! Tiens !... Cite nu mai înregistrează ochii şi urechile unei copile, în aparenta sa candoare, pentru a alimenta substanţa viitoarelor verdicte ? Aceasta nu mai poate dura. De astă-toamnă, de cînd s-a întors de la Zapodia, mereu se hotărăşte ea să se smulgă din lîncedele efluvii care o toropesc. Şi mereu amînă explicaţia cu Voicu, pentru ca totul să devină simplu, calm, purificat... O toamnă mucedă a trecut peste aceste hotărîri. Apoi o iarnă nesfîrşită şi viforoasă, cînd se aflau tustrei baricadaţi de troiene, aici, adunaţi la gura sobei şi totuşi atît de departe, despărţiţi în două caste: Voicu de-o parte, cufundat în gîndurile lui şi preocupările lui; ea şi Mariana de altă parte, cufundate în amintirile, în nostalgiile lor... Zapodia, mereu Zapodia ! „Zapodia voastră ! Ai voştri, dă la Zapodia voastră !... Ai voştri nu ai mei ! Căci cu inima la dînşii sînteţi, nu aci !..." A spus şi a plecat... Iar acum, în ploaia şi vîntul de-amurg, el străbate drumurile glodoase, cu ochii scormonind desigur orizontul, ca să apere un bun de care el nici nu prea are răgaz a se bucura... Poate că va fi avînd dreptul şi la altă viaţă. La altă înţelegere a vieţii, la care să-l aducă ea, treptat... Ar fi destul o tresărire de energie, ca să spargă peretele sticlos dintre dînşii. Altfel veşnic n-o să scape de gustul cenuşii din gură, fad şi intolerabil. Altfel, veşnic au să se simtă şi ea, şi Mariana, străine aici, în exil aici. Atmosfera apăsătoare de exil ea a păstrat-o ; s-ar spune că ea a cultivat-o înadins, ca să aibă de ce suspina.

Suspinînd fără să-şi dea seama, Ada a ridicat încet de pe genunchi cartea vinovatelor reverii, a închis-o şi desprinzîndu-se de dînsa, a aşezat-o pe mesuţa de-alături. A scos din teanc altă carte, din cele găsite

aci, în etajera lui Voicu, printre almanahuri agricole, cataloage de maşini şi seminţerii, tratate de creşterea vitelor şi legi de învoieli. A deschis-o şi sufletul i s-a răcit deodată, căci ochii cîtăţiţi în peisagiile Pacificului, în oglinda rotundă a atolilor unde se răsfrîng cocotierii înalţi pe luciul lacurilor dinlăuntrul insulelor de mărgean ; ochii au fost deodată răniţi de peripeţii pe măsura locurilor şi oamenilor de aici. Cartea se deschisese — prin ce crudă voinţă a hazardului ? — Cartea se deschisese la acelaşi adaos din scrisoarea lui Vlad Vodă al Ţării Romîneşti şi herţeg de Făgăraş, care o cutremurase astă-toamnă : *„Catastif de cîte locuri şi cîţi oameni, bărbaţi şi femei, data aceasta au fost ucişi de dumnealui Vlad al Ţării-Romîneşti... Întîi în locurile ce se zic Oblucita şi Novoselo au fost ucişi 1350 ; şi în Dîrstor şi în Cartal 6840 ; aşişderea în Orşova au fost ucişi 343... Aşişderea în locurile de mai sus unde au fost vaduri, care au fost arse şi nimicite, oamenii, bărbaţi şi femei, şi tineri şi copiii cei mici şi tot locul acela a rămas nimicit. Iar cele de mai sus sînt numai numele morţilor ale căror capete şi semne au fost aduse dregătorilor noştri aşezaţi în toate părţile ; cei care altfel n-au fost arătaţi, ori au ars prin case, al acelora număr nu-l ştim, că au pierit foarte mulţi..."*

Încă o dată, ca şi atunci, astă-toamnă, Ada a simţit cum îi tremură mîinile subţiri şi lungi, diafane, pe fila înfricoşatului catastif. I s-a părut că afară, în amurgul vînăt, la geamuri, sub streaşină, cutreieră duhurile descăpăţînaţilor, oftează în crengi plînsul femeilor şi scîncetul pruncilor spintecaţi din faşă, zgîrîie în uşă morţii fără mormînt, cu degetele uscate, de os.

Şi încă o dată, ca atunci, astă-toamnă şi ca de mai multe ori apoi în chinurile visurilor ; încă o dată, ca atunci, pentru a da fiinţă acestor arătări de vis rău, s-a înălţat în pervazul ferestrei o umbră.

O umbră imensă, spectrală, pe care prea bine o cunoştea.

4

Doamne! Cît de bine o cunoştea, umbra aceasta, din seara de atunci şi din visurile de spaimă cîte-au urmat!

Cunoştea profilul proiectat enorm, acelaşi de-atunci, cu nasul încovoiat în plisc de pasăre şi cu vîrful mustăţii pleoştit. Cunoştea din seara de-atunci şi din visurile cîte-au urmat, hîrşcîitul acesta aspru al mîinei care pipăie cercevelele ferestrei, le-ncearcă, le zgîlţiie...

Umbra s-a mişcat, a stat, a crescut; creşte să astupe drojdia luminei turburi din casă... Are să se depărteze. Ca atunci, ca atunci şi ca în toate visurile oribile cîte-au urmat, are să se depărteze acuşi... O ştie aceasta... Are să audă podeaua cerdacului scîrţîind sub pasul de opincă, apăsat. Pe urmă, pasul pe scări, coborînd...

Ca atunci, încă o dată, e numai o spaimă care va trece.

Ada îşi apăsa zvîcnirile inimii cu mîna albă, sidefie, dezvelită pînă la cot din mîneca largă; îşi apăsa cu palma zvîcnirile inimii peste rochia neagră de catifea, aşteptînd. Cu ochii lărgiţi la umbra gigantă, sinistră, din geam, era stăpînită de-o singură grijă: Să nu se clintească. Să-şi înăbuşe strigătul, pentru ca Mariana să nu întoarcă şi ea ochii cumva de la pian, să nu prindă şi ea de veste, s-o gîtuie şi pe ea spaima zadarnică, nălucită, ca atunci cînd a purtat-o pe braţe, cu capul clătinîndu-se moale, atîrnînd, ca un cap de moartă. Numai aceasta să nu se mai întîmple încă o dată!...

Cu spatele întors la geam şi la Ada, copila îşi purta degetele mici pe clape, fără să bănuiască, fără să presimtă. Arpegiile picurate lin, cristalin, într-o lume unde nu se poate întîmpla nimic rău: O aubadă. O dimineaţă de la Zapodia. Un răsărit trandafiriu de soare, la Zapodia, cu toate trilurile păsărilor din sălciile şi plopii de pe ţărmul iazului. Trilul argintiu şi

fcşnetul adierilor în trestii, acestea învie, trăiesc, se îngînă, în picurul notelor, lin, cristalin.

Umbra un timp nemişcată, s-a desprins din fereastră, după ce-a cercetat îndelung înlăuntru.

„Du-te! — imploră Ada în gînd. Fă, Doamne, să pleece mai repede! Ai milă de spaimele acestei copile, plăpînde şi nevinovate! Cît nu întoarce ochii şi cît nu prinde de veste..."

Omul de-afară n-a plecat însă.

Nu-l mai poate alunga nici o rugă, nici o vrajă; nici puterile Cerului, nici ale Infernului.

A strigat, detunat:

— Acilea sînt, mă neică! Zor pă uşi!

Şi cu tropote au năprăznuit alţi paşi zguduiţi în cerdac. Şi cu izbituri de năruire s-au năpustit topoarele asupra uşii de afară, mai întîi asupra uşii de-afară. Şi cu alte izbituri de năruire topoarele s-au năpustit în a doua uşă.

— Maman!... Te hrog... Ma-man... Maamaan...

Nu era nevoie de chemarea glasului sfîrşit. Ada sărise din fotoliu, o ridicase, cuprinzînd-o în braţe, din nou cu capul moale, atîrnînd ca un cap de moartă.

O strîngea la piept şi căuta cu ochii la uşa de-a doua, din care săreau acum ţăndările. Ferească Dumnezeu să-i apuce şi pe indigenii de aici, „amockul" indigenilor din Malaezia! Trebuie să aibă şi dînşii un amock al lor!... Aceste cuvinte i-au fulgerat absurd în cuget, le-a auzit rostite cu glasul lui Yann, aşa cum le-a spus el într-o seară, la Zapodia, astă-vară, cînd s-a întors dintr-un drum pe jos, de la Vlădiţa şi de la Stănişoara. I-au răsărit cuvintele într-o clipă, absurd, în cuget, şi într-o clipă s-au dus, lăsîndu-i numai înfiorarea unui monstruos sacrilegiu, înfiorarea unei culpabile provocări a Destinului, fiindcă ţinînd copila în braţe, copila ei şi-a lui Voicu, îşi gîndise spaima, o trăia, cu vorbele lui Yann.

Iar deodată, într-o răsucitură pe pivotul clătinat al minţii, deodată toate au luat altă înfăţişare, încă mai stranie, dar mai consolatoare.

Nu e adevărat !... Nu poate să fie adevărat. Acestea se petrec în vis. Un vis de spaimă ca atîtea altele, cîte au urmat şi o tortureazǎ din seara de-atunci, de astă-toamnă. Numai că în celelalte visuri, toate sfîrşeau într-un singur fel. Se arăta umbra gigantă, sinistră, în fereastră. Se apleca, privea, se întorcea, se depărta... Acum visul continuă !... Are un adaos... Continuă, dar toate sînt numai sadice chinuiri de vis... Acuşi au să se risipească ! Şi trosnetul topoarelor în uşa care sare în ţăndări, şi glasurile de-afară, şi ea, aici, în mijlocul camerei ţintuită locului, încremenită, paralizată cu Mariana în braţe ; acestea toate numai prin vis se petrec. Prin vis, cînd vrei să te mişti şi cînd picioarele nu se supun. Cînd se cască o spaimă şi n-o poţi striga. Cînd te zvîrcoleşti în afundul somnului greu ca o apă adîncă şi neagră, chinuindu-te să ajungi la suprafaţa vieţii, la lumina vieţii... Tortura aceasta numai prin vis se întîmplă ! Acuşi are să se risipească... Dacă o aude Voicu gemînd prin somn, are s-o clatine uşor ca de atîtea ori şi cînd va deschide ochii, toate au să dispară. Toate şi toţi au să dispară !... Şi oamenii aceştia necunoscuţi şi negri, care-au năvălit prin uşa sfărîmată, cu duhoarea lor de sudoare, de şiac plouat, de tutun, de rachiu. Şi rînjetele lor. Şi glasurile lor răguşite, spăimîntătoare. Şi topoarele, şi securile, care lucesc cu fulgere albe-albăstrii în umbra odăii. Şi ochii care-o privesc cu bulbii holbaţi, aproape, insuportabil de aproape ! Şi mîna aceasta ciolănoasă, scorţoasă, păroasă care-a apucat-o dureros de braţ şi o scutură. Acestea numai în chinurile visurilor rele se petrec !

De aceea, fiindcă se zvîrcoleşte în prada unui vis rău, i-a rămas ei strigătul sugrumat ; de aceea stă ea cu roua rece a sudorii pe tîmple, în neputinţă să înainteze un pas. Acestea numai în absurdul monstruos şi atroce al visurilor rele, se întîmplă. Însă de ce, Doamne, de ce nu se mai trezeşte o dată ? De ce nu se îndură visul să sfîrşească şi s-o elibereze de acest supliciu ?

Visul nu se îndură. Nu-i încă timpul să sfîrşească. Pesemne că mai merită încă un adaos de ispăşire pentru toate gîndurile turburi din ea! Iar glasul, glasul înfricoşător, din visul cel rău, rosteşte înăbuşit ca din adîncul pămîntului, din adîncul apei negre şi grele a somnului:

— Îţi veni rîndul, putoare! Lasă-ţi odrasla din braţe!... Ia-o Niculino şi leapădă-o jos, pînă i-o veni rîndul şi ei...

Arătările din vis îi desprind trupul copilei din braţele neputincioase, inerte... I-o iau pe Mariana. De ce i-o iau?... Vrea să strige, dar vocea nu se supune. Acuşi are să se deştepte şi toate au să se risipească.

Ochii căutau în delir la chipurile negre şi colţuroase, ghimpoase, care se împing pînă în răsuflarea ei, năbuşind-o; la femeia cu obrazul ascuţit şi cu tulpanul negru, care i-a smuls pe Mariana din braţe şi a zvîrlit-o pe fotoliul de lîngă pian... Mai încet, umblaţi mai încet cu dînsa, că o doare!... E atît de plăpîndă!... Nu vedeţi cum îi atîrnă căpşorul pe marginea braţului de fotoliu? Lăsaţi s-o ridic, eu, încet, incetinel, cătinel... Nu-i voie?... Ştiu. Prin vis toate se petrec altfel decît în viaţă... Mai urît şi mai rău decît în viaţă... Nu-mi vîrî unghiile în carne, că mă doare!... De ce rîzi?... Ce vrei de la mine? De ce rîzi, cu gura aceasta urîtă şi neagră, care miroase a spirt şi din care-ţi lipseşte un dinte în faţă? Spui că tu eşti Pandele? Ştiu!... Omul pe care l-a lovit astă-toamnă Voicu peste obraz cu biciul! Dar n-am ştiut că tot după loviturile lui îţi lipseşte dintele din faţă... Aceasta acum o aflu... Tu eşti Pandele Năbîrogu şi porţi o haină de piele care seamănă cu haina lui Voicu... E chiar haina lui? Se poate... In visuri toate sînt cu putinţă... Cum spui? Voicu e acum acolo, în cîmp, întins la pămînt, mort?... Vrei să mă sperii, dar ştiu că toate acestea se petrec numai în vis. Acuşi Voicu are să întindă mîna peste marginea patului şi are să mă clatine uşor, cum îl dezmiardă el pe Izabel: are să mă trezească şi voi aveţi să vă risipiţi... cum m-a mai trezit

el din visurile mele rele de atîtea ori și cum atuncea de îndată v-ați risipit. Tu ești Pandele și aceasta e Niculina! A lovit-o și pe ea?... Da, știu!... Oamenii violenți nu-și dau seamă cîteodată ce fac, dar totuși cîteodată regretă. Spui că Voicu nu-i dintre aceia?... Am să-l schimb, aveți să vedeți; eu am să-l schimb și are să fie altul... Așa cum l-am vrut eu să fie... De ce mă priviți atît de aproape și de fioros, parcă aveți vîrfuri de cuie în privire? Mă dor ochii... Nu vă mai uitați așa! Și ce vreți de la mine?... De ce nu vă risipiți? Doamne, ajunge! Fă să sfîrșească visul acesta mai atroce decît toate!... Voicule, dragul meu Voicu, de ce nu mă clatini ușor să mă deștepți tu și acum din visul acesta absurd și să dispară toți?... Mariana, gîză mică, așteaptă puțin... Așteaptă puțin, să audă tati gemătul meu prin somn și să mă trezească... Încă puțin și au să sfîrșească toate, ți-o spune maman, gîză mică!... Ce vreți de la mine? Să cînt? Cum să cînt?... Să cînt cîntecul pe care-l cîntam eu atunci, astă-toamnă? De bucurie, spuneți voi, de plăcere spuneți voi, fiindcă Voicu te lovea pe dumneata cu biciul peste obraz? pe femeia aceasta, pe Niculina? pe copilul din brațele ei?... Unde e copilașul de-atunci? A murit?... Mort? Ce trist să moară un copil, înainte de a cunoaște tot ce e bun și divin în viață! A cunoscut numai răul?... Partea lui a fost numai răul și suferința? De ce spuneți așa? Copiii care mor se ridică la cer și se prefac în îngeri... Cum? Înger are să se prefacă și Mariana, copila mea?... Ce nebunii vă mai trec prin cap?... Și ce urît și crud e rîsul acesta, rînjetul acesta, al vostru! Sfîrșiți odată! Ce vreți de la mine?... Ca s-o scap, trebuie să cînt? Numai dacă vă cînt, îi lăsați viața?... Dar înțelegeți odată că n-am cîntat atunci de veselie și de plăcere!... Ce fiară omenească vă închipuiți că sînt eu?... Cîntam înadins, atunci astă-toamnă; am început înadins să cînt, tocmai ca să n-audă copila mea, Mariana mea, să n-audă strigătele de afară și gemetele și plînsul; să nu se uite pe fereastră și să nu vadă asemenea

scenă monstruoasă... Voi, nu înțelegeți? Voi, arătărilor! Nu înțelegeți că eu am vrut s-o cresc altfel, să cunoască altceva din viață, luminos, armonios și cald, nu ceea ce este urît și rău și ghețos... N-ați înțeles? Nu credeți?... Dar ce oameni sînteți, cu ce fel de suflet, ce fel de arătări, din ce lume sînteți; pentru a vă închipui că o mamă poate chiui de bucurie, cînd vede altă mamă cu pruncul în brațe, lovită cu sfîrcul de bici?... Sînteți oameni de aici, arătări de aici, din scrisoarea lui Vlad Vodă al Țării Romînești și herțeg de Făgăraș, cu oribilul său catastif... La locurile ce se zic Oblucița și Novoselo au fost uciși 1350; și în Dîrstor și în Cartal 6840; așijderea oamenii, bărbați și femei, și tineri și copiii cei mici, împreună cu pruncii deopotrivă au fost uciși și tot locul acela a rămas nimicit... Din locul acela, sînteți voi, arătărilor! Să tac? Să nu mai aiurez?... Dar nu delirez! Nu eu delirez! Visul delirează... Orice vis rău e un delir. Iar acestea sînt toate chinuri și arătări din vis rău, pe care le-am meritat pentru gîndurile mele care nu semănau cu ale celorlalte surori ale mele... Acum, ajunge! Am ispășit. S-a isprăvit!... Cum? Nu s-a isprăvit?... Vreți să tac și să cînt la pian?... Bine. Prin vis toate sînt cu putință. Cele mai înfricoșate întîmplări sînt cu putință... Dar îmi dați copila înapoi, pe Mariana? Gîză mică, gîza mea mică!... Uitați-vă ce pete urîte și negre, de labe, au rămas pe rochița ei albă!... Uitați-vă cum îi atîrnă gîtul!... O doare... Cum? Cum să-i suciți gîtul ei mic și plăpînd, dacă nu cînt? Să-i retezați gîtul dacă nu cînt, ca pruncilor din catastiful de la Oblucița și Cartal? Nici în visurile cele rele, ca visul acesta, n-ar trebui Dumnezeu să îngăduie pentru o mamă asemenea monstruoasă tortură! Să tac și să cînt? Bine... Uitați-vă, mă așez la pian și-am să cînt... Numai de nu mi-aș aduce aminte mîine dimineață de visul acesta, ca să nu mă mai chinuiască încă o dată... Să rămînă asupra voastră!... Să-l luați cu voi, cînd aveți să vă risipiți în lumea voastră, a visurilor și negrelor arătări. Să cînt

ceea ce am cîntat eu atunci? Dar ce-am cîntat eu atunci?... Nu mă strînge cu căngile acestea de braț!... Mă doare... Nu mă prefac... Ce-am putut eu oare cînta atunci?... E așa de greu să-ți amintești ceva clar prin vis! Toate sînt turburi, monstruoase și toate sînt cu putință. Bine, acum știu. Mi-am amintit. Vă cînt și voi îmi dați copila, pe Mariana mea!... Vă cînt să sfîrșească odată visul acesta hidos și să vă risipiți. Marșul din Simfonia patetică a lui Ceaikovski, acesta l am cîntat eu atunci, ca să n-audă copila mea glasurile și gemetele de-afară. Acesta am să cînt și-acum, ca să vă risipiți arătărilor și să ne lăsați singure, să ne deșteptăm...

Ca în amurgirea de astă-toamnă, cu mișcările de-atunci, Ada s-a așezat pe scaunul rotund și a început a cînta arătărilor negre marșul din Simfonia patetică. Nu mai suna însă glasul rugător al Marianei, ca atunci:

— Maman! Maman, ce ai? Oprește, maman! Oprește, maman, că mi-e frică!

Nu mai suna glasul Marianei de-atunci, fiindcă nici viața cea de aievea, nici visurile, nu se repetă aidoma.

Degetele subțiri, diafane, zvîcneau pe clape în cadența tumultuoasă a marșului cîntat absurd, prin vis; fiindcă prin vis orice faptă absurdă e cu putință. Oricît de monstruoasă, oricît de nebunească. Numai prin vis!... Acuși are să-mi pună Voicu mîna pe braț, să mă trezească și voi să vă întoarceți în lumea voastră, arătărilor!... Degetele subțiri se zvîrcoleau pe clape: iar brațele albe făceau să fluture mînecile negre și largi, ca două zbuciumate, înnebunite aripi. Mai repede, mai repede, mai repede, să sfîrșească și să se risipească toate mai repede.

Toate sînt cu putință în vis, intolerabile și totuși posibile toate — noroc că există o deșteptare. Și că atunci, deodată toate se risipesc. Au să se risipească și acum.

Mai repede, mai repede, alergau degetele pe clape. Mai repede, mai repede, să se sfîrșească toate și să se

trezească din visul cel rău; s-o scuture Voicu de braț și să se trezească din visul cel rău.

Pandele Năbîrogu și Niculina, în picioare, de strajă la spatele Adei, ascultau din lumea lor de-aievea, încuviințînd amîndoi cu sprîncenele încruntate:

— Asta e!... Pă ăsta îl cîntași, curviștino, cînd ne lovea oțul pă obraz cu biciul și cînd plesni copilașul din fașă! Așa!... Cîntă înainte, că mult n-o să mai cînți...

În urma lor alți bărbați și alte femei din sat, cu ochii buimaci de băutură după ce-au spart cîrciuma lui Iani și după ce-au legat fedeleș pîndarii, străjile, slugile, jandarmii; în urma lor acum toți ascultau și dînșii cu răsuflări încărcate de fumul mahorcei și duhneala spirtului, clătinînd din cap, țistuind, dîndu-și coate, pipăind cu degete scorțoase catifeaua jilțurilor, stăpînindu-și tusea ca la slujba prohodului. Trăgeau cu ochii afară, unde se lăsa noaptea. Ascultau, frămîntînd pe loc din picioare, peste pernele, pufurile și covoarele salonului, așteptînd judecata lui Pandele Năbîrogu ca pe-un drept al său de toți întărit. Nu pricepeau cum va fi acea judecată; dar o așteptau cu răbdare. Pentru ale lor celelalte răfuieli, cu zidurile conacului, cu grajdurile, cu ocoalele și vitele care mergeau în ocoale însetate, flămînde; pentru toate aveau înainte noaptea întreagă care abia începea.

Pandele Năbîrogu strîngea coada securii în pumnul încleștat, s-o stoarcă.

— Am isprăvit! suspină Ada istovită în visul său rău, întorcîndu-se pe jumătate cu scaunul rotund și ridicînd ochii albaștri spre arătările chinuitoare și negre care o împresurau. Am isprăvit! Dați-mi copila și risipiți-vă!... Ajunge? Vă rog! Pentru numele lui Dumnezeu, ajunge! Mariana, îndată ce mă trezesc din somn, plecăm la Zapodia, giză mică! La Zapodia noastră...

— Fă mișcarea la loc, viperă! porunci apăsat, din adîncul pămîntului și al apelor negre de vis rău, glasul lui Pandele Năbîrogu. Mai cîntă, că nu isprăviși!

Mai cîntă să-mi răcoresc usturimea dă la ficat şi să mai deşert un olondir. Cîntă-ţi veşnica pomenire!

Palma zgrunţuroasă şi păroasă a sucit-o la loc, cu scaun cu tot. Ada a dus degetele subţiri şi diafane pe frunte, să şteargă roua gheţoasă a visului rău, să se deştepte. Visul atrocelor arătări continua însă:

— Dă-i zor, puică-muică! Ha-ha! Dă-i zor, că mai avem şi alte judecăţi. Zi-i dă la început, fiindcă dă data asta n-o să mai isprăveşti. Crede-l pă neica Pandele! Ha-ha!

Degetele docile au prins a alerga iarăşi pe clape şi iarăşi au fîlfîit aripele negre de catifea, dezvelind braţele albe pînă la cot şi brăţara grea, de fildeş sculptat, adusă de Yann din Congo, pentru o şcolăriţă în uniforma de pension cu fusta albă, centură de lac negru şi şemizetă cu guler răsfrînt.

— Aşa! Aşa puică-muică! se pregăti Pandele Năbîrogu, făcîndu-şi loc cu coatele în înghesuiala răsuflărilor fierbinţi şi ridicînd peste umăr securea.

Toţi au închis ochii fiindcă pricepeau în sfîrşit; toţi au închis ochii în afară de Niculina, care-i căscase să vadă mai bine, căci numai ea mai dinainte ştia. Toţi au închis ochii, cînd tăiuşul securii s-a ridicat de două ori şi de două ori a căzut icnit, în vaierul zvîcnit al clapelor, retezînd braţele albe, retezînd zborul alb şi negru, înecîndu-l în două fîntîniţe de sînge unde s-au zbătut îndată ciunge, au lunecat cu trup cu tot, cu scaunul rotund cu tot, sub sicriul negru al pianului.

Trupul în haina de catifea se încovoia acolo, dedesubt, tresărea, murea, poate tot în amăgirea smintită că moare numai într-un vis rău, scîncind cea din urmă chemare:

— Mariana... Mariana... Mari...

Pandele a izbit nepăsător cu piciorul, cum mai izbise el în trupul lui Izabel, a păşit peste şipotele de sînge, a lepădat securea în mîna nevestei — ţine, Niculino! — şi a înălţat biciul lui Voicu de pe umăr, despicîndu-şi loc în îmbulzeala de capete, spinări şi suflări gîfîite.

— Haha! rînji el, cu biciul înălțat. Mariana? Mariana ta?... Așa o chiamă? Pă al nostru îl chema Niculc!... P-al nostru, ăl de muri cu vîrci pă obraz...

Își despicase loc pînă la jilțul unde zăcea fetița cu gîtul atîrnat moale, cu fața albă de var, cu pletele spic revărsate în luminoasă vălurire, de aur.

A scuipat în palmă și a purces a biciui cu sfîrcul de curea, obrazul alb, neînsuflețit, fără tresăr.

Lovea, iar la lovitură nu răspundea nici un tremur pe fața de var. Răspundea tremur numai în trupul încovoiat de jos, zvîrcolindu-se acum în straiul de catifea și balta de sînge, cercînd ca și Izabel să se înalțe pe brațele ciunge. La fiecare izbitură pe obrazul copilei, trupul mamei tremura, tresărea, nu-și găsea pace în moarte. Pe urmă, a căzut. Pe urmă s-a destins în somnul cel fără de vise și mai negru ca toate.

Pandele Năbîrogu lovea înainte, simțind nevoia să-și strige obida descărcată din afundul mocnitelor așteptări:

— Astea sînt tot pentru copilașul nostru, de se duse-n lumea iaialaltă cu semnele biciului ciocoiesc! Dinte pentru dinte!... Dă ce vă duceți palma la ochi? Si tu, Niculino? Acum, și tu? Dînsele și-au dus palma la ochi? Plîns-au dînsele pentru noi? Cerut-au îndurare pentru noi?... Cîntau și se-mpuțeau dă bine-n puf!...

Gîfîind s-a oprit. Și-a șters nădușala de pe frunte cu mîneca straiului de piele neagră, străin, straiul mortului.

A purtat ochii năuci la toți de jur împrejur, a clănțănit din dinți și i-a trecut rîndul tovarășului:

— Marinică, fă-ți tu datoria mai departe, că ai și tu a plăti pentru Ionița ta, ierte-o Domnul! Să le stîrpim sămînța, cum se-ndirjeau ei să ne-o stingă! Pă urmă, le-om pîrjoli și cuibarul viperelor. Treci! Hai, Marinică, nu te codi!... Dă-i cep la gîtlej! De cînd căpătași inimă dă muiere?

Marin a gîlgîit cîteva înghițituri din clondirul cu spirt pe care l-a scos Niculina din sîn și i l-a-ntins.

A gîlgîit, a tuşit, s-a şters pe mustăţi... Tot se mai codea. Se uita mereu în lături. Ochii au zărit cum o copilă, strecurată printre picioarele celor mai mari, culesese din lacul de sînge brăţara grea de fildeş sculptat şi o ştergea de poalele fustei. Amintirea răscolită i-a fost din nou la Ioniţa lui, cum îşi făcea ea pe mînă brăţară săracă din lujerele de păpădie. Ioniţa lui, care-a zăcut cu obrazul umflat din bătaie boierească fiindcă au prins-o în lan cu cîţiva ştiuleţi de porumb în poală ; a zăcut toamna întreagă şi în iarna de acum doi ani, a murit ridicînd mîinile în sus şi tot apărîndu-se de bătaia boierească pînă şi-n spasmul morţii.

Omul scund, în strai roşcat şi hărtănit de şiac, care tot se mai codea, a mugit din adîncul măruntaielor şi a amintirii, repezindu-i pe ceilalţi la o parte :

— Ferea !... Ferea, s-o trimit şi pă ea la Ioniţa taichii, s-o judece p-aia lume !

A scos junghierul din teaca de piele şi mai întîi a trecut latul tăişului pe latul palmei, cum făcea el înainte de junghierea mieluţelor.

5

Două ceasuri după înmormîntarea profesorului Dimitrie Petreanu, pe străzi lăturalnice, Adrian se întorcea din nou la cimitir.

Se furişase fără ştirea celorlalţi. Il mîna un simţămînt care nu se putea spune şi nici n-ar fi fost celorlalţi înţeles.

Incă înainte de a-l cuprinde pămîntul să-l acopere, mortul lor nu le mai aparţinuse. Il confiscase Tîrgul Călimanului.

Autorităţi, asociaţii de dascăli şi de notabili, cluburile partidelor politice, cercuri culturale, prieteni vagi, o lume de care Dimitrie Petreanu se păstrase în viaţă departe, din silă, din modestie ori poate din orgoliu, au pus stăpînire pe cadavrul său.

Toţi descoperiseră cu uimită întîrziere, o glorie pe

care au ignorat-o şi fusese prea puţin preţuită de concetăţeni. Şi toţi se întrecuseră acum pentru a răscumpăra asemenea vitregie culpabilă, supralicitînd la ceremonialul înmormîntării cu delegaţii, onoruri, coroane, jerbe şi oraţiuni funebre.

Familia pierduse dreptul la cuvînt. Fusese dată la o parte, redusă la rolul să primească mute strîngeri de mînă, condoleanţe, delegaţii în straie negre şi cu pălăriile tari de rigoare.

Alţii au întocmit programe, alţii au instalat catafalcul la catedrală, alţii au poruncit să fie felinarele înfăşurate în pînză cernită, au arborat drapele negre la autorităţi şi edificii publice, au scos armată, şcoli, procesiune de clerici, au fixat itinerarul cortegiului pe cel mai lung parcurs. Alţii — domnul prefect Sándel Negoianu, domnii viitori prefecţi Emil Sava şi Mitran Iliescu — alţii au condus cortegiul, au rostit discursuri şi dintr-o durere adîncă a celor de-aproape, din regretul sincer nemîngîiat al celor puţini cîţi l-au cunoscut într-adevăr, dînşii au făcut o spectaculoasă desfăşurare de pompă pe care ar fi respins-o ca pe-o ultimă ofensă, sobra discreţie a lui Dumitru Petrea Robului culcat în sicriul de stejar. Aceasta o simţise prea bine Adrian şi aceasta filtrase în suferinţa lui o drojdie de precoce luciditate, acră şi iritată.

Izvorul lacrimilor alinătoare din prima zi secase.

Atunci, în prima zi, pîndise un ceas cînd nu era nimeni în camera mortuară. A mers şi a îngenuncheat la masa simplă şi înaltă, cu cîteva flori şi cîteva făclii, unde cu mîinile împreunate pe piept, cu fruntea osoasă şi lucie, cu buzele sever strînse, Dimitrie Petreanu păstra numai pentru el recea pacificare a morţii. Poate era numai o pacificare aparentă. Căci la colţul buzelor, între sprîncene, pe fruntea lucie în lumina pîlpîitoare a făcliilor de veghe, mai durau încă, parcă mai adînc săpate, cutele amare din viaţă. Poate săpate mai adînc, tocmai în ultimile zile, cînd de două ori se ridicase de pe patul de moarte, să-şi îndeplinească ultimile datorii faţă de obîrşia sa ţărănească. Acolo, cu frun-

lea sprijinită în muchia tare a mesei, Adrian a lăsat să-l zguduie plînsul vîrstei, străbătut de remuşcări şi de solemne angajamente.

Prin cuget îi treceau cele mai felurite şi mai răzleţe şi mai mustrătoare amintiri.

Unele foarte îndepărtate şi vagi. Altele foarte apropiate şi limpezi. Tuturor, abia acum întrezărindu-le cu o dureroasă pătrundere adevărata lor tălmăcire. Cum de nu le-a înţeles el pe toate încă de-atunci?

Toate erau numai şi numai semnul unei neistovite preocupări să-l pregătească pentru viaţă şi să-l apere de viaţă.

Şi atunci, cînd ţînc încă neştiutor de carte îi punea dinadins în mînă albumele şi atlasurile sale de zoologie şi botanică, de geologie şi de paleontologie, să-l ispitească pe nesimţite, din cea mai fragedă vîrstă, la ştiinţele sale de biolog, ca să-i fie urmaş. Şi atunci, cînd din primii ani de şcoală primară, îi îngăduia să-l însoţească şi să-i ţină tovărăşie în laboratorul de lucru, bucuros că-i poate stîrni curiozitatea pentru lumea fantastică de sub lentilele microscopului, pentru lumea fantastică a metamorfozelor.

Şi atunci, cînd întîia oară l-a dojenit cu asprime fiindcă vorbise cu dispreţ despre un „ţăran prost, căruia îi miroseau opincile şi sumanul a cîne plouat" ; pentru a-l lămuri apoi cu glas de-o învăluitoare blîndeţe, că în neamul acelor ţărani proşti, cu opinci şi sumane care miroase a cîne plouat, e obîrşia lui cea adevărată.

Şi răbdarea lui perseverenţă de observator, cu care îi urmărea într-un fel de nelinişte înclinările pretimpurii şi dezordonate pentru lecturile fără frîu, pentru scris, pentru desen. Să-l încurajeze? Nu? Puteau să însemne arme ori dezarmări pentru viaţă? Toate îi depăşeau competenţa lui.

Cum de n-a înţeles pricina şi rostul acelor îngrijorări părinteşti?

Şi noaptea de astă-iarnă, în bordeiul iobagului de pe una din moşiile lui Jack Medoveanu, unde i-a prins

viscolul printre oamenii peşterilor îmbrăcaţi în pieile de oaie întoarse pe dos, cu straniile sclipiri ale cristalelor de sare în lumina gălbie a gazorniţei. Şi ceasurile de-atunci, cînd prin somn, îl ştia veghindu-i scufundat în gîndurile sale şi aprinzînd ţigară de la ţigară prin întuneric. I-a fumat toate ţigările lui dosite cu mare taină în buzunarul tunicii şi nu i-a spus niciodată nimic. Nu era şi aceasta ca un fel de pact? Un semn că severul său părinte înţelegea mai multe şi ierta mai multe decît voia să pară că înţelege şi iartă?

El nu le-a priceput toate acestea atunci. Acum e prea tîrziu...

Pe urmă, au început a sosi rubedeniile. Şi mai pe urmă, au dat năvală notabilii Călimanului, cu orînduielile şi hotărîrile lor, răpindu-le trupul neînsufleţit să şi-l însuşească.

Durerea fecundă, s-a împestriţat astfel cu o neghină străină.

Două zile, Adrian a devenit numai un ostil, un corosiv şi amar spectator.

Îl jignise amestecul de autentică jale neconsolată şi de imediate preocupări terestre, din partea rudelor care tot mai descindeau încă din trenuri.

Prea repede treceau de la lacrimi, la peripeţiile răscoalelor, povestindu-şi unul altuia ce-au pătimit şi ce-au izbutit a salva; prea repede treceau de la prinosul elogiilor postume pentru răposat, la discuţie asupra pensiei şi la soarta orfanilor. Mototolind între degete batiste cu chenar negru, se trăgeau în unghere să fumeze, se abăteau în sufragerie unde Iancu Stamate se instalase în capul mesei oftînd şi îmbucînd; unde Niculae Popazu plimbîndu-se de la un capăt la altul, se oprea săltîndu-se în vîrful picioarelor şi pompînd fumul din ţigareta groasă de chihlimbar, pentru a demonstra cu autoritatea sa fără replică dintotdeauna, că numai iminenta schimbare a guvernului va pune capăt mişcărilor ţărăneşti.

Ajungea vorba la Tîrnauca, la Ada şi Mariana.

Toți tăceau, ferindu-se a pronunța vreo temere precisă. De acolo, de patru zile, nimeni nu mai primise nici o știre. Și ca să-și alunge gîndul de la acest necunoscut încărcat de amenințări, din nou se întorceau cu vorba la viața celui de pe catafalc, la profețiile pe care le-a făcut și s-au îndeplinit întocmai, la înverșunarea cu care a ținut să-și plătească o datorie închipuită pentru obîrșia lui de pălmaș, dăscălind obscur la o școală de plugărie și scriind cărți de practică agricolă, în loc să-și fi urmat o mai strălucită și mai fructuoasă carieră cărturărească, împreună cu tot ce-l aștepta: Universitate, Academie, demnități politice... Acum ar fi avut altă pensie văduva și orfanii lui. Et altă înmormîntare, cu altă asistență, la București. O înmormîntare pe întreaga țară; nu pe dimensiunile unui tîrg obscur, ca Tîrgul Călimanului.

Adrian trecea prin aceste conclavuri cu buzele strînse. Iancu Stamate a luat aminte că buzele orfanului semănau acum cu gura severă a lui Dimitrie Petreanu și nu-i dori să preia destinul părintelui său, cu eroice renunțări la îndestulările pămîntești de dragul utopicilor misiuni și devotamente, care nu-i trebuiau nimănui în țara romînească. A spus-o aceasta mestecînd și petrecîndu-i o mînă protectoare prin păr, cu mîna cealaltă scuturîndu-și fărimiturile din cutele vestei.

El s-a depărtat cu un nod în gîtlej, cu o nemărginită scîrbire de viața cotidiană, măruntă și vulgară, care-și continua cursul.

Chiar și ideea mîncării, nu numai mestecările plescăite, îi părea o respingătoare capitulare a omului la trivialele funcțiuni animale. În durerea sa pe care o voia spiritualizată, ar fi aflat alinare numai alături de durerea Olgăi Petreanu, cu obrazul pal și sanctificat de suferință sub zăbranicul negru. Alături de Smăndița și de celelalte surori cu ochii istoviți de plîns și cu sfîșietoarele lor rochițe de doliu. Alături de femeile din neamul Cumpătă, Maria, Ana și Elvira, care au alergat să-și mîngîie sora cu pioase gingășii

de infirmiere şi de călugăriţe. Alături de Smaranda Cumpătă, bătrînica mai încreţită la obraz şi mai împuţinată la trup în haina de caşmir negru şi alături de Iordache Cumpătă, care stăteau la o parte de dezbaterile ginerilor şi feciorilor, adîncit în mîhnirea sa şi în alte încă mai neliniştitoare presimţiri, rezemat în acelaşi pervaz de fereastră, cu spatele de uriaş încovoiat şi răpus, întors de la lumina zilei de afară, cu faţa trasă, pămîntie, tragic brăzdată, şi cu ochii lui albaştri, decoloraţi şi blajini, acum înceţoşaţi în găvanul orbitelor. De asemenea dureri strînse în ele, mute, refugiate în încăperile cele mai retrase ale casei cu miros de tămîie, de ceară, de eter, de colonie, de flori mortuare, s-ar fi apropiat să-şi încălzească şi durerea lui pătrunsă acum de remuşcări, fiindcă nu o dată dezamăgise aşteptările celui din raclă şi nu o dată îi amărîse zilele; fiindcă acum ştia că înainte de a se despărţi de viaţă, Dimitrie Petreanu, în cuvintele întrerupte ale agoniei, tot pentru nestatorniciile din el şi pentru viitorul său îşi arătase îndeosebi îngrijorarea.

Dar i se părea că în această nevoie de căldură pe care ar fi cerşit-o celor din juru-i, mai dăinuie încă o slăbiciune copilărească, nevrednică de vîrsta lui. Şi se lepădase de dînsa, înfrîngînd-o.

A venit mai apoi înmormîntarea.

Prea îndelunga şi complicata pompă, pregătită de străini, întru a lor satisfacere. Cortegiu, coruri, fanfară... Grupul familiei în urma dricului, femeile în vălurile negre, bărbaţii cu pălăriile în mînă, călcînd agale prin zăpada zgurită, ocolind bălţile, mergînd cu frunţile plecate şi cu ochii în pămînt, schimbînd saluturi cu dezolarea de circumstanţă, desigur gîndind la moşiile lor, la cele ce se petrec acolo pe aceste vremuri de răzmeriţă, socotindu-şi în cap legăturile trenurilor, pentru a se întoarce mai repede la faţa locului...

Iar la cimitir, cuvîntările. Interminabilele cuvîntări!

Domnul prefect Alexandru Negoianu, pomenind despre viaţa exemplară de abnegaţie şi de civism a savantului ce şi-a sacrificat totul, pînă şi orizontul vast al ştiinţei pe care l-a restrîns rupîndu-se de la o mai înaltă vocaţie, ca să se consacre unei modeste opere de educare a fiilor de plugari, într-o ţară de plugari. Cu vibrante ridicări de glas, răstălmăcindu-i intenţiile şi faptele, ponegrindu-i memoria după chipul şi asemănarea sa, a amintit că în aceste vremuri dramatice pentru ţară, feciorul de ţăran a părăsit chilia lui de suferinţă, a călcat prescripţiile medicului şi a coborît în mijlocul ţăranilor, mai apoi în mijlocul elevilor, transformîndu-se astfel în cel mai energic şi binecuvîntat auxiliar al autorităţilor împovărate de greaua sarcină să păstreze cu energie ordinea. Numai datorită acestei strădanii de calmare a spiritelor, un singur om a izbutit să cruţe o parte din judeţ de devastările şi de reprimările severe de aiurea, încît cu preţul zilelor scurtate, în pragul mormîntului, s-a plătit de ultima datorie faţă de obîrşia sa şi de misiunea sa de educator, într-un sublim exemplu de abnegaţie, de sacrificiu, de civism, de martiraj pe altarul patriei!

Aici, domnul Sandu Negoianu s-a întors spre grupul familiei cu zăbranice şi straie negre. Prezintînd omagiul său personal şi al guvernului (pe dric! — a şoptit cineva, la spatele lui Adrian), a exprimat sincere condoleanţe văduvei, distinşilor membri din familia Cumpătă care cinstesc o categorie de mari proprietari din vechea tradiţie a celor ce-au fost sfătuitorii şi ocrotitorii sătenilor de pe moşii, nu despoţii lor. A îndemnat apoi orfanii să ducă mai departe în viaţa lor de mîine, acest unic şi înălţător model de abnegaţie, sacrificiu, civism, martiraj!

După care, cu glas stins de emoţie, domnul prefect Negoianu a purtat batista la ochi şi la frunte înduioşat de propria sa rostire, s-a retras cu modestie şi a deschis cu degete tremurate telegrama pe care i-o adusese un curier de la prefectură, făcîndu-şi loc cu

ghionţi grăbiţi şi călcînd întristata adunare pe bătături.

Telegramă care anunţa dimisia guvernului! — cum a aflat îndată Adrian, din şoapta aceluiaşi glas de la spatele său.

Şi alte oraţiuni funebre, pe aceeaşi măsură, rostite de domnul Emil Savu, şi domnul Mitran Iliescu, de distinsul publicist Graur Ceauşescu-Cătălin, de preşedinţii diverselor asociaţii, de foştii elevi, de reprezentanţii marilor proprietari şi de reprezentantul ţăranilor.

Cu o bolnavă şi rea luciditate, Adrian privise şi ascultase.

Privise şi ascultase întrebîndu-se ce duh vinovat din el îi răcise emoţia, îi înstrăinase durerea, îngăduindu-i să pătrundă în făţărnicia rostirilor şi să observe cum prin toată mulţimea cu ochii smerit plecaţi în pămînt a trecut un fior de neastîmpăr, de curiozitate, de şopotiri, cînd s-a împrăştiat vestea despre dimisia guvernului.

L-au podidit lacrimi în ochi, numai cînd ţăranul cărunt, cu straiul alb şi cu fruntea lată, s-a adresat către Dumitru Petrea Robului din sicriu, spunîndu-i: „Dintre noi ai plecat! Pe noi nu ne-ai uitat! Cu sufletul şi fapta la noi ai rămas! Tot noi, în inima noastră avem să te păstrăm, fiindcă inima noastră e veşnică şi încăpătoare, ca pămîntul căruia vei fi acuma încredinţat, şi pe care pămînt nu l-ai stors, nu l-ai negoţit, nu l-ai părăsit — l-ai iubit, cum ştim să-l iubim numai noi, muncitorii lui, cu mînele noastre! Să-ţi fie ţărîna mai uşoară de cum ne este sortită a ne fi nouă!"

— Încă un răzvrătit! Am să păstrez ochii pe dînsul! şoptise glasul de la spatele lui Adrian...

S-a întors şi a recunoscut pe domnul Emil Sava, avocat şi tînăr fruntaş politic al partidului despre care se spunea că va veni la putere, unul din vorbitorii de adineaori şi viitorul prefect al Călimanului, succesorul domnului Sandu Negoianu, dacă izbutea să-l

înlăture la vreme cu o manevră abilă pe domnul Mitran Iliescu.

Acestea le auzea și le vedea și le pricepea Adrian, cu o acră și dușmănoasă luciditate. Încît lacrimile nu i-au mai umezit ochii, decît atunci cînd puține și stăpînite cuvinte de despărțire, strujite în aspră îndurerare de prieten, a rostit fostul său dascăl de matematici, Grigore Panțiru — și apoi, cînd țărîna a început a suna cu lugubru ecou, pe capacul cosciugului coborît în mormînt.

Tîrît de alaiul negru, nemulțumit de sine, vinovat față de durerea sa și față de cel rămas de-acum pe vecie cu pămîntul pe piept în lăcașul morților, Adrian își hotărîse la plecare să se întoarcă singur, mai tîrziu, după ce țintirimul va fi gol.

Iar acum, în asfințirea vînătă cu suflări reci, acolo se întorcea pe străzi lăturalnice, cu ochii în pămînt.

Zăpada nu se topise încă deplin.

Măcar că strașinile au picurat toată ziua și că adiase vînt molatec pe la amiază; lîngă ziduri și zăplazuri, sub petele de umbră, mai stăruiau rămășițele troienelor dintr-o iarnă cumplită, care nu se mai termina și care își încercase puterea viscolelor din nou, pe la începutul săptămînii. Iarna aceasta n-are s-o uite niciodată. Și nici această primăvară friguroasă a atîtor sfîrșituri de oameni și de lumi.

Ieri, dintr-un ziar ieșean, aflase despre moartea lui Ștefănucă Pandrea, despărțit de ei într-o gară din cîmp pentru cîteva clipe și rămas acolo, cu un glonț în inimă, fără ca dînșii, tovarășii lui de drum, să-l știe. Și acum, după sfîșierea de ieri, mormîntul acesta proaspăt, la care se întorcea!

Vor rămîne toate săpate în suflet, în amintire. Poate dinadins trimise să-l zguduie din lîncedele ispite, să-l aducă la conștiința vieții celei adevărate, la conștiința datoriilor pe care atît de grabnic le uită cînd îl poartă valul nestatorniciilor din el. S-a sfîrșit cu acestea! Va jura-o pe-un proaspăt mormînt.

Şoseaua cimitirului trecea pe lingă cîmpul larg, unde în toiul verii răsăreau bărăcile, corturile, menajeriile, circurile şi leagănele iarmarocului din sfînta zi de Adormire a Maicii Precista, vestit în toată Moldova.

Gîndul lui Adrian fugi îndărăt, cu o strîngere de inimă, la gălăgia şi desfătul jivalaniei de anul trecut, cînd au sosit cu toţii de la Zapodia în brecuri, în trăsuri, în docare şi chervane cu coviltir.

Acum cîmpul era pustiu şi gol. Gol şi pustiu cimitirul. Iar ţărîna proaspătă a mormîntului pe care venise să jure solemne legăminte, nu se mai vedea, înăbuşită sub piramida de coroane şi jerbe cu late panglici.

Adrian a rămas în mantaua de uniformă cu bandă lată de doliu la mînecă, singur, faţă în faţă cu mormîntul nou, străjuit de provizoria cruce de lemn. Ce repede i-au înscris numele, data, cu litere negre, de păcură! Ardea o candelă în felinarul de sticlă. Florile răspîndeau un miros rece, jilav, de toamnă, nu de începutul primăverii. „Ce se întîmplă cu mine! — se întrebă. De ce nu găsesc în mine gîndurile, hotărîrile, durerea, gestul pentru care am venit aici şi erau atît de fierbinţi, pînă ce-am ajuns în poarta cimitirului? De ce s-au răcit şi-mi par atît de străine? Cum de nu mai am lacrimi, ca un suflet uscat, ca un monstru?..." Cuprins de deznădejdea acestei sterpe lipsiri de simţire, Adrian a întors ochii spre nenumăratele cruci din cimitirul tăcut şi învăluit de umbrele asfinţitului.

Poate că a venit prea devreme; prea mai durează de jur împrejur urmele străinilor care-au sosit cu alaiul lor aici, au frămîntat pămîntul cu tălpile lor, au umplut văzduhul cu ecoul făţarnicelor rostiri şi al şopotirilor fără nici o legătură cu reculegerea unui prohod. Poate că această confruntare ar fi trebuit s-o amîne pe-o altă zi, mai tîrziu, după ce se vor ofili şi-or putrezi florile coroanelor prea proaspete, după ce mormîntul va fi încorporat definitiv cimitirului.

Însă un mai tîrziu, cînd va fi pentru el? Mîine pleacă la Iaşi, după trei zile va fi la şcoală... Peste o săptămînă se va strămuta şi Olga Petreanu cu ceilalţi copii.

De Căliman n-are să-l mai lege decît acest mormînt.

Adrian a schiţat un semn neisprăvit de cruce şi s-a depărtat cu paşi înceţi, împleticiţi, amar nemulţumit de sine, spăimîntat de răceala din el ca de-o hidoasă infirmitate.

Mergea cu ochii în pămînt, cu fruntea descoperită şi cu şapca de uniformă îndoliată în mînă. Ar fi simţit nevoia să împărtăşească durerea şi lipsa-i de durere care era încă mai teribilă, cuiva de aproape, pe înţelegerea lui. Dar Petruş Casimir dispăruse. Poate se afla acum îndărăt, la Iaşi. Dar Ştefănucă Pandrea nu mai era nici el pe această lume să-l asculte şi să-l privească mirat cu ochii lui limpezi şi naivi.

Cufundat în mîhniri şi întrebări, în dezolanta impresie de singurătate, orfelinul păşea cu ochii în pămînt, cînd o umbră s-a desprins dintr-o cruce neagră de bazalt, s-a apropiat cu mers uşor şi cu o mînă uşoară i-a cuprins braţul.

— Adrian...

— Irinel...

S-au privit cu ochii în lacrimi. Amîndoi cu ochii în lacrimi. Irinel Măgură purta şi ea o haină neagră, ca straiele de doliu. O mănţăluţă neagră, de uniformă. Şi era atît de palidă, atît de pală!...

— Tu, aici, Irinel?... murmură Adrian, neîncrezîndu-se ochilor.

— Te-am văzut trecînd pe stradă... De la geamul meu te-am văzut. Şi am înţeles. Mi-am închipuit că veneai aici... Nu m-a lăsat inima, Adrian. Am fugit după tine şi te-am aşteptat... Mai este oare nevoie să-ţi spun toate cele cîte se spun în asemenea împrejurări?... Tu ştii ce simt...

Îi cuprinse amîndouă mîinele, şi cu ochii ei aurii, umezii, îi căuta în ochi.

Adrian a simţit deodată descătuşîndu-se toată durerea înăbuşită din el şi a izbucnit în plîns copilăresc, nervos, convulsiv. Îşi plecase fruntea pe umărul ei. Se strîngea înfrigurat la pieptul ei mic şi elastic, în straiul ei negru, aspru, de uniformă şcolărească. Irinel Măgură îşi trecea uşor degetele pe fruntea lui, alinîndu-l ca pe-un copil, cu glas şi cu gesturi materne, dictate de undeva, din adîncul instinctului :

— Adrian... Fii tare, Adrian ! Bărbat, Adrian !... Nu trebuie să...

În cimitirul pustiu, împresuraţi de aliniatele crucii ale morţilor, doi copii în strai negru, aproape îmbrăţişaţi.

— Să fiu tare ? îngîna Adrian, tot copilăreşte. Dar am fost prea tare, prea... Tu nu poţi şti, Irinel ! Nu poţi şti ce monstru poate face durerea din cineva, cînd a depăşit limita.

— Ştiu, Adrian...

— Nu ştii cum m-am urît şi cum m-am dispreţuit, fiindcă am stat fără nici o lacrimă, nici una, acolo, la mormîntul tatei.

Irinel i-a şters lacrimile cu batista ei aspră şi şcolărească, spunînd încet, cu tristeţe :

— Poate că ştiu, Adrian ! Poate cunosc şi eu că sînt suferinţe nedrepte pentru care lacrimile înseamnă prea puţin...

— N-ai de unde să ştii ! repetă Adrian, cu egoismul exclusivist al durerii sale, care nu mai admitea nici alte dureri, nici altfel de dureri. N-ai de unde să ştii ! N-ai de unde...

Irinel cedă cu aceeaşi blîndă tristeţe :

— Bine, Adrian... Dacă zici tu, n-am de unde să ştiu...

I-a prins braţul, întorcîndu-l din nou spre interiorul cimitirului :

— Acum să mergem, Adrian...

— Unde ?

— Aşa... nicăieri... printre cruci şi morminte... fără nici o ţintă...

Au mers fără nici o țintă, printre cruci și morminte. Un timp tăcuți. Sfiindu-se să privească unul la altul, ocolindu-și ochii. Într-un tîrziu, Irinel a întrebat:

— Pleci? Cînd pleci?

— Mîine... Cel mai tîrziu, poimîine...

— Ca să nu te mai întorci niciodată?

— Ca să nu mă mai întorc... Se mută și mama la Iași. Acolo are soră, frați, sînt școli pentru fete... pentru fratele mai mic... pentru mine... Capitolul Căliman s-a încheiat pentru noi.

— Da... suspină abia distinct, Irinel. Pentru tine s-a încheiat capitolul Căliman.

— Dar noi avem să ne mai vedem, nu este așa? La vară, la Zapodia, în vacanță.

Irinel Măgură clătină din cap:

— Nu cred, Adrian. Pentru mine n-are să mai existe vacanță.

— Cum n-are să existe vacanță, Irinel?

— În orice caz, nu vacanță școlară. S-a terminat cu școala mea. Nu mai am ce căuta la școală. S-a încheiat și pentru mine un capitol. Nu știi nimic?

Aștepta răspunsul cu tot obrazul golit de sînge. Adrian a răspuns:

— Nu pricep. Ce să știu?

— Ai să afli, Adrian. Vei afla că sînt și eu un monstru de fată. O creatură de cea mai respingătoare speță... În orașul acesta unde toate se știu, ai să afli...

— Nu uita că mîine, cel mai tîrziu poimîine, plec...

— Cu atît mai bine!... Ai să afli mai tîrziu... Adrian îi cuprinse mîna, oprindu-se locului:

— Irinel! Ce să aflu mai tîrziu? Ce monstru? Ce creatură? Ce fel de vorbe sînt acestea? S-a întîmplat ceva rău cu tine?

— Nimic, Adrian! negă Irinel, întorcînd capul și ferindu-se de privirea lui. Pentru mine nu mai poate fi nimic, nici rău, nici bun. Te rog mult, mult de tot, nu mă mai întreba nimic, nu-mi spune nimic despre aceasta. Nu pentru aceasta am alergat după tine.

Apoi, schimbă vorba, păstrîndu-i şi ea mîna între degete:

— Îţi aduci aminte, Adrian?... Astă-vară... Cînd ne aflam departe, pe cîmp, la Zapodia şi cînd se auzeau ecourile maşinelor de treier. Tu spuneai că se aud ca bătăile unei inimi mari şi adinci a pămîntului... Spuneai că vezi oamenii, ţăranii din lungul şi latul ţării, milioane şi milioane, secerînd, cărînd, treierînd, încărcînd grîul holdelor... Aşa i-am văzut şi eu, atunci, ascultîndu-te... Atîtea mi-ai ajutat tu să văd şi să înţeleg, să simt!... Acum oamenii aceia, milioane şi milioane, au fost cuprinşi de-o nebunie...

— De disperare, Irinel, nu de-o nebunie! rectifică Adrian. Au fost cuprinşi de disperare.

— Bine, de disperare, cum zici tu, Adrian. Au pus mîna pe furci, pe topoare... Dărîmă, părăduiesc, dau foc la tot ce-au muncit şi ce-au cules astă-vară.

— Pentru alţii, Irinel!... rectifică iarăşi Adrian, prin al cărui glas se rostea şi Dimitrie Petreanu. Tot ce-au muncit şi-au cules pentru alţii, Irinel.

— Bine, Adrian, cum zici tu. Dau foc la tot ce-au muncit şi-au cules astă-vară, atunci... Aşa văd eu acum toată ţara... Ştii? La unchiul meu de la Tăcuta, la Stroe Bîrlădeanu... Au distrus şi au ars tot... Casă, documentele lui, lucrarea lui în care apăra tocmai drepturile ţăranilor din vechi... Le-au ars, cum spune el, parcă într-un act de sinucidere... Au nimicit singuri, hrisoavele dreptăţii lor...

— Aceasta voiai tu să spui? crezu că a înţeles Adrian. De aceasta erai tu atît de dezolată, Irinel? L-au sărăcit încă mai tare pe Stroe Bîrlădeanu, şi tu, din pricina asta n-ai să mai poţi urma la şcoală?... Irinel!...

— Ce este, Adrian? întrebă Irinel Măgură, cu glasul încă mai învăluit de întristare, fiindcă atît de puţin înţelegea Adrian adevărata pricină a suferinţei şi a năruirilor din viaţa ei. Ce vrei tu să spui?...

— Am să vorbesc cu buniţa de la Zapodia... Dacă-mi dai tu voie, am să...

— Lasă aceasta, te rog! Cît de departe sînt oamenii unul de altul, chiar cînd se credeau mai aproape!... l-a întrerupt Irinel. Uite ce ghiocei splendizi au răsărit din zăpadă...

Încă o dată schimbînd astfel firul vorbirii lor, Irinel Măgură s-a îndoit de-un genunchi, ca să culeagă ghioceii din zăpada unui mormînt vechi şi uitat, umbrit de-o bătrînă salcie plîngătoare.

— Ajută-mi... a spus.

Adrian a ajutat-o, culegînd alte flori, albe şi cu micul potir abia deschis, pe alte morminte. A strîns un mănunchi şi cînd s-a ridicat, s-au aflat amîndoi faţă în faţă, ca atunci cînd Adrian o aşteptase să sară peste-o gîrliţă din stufurile iazului de la Zapodia, cînd i-a întins mîna s-o ajutore şi a prins-o în braţe. Ca şi atunci, s-a oglindit în ochii ei castanii cu fire de aur şi a înţeles că fără aceşti ochi, viaţa lui nu mai are nici un sens.

Cuprinzînd-o cu braţul de după mijloc, a încercat să-şi apropie obrazul de obrazul pal, întrebînd:

— Ai să mă aştepţi, Irinel? Căci am să vin... Nu era adevărat, cînd spuneam că nu mai am pentru ce veni aci...

Irinel Măgură se smuncise, ferindu-şi în lături obrazul cu oroare:

— Te rog nu, Adrian, nu!... Nu atinge obrazul meu, ah! nu atinge obrazul acesta...

Şi cu batista de şcolăriţă, mototolită, îl ştergea apăsat, parc-ar fi vrut să extermine o urmă respingătoare de melc. „Nu mă iubeşte! — gîndi Adrian cu o romantică şi eminesciană deznădejde. Are oroare de mine! Viaţa mea nu mai are drept la nici o lumină, la nici o căldură. Sînt un om blestemat. Singur voi trece prin lume, singur."

Citindu-i în ochi posomorîtele închipuiri, Irinel Măgură l-a luat iarăşi de mînă uşor, cu mîna uşoară:

— Acum să mergem, Adrian... Şi spune-mi! Mai păstrezi ceva din hotărîrile tale, de astă-vară, cînd spuneai că visul tău este să ajungi un mare biolog,

un mare pictor ori un mare scriitor ?... Ai ales ? Te-ai decis ? Lucrezi ?

— Pentru ce, toate ? rosti tragic, Adrian. Pentru cine ?

— Pentru tine, Adrian ! Pentru ceea ce există în tine şi ai datoria să nu laşi să se usuce, să moară...

Adrian a strîns din umeri, cu o totală abandonare :

— Pentru mine ? Ce are să însemne viaţa mea fără tine, Irinel ?

— Ce copil eşti, Adrian ! Mîine ai să mă uiţi... Tu ai să-ţi faci drumul tău şi eu am să rămîn aci o fată săracă din Căliman, săracă şi stigmatizată, cu şcoala neisprăvită şi cu cine ştie ce soartă... Am să te urmăresc de aici, în drumul tău, Adrian şi am să mă bucur pentru tine... Am să fiu mîndră de tine... Aceasta va fi poate consolarea mea... Ca mama, paralizată, din scaun, cînd mă urmărea plecînd la şcoală, ieşind pe portiţă, dispărînd la cotitura străzii... Nu ! Te rog nu spune nimic !

S-a întors, s-a oprit şi a întrebat :

— Acum ai înţeles de ce-am cules florile şi de ce ţi-am spus să mergi cu mine ?

Într-adevăr, îl adusese din nou la mormîntul cel proaspăt, înăbuşit sub coroanele şi jerbele cu late panglici.

Irinel Măgură le-a înlăturat cu degetele, dezvelind un petec de ţărînă goală, neagră, udă, nu mai mult de-un lat de palmă. A depus micul său mănunchi de ghiocei, a prins mîna lui Adrian şi l-a facut sa-şi culce alături şi mănunchiul pe care-l culesese fără să ştie pentru ce.

În murmur uşor, abia auzit, îl îndemna :

— Aşează-te lîngă mine, în genunchi, Adrian. Aşează-te şi te gîndeşte la tot ce-ai fi avut de spus celui de aci, din pămînt, şi nu i-ai spus cînd era în viaţă... Promite-i lui, acum, tot ceea ce aştepta de la tine, atunci .. Pe urmă, spune-ţi în gînd o rugăciune pentru el... Trebuie să ştii una. De cînd erai copil şi

te punea mama să spui una. înainte de culcare. trebuie sa ştii. Fă aceasta pentru el şi pentru tine. Adrian.. Uite! Îngenunchez şi eu lingă tine. Adrian, ca să mă rog pentru tine, Adrian... Aceasta n-ai s-o uiţi şi are să te însoţească în toate drumurile tale. Adrian...

Adrian şi-a frînt genunchii Şi amîndoi au stat in amurgul rece, doi copii incă, ingenuncheaţi in amurgul rece, lîngă un mormînt proaspăt, neincorporat deplin cimitirului. Iar pe obrazul lui, au prins a picura boabele lacrimilor, într-o durere în sfîrşit neînfrînată, blînda, care îl purifica.

Alături, copila în strai cernit deşi nu purta doliul nimănui, privea în gol, cu ochii seci, fără lacrimi.

Faţa-i din nou se făcuse de humă, fără culoare şi fără lumină, ca un obraz de cenuşăreasă, aşa cum a sosit ea astă-vară în crisalidă urîtă, la Zapodia. Numai ochii mari, castanii cu fire de aur, ochii frumoşi şi genoşi, aveau o neliniştitoare privire, fixă şi goală, de-o nepămîntească răcire, ca ochii morţi şi reci ai statuilor.

Capitolul V

AM VĂZUT SUFLETELE CELOR CE FUSESERĂ JUNGHIAȚI...

I

Capitala, ca o femeie în vîrstă critică și căreia i-a fugit amantul peste noapte cu juvaerele, ajunsese la paroxismul nevricalelor în acea memorabilă zi de 13 mart, după aproape două săptămîni de emoții contradictorii.

Încă o dată trenurile dinspre Moldova se înzăpeziseră pe undeva, dincolo de Milcov ; firele telefonice încă o dată erau dezbîrnate de viscol, unde n-au fost tăiate de răsculați. Dar Moldova se afla departe. Iar răscoalele de-acolo, păreau acum numai niște nevinovate burzuluiri de oameni domoli care și-au ieșit din fire, față de fioroasele vești dinspre șesul Dunării și ținuturile oltene

În acele părți se dezlănțuise prăpăd. Zilnic tot mai soseau alte pîlcuri de arendași și proprietari cu părul vîlvoi și cu ochii holbați, clănțănind de spaimă și crîșnind de mînie. Și în acele părți de la Dunăre, din Carpații Valahiei și din ținuturile oltene, bucureștenii aveau rubedenii de-aproape, prieteni, cunoscuți, averi de moștenire, de zestre sau de abrașă agoniseală, trecute prin pîrjol într-o singură noapte. Pomelnicul ucișilor, cu adaos de zvonuri necernute prin ciurul oficial, creștea de la ceas la ceas.

Se vorbea despre crainici călări pe armăsari albi, care mergeau să ridice din adormire satele păstrate la o parte de iureşul răzvrătirii. Se mai vorbea şi despre cete de necunoscuţi, care cutreierau grabnic din conac în conac, cu două căldări de spoit, însemnînd cu bidineaua o cruce roşie pe casa hărăzită focului şi o cruce neagră pe cea de dărîmat pînă-n temelie. Născociri cele mai multe. Poate unele şi adevărate. Căci ca în orice răscoale ţărăneşti, izbucnite din deznădejdea ajunsă la culme, nu din vreo precugetată organizare de luptă cu ţintă precisă, realitatea se amesteca de îndată cu legende, cu mituri, cu naive plăsmuiri. Înviau vremurile haiducilor răzbunători din cîntece şi balade.

Iar în urma acelor crainici îndeaievea ori plăsmuiţi de închipuire, gloatele localnice îndeplineau de sîrg porunca venită din nevăzut, din afundul veacurilor de obidă şi împilări. Pentru socotelile mai noi ale fieştecărora, cu proprietarii, cu arendaşii, vechilii şi contabilii, nu mai era nevoie de nici o poruncă. Se răfuiau cu de la sine îndemn, punînd la lucru furca, bîta, cuţitul şi securea.

Nici vitele nu erau cruţate.

Plăteau pentru stăpîni, cu picioarele retezate de coasă ori închise în grajduri şi perpelite de pîrjol, în cutremurate zvîrcoliri, cu sărmanele lor neputincioase mugete şi nechezări.

Focurile bătrîne din gherganele Bărăganului, vestind altădată urgia hoardelor năvălite dinafara hotarelor să pustiască, înviaseră din veac, se aprinseseră iarăşi de la un capăt al Munteniei la altul, se întindeau spre Oltenia, vîlvorau cerul cu pălălaia sinistră a unor altfel de pustiiri, după semnele vremilor ce n-au fost mai dinainte înţelese. Acum nu mai era loc şi timp pentru nici un fel de înţelegere.

Acestea toate răspundeau în capitală într-o istericoasă agitare a mulţimii ţesută pe străzi. Răspundeau în zvonuri fantastice şi macabre, în adunări la Dacia, în convocări, în memorii şi moţiuni, iarăşi şi iarăşi

în ediţii speciale, în forfota de la Capşa, de la Berăria Imperială şi Carul cu bere, în consfătuirile de la cluburile politice şi audienţele de la palat. Toţi aflaseră ceva nou şi senzaţional, toţi se descărcau în urechea primului întîlnit de tortura pe care a cunoscut-o şi bărbierul regelui Midas, toţi dădeau fuga să afle ceva încă mai nou şi mai senzaţional, mai abracadabrant: ultimatul marilor puteri, intrarea trupelor străine, sinuciderea regelui... O întoarcere pe pămînt a adus doar demisia guvernului şi lista celui nou. Nu din pricina vreunei mai adînci reculegeri. Ci din datina veche a tîrgului în care bucuria cea mai cu nesaţ aşteptată de plevuşca zvonurilor a rămas tot schimbarea domnilor.

Îndată zvonurile peripeţiilor tragice de la sate s-au răcit, au trecut pe al doilea plan, încălecate de alte mai actuale şi mai senzaţionale probleme. Îndată au prins a circula felurite liste cu numirile de secretari generali, de inspectori, de prefecţi, poliţai, toată primeneala de demnitari mai mari şi mai mici, fără de care o schimbare de guvern nu şi-ar fi avut nici rost, nici haz.

Au zbîrnîit telefoanele, puţine, cîte erau. Au gonit birji şi cupeuri. Au circulat bileţele cu rememorarea vechilor angajamente, parfumate scrisori feminine pentru Jorj, Bébé, Toto şi Coco: secretari şi şefi de cabinet cu ale lor impaciente debuturi de carieră.

Şi toată dimineaţa s-a istovit în asemenea dîrdoră a protipendadei politice din capitală, la care plimbăreţii uliţei căscau gura cu a lor curiozitate veche din veac, ca atunci cînd sosea Capugibaşa din Ţarigrad cu pitacul sultanului pentru mazilirea unui domn căzut în dizgraţie şi cu înscăunarea altuia nou-nouţ.

În care vreme, acolo, departe, în satele lor, iobagii pămîntului îşi urmau deznădăjduitele şi sîngeroasele răfuieli.

Memorabilă se întîmpla a fi sortită acea zi de 13 mart, pentru şedinţa solemnă de la Cameră, unde

se înfățișa noul guvern și avea să dea citire mesajului în numele lui vodă.

Tribunele gemeau de privilegiații care au izbutit a căpăta carte de intrare.

Firește multe, foarte multe femei, cu pălării recent sosite de la Paris, cu blănuri pe umeri și foșniri de evantaie. Diplomații puterilor străine, miniștrii maziliți și cîțiva deputați făceau cerc în jurul lui Kiderlan-Wächter, trimisul Germaniei.

In incintă, în așteptarea deschiderii, răzlețite grupuri din fosta majoritate de ieri, discutau cu aprindere constituționalitatea unui mesagiu care angajează cuvîntul regelui și situația paradoxală a unui parlament conservator, dînd gir unui guvern liberal.

Pe culoare și la bufet, aceste controverse constituționale erau încă mai pasionat dezbătute.

— E încă o manoperă takistă! garanta Laurențiu Sarandă, venit înadins de la Senat. Aveți să vedeți, monșerilor! Vă asigur că vorbește și că va vorbi numai ca să dea o ultimă lovitură de pumnal, pe la spate, guvernului în care l-am tolerat.

— Întrebarea e, domnule Sarandă, dacă răspundem sau nu la convocarea de acasă a patronului nostru?... voi să afle un deputat june și sclivisit, cu musteața în furculiță după modelul lui Mișu Cantacuzino, unul din beizadelele fostului guvern.

— Evident! Ce mai întrebi, dragă Grigri?

— E o convocare cam neconstituțională, dacă se poate spune. Ca un al doilea parlament, acasă la prințul Cantacuzino. Nu vă pare?

Laurențiu Sarandă n-a avut cînd răspunde. I-a luat înainte Jack Medoveanu, abia sosit din străinătate la știrea răscoalelor și care de la întoarcere, întîia oară asista la ședințele Camerei. A pășit în mijlocul lor, înalt, drept și flexibil, în costumul albastru după ultimul jurnal londonez, glăsuind insolent cu țigara în colțul gurii și cu ochiul crispat sub geamul rotund:

— Ce face? Despre ce constituție e vorba?

— Discutam convocarea patronului, care e afişată şi aci... a răspuns intimidat numitul Grigri. Toţi deputaţii şi senatorii majoritari, invitaţi mîine la 10, acasă, la palatul prinţului.

— Şi ce e cu asta?

— Întrebam...

— Întrebai o inepţie, sînt sigur! îi reteză cuvîntul Jack Medoveanu, scoţînd ţigara din gură şi aruncînd-o jos, între picioarele interlocutorului. Vrei să te duci? Pofteşte!... Nu mai întreba... Pentru aceasta nu e nevoie să consulţi constituţia şi alte baliverne de care ne-am anfişat noi cu toţii, *comme de l'an quarante*[1]! Consultă-ţi caracterul. Ai suflet de slugă, du-te!... Ceilalţi, sper că nu se vor lăsa chemaţi ca vechilii. Locul nostru e aci, nu la prinţ, căci nu e vorba în momentul acesta de prinţi... E vorba de soarta ţării şi a ţăranilor, domnule Grigri care, *hélas!* mi se pare că mai eşti şi deputat de colegiul al treilea, al lor, al ţăranilor!... Bun reprezentant şi-au găsit, nenorociţii!

Tînărul deputat cu musteaţa in furculiţă o sfeclise, apelînd din ochi la intervenţia lui Laurenţiu Saranda.

Acesta privea şi el cu uimire la noua metamorfoză a lui Jack Medoveanu, întrebînd:

— Cum, dragă Jack? Acum ne arunci peste bord? Tu, care...

— Eu care! Ştiu ce vrei să spui... Eu care am atîtea domenii, care sînt conservator din tată în fiu, care am lucrat pentru fuziune, care nu m-am dat în lături nici de la un sacrificiu pentru partid, eu care am făcut atîtea şi atîtea nebunii, acum mai fac încă una? Aceasta vrei să spui? O fac!... Cu dezgust şi din dezgust o fac! Mi-e milă şi dezgust să vă văd aci pritocind constituţionalităţi, cînd ţara trece prin ceea ce-am văzut eu cu ochii mei de două zile...

---

[1] Ca de anul patruzeci! (Expresie foarte curentă în limba franceză: S'en soucier, s'en moquer, s'en ficher comme de l'an quarante — a nu se sinchisi, a nu-i păsa nici cît negru sub unghie.)

— Am înțeles! încercă s-o întoarcă în glumă, Laurențiu Sarandà. Dragă Jack, te predestina numele. Locul tău e în fruntea unei *Jacquerii*[1] ! Cînd pleci să te pui în capul briganzilor și să ne devastezi conacurile?

— Nu rîde! N-o fac, numai fiindcă am simțul ridicolului, scumpe Laurențiu. Și fiindcă nu mi-ar plăcea compania. Astea sînt bune pentru vîrsta lui Cocîrț, băiatul lui Bombonel Asan, despre care aud că l-ar fi arestat ieri jandarmii în Olt.

— L-a arestat pe băiatul lui Bombonel? se miră Laurențiu Sarandà. Uite cine sînt instigatorii! Chiar cei din mijlocul nostru. *Tu quoque, Brutus*[2] !... Bietul Bombonel! Mai face o criză hepatică!

— Facă! E singurul lucru pe care-l mai poate face. Dar de ce „bietul Bombonel"? Spune: bietul Cocîrț!... Adică nu. De ce biet? Bravo lui!... Cel puțin se mișcă in el ceva. Chiar o nebunie, tot înseamnă ceva mai viu decît neantul în care vegetează taică-su, Tăut, tu, eu, noi toți... Nu-mi mai este permis ceea ce face acest brav băiețandru, care cel puțin e consecvent cu sminteliie vîrstei sale. Dar m-am decis la altceva. La ceea ce ar trebui să facem toți. Împart moșiile pe din două cu țăranii, dragă Laurențiu.

— Și pentru aceasta ai venit într-o suflare cu expresul de la Paris?

— Pentru aceasta...

— De ce nu te înscrii încalte și în partidul liberal? în oculta tuturor instigatorilor care și-au ajuns scopul? îl iscodi malițios Sarandà, examinîndu-l prin fumul havanei.

Jack Medoveanu nu se ofensă de acest prepus, fiindcă îi părea atît de absurd și comic, încît nici nu merita un răspuns. A scos monoclul și răsucindu-l

---

[1] Răzmeriță

[2] Și tu, Brutus! (Celebru dicton latin: Tu quoque fili! e strigătul de durere al lui Iulius Caesar cînd și-a zărit printre asasini pe propriul său fiu.)

morişcă în şnurul lat pe vîrful arătătorului, vorbi cu o schimă de dispreţ şi compătimire:

— Să-i lăsăm în pace pe aceşti domni. Nu moşiile lor au să le împartă domnii liberali, care nu mai puteau dormi pînă mai ieri de grija ţăranilor! Fii sigur! Au ajuns la putere? Cea dintîi grijă a lor, după ce vor potoli răscoalele, va fi să mai pună mîna pe alte cîteva moşii de-ale statului şi de-ale epitropiilor, să mai cumpere ce vînd eu, ce vinde Asan, ce vei vinde tu... D-aia au bănci, capital, credit. Fii sigur!... Iar pînă atunci, dacă aş găsi zece ca mine să mă urmeze, m-ar aresta astăzi pe mine ca instigator, fiindcă aplic într-un fel programul lor de ieri, care pentru dînşii însemna doar balivernele lor electorale. N-aş vrea să fiu în pielea generoşilor de ieri, în ceasul de astăzi, cînd le-a sosit scadenţa promisiunilor. Sau mai ştii?... Poate s-a mişcat ceva în ei?..

Uşierii strigau monoton, a treia oară: „Domnii deputaţi sînt rugaţi să poftească la apelul nominal. Domnii deputaţi sînt rugaţi..."

— Hai să intrăm, că prea ne imploră! zîmbi zeflemist Jack Medoveanu, repetînd însă întrebarea de adineaori: Mai ştii? Poate că vom asista la ceva mai puţin banal şi pehlivan!

— Desigur! pufni Laurenţiu Sarandă. Debutul unei sinistre mascarade!

— Parcă mascarada cealaltă, a prinţului tău şi a noastră, era mai brează? Mascarada jubilară!... După mascarada jubilară; mascarada post-jubilară! Cea mai perfectă ordine cronologică, scumpe Laurenţiu!...

Jack Medoveanu îşi reluase surîsul răutăcios şi distant, intrînd în incintă şi ocupîndu-şi locul în bancă. Puţinora le-a întins mîna. Multora le-a răspuns la saluturile cordiale, cu superbia dintotdeauna.

Dar surîsul crispat s-a destins treptat, cînd în mijlocul marii tăceri, şeful noului guvern, moşneagul de şaptezeci şi cinci de ani şi ţinta crudelor glu-

me din revistele umoristice, urcîndu-se la tribună, cu glas teatral, înecat de emoție pomeni despre răspunderea grea care-i apăsa pe umerii bătrîni și a făcut chemare pentru îndelaolalta adunare a tuturor oamenilor de bine, să mîntuie țara, peste partide.

— *Ça, c'est pas du chiqué!* [1] spuse vecinul, aplaudînd.

Jack Medoveanu vru să protesteze, ricanînd ca de obicei:

— Ba e teatru curat! Teatru ceva mai prost decît al lui Nottara, Demetriad ețetera...

O clipă însă îl birui emoția. Își simți buzele tremurînd și le mușcă să-și stăpînească tremurul, cînd după vorbirile lui Take Ionescu, Ion Lahovary și Petre Carp, tot el, gîrbovul ramolit și pe jumătate nebun, a plecat de la locul său și a strîns mîinile tuturor adversarilor de-o viață, care de trei decenii nu conteneau să-l batjocorească și să-l învinuiască de toate ticăloșiile, să-și rîdă de lăcrimuța din coada ochiului și de degetul magnetic al răsuflatei oratorii. Acum se îmbrățișau.

Camera se ridicase în picioare fără nici un consemn, ochii unora înotau în lacrimi, tribunele aplaudau.

S-ar fi crezut că într-adevăr din drojdia înăcritelor sforării de culise, de manevre electorale, de oculte, dizidențe și fuziuni eșuate, și-a făcut loc un izvor viu și limpede care va spăla toate mucedele smîrcuri. Cîțiva, o duzină poate, au fost într-adevăr înfiorați de imaginea țării de departe, de dincolo de incinta cu tribune și bancă ministerială, de dincolo de barierele capitalei, unde acum se încrucișează trenuri cu armată și trenuri cu fugari, unde oamenii se gonesc ca fiarele, mînați de ură, de disperare, de groază, unde ard case, conacuri, hambare, mugesc vite cu ochii scoși, gem răniți, zac leșuri, scîncesc orfani; haosul de fum și bălțile de sînge unde pălmașii cu ochii năuci,

[1] Aceasta nu-i prefăcătorie!

cu mîinile încleştate pe furci şi securi, s-au năpustit a smulge o dreptate pe care nu le-au dat-o aceştia de aici, şi în oarba lor înverşunare trec prin foc şi năruire ceea ce mai întîi cu truda lor a fost agonisit.

Dar imaginea aceàsta a ţării ca o hartă sfîrlogită în văpaie a palpitat numai o clipă — şi s-a stins.

Cînd s-au întors pe culoare, toţi, şi mai întîi cei care aplaudau mai frenetic cu ochii înlăcrimaţi, de îndată s-au năpustit la telefoane să întrebe ce se întîmplă la moşiile lor şi să afle ce prefecţi sînt numiţi în judeţele lor. De îndată au început a scrie bileţele şi a trimite curieri să ducă un cuvînt bun pentru ocrotiţii lor. De îndată i-a luat valul grijilor pentru soarta fuziunii, pentru rivalităţile lor, pentru manevrele lor. Şi cînd au coborît apoi în stradă şi s-au aflat sub cerul dintotdeauna al capitalei, intrară cu toţii iarăşi în smîrcurile lor cu miazmele putreziciunilor de toate zilele.

Automobilul lui Jack Medoveanu, înalt şi zgomotos, aştepta cu motorul pus în mişcare, zbîrnîind din toate încheieturile... Făcîndu-i loc lui Laurenţiu Sarandă să intre şi trîntindu-se alături de dînsul pe perne, Jack Medoveanu îşi reluă tonul sarcastic, ca un fel de revanşă a emoţiei pe care nu şi-o ierta:

— Asta e guvernul celor şase bărbi! Ai observat? În afară de Haret şi Toma Stelian, toţi păreau înşiraţi pe banca ministerială ca la o expoziţie de bărbi. Şi încă Haret, tot îşi păstrează o iluzie timidă de barbă: o muscă. Guvernul celor şase bărbi şi-un sfert. Să vedem cine ia premiul — Costinescu sau Morţun?

— Monşer! rectifică Laurenţiu Sarandă. De-ar fi numai guvernul bărbilor, s-ar lichida toate cu un cuplet la *Majestic: Oh! la barbe, la barbe!...* Din nefericire e un guvern de aventurieri, de arivişti, de anarhişti. Nu-i văd potolind ei răscoalele!

Jack Medoveanu vorbi din nou gînditor:

— Ba eu ii văd. Aceasta e mai teribil, că-i văd!

Anarhiştii tăi vor proceda la o represiune mai metodică şi mai feroce decît voi. In numele poporului, vor extermina poporul! Ii văd, cum te văd şi cum mă vezi!

— Exagerezi, dragă Jack! S-au prins singuri în laţul lor. Au făgăduit, cum vor da îndărăt?

— Mai simplu decît îţi imaginezi tu! Patria! Salvarea patriei! Cîte crime nu şi le absolvă cei de-alde noi, pentru salvarea patriei?... Represiune imediată! Represiune fără milă!... Pe urmă, după represiunea imediată şi fără milă, vom aviza de comun acord... Adică vom discuta, vom amîna, vom rosti iarăşi de la tribuna parlamentului alte patriotice şi emoţionante discursuri. Vom flutura alte panglici tricolore şi vom confecţiona iaraşi alte legi încă şi mai „avansate", şi mai dibaci ticluite, care să le lege în cătuşe şi mai strînse mîinele lor pelagroase!... Asta-i şi nimic mai mult... După îmbrăţişările şi după lacrimile memorabilei şedinţe care mai poate fi concluzia, epilogul logic?... Consens unanim! Perfect acord! Reintrare în vechile făgaşuri, dragă Laurenţiu... Dînşii, de-o parte. Noi, de alta... Roata cea veche a partidelor: scoală tu, să mă aşez eu! Iar cei de acolo, din spatele lor, fără nimeni. Cum spunea anul trecut prietenul tău, Iordache Cumpătă, senatorul, bătrînul simplu şi cu bun-simţ, de ispravă cu fapta, nu cu vorba; nu ca mine, că tine, ca toate beizadelele care ne-au dus unde sîntem. Ce este cu acest Cumpătă? Nu l-am văzut...

— Ştiu eu? a strîns din umeri Laurenţiu Sarandă, căznindu-se să aprindă havana în zgîlţîielile automobilului. A dispărut de cîteva zile...

— De unul ca el aş fi avut nevoie. Să mă sfătuiesc pentru cele ce am de gînd a face după priceperea mea, întrucît mă priveşte. Cît despre legi, măsuri, nu-mi fac nici o iluzie... Le vor mistifica şi aceştia, cum le-am mistificat şi noi. Da-da! Ii văd prea bine deocamdată potolind răscoalele, n-avea nici o grijă! După cum mai văd şi sufletele celor care se vor po-

toli, te asigur, zvircolindu-se la pămînt, căci nu vor avea încotro.

— Adică ai dori să dureze anarhia, pînă ce ne distrug briganzii complectamente ţara, monşer?

— Nu doresc nimic! a fost scurt răspunsul.

2

Pătrunzînd călare pe poarta vraişte a conacului de la Vlădiţa, locotenentul de roşiori Muţu Leonardescu a privit cu stupoare zidurile surpate şi arse, ferestrele negre holbate, movilele de moloz şi tăciuni.

Se uita şi-i păreau toate o halucinare a ochilor. Împingînd chipiul pe ceafă cu un bobîrnac în cozorocul de lac, dădu drumul obişnuitelor sale explozii de uimire:

— Fenomenal, mă! fantastic!

— Ce spuneam eu! întări tovarăşul, un sublocotenent tinerel din ultima promoţie, apropiindu-şi calul şi muncindu-se să-l ţină alături. Aci a fost devastare, nu glumă!

Muţu Leonardescu a împins murgul să facă înconjurul clădirii, sub privirea indiferentă a soldaţilor care descălecaseră şi aşteptau.

La fiecare colţ de zid năruit, minunările sale mai întemeiate ca oricînd, ţîşneau în crescende articulări aproape admirative:

— Extraordinar, mă! Unic! Formidabil!

— Intr-adevăr, nemaipomenit vandalism...

— Ce vandalism? Cataclism, mă Dorine! Mai teribil decît dezastrul din Calabria... Şi ştii tu ce paradisul pămîntului a fost aci, mă Dorine, băiatule?

— Se vede...

— Nu se vede nimic!

— Îmi imaginez...

— Nu-ţi imaginezi nimic! Ce poţi să-ţi imaginezi tu, mînzule? Numai noi care-am fost încartiruiţi la manevrele de astă-toamnă, ştim ce era. Ceva fantas-

tic! Parc, lac cu lebede, chioşcuri, balcoane, şi nişte saloane de dans şi de pokeraş, mă băiatule! şi un bairam pînă la ziuă, mă Dorine! şi nişte mese, mă dragă, mă!... Formidabile! Ce Capşa? ce Enescu? ce Iordache din Covaci? Fleac! Pigmei! Microbi!... Iar ca desert, o gazdă, mă mînzocule, mă! O femeie mirobolantă cum n-ai văzut tu în zilele tale!...

— Am auzit...

— Ce-ai auzit? N-ai auzit nimic! O lua cu trei lungimi înaintea tuturor amazoanelor şi Cleopatrelor din lume! Ţi-o spune Muţu... Iar acuma, priveşte tu colea!... Parc e-ăsta? Au tăiat ostrogoţii splendoare de copaci seculari să-şi fiarbă mămăliga. Lac e ăsta?... O ştioalnă cu gunoaie... Lebede? ioc! Le-or fi mîncat fripte troglodiţii!... N-ar fi de mirare. Bine le spunea ea: troglodiţi. Un sat de troglodiţi!

— Tocmai... încercă sublocotenentul tinerel, să-şi aducă amicul şi superiorul în grad, la realitatea misiunii lor. Tocmai! Cîţiva au fost arestaţi şi legaţi. Unii la primărie. Alţii la postul de jandarmi. Ce facem cu dînşii?

— Punem şeaua pe ei!

— Cam vag... zîmbi Dorin, sub mustaţa mică, blondă şi pufoasă. Avem oarecare ordine precise.

— Ştii că eşti formidabil! Ce oarecare ordine?... Ordine drastice! Teribile! Energice la superlativ!

Sublocotenentul, deprins într-o jumătate de an cu idiomul superiorului alcătuit din cascade de interjecţii, exclamaţii şi superlative, mai învăţase în acest răstimp de existenţă comună, că sub rostogolirea lor formidabil sonoră se ascundea o fire iremediabil nehotărîtă şi o fenomenală oroare de asprele îndatoriri ale serviciului. Admirabil camarad, jovial, îndatoritor, bun la inimă; bea bine, mînca zdravăn, călărea cu patimă, dansa ca un prinţ de operetă, ştia să sune cu artă din pinteni cînd acompania pe strada mare cele mai nostime cuconiţe din garnizoană — dar la cazarmă ţinînd coada. Nu din lene cumva

ori din cine știe ce lipsă de dragoste pentru uniformă.

Ca să l tachineze, prietenii mai vechi pretindeau chiar că atît s-a identificat cu marea și mica ținută, încît doarme cu dolmanul și cu chipiul, iar baia o face fără să lepede tunica și cizmele.

Dar se dovedea incapabil să ordone o mișcare și să conducă o execuție. Toate deveneau la el fantastice, formidabile și fenomenale!

Soldații ageri la cîntăreala superiorului, se băteau să cadă în partea-i de escadron, unde huzureau și prosteau miliția.

Cu zelul neofitului, sublocotenentul socoti deci de a sa datorie, să suplinească el aceste lipsuri ale superiorului.

Aminti, adoptînd tonul serviciului, respectuos și sobru:

— Domnule locotenent, avem ordine în două ore să raportăm.

— Știi că ești fantastic? Ce să raportăm? Catastrofă și dezastru pe toată linia!... Foc, jaf, distrugere totală! Aceasta s-o raportăm?

— Executarea ordinelor s-o raportăm, domnule locotenent! perseveră celălalt.

— Ești imposibil! Mă, tu ai devenit teroarea mea!

— Nu eu sînt de vină, domnule locotenent. Gravitatea răspunderii noastre.

— În fine! capitulă Muțu Leonardescu. Nădejdea mea-i la vagmiștri. La Lache și la Blănaru. În ultima instanță, ei au s-o descurce cu executarea ordinelor. În asta sînt formidabili!

Același lucru îl spera și Dorin. Dar s-a abținut s-o exprime.

Amîndoi s-au întors în pasul cailor, prin parcul devastat, cu crengile arborilor negre, arse și sfîșiate, cu zăpada și țărîna chirfosită de urmele gloatelor care s-au vînzolit aci. Pretutindeni bîrne, așchii, cioburi, sfărîmături de mobile, zdrențe hărtănite și scrumite de draperii.

Fostul oaspe al banchetului de astă-toamnă, recunoştea cu jale tăblia unei mesuţe de lămîi desfundată cu securea şi pîrjolită de jar; hîrbul unui enorm şi preţios vas chinezesc care se afla întotdeauna lîngă fotoliul preferat al Elenei Casimir, cu albele crizanteme primenite în fiecare dimineaţă. Fantastic! — bombănea de unul singur. Fenomenal!

Lîngă cai, cu frîiele pe braţ, soldaţii au azvîrlit ţigările şi au rectificat o aproximativ mai disciplinată poziţie, cînd s-au ivit gradele.

Mulţi dintre dînşii erau contingente vechi.

Trecuseră şi ei pe aci în manevrele de astă-toamnă, dar aceste ziduri năruite şi negre nu le spuneau nimic. Nu le întrezăriseră atunci decît de departe, cu ferestrele feeric luminate, în bezna nopţii, ca pe-un alt tărîm, după ce suna stingerea la dînşii, acolo, în vale, în sat, unde se aflau încartiruiţi în sălaşurile troglodiţilor.

— Blănarule!

— Ordin, domnule locotenent! se înfiinţă vagmistrul rotofei şi strîns în chingi, bătînd pintenii.

— Cum stăm?

— Deocamdată bine, domnule locotenent. Zece indivizi arestaţi la primărie. Şaptesprezece la başcă, la postul de jandarmi. Capii răscoalei. Încolo populaţia liniştită, în case. Le-a intrat spaima în oase, numai cînd a sunat trîmbiţa... Femeile mai iuţi de plisc! Se află şi trei femei printre arestaţi. Cu acelea avem mai mult de furcă. Chiräiesc, se bocesc, blestemă şi fac gălăgie cît trei duzini de bărbaţi.

— Formidabil! se miră Muţu.

Sublocotenentul, în continuarea excesului de zel, interveni:

— Mai există şi mulţi dispăruţi. Fugiţi... După toate aparenţele, aceştia trebuie să fie cei mai vinovaţi.

Vagmistrul îşi purtă ochii mărunţi şi vii de la unul la altul.

Își cunoștea el mai bine slujba, decît acest ofițeraș cu puful abia mijit la gură. Admise, cu o anume nuanțare în glas.

— Există, domnule sublocotenent. Adevărat că mai există mulți dispăruți, fugiți... Dar cine să-i vîneze prin păduri și prin cotloanele unde s-au ascuns?... Au să se întoarcă singuri la vizuinile lor. Destul să-i scuturăm pe aceștia cîți îi avem în mînă și să le luăm declarații... Se mai află aci și oameni de-ai curții, care vor fi avînd ceva de spus.

Oamenii curții, trei pîndari arnăuți și un vechil, au înaintat de lîngă o felie neagră de zid ars.

Pîndarii purtau straiele negre, cu găietane, din munții lor balcanici. Doi cu capetele legate în basmale pătate de sînge. Vechilul c-o mînă proptită în bandajul încins după gît.

A luat el cuvînt, în numele celorlalți:

— Domnule locotenent, putem să vă dăm noi numele tuturor vinovaților, fiindcă îi cunoaștem. Are dreptate domnul sublocotenent. Adevăratele căpetenii s-au făcut nevăzute. Cei arestați n-au altă vină, decît că au mers cu mulțimea... Nu dînșii...

Muțu Leonardescu a întrerupt, căutînd din șea cu ochii de jur împrejur:

— Așteaptă! N-o să iau declarații de-a călare Aci e treabă serioasă! A mai rămas vreo încăpere cu masă și scaune?

— Nu, domnule locotenent... Uitați-vă și dumneavoastră N-a scăpat ungher nevătămat. Acestea nu se mai pun pe picioare, nici în zece ani...

— Fantastic! Mergem atunci la primărie sau la post. Blănarule!

— Ordonați?

— Fă tu cele de cuviință! Lasă pază întărită aci.

— N-aveți grijă, domnule locotenent. Măcar că nu văd ce-ar avea de păzit în hardughiile aieste de ruini.

— Ești imposibil, Blănarule! Discuți acum? Execută!

Vagmistrul a rămas în urmă să execute ordinul, punînd santinele la ruini.

Muțu Leonardescu și sublocotenentul cel bălan au plecat spre satul troglodiților, urmați de soldații călări și înarmați pînă în dinți; de cei patru oameni ai curții, care grăbeau pe jos să țină pasul.

De-a lungul uliței, la cîteva colibe fluturau ștergare albe, în naiv semn de pace. De după geamuri, nevestele și copiii priveau din sălașuri cu groază amenințătorul convoi. Primarul și notarul, șeful de post, secretarul comunei, așteptau în cale, cu figuri atente și îngrijorate.

Ofițerii au descălecat. A descălecat și trupa.

— Frumoasă ispravă au săvîrșit troglodiții dumitale, domnule primar! rosti Muțu Leonardescu cu chip de introducere, îngroșîndu-și vocea și intrînd cu pași de-o extraordinară energie în primărie. Ce sat e ăsta?

Primarul, un vlăjgan care ajungea cu capul pînă în grindă, om între două vîrste, dezghețat și tare de fire, își apără satul, cu toate că demnitatea de părinte al comunei o căpătase prin grația și voința Elenei Casimir:

— Ce sat să fie, domnule locotenent? Un sat de oameni nevoiași și deznădăjduiți, cum ați văzut cu ochii dumneavoastră. Nu-s zece în tot județul! Sat de flămînzi...

— Spune de bandiți! rosti Muțu Leonardescu pe același diapazon urcat, instalîndu-se la masa cu registre și peceți, scoțîndu-și mănușile și aruncîndu-le alături de cravașă. Sat de cei mai formidabili bandiți! Dumneata unde-ai stat cît s-au petrecut devastările acestea catastrofale?

— Aici, domnule locotenent. Unde să stau?

— Fenomenal! Încă o mai și declari? Așadar ai stat cu brațele încrucișate, privind cum bandiții dumitale ard, pradă, distrug?

Primarul, în picioare, cu mîinile împreunate pe borul pălăriei, invocă mărturia șefului de post:

— N-am stat cu brațele încrucișate, domnule locotenent. Am încercat să potolesc oamenii cu vorba, am umblat din ușă în ușă, cu povețe... Mai mult ce puteam face? Noi eram cu toții șase-șapte oameni... Dînșii, peste cinci sute. Și aveau deznădejdea cu dînșii, domnule locotenent, foamea din iarna asta care nu mai sfîrșește... Foamea și altele mai vechi.

— Fantastic! izbucni Muțu Leonardescu, plesnind cu cravașa în masă de-au jucat pecețile și călimările. Ce-i dai dumneata cu deznădejdea? Te-ai angajat apărătorul lor, al banditilor? Mi se pare că alta era misiunea dumitale!... Extraordinar! Poftim, în mîna căror indivizi se află încredințată ordinea și siguranța statului!... Și dumneata, domnule șef de post?

Șeful de post păstră respectuoasa poziție în fața superiorului, dar îl privi țintă în ochi cu răceală; fiindcă din experiență învățase să simtă îndată cu ce fel de om are a face.

Răspunse, fără să-și piardă cumpătul:

— Domnule locotenent, eu am raportat la companie, domnului comandant al nostru, despre tot ce-am făcut și despre cele ce n-am putut face. În scris și verbal, la telefon, am raportat din vreme cele ce se pregăteau. Am cerut ordine și ajutoare. N-am primit nici ordine, nici ajutoare... Mi s-a spus să aștept, pentru rezultatul pe care l-ați constatat personal. O rezistență am încercat. Avem doi răniți. Unul grav, la infirmeria din Roznov. Ne-am făcut datoria.

Demontat de asemenea răspuns, Muțu Leonardescu mai plesni o dată cravașa peste peceți și călimară, cu aceeași exagerată energie:

— Formidabil! Care va să zică, în primul rînd carența autorităților locale? Voi semnala-o la timpul său și la locul său. Aveți să cunoașteți curînd-curînd, cu cine aveți de-a face!... Banditii, unde-s?

— Închiși, domnule locotenent. Vreți să-i vedeți? întrebă jandarmul.

— Sigur că vreau să-i văd! Ce? Crezi că am venit aci în plimbare de agrement și ca să-ți văd mutra du-

mitale? Scoate-i afară! Scoate-ţi şi troglodiţii dumitale, primarule!
Autorităţile comunei au părăsit încăperea ca să scoată prizonierii la lumina zilei.
Rămas singur, Muţu Leonardescu a întors ochii spre camaradul mai tînăr, aşteptind un accent de admiraţie, pentru energia fantastică în care se depăşise pe sine. Sublocotenentul îşi netezea musteaţa mică şi moale, privindu-şi vîrful cizmelor pătate de noroi.
— Ai văzut cum ţi i-am luat? întrebă Muţu Leonardescu, dezamăgit de această indiferenţă. Tu, ce stai ca un moroi?
— Mă gîndesc la rostul nostru aci, domnule locotenent. Se arată tot mai complicat. Şi mă gîndesc la ordinele cu care am venit... De-o energie cam tardivă.
— Eşti fenomenal, mă Dorine! Acum dai tu îndărăt? Ordine am primit; ordine executăm!
A tăcut, fiindcă primarul se ivise în uşă, vestind:
— Oamenii sînt afară, domnule locotenent. Vin şi cei de la post. Postul e-alături.
Muţu Leonardescu şi-a cules cravaşa de pe masă, şi a păşit pragul cu figura cea mai severă pe care şi-o putea alcătui.
Cei zece troglodiţi din Vlădiţa aşteptau cu frunţile plecate, cu mîinile legate la spate, în sumanele lor vechi, roşcate şi rupte. Erau de toate vîrstele, dar cu aceleaşi chipuri pămîntii şi scofîlcite. Sub straşinile care picurau, păreau zece oameni de lut.
Locotenentul i-a înconjurat, privindu-i de la picioare în sus, ca la inspecţia cailor din escadron. Toată energia formidabilă se vlăguise. Nu vedea mai mult decît zece oameni care vor fi fost poate într-adevăr deznădăjduiţi, cum spusese primarul, şi acum erau cufundaţi în cea mai desăvîrşită şi resemnată apatie.
— Aşadar, voi sînteţi bandiţii care aţi săvîrşit isprava de sus, de pe deal? întrebă, ca să spună ceva. Vă daţi seama ce vă aşteaptă?

— Pedeapsa lui Dumnezeu și pedeapsa oamenilor!... oftă din adînc, un romîn cu fața spînatecă și bălană, uscată, ridicînd obrazul brăzdat de nenumărate crețuri mărunte.

— Pînă la pedeapsa lui Dumnezeu, vă așteaptă pedeapsa legii! La aceasta nu v-ați gîndit, nelegiuiților? Cum te chiamă?

— Ion Stoica Răuțoiu.

— Aha! Ion Stoica Răuțoiu! repetă numele *Mutu* Leonardescu, amintindu-și într-o fulgerare discuția avută cu un camarad rezervist, acolo, în conacul de sus, asupra numelor predestinate. Nu mă miră c-ai luat conducerea bandelor...

— N-am luat nici o conducere, domnule locotenent. Spună oamenii care-s legați cot la cot cu mine... Mi-o luat Dumnezeu mințile, asta pot spune!... Că eu cu cucoana Elencu nu o dată am stat de vorbă cu supunere, de chiar rîdea dumneaei de grădina spînzurată a Semiramîzlei care zicea c-o crescut pe bordeiul meu! Grădina spînzurată a Semiramîzlei îi spunea rîzînd coana Elencu, măcar că erau în acea grădină numai mături și urzici, o leacă de lobodă și pe ici-pe colo, de pot s-o dovedească și unii dintre soldații dumneavoastră din escadron c-au fost la mine astătoamnă în cvartir și rîdeam cu dînșii, de nu știam atuncea ce ne așteaptă, mînia lui Dumnezeu!...

Ion Stoica Răuțoiu vorbise repede, pe nerăsuflate, să-și descarce dezvinovățirile sale și mărturia unor spuse și întîmplări pe a tuturor știință. Locotenentul îl privi însă ridicînd dintr-o sprinceană și clătinînd din cap.

Se lămurea. Troglodițul îl făcea acum pe nebunul și dinadins bîiguia cuvinte fără sens, ca să-și dea faptele pe socoteala smintelii.

A retezat-o scurt:

— Vorba!

Apoi întorcîndu-se spre sublocotenent:

— Scrie! Printre capi, în frunte: Ion Stoica Răuțoiu..

— Domnule locotenent, daţi-mi voie să spun şi eu un cuvînt! vorbi primarul. Iertaţi-mă, dar sînteţi în greşală... Acesta, Ion Stoica Răuţoiu pe care-l vedeţi, e adevărat că a făcut parte dintre cei care au dărîmat şi pus foc. Ba chiar a fost cel dintîi care a pus mîna pe dîrlogii armăsarului, cînd a intrat coana Elencu în curte călare, ca s-o oprească şi s-o poftească a coborî să stea de vorbă cu oamenii...

— Cum? Ai pus mîna pe dîrlogii calului, s-o dai jos din şea pe doamna Elena Casimir, banditule? Formidabil! se minună Muţu Leonardescu. Trage-i o linie dedesubt, Dorin!

Primarul stărui:

— N-am sfîrşit, domnule locotenent. Cu toate cîte le-a făptuit el, acest Ion Stoica Răutoiu pe care-l vedeţi, mai are asupră-i şi-o faptă care le şterge pe toate celelalte. Oamenilor a ascuns-o, dară eu o ştiu. Şi o pot spune acuma... După toate cîte s-au întîmplat, cînd curtea era numai foc şi pară şi cînd coana Elencu îşi luase lumea în cap călare, peste cîmpuri, cade aicea feciorul dumisale, un băitănaş de la şcoală, de la Ieşi, Petruş pe nume... Pică el aicea şi toate l-au lovit în inimă. De supărare, de frică, Domnul ştie de ce... Copil!... Aşa c-o umblat pe cîmp, fără să-şi dea socoteală unde-l duc picioarele, într-un fel de aiureală... Sub sară, iaca dă peste dînsul, acest Ion Stoica Răuţoiu... Îl ia cu binişoru, îl ia cu vorba, îl aduce în bordeiul lui de n-au prins oamenii de veste şi-l ţine acolo ascuns de ochii tuturora, să zacă şi să aiureze... Asta faptă a făcut-o el. Adevărat este Ioane?

— Adevărat!

— Extraordinar! exclamă Muţu Leonardescu, profund contrariat în teoria numelor predestinate, pe care o adoptase întocmai de la camaradul rezervist. Şi acum unde-i băietul doamnei Elena Casimir?

— Domnul să ştie!... Eu atîta pot spune... O zăcut trii zîle, s-o ridicat pe picioare bun teafăr, mi-o mulţămit şi dus o fost...

— Cum, mă tigoare? se minună furibund Muțu Leonardescu, apropiindu-se și scormonindu-l în ochi să-i descopere cine știe ce hidos stigmat al crimei. Pe cine proștești tu? Extraordinar! Cum dus a fost?... Unde-a plecat?...

Ion Stoica Răuțoiu înălță și el obrazul plin de spînatece crețuri și ochii stinși de-o mare sfîrșeală, spre fața locotenentului tînără, rumenă și cu musteața frumos arcuită în lustru de pomadă.

A înțeles că vorbeau din două lumi deosebite. Și socotind că e de prisos a încerca să se dezvinovățească, a oftat:

— De, pacatele mele, cine m-o pus?... Eu, deaicea înainte nu mai știu nimica, domnule locotenent...

— Fantastic! se oțărî Muțu Leonardescu, săltîndu-se în vîrful cizmelor și vînturînd cravașa, ca să-și dea un aer cît mai teribil. Așa-mi răspunzi tu mie, mă trogloditule? Dacă n-ai fi cu mîinele legate la spate te-aș dezmierda eu nițeluș pe obraz cu sfînta cravașă, ca să te-nvăț eu cum să-mi răspunzi! Mă, uită-te-n ochii mei!... Unde-i copilul doamnei Casimir? După cît de formidabilă canalie ești, nu m-ar mira să-i fi făcut felul! Răspunde!... În ce șanț, prin ce gropi să-i căutăm cadavrul?

Cel cu miinile legate la spate, a clătinat din cap a milă de sine și de cîte-l mai așteptau, după asemenea nesăbuite prepusuri. A se apăra în vreun fel, nu mai avea însă vlagă. Apărarea i-a luat-o tot primarul înalt și spătos:

— Domnule locotenent, îngăduiți-mi a vă încredința că nu poate fi vorba despre cele ce credeți dumneavoastră...

— Ce?... ce?...

— Il cunoaștem tăți din sat, pe acest om de față. N-ar face el rău batîr unei furnici, domnule locotenent...

— Dar cele de sus, din deal, ce sînt?... întrebă domnul locotenent, arătînd cu vîrful cravașei spre

ruinele curţii de pe colină. N-a fost părtaş la ticăloşia d-acolo ?

— Acelea-s altăceva, domnule locotenent. Un vînt care s-a năpustit asupra ţării... Cît despre băietul coanei Elena, mare lucru să nu se afle el acuma pe la Zapodia, că dumnealor îs o leacă de cimotie cu conu Iordache, boierul Zapodiei. Dacă n-a hi plecat cumva de-a dreptu, la şcoala lui, la Ieşi...

— Gura ! N-am nevoie de explicaţii ! o reteză Muţu Leonardescu răstit, tocmai fiindcă explicaţiile îi păreau pe-aproape de bunul-simţ. Nici o explicaţie.

Şi îndată, tot el ceru alte explicaţii :

— Dar aceasta ce mai este ?

— Arestuiţii ceilalţi, de la post...

Arestaţii ceilalţi, de la postul de jandarmi, se apropiau mai numeroşi, tot cu capetele plecate în pămînt, dar într-o mai puţin resemnată muţenie, căci printre dînşii dădeau amarnic glas cele trei femei, bocind şi ţipînd ca în gură de şarpe.

Din casele vecine au prins a se ivi cîţiva copii, cîteva babe, iţindu-se printre garduri. Soldaţii, drepţi şi neclintiţi lîngă cai, mijeau a rîde pe sub mustează, schimbînd priviri de la unul la altul :

— Dacă-i vorba de muieri, apoi abia de-acuma să te ţii ! începe bairamul cel mare...

Muţu Leonardescu se simţea şi el cuprins de lehamite.

Ar fi trecut toate pe seama celor doi vagmiştri, să se isprăvească mai repede.

— Aceştia sînt, domnule locotenent ! îi prezintă şeful de post. Avem şi listă, cu obiectele şi cantităţile de producte aflate acasă la dînşii...

— Care obiecte şi care producte ? se ţipoti o femeie deşirată şi slăbănoagă, zbuciumîndu-se să iasă în rîndul dintîi. Nu-i adevărat, domnule locotenent !... De lucruri, să zic !... Da popuşoiul ş-o leacă de grîu pe care ni l-o ridicat, îi munculiţa noastră ! Le-avem în pod de az-toamnă. Popuşoiul pentru sămînţă şi grîul pentru coliva pomenilor... Iaca pentru care lucru

ne-o umflat de lîngă plodurile noastre, să ne ţînă la bașcă, flămînde și-nsatate, nişte femei cu pruncii la sin, vai de capu nostru !... Oameni buni !... Ce staţi ? Nu ne lăsaţi să ne bage la ocnă şi să ne mîntuie de viaţă !... Barbaţi sînteţi ?

— Vorba ! porunci Muţu Leonardescu. Cum te numeşti ?

— Balaşa lui Ion Stoica Răuţoiu, mă numesc.

— Aha ! crezu că s-a lămurit locotenentul. Nevasta ţigoarei de dincoace ?

— Şi ce-i dacă-s nevasta lui ?...

— Nu mă miră...

— Mai bine te-ai miera dumneata de cum ne vezi legate cu mînele la spate, că sîntem mame de prunci şi-i fi avînd şi dumneata mamă...

— Isprăveşte ! Că acum !... arătă ameninţător Muţu Leonardescu cravaşa elastică, vîjiind-o în aer, ca suprem argument.

Femeia s-a retras, ridicîndu-şi dintr-o scuturare de cap barizul de pe ochi, fiindcă a se ajuta cu mîinele legate, nu-i era cu putinţă. Dar se căinau avan celelalte, în vreme ce bărbaţii tăceau, stane mocnite, încovoiate de grumaz, cu privirile în amestecul de glod şi omăt dezgheţat.

Soarele blînd, călduţ, tremura o lumină aurie pe obrazurile aspre, cu brazde adînci.

Locotenentul Muţu Leonardescu se pătrundea mai deplin de zădărnicia rostului său aci. Purtă ochii nehotărîţi la cele două grupuri alăturate. La alaiul care începea să se adune, de la distanţă : moşnegi şi babe, progenitura troglodiţilor ieşită din bîrloguri.

Soldaţii începeau a glumi cu unii ţînci, prefăcîndu-se că-i împung cu lăncile.

Locotenentul se uită încruntat, îngroşînd vocea :

— Ce este acolo ? Vă e a joacă ?...

Apoi, pe acelaşi ton autoritar :

— Blănarule ! Lache !

— Ordonaţi ! înaintară cei doi vagmiştri, cu gîturile întinse.

Muțu Leonardescu parcă întîia oară îi vedea alături, ca să-și dea seamă ce deosebiți la făptură sînt: Blănaru scurt, îndesat, strîns în curele, cu musteața bîrzoi; Lache, lungan și clăpăug, moliu, cu mărul lui Adam ieșit din guler ca un pumn de copil, cu firele de musteață rare, roșcate și pleoștite. „Extraordinar! gîndi. Parcă nu aparțin aceleiași rase. Și ce nepotrivire de nume! Blănaru, mai merge. Dar Lache Bondar? E ca o gravă eroare de stare civilă! Cea mai formidabilă mistificare!..." Pe urmă, respinse constatările sale fizionomistice și patronimice, atît de nepotrivite locului și momentului, ca joaca soldaților troglodiți, cu puii troglodiților.

— Procedați la interogatorii și luați declarații! ordonă, uitîndu-se cu asprime la țărani. Indivizii vor fi trimiși la penetenciarul județului, sub escortă. Dom nule primar!...

— Porunciți...

— Ai să scoți dumneata o masă aci și ai să scrii cele ce declară fiecare sub luare de semnătură...

Primarul, zdrahon și dezghețat, își pierduse vîrtoșenia, mărturisind umil după o scurtă codire:

— Iertați, domnu locotenent... Dară carte nu prea știm. Așa numa cît să punem și noi o semnătură lîngă pecete...

— Poftim! se văicără Muțu Leonardescu, ridicînd spre cer mîna în care purta cravașa. Fantastic. Nici carte nu știe și e primar!... Bine, mă troglodituie! Cum ai îndrăznit tu, analfabetul analfabeților, să te instalezi aicea primar?

— Că nu m-am pus eu de capul meu, domnule locotenent. Vai de zîlele mele, că nu eram bucuros! M-or pus alții...

— Fenomenal! Treci tu atuncea, Lache, și fă-l pe furierul!...

Cei doi vagmiștri s-au apropiat de locotenent, părăsind poziția de drepți și luînd o înfățișare de supunere mai familiară și mai puțin cazonă. Se simțeau datori să intervină cu încercata lor experiență.

Vorbi Blănaru pentru amîndoi, cu glasul scăzut, să n-audă arestaţii :

— Domnule locotenent, ce să-i mai canonim cu declaraţii şi cercetări ?... Declaraţii au luat o dată jandarmii în procesele-verbale, că dinşii sint ofiţeri de poliţie judiciară. Trimetem la răcoare, şase-şapte, dintre cei mai vinovaţi... Celorlalţi, le tragem cîteva centiroane la cur ca să nu se spună c-am venit degeaba şi le dăm drumul...

— Cum este posibil să vă treacă în cap una ca aceasta ? păru foarte scandalizat locotenentul, dar mai mult de formă, fiindcă şi lui i se părea soluţia cea mai potrivită. Nu cunoaşteţi cu ce ordine de severitate am fost trimişi aci ?

— Cunoaştem, domnu locotenent. Numai că ordinele vin de sus, de la cei care nu ştiu ce se petrece pe pămînt... Să hotărască judecata, dacă are de hotărît, nu noi... Am fost cvartiruiţi astă-vară aicea... Un sat de prăpădiţi, domnule locotenent... Prăpădiţi şi vai de capul lor, dar altfel oameni de omenie, pe care i-a apucat ca o nebuneală...

— Hm ! Nebuneală ?... Nebuneală numeşti tu asta ?

Muţu Leonardescu îşi răsucea gînditor musteaţa lucioasă. Trecîndu-şi ochii la cele două grupuri care stăteau în nemişcare aşteptîndu-şi soarta, uitase tot ce a văzut sus pe deal şi tot ce l-a indignat pe el formidabil. Nişte păcătoşi de troglodiţi apucaţi de nebuneală şi chemaţi s-o ispăşească. Numai aceasta vedea acum.

— Fie ! consimţi, descărcîndu-se bucuros de iniţiativele la care firea sa nu-i prea dădea ghies. Pe-a voastră răspundere ?...

— Pe-a noastră, domnu locotenent.

— Şi ce raportăm ?

— C-am procedat cu energie, cum scrie la ordin, domnule locotenent. Lăsaţi-ne pe noi... Nu le tragem cîte douăzeci şi cinci de centiroane ?... Mai ales muierile au să chiraiască, de-are să s-audă în şapte sate.

Iară oamenii, după ce şi-or pune la şezut oblojele cu apă şi sare, au să vă binecuvînteze c-au scăpat ieftin.

— Bine, Blănarule! Ştii că eşti formidabil?... Intră în acţiune!... Dorin, hai cu mine să cercetăm satul!...

Soldaţii s-au dat la o parte. S-au dat şi oamenii, cei legaţi cu mîinele la spate şi cei liberi, adunaţi din case şi ogrăzi. Simţeau că tot au avut noroc, de vreme ce burzuluiala domnului locotenent se arăta a fi mai mult cu vorba, decît cu fapta.

Pe aiurea, unde stăpînirea a trimis altfel de oameni pentru smolru, veneau ofuri despre mai neîndurate ispăşiri.

— Ce zici, Dorine? întrebă Muţu Leonardescu. Altceva nu putem face... Că doar nu sîntem călăi... Uite ce sat! Ce mizerie, mă! Ce colibe de troglodiţi!... Fantastic!... Mă! Au şi ei drame, disperări, revolte, amoruri... Tot oameni sînt mă, în fond... Spune tu, dacă era altceva de făcut?

N-a avut însă timp cînd să primească un răspuns care să-i risipească îndoielile.

Din urmă l-a ajuns telefonistul, gîfîind:

— Domnule locotenent! Vă chiamă prefectura. Domnul prefect personal... Domnul prefect cel nou!...

— Ce-o mai fi vrînd şi ăsta?... Hai cu mine, Dorin...

A intrat în primărie şi a luat receptorul, făcînd semn sublocotenentului să se ţină pe-aproape, sprijin în nehotărîrile sale:

— Allo! Da, domnule prefect. Să trăiţi... Aici, locotenentul Leonardescu Emil de la escadronul doi... Ordine perfectă! Toţi locuitorii nu mai arată nici un simptom de agitare... Linişte absolută! Supunere şi căinţă. Pe garanţia mea, domnule prefect... Cum? Allo!... Sigur că există şi arestaţi. Douăzeci şi şapte... Puţini?... Mai facem alţii... Pînă la cincizeci cel puţin?... Se va executa, domnule prefect!... Sigur că-i anchetăm energic... Cu cea mai formidabilă energie, domnule prefect!... Regret, dară trebuie să confirm informaţiile dumneavoastră... Exact... Exact... Curtea dis-

trusă complect. Da! Şi acarete... şi hambare... şi mobilier... Devastare fantastică! Dezastru... Cum? Trei?... Dar capii au dispărut, domnule prefect... Arestaţii care se află în mîinile noastre, chiar după declaraţiile autorităţilor locale, au culpe mult mai mici... Complicitate... Participarea la răscoală şi la distrugere... Nu-i apăr, domnule prefect! Raportez realitatea constatată aci... Cum? Neapărat trei?... Să vorbesc cu domnul inspector general?... Chiar de la dumneavoastră din birou? Aştept... Allo! Domnul inspector general?... Trăiţi, domnule inspector!... Ordin expres de la Interne?... Aşteaptă doamna Casimir în cabinetul domnului secretar general?... Am înţeles... Să vă raportez într-o jumătate de oră?... Allo! Aş dori mai înainte să comunic doamnei Casimir, pe care am cunoscut-o personal!... Allo! Cum? Să nu discut, că reclamaţi la brigadă?... Nu discut, domnule inspector general. Trei?... Să-i aleg eu?... Dar, domnule inspector... Nu discut, domnule inspector... Am înţeles... Allo... Allo! Allo!... Allo..

Locotenentul Leonardescu Emil a depus urechea telefonului în acătătoare, galben la faţă şi cu fruntea şiroind de sudoare.

Îi tremurau degetele, încît a scăpat cravaşa şi nu s-a mai plecat s-o ridice. A ridicat-o şi i-a întins-o sublocotenentul cel tînăr, care s-a ferit să-i pună vreo întrebare, presimţind că a intervenit ceva nou şi grav.

Zvîrlindu-şi chipiul pe masă, locotenentul Leonardescu Emil, el a fost cel care a întrebat:

— Mă Dorine, ce te-a împins pe tine să-ţi alegi cariera armelor?

— Tradiţia de familie, domnule locotenent. Tata colonel. Bunicul după mamă fost general, bunicul după tată tot colonel...

— Pe mine uniforma, mă! Dragul uniformei, calul şi onoarea militară... Pentru ce? Pentru ca să facem cele ce ni se cer nouă acuma. Fantastic!

Şi-a dres glasul. S-a instalat la masă, făcînd semn telefonistului:

— Dispari! Să vie Blănaru aci și să aducă listele. Ce te zgîiești la mine? N-ai înțeles? Plutonierul Blănaru cu listele arestaților... Să ne lăsați singuri!...

Plutonierul Blănaru a intrat pe ușă cu două petece de hîrtie în mînă, mototolite și murdare, scrise cu creionul.

— Ordonați, domnule locotenent?...

— Dă listele-ncoa!...

A parcurs listele, citind tare:

— Ion a Sandei, Ion Precup, Toader Leanca, Ilie Toader Leanca, Vartolomeu Hîncu... Hm! Hîncu? Asta e din neamul celui care spunea ba, cînd vodă spunea da! (Și i-a pus o cruce.) Ileana Căpriță... Costache Postelnicu... Alt Postelnicu... Alt Precup... Ion Stoica Răuțoiu (cruce), Alecu Banea... Maria Banea... Trofim... A Mariei... Pintea Forfotă... Pintea Forfotă! Dacă nici ăsta nu e nume de cel mai formidabil bandit, atunci nu mai cunosc eu la bandiți!... Pintea Forfotă!... Și Pintea și Forfotă! Formidabil!...

I-a pus deci și acestuia o cruce. Apoi a întins lista:

— Ai înțeles, Blănarule?

— Nu, domnule locotenent.

— N-ai auzit că m-a chemat prefectura la telefon?

— Da, domnule locotenent. Am auzit.

Locotenentul i-a ocolit ochii, uitîndu-se pe geam. Acolo privirea a dat peste grupul troglodiților cu mîinile legate la spate, în muta lor resemnare. A început a examina atunci o pecete pe care tot o aplica pe învelitoarea mesei, apăsînd mereu alte și alte sigilii violete — și vorbind fără să mai ridice ochii:

— Pentru aceasta m-a chemat prefectura, Blănarule! Executăm trei! Ordin de la Interne!... Ordin de executare imediată!...

— Domnule locotenent...

— Nici un domnule locotenent! Iei un pluton. Încarci numai jumătate din arme cu gloanțe de război, jumătate cu cartușe oarbe. Soldații trag armele la sorți... Conduci pe acești trei de pe listă, sus, la zidurile curții pe care-au devastat-o... Și... Și raportezi.

Plutonierul, roṭofei și cu fața energică, îngălbenise și dînsul deodată, parcă deodată dezumflat și îmbătrînit.

— Dar, domnule locotenent...

— Nici un dar, ordin! Ordinul se execută!... Într-o jumătate de oră, trebuie să raportăm de întocmai executare, la prefectură și la brigadă, la Interne!... Nu mai sta. Scurt mișcarea!...

Cînd au rămas singuri, locotenentul vorbi cu sfîrșeala lui Ion Stoica Răuțoiu:

— Ai o țigară?

A vrut să aprindă. Însă cum îi tremura mîna, a cerut tot sublocotenentului:

• — Dă-mi tu și foc, mă Dorine!... Mă băiatule, mă!...

3

— Umflă-l! Altul la rînd!

Cel adus la rînd pentru cercetare și început de ispașă, era Alecu Faraon.

Trimisul prefecturii îl privi cu scîrbire, adresîndu-se căpitanului:

— Priviți, domnule căpitan, ce specimene de indivizi pretindeau să introducă o dreptate nouă în țara românească!...

Căpitanul, om gras, apoplectic și întîrziat în grad, împovărat de-o casă de fete și de grija pensiei, măsură specimenul de individ cu totală indiferență, strîngînd din umeri și constatînd:

— De altfel, cam toți arată la fel prin părțile locului...

El era străin de aceste părți. Adus cu unitatea dintr-o garnizoană munteană, în trenuri care s-au înzăpezit pe drum, au zăcut prin stații, i-au ținut ceasuri întregi în cîmp, în noapte, înghețați și flămînzi.

Iar delegatul prefecturii, acest Tăchiță Nedelcovici, nu-i era de fel pe plac. A înțeles că are de a face cu un avocat lîrșit în meserie, om primejdios, elector de

preț, numit proaspăt și numai provizoriu în slujbă, o dată cu schimbarea de guvern. Și a mai înțeles că înadins ținuse a căpăta delegație pentru aceste părți din județ, fiindcă aci avea strînse legături de interese cu arendașii și proprietarii.

În asemenea împrejurări, prudența îl sfătuia să se păstreze la o parte. Mai mult îl preocupa cvartirul de noapte, să-și odihnească oasele după atîtea drumuri.

Un sergent cutreiera de două ore toată Stănișoara și încă n-adusese nici un răspuns. Îl mai bătea și o cizmă. Îl mai încerca și-un junghi.

— Așaaa! își frecă mîinile, Tăchiță Nedelcovici. Fă-te mai aproape!

Alecu Faraon s-a apropiat. Îi clănțăneau dinții. Din nou îl scuturau frigurile sale, ale lepricei. Din nou îl ardea o arșiță lăuntrică și toate îi jucau înaintea ochilor, în lumea lui părelnică.

Ochii s-au oprit la condicile de pe masă. Alte condici! Teancuri și teancuri de catastife ale sataneí, pe care zadarnic a crezut el că le-a desființat de pe fața pămîntului.

— Tu ai început cu focul? întrebă Tăchiță Nedelcovici.

— Care foc?...

— Focul de la curte! Nu încerca a te preface că nu înțelegi.

— Eu n-am pus foc decît la catastifele Satanei, coane Tăchiță.

— Ce coane Tăchiță? Aici nu sînt conu Tăchiță. Sînt reprezintantul guvernului, trimis să anchetez cum ați jefuit și distrus averea particularilor, care e și o avere națională. Înțelesu-m-ai?...

— Înțeles...

— Atunci răspunde la întrebările mele! Este adevărat că ai intrat în cancelaria domnului arendaș și că de-acolo a izbucnit focul?

— Adivarat...

— Adevărat este că focul l-ai pus cu mîna ta?...

— Adevărat. Am dat foc la catastifele Satanei, să le piară urma de pe pămînt... Dară văd că tot au mai rămas... își încheie mărturisirea Alecu Faraon, privind cu deznădejde la condicile de pe masa șefului de post.

— Scrie, domnule secretar! Arestatul declară nesilit, față de martorii prezenți, că s-a introdus în cancelaria administrațiunei și a pus foc de bună-știință, la toate registrele de datorii, de unde focul s-a întins la întreaga clădire, cuprinzînd corpul principal, acaretele, magaziile și grajdurile. Arestatul declară că în primul rînd a urmărit distrugerea registrelor de datorii...

Alecu Faraon se împotrivi, frămîntîndu-se în sumanul pirpiriu:

— N-am pus foc la nici un registru de datorii, coane Tăchiță. Că nu registre de datorii erau... Am dat foc la catastifele Satanei, unde erau scrise să le ardă focul gheenei și fetele mele, cele șapte, pe care le știe și conu Iordache. Catastif întocmit de domnu Nolică și de cumnații săi, Picu și Sorcovăț, slujbașii Satanei pe pămînt. Uitați-vă, vă rog, și la mînele mele, coane Tăchiță! Uitați-vă, domnule căpitan!... Mînele mele arse și mîncate de leprica Satanei!...

Căpitanul a întors ochii încrîncenat de înfățișarea mîinilor.

Tăchiță Nedelcovici era mai puțin impresionabil. Și-a amintit:

— Era și o pramatie a individului arestată. Mi se pare prinsă asupra faptului... Asociație în lege: tatăl dă foc, fetele jefuiesc de la foc... Să fie introdusă aci!

Jandarmul a ieșit din cămăruța scundă și întunecoasă, să introducă arestatele.

Ca să nu-și piardă timpul, Tăchiță Nedelcovici a cercetat ceva în nedespărțita sa geantă doldora de dosare și hîrtii, apoi își continuă ancheta:

— Alecu Faraon, răspunde cine te-a ajutat la ispravă?

— Nimenea... Asta era o răfuială mai veche a mea cu blastamatele de catastife.

— Scrie, domnule secretar! Arestatul declară că a provocat incendiul după o îndelungă premeditare, pentru a face să dispară orice urmă a datoriilor contractate de întreaga familie în comptul muncilor agricole. Ştii ce te aşteaptă, păcătosule? Ocna are să te mănînce!

— Apoi mai ocnă decît viaţa pe care o trăim noi aicea, nici că nu se mai poate alta... Ce mi-i în satu nostru, ce mi-i la ocnă?

— Aşa vorbeşti?...

— Că aşa i-o spuneam eu şi lui conu Iordache de la Zapodia, care clătina din cap şi încuviinţa... Că dumnealui era ca frate de cruce cu conu Lupache şi cunoaşte că altfel de vremuri am apucat noi...

Căpitanul întrebă:

— Cine este ăst conu Iordache, despre care tot pomeneşte arestatul?

— Un proprietar vecin şi cam zaharisit, care-i încurajează pe mizerabili în pretenţiilor lor... Senator de colegiul I, care cred că nu mai pupă el senat, după isprăvile săvîrşite de protejaţii săi...

Alecu Faraon se zgribuli în sumanul hărtănit, ieşind din aiureala de totdeauna şi apărîndu-şi ocrotitorul:

— Ba nu-i aşa, domnule căpitan!... Conu Iordache îi unul dintre cei puţini care nu-s vînduţi Satanei, ca domnul Tăchiţă Nedelcovici.

— Aşa vorbeşti tu despre mine?

— Aşa vorbesc eu despre vînduţii Satanei. Că cine altu eşti dumneata, decît omul la jupînu Nolică Gaşpar, adică a Satanei? Nu porţi în taşcă tot catastifele Satanei? Acolo-i preţul vînzării şi catastiful ceal nou a lui...

— Mai cutezi a avea glas, mizerabile? sări Tăchiţă Nedelcovici de pe scaun, spumegînd de mînie, fiindcă într-adevăr mai ales scriptele şi listele intocmite de Nolică Gaşpar îi umflau ghiozdanul să crape. Stai, că te învăţ eu, cum să vorbeşti tu cu unul ca mine!

Din doi pași a fost înaintea lui Alecu Faraon, trăsnindu-l cu palmele și cu pumnii în obraz, împingîndu-l în perete, unde omul zădarnic încerca să-și apere fața cu mîinile sale spuzite de pecingini.

— Mai îndrăznești? icnea Tăchiță Nedelcovici, lovind. Țărănoi puturos! Mă poartă stăpînirea pe drumuri să vă aduc ordine și pace, iar tu așa îmi vorbești, bestie?

— Tătucă!... Tătucă!... năvăli Frăsina din pragul unde se oprise o clipă, smuncindu-se din mîna jandarmului. De ce dai, domnule?... Nu-l știi că-i bolnav?... Tătucă... Tătuțule...

Cu degetele acățate de brațele anchetatorului trimis de stăpînire să aducă ordinea și pacea, mezina lui Alecu Faraon se căznea să-l tragă la o parte. Iar Alecu Faraon zdrobit de palme și pumni, căzuse lunecat lîngă perete. Se făcuse ghem și se vîrcolea gemînd în aiurelele sale: „S-aud ropote de copite, măi fraților... Semne... S-au ridicat morții din vechi, pentru dreptatea noastră, că pe noi ne-o mîntuit Satana cu catastifele lui... Arzi unul și ies o sută!... Săriți, că mi-o făcut capătu Satana... Frăsino!... Frăsino, nu mă lăsa!... Așterne-mi sus, patu meu, pe cuptior, Frăsina tatei...!"

Tăchiță Nedelcovici, isprăvind cu el, s-a întors să-și istovească drojdia mîniei pe obrazul copilei, plesnind-o cu sete:

— Frăsino? Hai? Te-atingi de mine, hoațo?... Lovești tu în mine, pui de bestie?

Căpitanul se ridică mare și greoi din scaun, apucînd el de-o aripă delegatul prefecturii, ca să-l aducă la loc și la simțul realității:

— Isprăvește, domnule!... Să-ți fie rușine...

— Ce-ați spus, domnule căpitan?

— Termină și rușinează-te!... Cum poți lovi o copilă?... Lasă-mă în acest caz, să continui eu ceea ce crezi dumneata că numești o anchetă...

Tăchiţă Nedelcovici îşi şterse năduşeala şi îşi potrivi cravata.

Gîfîind, mogorogi printre dinţi:

— Dumneata, s-ar zice că nu ştii ce-au făcut mizerabilii aceştia dintr-o agoniseală de om!... N-aţi constatat cu ochii? N-am evaluat provizoriu pagubele, pînă ce va sosi ancheta specială? Şi mai vreţi să umblu cu mănuşi? Pentru obrazul bestiilor ăstora trebuie mănuşi? Eu am împuterniciri scrise, domnule căpitan. Exprese!... Exprese şi confidenţiale!

— Poţi să tot ai sănătos! Ia fă-te-ncoace, fetiţo!... Jandarm, ajută arestatului să se ridice şi du-l afară. Stropeşte-l cu apă rece!... Tu, spune cum te numeşti fetiţo şi pentru care faptă te afli tu acilea?

Tache Nedelcovici s-a uitat încruntat la căpitan şi la cei doi făptaşi.

Punîndu-şi în buzunar batista udă de năduşală, a întrebat cu ameninţător înţeles:

— Cu alte cuvinte, m-aţi exclus din oficiu de la anchetă?

— Te-ai exclus singur, stimabile.

— Aşteptaţi în acest caz, să auzim ce spun şi cei care m-au trimis aci. Unde-i telefonul, jandarm?

— Dincolo, vă rog...

— Perfect! Domnule secretar, nu ai a scrie nimic din declaraţiile acestei individe.

După zece minute, s-a întors frecîndu-şi mîinile.

— Domnul căpitan, ordin ca toţi arestaţii să fie transportaţi imediat în capitala judeţului. Iar dumneavoastră sînteţi invitat la telefon.

— Am înţeles, stimabile! rosti căpitanul, lepădînd scîrbit capătul de ţigară pe care-l mozolise stins şi uitat între buze. Eşti tare.

Înţelesese bine. Un ordin telefonic îi lua comanda, pentru a face loc unui om mai pe pofta domnilor Tăchiţă Nedelcovici şi Nolică Gaşpar.

Aici, ca in atîtea alte părţi. Şi aici, ca pretutindeni

Impuşcăturile răbufneau în pădurea Dărmăneştilor cu voioase ecouri.

Ca pe vremea vestitelor vînători din tinereţea fraţilor Cumpătă, în preajma celui de-al treilea pătrar al veacului trecut, cînd Lupache Udrea lua el cîrma. Şi cînd seara, în luminişul poienii de la Sasca, prindeau a se înşirui pe patul alb de omăt, la numărătoare, mistreţii, cerbii şi lupii, vulpile, rîşii şi iepurii doborîţi cu nemiluita.

Numai că acum nu răzbeau chemările de corn, lungi şi melancolice, de pe alt tărîm, pentru adunare. Nici lătrăturile sonore, harnice, ale căpăilor. Nici nu mai detuna strigătul vesel al lui Lupache, acoperind celelalte glasuri.

Acum, prin hăţişuri, în loc de vînat se strecurau oameni hăituiţi de alţi oameni.

Şi cînd ăuia focul de armă, răspundea adeseori un vaier.

In poiana Sascăi, pe clinul lin al vuietoaselor adunări la sfîrşit de zi şi de vînătoare, se tîra Ion, şchiopătînd de-un picior, căutînd cu ochi rătăciţi şi turburi o mai ascunsă vizunie unde să se pituleze şi să-şi lingă rana, ca lupii singuratici de-atunci, muşcaţi de glonţ. Pe spuma albă de omăt, străpunsă de ghioceii primăverii, urma fugarului rămînea scrisă cu o aţă subţire de sînge.

Ion s-a oprit s-asculte.

Nemărginită şi blîndă tăcere! A piuit slab, duios, somnoros, o pasăre. Pe urmă nimic. Singurătatea cea mai desăvîrşită, nepămînteană.

Fugarul a pus genunchiul teafăr în omăt. Şi-a smuls mîneca din umăr, a rupt-o fâşii cu dinţii şi s-a legat strîns în jurul genunchiului spîrcuit de plumbi. Durerea îi răspundea cu vîrfuri de cuţit răsucite în tot trupul, din călcîie, pînă-n tîmplele ude. Dar ce mai însemna pentru el orice durere?

O clipă, a rămas cu ochii la florile de jos, albe și gingașe, fraged răsărite din mustul zăpezii. Cit de multe erau !... Pentru cine atîtea în pustietatea de-aici, cind dincolo oamenii corcolesc în seră cu văzduhul incropit de fierbințala olanelor, celelalte flori, ale lor, răsucite și vinete, putrede, băloase ca viermii ?

Deasupra lui, cînd a ridicat ochii, o veveriță de fum a săgetat de pe-o creangă. Pentru cine făpturile mlădii și sprintene ale codrului, cînd dincolo oamenii îndrăgesc și cresc în vată, jivine cu picioare de paing ca Miți și Piți, ca Bock ?

Urmărit pînă într-o asemenea singurătate și pînă într-asemenea ceas de blestemul vieții sale, Ion a stupit printre dinți un ban coclit de fiere, păzind să nu spurce vreo floare a lumii de-aici. Apoi s-a înălțat din genunchiul proptit în pămînt crîșcîndu-și durerea în măsele. A rotit ochii. A purces șchiopătînd.

Departe nu-i era însă scris s-ajungă. Din nou glasuri, pași, trosnet de vreascuri în stînga.

A stat, ascuțind auzul. A apucat-o la dreapta, întîi cu furișări prelinse de vînat ; pe urmă încercînd alignit să fugă.

Departe n-a ajuns.

I-au ieșit și dintr-acolo alții înainte, cu armele întinse :

— Stai !

Mîinile nu le-a ridicat. Cu bărbia în piept, cu fruntea plesnită de crengi, de nuiele, de spini, s-a năpustit orb ca lupul prins la strîmtoare, spre-o tiharaie de lozii. Acolo, la pocnetul armelor, s-a prăbușit într-un crîsnet, ca să nu dea strigăt durerii.

Cînii !...

S-a prăbușit cu țăndări de lumină în ochi ; o mare și albă, fierbinte lumină. După care l-a cuprins bezna.

Într-amurg, trupul era purtat de doi oameni, pe-un pat de nuiele, în pas legănat.

— Mai suflă ?

— Suflă...

— Îl ducem atuncea la răniți, nu la morți...

Se aflau trei despărțăminte în curtea primăriei de la Dărmănești. Cinci morți, de-o parte. Răniții de alta. Și grosul satului, prinșii, legați doi cîte doi, cot la cot, într-o ceată care număra peste șaizeci de bărbați și femei, unchiași și ploduri desculțe.

Aici nu mai era îndurare.

Sosise în-tupeu de la Piatra, boierul Damian cu un însemnat personagiu al stăpînirii. Administratorul cel tînăr, Mitiță Timișescu, purtase grijă din vreme să întocmească lista și să pună poterele pe urma făptașilor ascunși în pădure și risipiți pînă în satele vecine, la Malurile și Holboca.

Fără voie, din cînd în cînd, Damian Cumpătă îndrepta ochii posomoriți mai ales înspre Zapodia. Între frați se iscase dezbinul, fiindcă Iordache Cumpătă și Smaranda sa încercaseră încă o dată să-i potolească înverșunarea răzbunărilor. Iertare! ceruseră dînșii pentru cei vinovați. Iertare? El nu cunoștea acest cuvînt, cum nu cunoștea atîtea altele.

Pavel Hreanu, trîntit la pămînt, cu rană adîncă la coastă și cu uriașele lui caiere de mustăți ude de sînge și de sudoare, s-a întors gemînd pe cealaltă parte și-a spus într-un oftat:

— De-amu, numa lumînarea să aibă cine ne-o ține, Ifrime!... Că altă nădejde nu-i, dacă ne-o părăsit toți!...

— Apoi să-nțălege că ne-o părăsit! vorbi Dănilă Cuțui, săltînd din umerii lați și pipăindu-și cu mîna încleiată de sînge obrazul, căci el se afla în picioare și scăpase cu o mai ieftină zdrelire de glonț la cap și la mînă.

— Închide clanța! porunci Mitiță Timișescu, pășind printre trupurile culcate la pămînt, în cizmele sale galbene și lustruite, plesnind cu vărguța-n tureatcă. Te-ai întins la taifas, moglano?

Prin toate rîndurile prinșilor, răniți și teferi, trecu un neastîmpăr cu înfiorare de nădejde. Se oprise un

docar înalt și hîrbuit, din care a sărit doctorul Năzdrăvanu de la Roznov, cunoscut lor pentru multa blîndețe și grijă față de tagma pălmașilor.

Doctorul Năzdrăvanu, mărunțel și negricios, iute ca piperul în blănița scurtă cu guler de miel năpîrlit ca un strai de vechil, n-a intrat în primărie unde se aflau notabilii satului și comisiunea de cercetare, împreună cu Damian Cumpătă. A mers de-a dreptul, cu pași repezi, la răniții culcați direct pe pămînt sau pe năsălii de nuiele. I-a cuprins pe toți din ochi și pe urmă s-a plecat asupra fiecăruia, pe rînd. Cu oțărală a clătinat din cap.

Oamenii tăceau și așteptau. Doctorul a dat chemare spre vizitiul docarului, un flăcăiandru care-l ajuta și la anume treburi mai grabnice ale meseriei:

— Ioane!...

S-a răsucit celălalt Ion, de pe năsălie, întrebînd slab din beznele morții:

— Cine mă cheamă?... Tu ești, Dochiță?

— Ioane! urmă doctorul Năzdrăvanu. Dă-te jos cu trusa și fă-te încoa să-mi dai mînă de ajutor. Avem de lucru după cum s-arată c-au lucrat alții înaintea noastră... Iar tu, stai liniștit, flăcăule! Te iau pe tine întîi la rînd!... îl pipăi cu palma pe Ion cel de pe năsălie.

Lepădase scurta blănită, își suflecase mînecile și începuse a desface cutia cu medicamente, cu cuțite, bandaje și vată, cînd în pragul primăriei a apărut boierul Damian Cumpătă, înalt și deșirat, uscat ca o înghețată arătare a morții.

Pe ale tuturor buze s-a oprit răsuflarea.

Damian Cumpătă a pășit dezarticulat, cu mersul de cocostîrc, privind întrebător:

— Dumneata?...

— Sînt doctorul Năzdrăvanu de la Roznov. Cred că mă cunoașteți, domnule Cumpătă... Am venit să-mi fac datoria...

— Care datorie?...

— Se află răniţi, domnule Cumpătă... Vin de la Stănişoara, unde cred că am salvat viaţa altor nenorociţi.

— Ce nenorociţi ? molfăi glasul uscat.

— Aceştia care se văd...

— Dumneata îi numeşti nenorociţi ? Datoria dumitale...

— Datoria mea este aici, domnule Cumpătă ! vorbi clocotind doctorul Năzdrăvanu. Este aici şi nu mă poate opri nimeni să'mi-o fac.

— Să-nţelege că nu-l poate opri nimenea să ne scoată din ghiarele morţii !... îşi roti umerii laţi Dănilă Cuţui. Că numa-n domnu doctor Nazdravanu o mai rămas acuma nădejdea noastră...

— Cine te-a întrebat ? Pe tine te cunosc acum. Tu eşti cel care ai dat semnalul devastărilor împreună cu netrebnicul de dincoace, pe care l am culcat la picioarele mele... Tu eşti cel care strigai : mămînt, mămînt !... Aşteaptă unde eşti şi fii bucuros că mai eşti încă pe picioare... Că ai să vezi tu acuşi : mămînt, mămînt !...

Damian Cumpătă vorbise fără să ridice vocea puţintică, ţintuindu-l numai cu ochii cenuşii, reci, adînciţi în găvane. Dar a fost destul atît, pentru ca Dănilă Cuţui să se prefacă în sloi smerit sub sleita privire.

Apoi, stăpînul Dărmăneştilor s-a întors spre doctorul Năzdrăvanu, continuînd cu aceeaşi voce uscată, molfăită în gingiile cu dantura lipsă :

— Iar pe dumneata, nu te-a invitat nimeni, aici, pe moşia mea, unde eu sînt stăpîn ! Fiindcă însă te afli de faţă, te rog să stai la dispoziţia mea, nu a răsculaţilor.

— Sînt tot oameni, domnule Damian Cumpătă.

— N-au dat dovadă...

— În orice caz, eu îmi fac datoria.

— Ai să începi datoria dumitale, cu răniţii noştri. Avem răniţii noştri...

— Domnule Damian Cumpătă, nu este nevoie să mă înveţe nimeni cum să-mi fac datoria. Pentru mine

nu există rănițı ai noștrı, sau aı lor... Toți sînt egali. Vă rog să mă lăsați în liniștea de care am trebuință. Și vă anunț că nu abdic de la datoria mea decît arestat și condus sub arme.

I-a întors spatele și s-a adresat ajutorului :

— Ioane !... Pregătește-mi o fașă și tinctura de iod... Alcoolul... Așa, încet, binișor, Ioane !...

— Cine mă cheamă ? întrebă muribundul de pe năsălie. Tu ești, Dochiță ?... Dochița...

Grădinarul Herman, martor chemat la declarații, vorbi încet, uitînd toate răzbunătoarele pedepse pe care le ceruse el pentru nesăbuita faptă a ajutorului :

— Tomnule toctor ! Lăsați să vă ajut și eu... Cunoaștem puțin la bolnavi, că la oamenii bolnavi trebuiește umplat delicat ca la florile... Ca la orhideele... Ione, Ione !... Fii liniștit, Ione !... Săracu de tine, Ione...

Ion se apăra cu mîinele de arătările chinuitoare ale vieții sale, chemînd în spasmul morții :

— Îndură-te, domnu Herman... Du-te cu florile dumitale... Și stinge focu de la olane, că mă arde... Mă arde... Ia-l pe Bock și du-te, rogu-te... Să vină Dochița, ca să-i spun c-am iertat-o ! Asta să-i spuneți. Dochița... Dochița...

5

— Unde este această individă, Dochița, despre care pomenesc mai toate declarațiile ? întrebă domnul cel mustăcios și sașiu, ca să întrebe ceva, aflîndu-se în treabă.

— Nu știu, domnule inspector ! mărturisi consternat jandarmul, făcînd drepți. De trei zile a dispărut din comună.

— După cît apare din declarații, dînsa s-a aflat în fruntea răsculaților... Un fel de *Théroigne de Méricourt !*

Inspectorul zîmbi acestor erudite suveniruri, privind cu un ochi la jandarm şi cu celălalt la domnul Isidor Leibovici. Cum însă amîndoi erau îndeopotrivă de ignoranţi în peripeţiile revoluţiei franceze şi ale eroinelor aduse pe scenă de teatrul romantic, s-au uitat unul la altul egal de nedumeriţi.

Au zîmbit totuşi şi dînşii, cu stînjenire.

— Cred că înnebunise, domnule inspector! işi dădu părerea jandarmul. O zi întreagă, a umblat cu adevărat în capul răsculaţilor, în rochie de mireasă...

Domnul Sidor Leibovici se simţi dator să intervină cu lămuriri suplimentare:

— Rochia de mireasă a soţiei mele... Vă pot spune, după cîte am aflat... Ea a deschis uşile, ea a împărţit femeilor din sat garderoba soţiei mele de la casele cele mai mari din Viena... Ea a îndemnat la spargere şi jaf... O femeie aşa de ingrată nici nu puteţi să vă imaginaţi!... Ea le-a făcut toate cîte se văd, cu îndemn la jaf şi la crimă, după ce-o mîncat din pînea noastră, fată de serviciu la curte, domnule inspector.

Inspectorul, ascultînd distrat, lăţea cu peniţa o pată de cerneală de pe învelitoarea proaspătă de hîrtie a mesei, adăugîndu-i ghimpi ca unui ursin; pe urmă prelungindu-i bot şi patru labe, ca unui arici.

Le-a mîzgălit apoi surprins el însuşi de aceste îndeletniciri atît de frivole şi străine momentului. A lepădat condeiul. Strîngînd din umeri, a spus:

— De vreme ce n-o avem în mînă, pentru moment, chestiunea nu interesează. A dispărut?... Dispariţia nu poate să fie pentru multă vreme. N-a intrat în pămînt... Să ne întoarcem la arestaţii noştri. Unde se află?

— La curtea proprietăţii, domnule inspector! a răspuns Sidor Leibovici. Închişi în grajd şi păziţi de soldaţi. S-a ocupat fratele meu Marcus, pentru a reconstitui faptele lor şi a stabili vinovaţii principali. Pot să vă garantez însă că vinovaţi principali au fost cu toţii, de la mic pîn la mare. Un sat de tîlhari... Nişte tîlhari ca la Prigoreni n-aveţi să mai constataţi dum-

neavoastră în tot judeţul, domnule inspector! Veţi vedea cu ochii dumneavoastră.

— Am văzut destui... vorbi inspectorul blazat, ca unul care de trei zile cutreiera ţinutul. Din partea mea aş proceda altfel. Cu toată energia! Însă din nefericire aici aveţi un prefect cu idei aşa-zis înaintate... Poporanist şi alte alea... Pretutindeni, guvernul procedează cu toată energia cuvenită. Drastic. Numai aici şi la Fălciu, ne lovim de doi prefecţi umanitarişti...

Spre jandarm:

— Dumneata poţi să pleci... Aşteptă afară.

Jandarmul s-a retras, salutînd. Inspectorul a putut vorbi mai liber, şi deodată amical:

— Dragă Leibovici, cu regret, trebuie să-ţi spun că nu pot proceda după propunerile dumitale. Sîntem amici. M-ai obligat de atîtea ori. Nu sînt un om care să uit serviciile... Însă ce-mi ceri, e imposibil!... Prefectul vostru e amic personal cu ministrul. I-a dat mînă liberă... Nu uită că el e cel cu „Fişerland" şi alte teorii poporaniste!... Are ideile lui ca şi doctorul Lupu de la Fălciu... Altul pe care l-a lovit amorul de ţărani!... Democraţie, pacificare şi alte alea... Umblă cu colinda pe la sate, în loc să pună în funcţiune topuzul, cum aş face-o eu... Te-am servit, luînd asupra mea acest sector... Aşa că nu vor da alţii pe-aci... Tot e ceva!... Singurul lucru pe care pot să-l fac, e să închid ochii. Închid ochii, te las la răfuielile dumitale şi raportez că ordinea a fost restabilită... Sper că n-ai să exagerezi!... Altfel, îmi compromiţi cariera. Şi n-ai nici un interes, căci te mai pot servi cînd va veni vremea, de-acolo, de sus... Fiindcă tot acolo or să fiarbă toate...

Isidor Leibovici ascultase cu răbdare zgîndărindu-şi musteaţa.

A vrut să spună ceva, dar inspectorul s-a ridicat zîmbind:

— Acestea fiind zise, mergem să-ţi vedem captivii!... Pe urmă plec la Comana, la Cîrligi, la Buieşti, la Podoleni...

„La Mendel Zingher, la Stroja, la văduva lui Canta, la Faibiş — gîndi Sidor, muşcîndu-şi musteaţa. Desigur că toţi s-au aranjat mai dinainte. Au fixat condiţii. Aşa-mi trebuie, dacă mă potrivesc lui Marcus"

— Mergem? întrebă inspectorul.

— Mergem...

Amîndoi s-au urcat în trăsură. Jandarmul a rămas să-i ajungă din urmă pe jos, împreună cu primarul.

La curtea cu uşile şi ferestrele desfundate, dar scăpată de pîrjol, cîţiva soldaţi îşi încălzeau palmele la un foc de vreascuri. S-au ridicat potrivindu-şi mantălile şi ridicînd armele de alături. La auzul duruitului de roţi a ieşit şi comandantul lor dintr-o cameră, încheindu-şi nasturii tunicii, cu ochii somnoroşi şi cu părul zburlit peste care îşi îndesa chipiul. Prezintările au fost scurte, avînd în vedere graba domnului inspector.

— Prinşii se află aci!... raportă ofiţerul. Parte închişi în grajd, parte în magazia de maşini. Aşteptăm ordin să-i conducem la Iaşi... Vă pot informa că am avut de furcă cu dînşii. Două zile, pînă să-i culegem pe toţi... Unii baricadaţi în case, alţii ascunşi în crînguri, în cătunele vecine... A existat şi o rezistenţă, un început de luptă, sub conducerea unui oarecare Istrate Creţu care a fost rănit şi transportat la spital... Se proclamase comandir şi îşi spunea student...

— Mai este şi un alt oarecare Dumba, domnule locotenent! Petrache Dumba!... aminti cu îndîrjire Isidor Leibovici. Un tip extrem de periculos! Nu trebuie scăpat din vedere.

— Este şi-un Dumba... încuviinţă moale ofiţerul, căscînd cu palma la gură şi scuzîndu-se faţă de inspector: Vă rog, iertaţi!... De două zile n-am închis ochii. Şi de-o săptămînă n-am dezbrăcat uniforma de pe mine...

Inspectorul îşi dădu silinţa să pară mişcat de asemenea lucru, croindu-şi o figură de martir care a trecut prin aceleaşi jertfiri pentru patrie:

— Înţeleg, înţeleg!... Sîntem tovarăşi de suferinţă.

Toţi ne facem datoria, trista noastră datorie pe astfel de vremuri, dar nimeni nu ştie şi nu preţuieşte cu ce sacrificii...

Cum se uita ponciş, Isidor Leibovici a socotit că această reflecţie i-a fost adresată ca o personală şi subţire aluzie. Încă o dată a regretat că nu evaluase mai generos şi anticipat, concursul inspectorului. Acum era prea tîrziu. Toată nădejdea rămînea la energia lui Marcus. A făcut un pas:

— Vă prezint pe fratele meu, Marcus... El poate să complecteze toate informaţiile, domnule inspector!... A stat, ca să zic aşa, pe poziţie în primele zile... Ş-acuma, de două zile, secondează cercetările cu foarte mare succes...

Marcus a întins prezintării mîna cu inele groase şi cu degete subţiri zdrelite, vestind cu modestă satisfacţie:

— Am izbutit să smulg declaraţii destul de interesante...

— Îmi imaginez...

Dar inspectorul n-a adăogit că-şi imagina aceasta, după aspectul pumnilor şi ghionturoaselor inele, care vor fi contribuit cu un decisiv rol în culegerea interesantelor declaraţii.

— Există şi un instigator de altă categorie... Marfă de lux. Un student... Fiul preotului de-aicea... Socialist, poporanist, n-aş putea spune ce anume... Încă de astă-vară asmuţă, face intrigi şi scoate oamenii din minţi. Ne-am bucurat că la intervenţia noastră a fost arestat la Iaşi din primele zile... Pe urmă eliberat... De ce eliberat? Nu mai înţelegem nimica... Este vremea de eliberări?

Inspectorul a întrerupt, uitîndu-se la ceas:

— Să lăsăm acestea. Să nu complicăm lucrurile! Socialiştii, lucrătorii socialişti de la atelierele C.F.R. din Paşcani au eliberat şi rebelii arestaţi în vagoane. Aceştia au putut fi chemaţi la răspundere, fiindcă acolo e alt prefect, şi vor da seamă pentru fapta lor!... Aici, ce putem face?... Să evităm complicaţiile... Dom-

nule locotenent, daţi ordin să scoată arestaţii afară... Aşa, numai pentru o impresie generală... Pentru altele, n-am timp !...

Arestaţii au păşit prin strunga uşilor unul cîte unul, orbiţi de lumină după ce-au stat două zile în întuneric, cu obrajii umflaţi de vînătăi, flămînzi şi cu buzele uscate de sete. Metodele domnului Marcus pentru a smulge declaraţii interesante, nu se mărginiseră numai la loviturile pumnilor cu butucănoase inele. Au fost ceva mai savante. Foamea, setea, nesomnul. Oamenii păreau îndobitociţi, cu singura dorinţă să se aştearnă jos şi să-şi dea suflarea.

Se afla şi Petrache Dumba, el singur cu posomorîtă îndîrjire, şi cu fălcile încă încleştate, cu pumnii lui tari ferecaţi în curmeie. Se afla şi Sofronie Leahu, cel care astă-toamnă a poftit a se înfrupta din pîne albă. Şi Chirilă Chitic, care trei zile preluase orînda lui David Liftac, împărţind bunătăţile lumii pe veresie după a sa nouă şi naivă dreptate. Şi baba Zamfira Urzicuţă, căreia Revoluţia îi dăruise o vacă şi i-o luase îndărăt. Şi Culţă se mai afla, argăţelul părintelui, care a rîvnit la căluţul de circ, hărăzit numai pentru copiii domnului Sidor şi Marcus. Mai erau însă mulţi care-au crezut în nălucirea unei lumi ce nu poate fi pentru dînşii şi acum stăteau cu capetele în pămînt, ca vitele jugului.

Că nu mugeau ca ele de sete şi de foame, era încă de mirare.

— Aceştia sînt ! a spus ofiţerul şi s-a tras la o parte.

— Aceştia ! a întărit Sidor Leibovici, păşind şi arătîndu-l cu degetul pe Petrache Dumba : Iară dintre toţi cîţi se văd, în afară de Istrate Creţu lipsă la spital, aista-i căpetenia care pregătea răscoala încă de astă-toamnă ! Zi că nu, jupîne Petrache !

— Jupîn, dumneata ! mugi intr-adevăr ca un taur cetluit Dumba şi îndată se uită pieziş, în altă parte.

— Ca să vedeţi, domnule inspector !... stărui Isidor Leibovici. Ca să vedeţi ce fel de oameni care nici

n-am mai pomenit eu de răi şi de ingraţi pe lume. Cine i-o hrănit? Cine le-o dat de lucru? De unde-au cîştigat?... Toate, pentru o asemenea răsplată din partea unor tîlhăroi şi ocnaşi!... Uitaţi-vă la acest calic şi rufos de Chirilă Chitic, care se ascunde... Ce nu i-am dat? L-am ajutat cu bani, cu popuşoi, l-am iertat de datorii!... Pentru ce mare recunoştinţă? Răspunde, Chirilă Chitic! Ca să fii tu în capu răutăţilor, la prădăciune şi la distrugere... Acuma ai să fii în cap, la ocnă!...

Chirilă Chitic, în sumanul petecit şi roşcat, asculta cu obrazul pierit, parcă nu despre el era vorba, împingînd o pietricică cu vîrful opincii, aducînd-o la loc, tipărind-o în pămînt cu talpa.

Dar întru a tuturor uimire, nevasta lui, pe care o bătea şi o lăsa flămîndă cu puzderia de ploduri cînd se încingea la beţivăniile sale, ea îşi făcu loc cu coatele, căzu în genunchi şi aşa, tîrîndu-se de-a buşilea, se apropie cu mîinile împreunate şi izbucni în implorări:

— Nu-i vinovat, boierilor!... Iertaţi-l, că nu-i vinovat!... L-o luat vîntu altora... Coane Sidore, fă-ţi milă şi pomană că nu-i vinovat... Nu-l băgaţi la ocnă, că aşa om cu teama de Dumnăzeu ca Chirilă a meu, nici că-i altu pe lume, domnule... Coane Marcus...

Femeia stoarsă la faţă, la trup, la sîni, se tîra şi-şi smulgea părul leşietic, făcînd mătănii cu fruntea în glod şi încercînd să cuprindă genunchii domnului din Bucureşti:

— Domnule!... Ai milă... Dumneata care eşti mare şi tare...

Inspectorul s-a uitat din nou la ceas:

— Să mergem!...

— Nu ne lăsaţi pe mîna lui domnu Sidor şi domnu Marcus, s-au mai tînguit fără mare nădejde cîteva femei. Nu ne lăsaţi, că ne omoară cu zile!

— Cîţi kilometri sînt pînă la Buieşti? întrebă inspectorul surd întru totul la aceste tînguiri.

— Şapte... s-a grăbit să răspundă Marcus. Precis, şapte kilometri patru sute de metri...

Cînd inspectorul era cu piciorul pe scara trăsurii, a sesit jandarmul şi a raportat gîfîind:

— Domnule inspector... Am onoare a vă raporta, că individa despre care vă interesaţi, Dochiţa, a fost găsită... Înecată în iazul proprietăţii. Chiar acum a fost pescuit cadavrul, aşa, îmbrăcat în rochie de mireasă... Am dresat actele pentru care lucru am întîrziat şi pe dată înaintăm raport... Aveţi a ordona ceva special?

Inspectorul a căscat, molipsit cu întîrziere de la căscatul ofiţerului:

— Nimic... Aşadar individa s-a înecat?... Cam astfel sfîrşesc toate eroinele revoluţiilor... *Thèroigne de Méricourt* a sfîrşit încă mai lamentabil...

Zîmbi încă o dată suvenirurilor sale erudite. Au zîmbit încă o dată fără să ştie de ce, şi domnii Isidor şi Marcus Leibovici, şi jandarmul care luă poziţia salutînd.

— Dă bici! Sîntem în întîrziere!... porunci inspectorul, aprinzînd ţigara şi răspunzînd amical cu mîna înmănuşată la ploconelele fraţilor Leibovici. La revedere!...

În ţarcul ogrăzii unde o turmă de oameni răpuşi îşi aşteptau osînda ca vitele la tăietoare, nu se afla nimeni să jelească amintirea înecatei. Prea adînciţi erau toţi în amarul lor şi prea surpaţi erau toţi de groaza zilei lor de mîine.

În cealaltă tainică a ei fiinţă, cine de-aici s-o ştie? s-o plîngă? să şi-o mai amintească vreodată? aşa cum se depărta înotînd în iazul de la Zapodia, sfărmînd oglinda apei în ţăndări luminoase, sub soarele unei dimineţi de-acolo, cînd o însoţeau doi cufundari jucăuşi, ivindu-se la dreapta-i, la stînga-i, în jerba străveziilor mărgele de stropi?

Aici, mînată din urmă, turma omenească, tăcută, întunecată, resemnată, a intrat cu capul plecat în hruba ispăşirilor.

Ploaia ţîrîia monoton în coşul trăsurii. De-o parte şi de alta a drumului se întindeau şesuri fără sfîrşit, fertile dar dezolante, cu lanuri de grîu verde, cu negre arături. Roţile se afundau în pămînt gras. Birjarul hăţuia în van gloabele şi în van mînuia biciul cu surugiască gălăgie.

Trăsura abia înainta.

Şi mereu alte santinele oprindu-i şi cercetîndu-i. Mereu ţesîndu-se trupe. Mereu companii de pedeştri şi pîlcuri de călăreţi; baterii de tunuri cu şase cai opintindu-se în noroaie.

Croncăneau stoluri de corbi. Se auzeau departe, spre Dunăre, salve de artilerie.

— La Tîrnauca? întrebă o santinelă cu mantaua prea largă şi leoarcă, înmînînd hîrtiile ude de picuri după ce le-a descifrat anevoie în puţina sa ştiinţă de carte. Ce să mai căutaţi la Tîrnauca?... Doară să vedeţi un sat zob, una cu pămîntul!...

Din fundul trăsurii, în straiele cernite ale altor morţi, senatorul Iordache Cumpătă nu s-a mai minunat ca altădată, după cum îi stătea în fire: Cum, frate?... Cum una cu pămîntul?

În locu-i a ţinut să afle lămuriri birjarul, foşnindu-se în pelerina de cauciuc:

— Ce fel de vorbă? Dă unde aia, una cu pămîntul?

— Bombardat! răspunse soldatul. Ras de pe faţa pămîntului... N-ai auzit?... Vieru, Stăneştii, Hodivoaia... Le făcură zob!... Dacă-i puse dracul să tragă şi-n domnii ofiţeri!

Birjarul s-a sucit pe capră:

— Mai mergem ori întoarcem, domnule?

— Mînă-nainte!...

Soldatul a rămas în ploaie, la crucea drumurilor.

Iordache Cumpătă, hurducat de roţi, îşi apăsa ochii cu palma lată ca să astupe îndărătnicile, înfiorătoarele vedenii. Aflase... Le aflase toate cu de-amă-

nuntul dintr-un raport oficial de la Ministerul de Interne, mai apoi din istorisirile unui arendaş fugar, întîlnit la hotel. Şi după toate cîte le-a aflat şi i-au stocit lui inima, ochii, sufletul, arendaşul i-a mai adaos vestea că a doua zi a trecut focul pe-acolo, mistuind conacul, pentru a scrumi oasele. Ca să culeagă aceste oase arse şi să le adune într-o răcliţă, mergea el acum pe drumuri străine, potopite de ploaie.

Salvele tot se mai auzeau arar, departe.

Mergeau, încrucişîndu-se cu negre convoaie de captivi, mînaţi de soldaţi călări.

Intr-o vreme, trecu de-a curmezişul drumului, peste cîmp, în goană, o ceată urmărită de-o patrulă. Sunară somaţii şi focuri şi ţipete... Bătrînul stăpîn al Zapodiei îşi astupa mereu ochii cu palma lată, arătările lumii prin care trecea, erau pe-o măsură cu înfioratele sale vedenii dinlăuntru.

— Ajungem !... vesti birjarul.

Muşteriul de sub coşul de piele n-a dat semn de uşurare.

Ar fi dorit drumul acesta cît era el de urît şi desfundat în ploaia mocnită; l-ar fi dorit să urmeze pînă la capătul lumii, pînă la capătul vieţii.

Numai s-amîne clipa cînd se va afla faţă în faţă cu sărmanele mici oase sfărîmate de securi, scrumite de jar.

Iarăşi vadul unei santinele, chiar la marginea satului pisat de obuze. De astă dată cu propelişte desăvîrşită de trecere. Iordache Cumpătă s-a dat jos. A scos hîrtiile şi autorizaţiile. Nu erau de nici un folos.

— Ordin, domnule !... făcu santinela cu părere de rău. Acilea sîntem ca în stare de război. Dar este un domn maior. Aşteptaţi !...

Aşteptînd, stăpînul Zapodiei se uita cu strîngere de inimă la sălaşurile năruite şi arse, negre, în curgerea vînătă a ploii.

Nici o suflare omenească.

Se auzea însă cîte un muget de vițel. Cînii urlînd a pustiu. Și departe, aceleași răbufniri de tunuri.

Maiorul a apărut călcînd rar, cu băgare de seamă, peste băltoacele din mijlocul drumului, urmat de doi soldați. A răspuns fără prietenie la ziua bună și a trecut cu ochii deasupra hîrtiilor, muncindu-și nervos bărbița roșcată și întrebînd răstit:

— Și cu aceasta ce-i? Autorizație!... N-avem timp de autorizații... Dumneata nu vezi ce meserie învîrtim aici?

Iordache Cumpătă a răspuns cu blîndețea dintotdeauna:

— Te înțeleg, domnule maior... Dar e ușor să-ți închipui și dumneata, că nu m-au adus pîn-aicea plimbările...

— În rezumat?... bătu maiorul nerăbdător cu palma în tocul revolverului.

— În rezumat, eu sînt părintele celei care a fost doamna Voicu Cojan.

— Ah!...

Maiorul schimbă pe dată de purtare și glas, desfăcîndu-și mănușa de pe mînă:

— Vă rog să mă iertați... Ne-am abrutizat, domnule senator!... Permiteți-mi să vă strîng mîna, în loc de orice alte condoleanțe. Sînt și eu tată... Are și nevastă-mea o moșioară de zestre, în Tutova. Au fost și pe-acolo oarecare devastări, dar nu ca pe-aici. Chestia-i că sîntem moldoveni amîndoi, cum s-ar zice, domnule senator... Atît ajunge...

Întrebă apoi:

— Cunoașteți tot?... Ați aflat?...

Iordache Cumpătă a clătinat din cap fără tăria să glăsuiască.

— Vinovații au plătit cu viața! ținu a vesti maiorul. După declarațiile celor prinși, vinovații se află printre cei căzuți în ciocnirea cu armata. Căci a fost aci bătălie în toată regula! Nu s-a putut încheia decît cu bombardarea satului... Sînt niște oameni te-

ribili! Adică erau... au fost... Am numărat peste șaptezeci de răniți, peste patruzeci de morți!

— Dumnezeu să-i ierte... vorbi atît de încet Iordache Cumpătă, încît maiorul crezu că nu auzise bine.

— Ați spus ceva?

— Dumnezeu să-i ierte.

— Sînteți generos! se miră maiorul.

— Sînt om... Nu pentru a vedea vinovații, vii sau morții, am venit aici, domnule maior... Dumnezeu să-i judece și să le plătească. Eu am venit numai ca să adun oasele morților mei...

— Înțeleg. Vă stau la dispoziție din toată inima... Deși...

— Este un deși, domnule maior?

— Este... Fiindcă din întreaga clădire a proprietății a rămas numai o movilă de ziduri arse... Veți vedea! Nu cred să se mai deosebească o piatră arsă de...

N-a vrut să-și termine gîndul: „de un os ars".

A spus, împingîndu-și tocul revolverului la spate:

— Să mergem în acest caz... Putem merge pe jos. Cîțiva pași. În drum să vă pun în curent... Am ridicat și am transportat corpul lui... în fine... corpul defunctului Voicu Cojan. A anchetat procurorul... Asasinat cu pîndire, în cîmp. În aceeași zi, dar înainte de cele ce s-au petrecut în conac. Corpul a stat două zile și două nopți acolo, în ploaie, fără să-l ridice nimeni, pînă am sosit noi... Vă închipuiți în ce condiții... Corbii, cîinii... Iertați-mă, vă rog, că dau aceste detalii penibile. Mai bine să fiți prevenit... Trăim timpuri de-o cruzime monstruoasă...

Iordache Cumpătă asculta, dar nu auzea cuvintele și nu le prindea înțelesul. Mergînd privea în neștire la năruirile din dreapta și din stînga drumului.

Pe alocuri, rămăsese în cîte-o curte un plug prin miracol intact, pregătit de lucru. De aiurea, fugea un cîine zburlit și ud, scheunînd.

— Aici este... Adică a fost ! rectifică maiorul, cînd au intrat. Vedeţi? Nici o piatră rămasă pe piatră...

Scăpaseră numai pomii livezii, tineri, aliniaţi, cu ramurile negre încă şi cu mugurii încă nedesfoiaţi, ca într-un desen de şcolar.

Din casă numai temelia dreptunghiulară, cu subîmpărţirile încăperilor, sub stratul de ruini calcinate.

Maiorul lămuri, împingînd din nou în curele tocul revolverului de campanie, care mereu il incomoda :

— Hazardul a făcut să cadă aici şi două obuze cînd a fost bombardat satul. Încît tot ce mai scăpase din foc, au spulberat obuzele. Este întîia oară de cînd experimentăm obuzele noi, ultima comandă la Krupp. Regretabil că în asemenea împrejurări pentru ţară !...

Luînd seama că nu e ascultat, se opri ciugulindu-şi bărbiţa ascuţită, cărămizie, tăiată după portul principelui Ferdinand.

Omul înalt şi spătos, dar gîrbov în haine largi, cu obrazul pămîntiu şi cu ochii ficşi la movila de piatră şi cărămizi negre, gîndea că aici n-a mai rămas nici o urmă, nici o amintire a moartelor sale, nici atît cît a cruţat focul la casa din Stănişoara a lui Lupache şi Ilenuţei Udrea.

Nimic. Numai cenuşă chiar şi din oseminte...

Maiorul, cuprins de sinceră emoţie la această încremenită neclintire, socoti că asistă cu vinovăţie de rece spectator la o suferinţă prea grea pentru un bătrîn venit pe asemenea drumuri, singur, din celălalt capăt al ţării. Încercă să arate că e gata să-i fie de-un folos :

— Ce intenţionaţi ?... Repet, domnule senator. Vă stau la dispoziţie.

Iordache Cumpătă a răsuflat din adîncul pieptului de uriaş :

— Am să trec printre degetele mele fărîmă cu fărîmă... Gîndeşte, dumneata... Era copila mea şi copila copilei mele... Cele mai nevinovate făpturi...

— Vă pot pune la dispoziţie pentru aceasta soldaţi, domnule senator.

— Nu. Singur... Cu mîinile mele...

Maiorul a ridicat ochii de la grunzurii negri. Nu-l mai asculta. Prinsese cu auzul o larmă şi tropot de cizme soldăţeşti.

Şi înainte de a se dumiri ce se întîmplă, s-a năpustit între dînşii o mică făptură omenească, ceva nedefinit, un copil, o fată cu obrajii negri de funingine, cu părul tuns. S-a repezit, strigînd şi tremurînd:

— Scăpaţi-mă, că mă omoară şi pe mine!...

Din instinct, s-a strîns lipit lîngă domnul cel uriaş şi gîrbov, agăţîndu-se cu degetele de pulpana straiului negru.

— Aceasta ce mai este, soldat? întrebă maiorul cu o încruntare.

Soldatul se poticnise printre gîfîituri:

— Să vedeţi, domnule maior... O dibuirăm într-un horn de casă dărîmată. Stătea ascunsă ca pisica ş-am pus mîna pe ea... Ne răspunse întîi la întrebări şi cînd ne-apucă mila să-i dăm un sfert de pîine, de zise că-i nemîncată dă trei zile, tot ca pisica ne lunecă pîntre degete... Vină şi lasă domnul în pace, că nu paţi nimic, plevuşcă!

Fata nu se lăsa descleştată însă din pulpana paltonului negru, pe care-l trăgea asupră-i ca un scut de apărare. Tremura în fustiţa murdară şi creaţă, cu picioarele desculţe şi numai într-o cămaşă vineţie. Clănţănea din dinţi. Scotea un scîncet slab, într-adevăr de pisic fugărit de zăvozi.

Iordache Cumpătă i-a netezit blînd cu palma lată, scăfîrlia aspră, tunsă, îmbîcsită de zgură. Întrebă:

— Cine? ce ţi-a făcut ţie, copilo?

— Incă nu-mi făcu nimeni, nimic.

— Incă?...

— Că-mi vine rîndul şi mie!... Nu scap, cum nu scăpă taica şi maica...

— Cum te chiamă pe tine? mai întrebă bătrînul.

— Oana lui Dobre Ignat. Da tată nu mai am, că-l uciseră alaltăieri cu puşca...

— Să-l ierte Domnul, copilă... vorbi cu milă bunicul jivalaniei de la Zapodia, plecîndu-se deasupra ei să-i ogoiască scîncetul și tremurul. Fii fără frică... Strînge-te aici și te liniștește, copilă ! Nu-ți face nimeni, nimica. Are să te ducă un soldat la maică-ta și n-ai să mai ai pentru ce te ascunde în hornuri. Il rog eu pe domnul ofițer...

— Că n-am nici mumă, domnule bătrîn. O ucise glonțul și pă muica. D-aia, cînd văzui că nu mai am pe nimeni pe lume, fugii din cîmp unde căzură morți și mă ascunsei în hornul d-acasă... Dar n-avui noroc !... D-acu, mă ucid și pă mine...

— Pe ce lume de sălbateci crezi tu că trăiești, copilă ? stărui Iordache Cumpătă în omeneasca sa luare-aminte pentru sufletul unui copil, uitînd pentru o clipă deznădăjduitele sale dureri. Nu te ucide nimeni !...

Maiorul însă a repetat, cu adaos :

— Nu te ucide nimeni, deși s-ar cuveni !... Domnule senator, dacă se numește Oana lui Dobre Ignat cum spune, atunci trebuie să fie fiica unuia din făptașii principali. După cercetările noastre, chiar sumare cum sînt deocamdată, ăst Dobre Ignat e al treilea sau al patrulea din cei care și-au dezlănțuit instinctele criminale aici... In ruinele care se vad...

Fata a ascultat, a privit la unul și al altul, a dat să se desprindă de acolo unde-și căutase caldă apărare ·

— Ești și dumneata d-ai lor ?... D-ai ălora care au stat acilea ? Atunci omoară-mă și pă mine ca să isprăvești cu neamul nostru, cum spunea ciocoiul ! Ciocoiul care ne scotea și sufletul din noi... Voicu ăla ! Ciocoiul fără inimă, de mă plezni și pă mine, cu biciul...

— Vedeți ? Vedeți ? clătină din cap uimit maiorul, smulgîndu-și bărbița cărămizie. Așchia nu sare departe de trunchi...

Iordache Cumpătă se uită îndelung cu ochii albăstrii și decolorați la zbuciumul de sălbătăciune al co-

pilei, ținînd-o pe loc, cu mîna lui bătrînă, dar tare. Vorbi încet:

— Da, copilă, bine ai gîcit tu. Sînt de-ai lor. Sînt de-al celor îngropate aici, sub molozul negru care se vede... Tată... Bunic... Dar n-ai a te teme de moarte. Spui că n-ai pe nimeni, că nu ți-a mai rămas nimeni?... N-ai bunic, n-ai bunică, frate mai mare, unchi, soră mai mare?

— Nimeni. Pă toți i-a ucis glonțul, tunul... Pot să mă arunc în fîntînă și să mă omor, dacă nu mă ucideți voi...

— Bine, Oana. Oana ai spus că te cheamă?

— Oana.

— Bine, Oana. Dacă-i vorba să te arunci în fîntînă, ai să mergi cu mine... La mine... Am eu o fîntînă mai bună și mai adîncă, decît acestea de pe-aici... Dar cînd ai s-ajungi acolo, cred eu că n-ai să te mai arunci în fîntînă...

— Adică ce vruși să spui?...

— Te iau cu mine...

— Ca să mă schingiuiești?

— Ca să te cresc. Să-ți port eu de grijă, în locul lui taică-tu și maică-tei, fie iertați de cel care le iartă toate!...

Oana înălțase ochii, cercînd să pătrundă cu înțelegerea în spusele domnului uriaș și bătrîn.

Rosti cu îndoială, arătînd cu fruntea mînjită de funingine spre ruinele negre:

— Nu-ți spuse domnul ofițer, că taica a fost și el acolo, d-a dat și dînsul cu securea?

— Aceasta nu vreau s-o știu...

— Fusei și eu...

— Cum?...

Copila îi repetă mărturisirea, privindu-l țintă, în ochi, de jos în sus, cu sumețirea unei pitice care înfruntă un goliat:

— Fusei și eu printre cei din casă, cînd au spart și cînd au... Am stat acolo și văzui...

Iordache Cumpătă își strînse pleoapele ca să stingă vedeniile ce-i jucau iarăși în ochi. Se scutură, biruindu-și lepădarea de-o clipă a omeniei din el, apoi a spus:

— Nici aceasta nu vreau s-o știu...

— Tot mă iai cu dumneata?

— Tot te iau...

— Ca să mă pui la robie, cum zicea tăicuțu că e soarta noastră?

— Ca să te pun la ucenicie de lucru cum muncim toți. La carte... La lucru, la țesut, la tors... La ce vei arăta tu tragere de inimă... Mai ales ca să-ți schimb inima asta împietrită și neferice...

— Și unde e aia, la *dumneata?*

— Departe de locurile acestea, copilă... a răspuns Iordache Cumpătă, uitîndu-se cu ochii lui blajini și decolorați, peste zările mucede de-aici. Se chiamă Zapodia...

Fata a repetat cuvîntul:

— Zapodia... Zapodia... Îmi place cum se chiamă Dacă mă iai cu dumneata, uite! merg...

Tot tremurul și scîncetul se potolise. Se alinase și clănțănitul care-i străbătea cîteodată răutăcios, a înfruntare, cînd privea sumeț în ochii surtucarilor. Cu voce îmblînzită, aproape în șoaptă, întrebă cuprinsă de-o teamă nouă:

— Dar nu mă înșeli? Nu mă lapezi pe drum?... Să-mi iau atunci un căuș dă cenușă și s-o presar, ca să cunosc calea pentru întors...

— N-are să fie nevoie, copilă... rosti Iordache Cumpătă, dîndu-și seamă că în sufletul copilei începuseră a lucra poveștile copilăriei, ca în sufletul jivalaniei sale de la Zapodia: semn îmbucurător.

— Fiindcă nu ești ca alții, domnule bătrîn și bun, o să-ți dau și eu dumitale ceva... Ceva d-acolo... Din casa care fuse acolo, dă-i zob!... Uite ce-am cules după jos atunci, și uite ce-am păstrat eu ascuns!...

Din sîn, pe la gura cămășii, a scos brățara cea lată și grea, de fildeș sculptat, adusă odinioară din Congo

de-un tînăr ofiţer colonial, unei eleve de pension cu fustă albastră, centură de lac negru, şemizetă albă cu guler răsfrînt.

A întins-o în sus, domnului bătrîn, uriaş şi bun:

— Ţine-o!... Dă la mine, ţine-o!... Fuse pătată de sînge, dar o ştersei atunci cu poalele şi p-armă o spălai la fîntînă. Ţine-o!... Dă ce-ţi tremură dumitale mîna? Vezi, să n-o scapi jos...

Capitolul VI

ŞI NU S-AU POCĂIT DE UCIDERILE LOR...

I

Spre sfîrşitul lunii martie, comunicatul guvernului vestea cu satisfacţie stingerea răzvrătirilor din întreaga ţară. Iar în aceeaşi zi, printr-un scurt ordin de zi către armată, căruntul monarh cu profilul august din medaliile jubiliare, aducea cuvinte de mulţumire comandanţilor şi trupei.

„Fără şovăire — suna ordinul de zi — armata şi-a făcut datoria şi, în toate unghiurile ţării ostaşii au răspuns grabnic la apel. În cinci zile oştirea a ajuns la 140.000 oameni. Mobilizarea repede şi dislocarea trupelor cu ordine şi fără întîrziere sînt o puternică chezăşie că armata..."

Trupele au intrat în garnizoane, ostenite şi pline de noroaie.

Cîteva zile au avut de lucru să-şi lustruiască şi să-şi ungă armele. Apoi armele au fost rezemate în rastel, efectele răftuite la magazie. Rezerviştii au plecat la vatră, fără chiuiturile de totdeauna. Ceilalţi au rămas să numere pîinile pînă la eliberare.

Seara, după stingere, soldatul Mucenicu a deschis iarăşi Apocalipsa lui Ion Teologul, să mai silabisească la o fumegoasă gazorniţă alte încrîncenate tălmăciri ale crîncenelor ispase ce vor să vină.

Şi dincolo de zidurile căzărmilor, în tîrguri mărunte şi îndeosebi în capitală, toate au intrat în rînduiala cea veche.

Titlurile negre şi sinistre de pe întîia foaie a gazetelor cu fioroase amănunte despre omoruri, devastări, ţinuturi trecute prin foc, s-au subţiat, s-au împuţinat, pînă ce-au dispărut cu totul, ca să facă loc la zvonurile de-un senzaţional mai puţin sîngeros şi mai pe datina dragă lectorului. Criza în guvern. Remanierea cabinetului. Concentrarea conservatorilor. Atitudinea junimiştilor. Supărarea domnului P. P. Carp. Declaraţiile domnului Take Ionescu. Apropiata înfiinţare a unui nou partid. Numiri, înaintări, mutări, demisii, revocări, destituiri...

Legămintele solemne, cu strîngeri emoţionante de mînă, cu îmbrăţişări şi lacrimi, din istorica şedinţă a Camerelor la 13 mart, se rostogoliseră vertiginos în hăul încîlcitelor şi tenebroaselor manevre politice... În hăul uitării. Mai inspirau doar caricaturile rubricilor umoristice şi verva zeflemiştilor de la Capşa.

Cu mai vîrtoasă preocupare se discutau complicaţiile alegerilor generale încărcate de ameninţarea surprizelor, dar care nu puteau întîrzia prea mult. Cu mai pasionat interes se discutau despăgubirile devastaţilor şi memoriile marilor proprietari la spatele cărora se pitula anexa lor de feluriţi arendaşi mai mari şi mai mici, alcătuiţi în trusturi ori nu. Acestea între două dejunuri, între două ceaiuri, două serate, două partide de cărţi, două spectacole. La Naţional reprezentaţiile de gală ale operei italiene cu Emma Carelli, Giuseppe de Luca şi Piero Schiavazzi. La Teatrul Lyric opereta vieneză de la Theater an der Wien cu Mitzi Günther. La Berăria Imperială, trupa de negri continua să facă furori.

Numai Eleonora Duse şi-a întrerupt reprezentaţiile, mărturisind că inima n-o lasă să joace într-o ţară bîntuită de un atît de negru doliu. Capricii de divă răsfăţată! — au strîns din umeri spectatorii şi au dat

buzna la trupa de negri, poate fiindcă negrul era tocmai culoarea consacrată de doliu.

Capitala nu mai avea timpanul sensibil la asemenea subtile dojane. N-avea nici timp.

Își răscumpăra cu frenetic nesațiu zilele și nopțile de panică prin care trecuse. Morții cu morții! Băncile deschideau credite celor vii și nerăbdători să trăiască. Zarafii scotoceau în casele de fier. La mesele înghesuite ale restaurantelor nu se mai găseau locuri. Pocneau dopurile sticlelor ; nu mai pridideau chelnerii. Tarafurile îi trăgeau de zor, cu naiuri, țambaluri și arcușe. Mai erau și unii eroi sărbătoriți, ca acei bravi automobiliști care au străbătut douăzeci și cinci de kilometri cu automobilul, în toiul nopții, înarmați pînă în dinți, să salveze de la moarte două copile și o guvernantă. Memorabilă expediție și glorios record îndrituind cele mai optimiste pronosticuri pentru viitorul automobilismului, după cum s-a toastat cu spumoase cupe de șampanie la Capșa[1]. Teatrele de varietăți închideau la ziuă. Impresarii chemau telegrafic din capitalele apusene alte mai îndrăcite dansatoare nomade, alți cîntăreți de cuplete deocheate, alte trupe de saltimbaci.

Vitrinele magazinelor de modă s-au primenit cu ultimele superbe creații pariziene și vieneze ale sezonului de primăvară.

Și primăvara izbucnise într-adevăr triumfală, în teii și castanii de la Șosea. Pulsa un proaspăt elan în mersul elastic și sprinten al mulțimii de pe bulevarde și Calea Victoriei. din Piața Teatrului, unde vînzătoarele de flori ațineau calea trecătorilor:

— Numai ho floare pentru prințesă, boherule! Să-ți trăiască franțuzoaica, chochonule!

Toto Sarandă a înfipt floarea la butonieră și s-a depărtat vînturînd bastonul de trestie, fără franțuzoaică pentru moment, surîzînd soarelui, luminii, adierilor

[1] Autentic!... Ca document pentru starea de spirit a timpului, plin de savoare e articolul entuziast din democratul Adevărul de marți 13 mart 1907. cu titlul „Automobilul în răscoale".

molatice, cum toţi surîdeau fără pricină. Din cînd în cînd, în parcursul acesta de rigoare dintre Capşa şi palat, saluta cu un gest larg o doamnă în primăvaratecă toaletă, graţios răsturnată într-un echipagiu cu elastice cauciucuri, trecînd visător legănată pe perne moi spre Şosea, în trapul ritmic, sonor, al troteurilor rotaţi.

— Poftiţi, cănaş! Facem plimbare, cănaş! îl invitau muscalii în antereiele albastre de catifea, încinse cu brîie roşii de atlas.

— Nu! Merg pe jos, Vasca!

— Atunci mîne la curse, cănaş?...

— La curse, da!... Fie!... Mă iai de la Capşa!...

În trăsură s-a urcat o cuconiţă cu prima şi nerăbdătoarea pălărie de pai a sezonului, adumbrindu-i ochii albaştri, candizi, transparenţi. Toto Sarandă s-a oprit să-i examineze prin monoclu pulpa fugitiv dezvelită în foşnetul rochiei şi juponului, cînd a sărit sprintenă pe treaptă şi cînd s-a prăvălit picior peste picior. Nostimă! — a aprobat şi a plecat mai departe fredonînd, printre alţi trecători care tot aşa fredonau ariile operetei vieneze, operei italiene, trupei de negri de la Berăria Imperială. La Ciobanu, în faţa palatului, mare îmbulzeală la aperitive.

Sosise un transport nou de icre negre. Un transport de homari, de languste şi de crevete din Bretania. Vitrina gemea de pirmadia trufandalelor îmbielşugate, diverse, exotice, aduse cu vaporul de la Constantinopol, din Grecia, din Italia, pentru gingaşele gusturi ale unei lumi care nu-şi drămăluieşte napoleonul în pungă pentru o poftă subţire.

Pe undeva — e adevărat! — mai zăceau încă la întuneric prinşii răscoalelor zăvorîţi în celule, în aşteptarea neînduratelor judecăţi. Se zvîrcoleau şi gemeau prin somn. Înghiţeau pîinea neagră cu noduri, împinsă pe gîtlej de apa stătută într-o tinichea mîncată de rugină. Păşeau purtaţi de la o temniţă la alta, în cătuşe, cu oţelul baionetelor la spate, în straiele lor hărtănite,

jegoase, calice, cum i-a apucat mîna stăpînirii să le încovoaie grumazul în ceasul lor de turbure nebunie.

Acestea însă se petreceau foarte departe, iarăşi într-o margine parcă de alt continent, mai departe încă, parcă pe tărîmul altei planete din alt sistem solar.

— Tu, nu te-ai putut îndemîna, bre Istrate, de cîteva bumăşti pentru avocat, să te apere ?

— Ce avocat ?... Cu avocat ori fără avocat, tot ocna m-aşteaptă !... Zăce ani, douăzeci... Acolo au să-mi putrezească ciolanele...

Istrati Creţu nu mai rînjea în colţul dinţilor tari. Căci nu mai avea dinţi. Ii lăsase în glodul curţii de la Prigoreni, la judecata anticipată a domnului Marcus şi a domnului Sidor după ce-a ieşit din spital. Stătea cinchit, cu spinarea la perete, în curtea penitenciarului cu ziduri înalte unde-au fost scoşi la soare.

Alături, Petrache Dumba necăjea o furnică cu un vîrf de pai, din mindirile lor, ale întemniţaţilor.

Pentru asemenea joacă de copil, îi mai foloseau acum miinile lui cu pumni vîrtoşi, pînă ce le va veni rîndul să taie în lespezi de sare. Lăsa gîngania să se urce pe pai. O scutura. Cînd voia să alerge mărunt spre lăcaşul lor din ţărînă, o aducea înapoi.

A oftat, într-un tîrziu, rumegînd îngîndurat paiul în dinţi :

— Acuma, la noi, or hi scos oamenii plugurile şi boroanele...

— Că-i vremea ! întări Istrate Creţu, cu ochii la un fluture galben care şi-a pîlpîit aripile o clipă aproape de dînşii, apoi a zburat peste ziduri, spre cîmpuri şi pajişti.

— Mă gîndesc c-o rămas muierea şi copchiii de izbelişte. Cum or scoate-o oare la capăt ?

— Or scoate-o...

— Dea Domnul ! Nu-i văd...

— Vieaţa merge-nainte şi fără noi, Petrache !...

— Asta adivărat este...

Şi au tăcut amîndoi.

Ei singuri, foştii răzvrătiţi de pe tărîmul celeilalte

planete, n-aveau cuvînt la memoriile și protestele care circulau în capitală după semnături, care se dezbăteau în întruniri și mergeau cu felurite delegații la Vodă. Ei căzuseră din nou în muțenie. Din nou cu fruntea în pulbere.

Încă o dată dreptatea lor le-o întocmeau alții, după dibăcelile electorale și strategiile de partid, după ferita grijă să nu vatăme cumva alte mai consfințite și huzurelnice drepturi ale stăpînitorilor de pămînturi, cu arendașii și vatafii lor. La aceste drepturi întărite de veac, se adăogise acum dreptul cel proaspăt, de răzbunare. Cînd clemența regală a pomenit de formă despre amnistie, s-a înălțat o clamoare de îndîrjiri. Și amnistia a rămas îngropată. Îngropați au rămas și morții. Îngropate și măruntele rivalități politice, care se anunțau pe viață și pe moarte în depărtatele tîrguri și ținuturi de la marginea țării.

Domnul Mitran zis Bucluc, numit prefect al noului guvern în ținutul Călimanului și în locul domnului Săndel Negoianu, cuprins de-un energic exces de zel și luîndu-și în serios porecla de Bucluc a zvîntat răsculații din tot județul. Îmbrăcat în tunica de maior rezervist, ca să poarte cu el autoritatea uniformei militare, a cutreierat mai adăogînd un supliment de căpetenii și de instigatori ai răscoalelor, pe lîngă vechii arestați. Și i-a anchetat atît de energic, provocînd guvernului atîtea complicații inutile și atîtea buclucuri, încît a fost înlocuit telegrafic cu domnul Emil Sava, o tînără speranță a partidului.

In primele zile, demoralizat de asemenea neașteptată dizgrație, domnul Iliescu Bucluc a pactizat cu inamicul său Săndel Negoianu, prin mijlocirea distinsului publicist Laur Ceaușescu-Cătălin pentru a constitui o trinitate a maziliților.

— Am fost un imbecil!... recunoscu domnul Iliescu zis Bucluc, după paharele de vin ale pactizării. Mă dădeam la tine, dragă Săndel, în loc să iau aminte că inamicul cel mare și adevărat, mă săpa în propriul

meu partid. Sîntem o generație!... Trebuie să facem front comun. O generație sacrificată de martiri.

La auzul cuvintelor odioase pentru el, „martiri“ și „sacrificiu“, domnul Săndel Negoianu s-a oțărît peste seamă:

— Dă-le naibii de cuvinte mari, bre Mitrane, că m-a acrit de ele Cleopatra, acasă. Să schimbăm! Să schimbăm pe coniacuri!

Au schimbat-o pe coniacuri, și sub influența acestor coniacuri, domnul Mitran Iliescu zis Bucluc, a lunecat pe panta primejdioasă a confidențelor:

— Nu mi-i de prefectură, dragă Săndel! Că nu pentru glorie și faimă îți vînam eu prefectura... Îmi pusesem și eu ochii pe o moșioară pentru bătrînețe. Oameni sîntem, nu?

— Oameni!... încuviință cu cea mai deplină și imparțială indulgență Săndel Negoianu.

— Încît, înțelegi?

— Înțeleg, perfect!...

— Și acum moșioara mi-o papă arivistul de Emil Sava, care m-a lucrat în foi de viță. Să-l operăm și noi! de acord?

— De acord. Dar cum?

— Asta e chestia cea mare...

Chestia cea mare s-a rezolvat însă de la sine după o săptămînă, fără prea multă bătaie de cap.

Același activ și distins publicist, Laur Ceaușescu-Cătălin, june plin de lăudabile inițiative, a lărgit cercul poetizărilor. Prea grele și mari erau momentele prin care trecea țara, pentru ca niște oameni de forța morală și energia domnilor Mitran Iliescu și Săndel Negoianu, să-și irosească asemenea valoroase calități în uri și dezbinuri meschine. Momentele grave cereau unire și armonie.

— Ca să rămînem cu buzele umflate în unire și armonie? încercă un început de rezistență domnul Iliescu zis Bucluc.

— Aici te înșeli, șefule!... îl liniști Laur Ceaușescu-Cătălin, emisarul domnului prefect Emil Sava. N-am

venit eu cu propuneri în vînt. Am mai multe în cutioara mea cu surprize.

— Ei, deschide cutioara ta cu surprize, pletosule!

Pletosul, Laur Ceaușescu-Cătălin, a deschis cutioara sa, cu surprizele domnului prefect Emil Sava, care ținea să nu aibă inamici în inaugurarea unei cariere ce se anunța spinoasă, dar se făgăduia mănoasă.

Guvernul mai avea înaintea sa alegerile, la care domnul prefect Emil Sava, cu autorizația centrului, era dispus să rezerve un loc pe listă pentru domnul Mitran Iliescu tocmai ca o reabilitare menită să șteargă din amintiri excesurile sale de zel. Se mai aflau locuri vacante de inspectori administrativi, pentru care domnul prefect Emil Sava, tot cu autorizația centrului, se simțea forte să asigure un post superior domnului Săndel Negoianu, dacă-și dă demisia din fostul partid de la guvern.

— Sub ce motiv, demisia?... întrebă domnul Săndel Negoianu.

— Asta e greu? Motive, cîte poftești... îl îmbărbătă noul amic și compars, Iliescu zis Bucluc. Doar sîntem avocați amîndoi! Demisie pe chestia țărănească. Rezistența partidului vostru la reforme.

— Ar fi o idee... recunoscu fostul prefect domnul Săndel Negoianu. Nu de alta, dar în calitate de inspector, cutreier țara cincisprezece zile pe lună... Cincisprezece zile scap de Martira de-acasă, de Virtutea, de spectrul expierilor!..

Apoi au înflorit liliecii și a fost vorba în capitală numai despre cîteva senzaționale divorțuri în lumea mare, despre un duel, drama din Gara de Nord, fuga romantică a unei domnișoare din protipendadă cu un ofițer de cavalerie — epilog al răscoalelor.

Cofetăriile au scos mesele pe trotuar. Berăriile nu s-au lăsat mai prejos.

La o asemenea masă, între camarazi, un locotenent de roșiori izbucni în hohot cascadat de rîs, împingîndu-și chipiul cu un bobîrnac în cozorocul de lac:

— Formidabil !... Știi că ești fenomenal, mă ?... Ah!... Aici înțeleg eu viață ; nu în mizeria noastră de garnizoană !... Știți voi ce mizerie e în orașul ăla infect ?... Fantastic !...

A suspinat. Și-a alintat mustecioara. A urmărit cu ochii o trecătoare cu pași supli și șolduri legănate. S-a întors, la discuția lor :

— Zici c-o chiamă Mitzi și că-i vieneză ?... Să punem șeaua pe ea !... După atîtea săptămîni de post negru printre troglodiți, mă simt într-o formă formidabilă, mă mînjilor !

O clipă i-a lunecat prin cuget amintirea troglodiților, cum stăteau ei cu fruntea plecată, stane neclintite și mute, în bătaia soarelui călduț, așteptîndu-și soarta în bătătura unei scunde și calice primării rurale. Ion Stoica Răuțoiu... Hîncu... Pintea Forfotă... Nici nu-i știuse pe aceștia din urmă, cum vor fi arătat la chip. Fantastic de unde venea el ! O lume care nu avea nimic a face cu desfătarea ochilor de aci, cu procesiunea echipagiilor, cu fermecătoarele toalete ale femeilor, cu larma de la celelalte mese. A admirat altă trecătoare în rochie de-un albastru celest, care i-a răspuns privirii cu îmbietoare privire.

— Mă ! se minună entuziast. De unde tot apar și apar și apar ? București !... Chelner ! Psst ! Chelner, alt rînd ! Cu guler de general !... Trap !...

2

Paula Gorjan a scuturat jos pisoiul de Angora încolăcit pe genunchi. Avea nevoie să-și simtă mișcările mai libere.

A gesticulat scandalizată :

— *Ma foi, non*[1] ! Nu vă înțeleg ! Și nu vă admit. *Comment donc ?*[2]... Ne-au devastat conacurile și pă-

[1] Pe cuvîntul meu, nu !
[2] Cum adică ?

tulele. Ne-au omorît logofeții... Au trecut țara prin foc și pradă... Guvernul ne ține în manifeste și comunicate; iar voi stați cu brațele încrucișate. *C'est renversant!* [1]

— Ce putem face? se disculpă desabuzat Bombonel Asan, netezindu-și alene barba frizată și blondă, după moda pictorilor parizieni din junețea sa. Am semnat ca toată lumea memorii, proteste... Și așteptăm...

— *Oh, la bonne blague!* [2]... Memorii, proteste... Cu aceasta v-ați achitat?... Așteptați în dulce reverie, să vă cadă despăgubirile din mila unui regim care e preocupat deocamdată cum să-și justifice represiunea... I se pare c-a fost o represiune prea energică!... *Il est deséspérant de constater que vous* [3], oameni inteligenți, crema unei generații briante de la Paris, vă resemnați și în asemenea momente la aceste rol pasiv... *Ah! les hommes! Quels chameaux!* [4]... În locul vostru, nu mi-aș găsi liniște, pînă ce nu obțin satisfacție... Totală! Absolută! Radicală!... V-ați mișcat, personal?...

Bombonel Asan, tolănit pe brațul jilțului se afundă mai adînc între teluri, pentru a dovedi că din parte-i nici n-are intenția să se miște. Se simțea foarte bine unde era.

A răspuns zîmbind:

— S-a mișcat pentru mine Cocîrț... Numai că de cealaltă parte a baricadei!...

— *Alons donc, mauvais plaisant!* [5] îl mustră Paula Gorjan cu o încruntare între sprincenele îmbinate. Nu încerca să scapi cu glume insipide.

— *Je n'ai pas envie de plaisanter* [6]... Iau lucrurile cum sînt. Ce-s de vină dacă odorul meu s-a simțit cucerit de revendicările proletare și a găsit de cuviință

[1] E nemaipomenit!
[2] Ah, ce glumă bună!
[3] E îngrozitor să constați că voi...
[4] Ah! bărbații! Ce blegi!
[5] Aida-de, glumeț de prost-gust!
[6] Nu-mi arde de glume...

să cutreiere satele, de unde l-au înhăţat jandarmii? Noroc că a scăpat ieftin... Stă acasă. Se consideră martir... Poate regretă că n-a fost ars pe rug...

— Observ că perzişti în a te deroba de la răspunsuri... Lasă-l pe Cocîrţ al tău. La aşa educaţie, aşa rezultat! I-ai aplicat corecţia pe care o merită? Pariez că nu! Cerea prea mare efort... *Nous en reparlerons*[1]... Deocamdată spuneţi-mi ce intenţionaţi efectiv?

Întrebarea nu se adresa numai lui Bombonel Asan. Viza şi pe ceilalţi de faţă, vechea şi glorioasa sa gardă de la Paris: Mihai Tăut, Dincă Stoiculescu, doctorul Radu Strigolniţa.

Toţi au depus ceştile de ceai pe mescioare, cu un simţămînt dezagreabil de culpă.

Întîia oară după răscoală se adunaseră din nou în salonul Paulei Gorjan. Povestiseră ce li s-a întîmplat la moşii, cît au fost păgubiţi, pentru cîţi ani vor fi siliţi să restrîngă bugetul viligiaturilor în străinătate şi hibernărilor pe Coasta de Azur.

Acum, vechea lor camaradă şi prietenă, îi lua la refec, ca un jude de instrucţie, cu interogatorii precise.

A răspuns în numele tuturor, Dincă Stoiculescu, împingîndu-şi manşetele şi pipăindu-şi nodul cravatei, cu aceleaşi ticuri din juneţe, agravate de vîrstă:

— Dragă Paula, în situaţia actuală e inutil să ne agităm... Primează politicul! Cînd se va consolida partidul, vom putea acţiona cu alt succes, din interiorul unei organizaţii cu prestigiu, cu tradiţie, trecut, cadre...

— *Très bien*[2] fu de acord Paula Gorjan. Şi ca să grăbiţi această consolidare a partidului vostru, al nostru, ce faceţi fiecare?...

— Aşteptăm... reveni la refrenul său, Bombonel Asan. Aşteptăm desfăşurarea evenimentelor...

Doctorul Radu Strigolniţa protestă, sărind de pe

[1] Mai vorbim noi de asta.
[2] Foarte bine!

scaun atît de vehement încît era să răstoarne mescioara și serviciul de ceai.

— Aștepți tu! făcu distincție, clipind nervos din ochi și agitîndu-și cutele adînci și paralele pe frunte, ca portativele muzicale. Ceilalți, mai încercăm și altceva. Ne mișcăm!... Cel puțin eu! Am luat parte la aproape toate tratativele de culise! Am alergat! Am aplanat animozitățile unora și altora! Păstrez contactul cu junimiștii, și cu ai noștri... Mi-am detracat stomahul la atîtea mese, ceaiuri și conciliabule...

— *Ah! malheureux, va!...* [1] a surîs sarcastic Paula Gorjan. Nu se poate spune că nu te-ai sacrificat... Un adevărat martir!... Cocîrțul de ceastălaltă parte a baricadei!... Primul rezultat: un stomah detracat. Dar celelalte rezultate?

— Nu vor întîrzia, dragă Polino. Renunță la ironia ta... Din nefericire, ne lovim mereu de manoperile takiștilor... Pregătesc ceva canaliile! Stau la pîndă. Probabil pîndesc alegerile generale, după cum captează în special electorii... Dac-ar fi după mine, i-aș exclude pur și simplu din partid! O operație energică, de curaj! Amputăm ce e gangrenat. Ne rămîne organismul partidului sănătos, vechea clasă, a vechiilor proprietari de moșii. Avem cu noi trecutul, tradiția, istoria... Ai însă cu cine vorbi? Timorați!... O somnolență întreruptă de scurte convulzii... Spune și tu, Mihai, care ai luat parte la cîteva discuții...

Mihai Tăut se trezi și el dintr-o asemenea somnolență, dar fără nici o convulzie, întrebînd cleios:

— Ce să spun, Radule?...

— Spune ce impresie deplorabilă, ți-au făcut cele patru-cinci dejunuri la care ai asistat, cînd am încercat să-i scutur nițel pe Jean, pe Costel, pe Georges, pe Eduard!... „Da-da! De acord... E nevoie de o epurație!" Însă cînd e vorba să pună piciorul în prag, invoacă cele mai puerile pretexte. Sînt din familia lui Bombonel... Așteaptă desfășurarea evenimentelor.

[1] Vai, ce martir!

— Toţi sîntem mai mult sau maĭ puţin din familia lui Bombonel... rosti Mihai Tăut, scuturînd scrumul ţigării şi contemplînd elegiac volutele de fum. Să nu ne facem iluzii. Sîntem din familia lui.

— Ce familie? întrebă cu o placidă ironie Bombonel Asan. Specifică! Din familia mea ori din a lui Cocîrţ?

— Din familia ta. A noastră.... O familie care se termină. Răscoalele acestea ţărăneşti au fost deocamdată înăbuşite. Iar fiindcă au fost înăbuşite ne dau amăgirea că ne-au lăsat la locul nostru. Numai amăgirea... Nu observaţi cum am fost eliminaţi? Adică ne-am eliminat singuri. Alţii au făcut răscoalele. Alţii le-au potolit. Noi le-am suportat... Nu ştiu ce vor cîştiga ţăranii. Pentru moment, sigur, nimic! Pentru mai tîrziu, probabil vagi şi mistificate ameliorări de condiţie, pe hîrtie, în legi... Dar pentru noi, ascultaţi-mă bine, aceste răscoale au însemnat lovitura de graţie... Mortală... Descompunerea era în noi... A mai grăbit-o şi o zguduire exterioară... Nu vi se pare că a fost o verificare?... O verificare a instinctului de conservare... Instinctul n-a răspuns. Nu răspund nici reflexele de apărare... Ce-am făcut toţi anul trecut? acum doi ani?... Discuţii şi paradiscuţii! Ce facem acum, după ce-am trecut printr-un examen mai sever decît şi-l închipuia cineva? Discuţii şi paradiscuţii... Tratative, conciliabule, vorbe, în loc să ne constituim un partid al nostru, de luptă, de afirmare, care să se declare onest al marii proprietăţi, să-şi întocmească un program ca atare, pe baza principiului de clasă... Dar mai sîntem o clasă?... Sîntem o lume care se declasează...

— *Laisse donc ces grands mots, Michel!* [1] îl îndeamnă Paula Gorjan, răsucindu-şi făptura rotundă şi îndesată, între braţele fotoliului. Rezervă-le pentru romanele tale, pe care n-ai să le scrii niciodată. Se pare că nu-ţi aminteşti nimic din cele ce vorbeam tot

[1] Lasă vorbele mari, Mihai!

aici şi tot aşa adunaţi, anul trecut, cînd se afla printre noi şi Dimitrie Petreanu.

— *Oh! pardon, je me rappele très bien!*[1]... vorbi Mihai Tăut, dar fără a continua, fiindcă şi-a amintit în aceeaşi vreme ştirea prizărită în ziare, despre moartea fostului camarad din anii Parisului.

Paula Gorjan a ridicat şi ea ochii la cele două tablouri din perete. Cel cu grenadierii lui Napoleon sub falnicele lor cuşme şi cel cu retragerea în Rusia.

Amîndouă îi aminteau cele două chipuri ale lui Dimitrie Petreanu. Mai întîi puiul de ţăran, Dumitru Petrea Robului, cum sosise el într-o toamnă, cu vasta lui căciulă, din satul Romanaţilor, să înveţe carte. Mai apoi, cum îi apăruse în vara trecută, cu obrazul palid şi cu pieliţa tîmplelor străvezie, slab, bolnav, istovit de-o muncă şi de prejudecata îndatorinţelor sterile, de pe atunci zălogit morţii. A oftat acestor amintiri care erau şi ale copilăriei sale, şi ale tinereţii sale de la Paris; a întors ochii la ceilalţi camarazi de atunci care-i păreau încă mai morţi, deşi în viaţă, deşi prezenţi.

A întrebat maşinal, tot cu gîndul la depărtatele suvenirurі:

— Ce spuneai, Michel?

— Nu mai are nici o însemnătate ce spuneam, Polino... Mă gîndeam la Dimitrie... Cel puţin acela a sperat ceva, a vrut ceva, a făcut ceva... Era şi el, în fond, de cealaltă parte a baricadei, ceva mai conştient şi mai perseverent decît Cocîrţ Asan, deşi în altă manieră. A vrut ceva, a făcut ceva... Puţin, prea puţin faţă de pregătirea şi însuşirile lui... dar ceva... Poate că era prea singur... Poate că ar fi avut nevoie şi de noi, pentru cele ce ar mai fi voit el să facă fiindcă tot ce-ar fi făcut, ne-ar fi folosit şi nouă, chiar dacă n-o voia. Da, da! Sigur este că mai ales noi, noi am fi avut nevoie de dînsul, să ne stimuleze, într-o existenţă consacrată neantului, silindu-ne să ne trăim mai ono-

[1] Iertare, îmi reamintesc foarte bine.

rabil ultimile zile, să facem şi noi ceva, să facem măcar agricultură mai rezonabilă pe moşiile noastre... *Sait-on jamais!*[1]... Poate avea el dreptate. E adevărat însă că nu prea era un om comod. *Il était de la race des hommes de devoir ; c'est une race terrible !*[2]... Stupid că trebuie să aştepţi moartea oamenilor, chiar a prietenilor din tinereţe, pentru a le acorda ceea ce nu le-ai acordat în viaţă...

— Eşti sinistru! constată Dincă Stoiculescu.

— Toţi sîntem sinistri...

Mihai Tăut a privit întocmai ca Paula Gorjan, la fiecare, pe rînd, măsurînd şi el treptata descompunere de pe figurile foştilor camarazi ai glorioasei generaţii de la Paris.

Urmau toţi soarta clasei lor. Erau morţi înainte de a muri.

Şi încă o dată se hotărî să aştearnă pe hîrtie romanul acestei lumi care va dispare pentru totdeauna, aşa cum se plăsmuieşte extraordinar de limpede sub cheia-i genială, de unde se va volatiliza însă fără urme, peste-un ceas.

Nu mai avea ce spune.

Se pregăteau să plece, cînd a făcut erupţie Jack Medoveanu.

Au ştiut că e el după zbîrnîitul violent al soneriei, după paşii apăsaţi, rapizi, din vestibul. A intrat, urmat de valetul care purta în braţe un enorm mănunchi de liliac alb. Iar îndată toţi s-au simţit electrizaţi, treziţi din somnolenţă, ridicîndu-se şi dregîndu-şi glasurile.

Cu acelaşi pas grăbit s-a îndreptat la fotoliul Paulei Gorjan, i-a sărutat mîna grăsulie cu o juvenilă graţie, a împărţit strîngeri energice de palmă şi maliţioase complimente, după năravul său :

— *Ces vieilles badernes !*[3]... Ce v-a adunat pe toţi ? Consult medical ? *Bonjour, Bombonel ! Complètement*

---

[1] Poţi să ştii !..
[2] Era din speţa oamenilor datoriei, o speţa teribilă !
[3] Hodorogii ăştia bătrîni !

gâteux hein?[1] Idealul împlinit!... *Bonjour, toi, Michel!*[2]... Ţi-am văzut romanul în vitrină... Romanul pe care ai să-l scrii tu o dată şi o dată! Era o aglomeraţie, ca la Ciobanu, la ora aperitivelor... Pa, Radule!... Citesc pe portativul de pe frunte, Marşul partidului conservator, unit, unic şi triumfal... *Bigre!*[3] Ce cravată de îngheţată de fistici, dragă Dincă! *C'est noui*[4], cum numai tu ştii să le denişezi! Unde-ai găsit acest superb costum violet, pe care l-ar invidia Bargy?

El purta un costum de ţară, cenuşiu, cu mici pătrate albastre, şifonat, prăfuit, dar care îl prindea turnat ca tot ce punea pe dînsul.

Se scuză, întorcîndu-se spre Paula Gorjan:

— Sînt în halul acesta, *ma petite,* fiindcă vin direct de la Medoveni. Liliacul e de-acolo, din parc... Imaginează-ţi că habar n-aveam!... Liliac bătut, de Persia. Splendid, nu?... Ce parfum! *Quelle fraîcheur!*[5]... De ce mă priveşti aşa?

— Nimic. Te privesc în noua fază. *Vous êtes bucolique, mon cher Jack!*[6]... Aud că împărţeşti moşia la ţăranii care te-au devastat...

— Nu moşia... Moşiile... La fiecare, am constituit obşti ţărăneşti; jumătate o dau lor în arendă provizorie, jumătate o lucrez eu... Pînă ce se va găsi o modalitate să poată fi împroprietăriţi definitiv... Văd că taci...

— *Il faut laisser les maniaques à leurs manies!...*

— *Est-ce pour moi que tu dis cela?*

— *Toujours malin, toi!*[7] Evident că pentru tine o spun. Cu o melancolică indulgenţă. *Toi, tu es trop in-*

---

[1] Ramolit complet? da?
[2] Bună ziua şi ţie Mihai!
[3] Drace!
[4] Nemaipomenit.
[5] Ce prospeţime!
[6] Eşti bucolic, dragul meu Jack!
[7] Maniacii trebuie lăsaţi la maniile lor.
— O spui pentru mine?
— Deştept ca întotdeauna!

telligent. Quand on est si intelligent que ça c'est exactement comme si on était bête[1]... Nu mă surprinde că ai ajuns la această ultimă bravadă a bunului-simţ. Nu ne surprinde pe nimeni. Constată cum toţi te contemplă în extaz!...

Toţi se retrăseseră însă strategic, în fotoliile lor comode, prevăzînd că discuţia alunecă pe-o pantă primejdioasă.

— De dînşii vorbeşti? întrebă Jack Medoveanu, contemplîndu-i şi el prin geamul monoclului. Extaz numeşti aceasta? *Vraiment ma petite, tu exagères!*[2]... Uită-te la dînşii!... Candoarea în persoană. *C'est beau, l'innocence, hein?*[3]... Inocenţa cu duhul, bineînţeles!

— *Ne sois pas méchant, Jack*[4]... îşi apără demnitatea Dincă Stoiculescu.

— *Je ne cherche pas à l'être*[5]... Mai ales cu tine... Constat! De ce sărişi din baie?

— *Il n'est pas question de moi*[6]... De noi toţi... Ce ţi-am făcut?

— Tocmai! Nu mi-aţi făcut nimic. Nici mie. Nici nimănui. Nici vouă măcar, nu vă faceţi nimic. Dar aceasta mă exasperează!... Paulino, iartă-mă că trebuie să ţi-i execut aici, în salonul tău...

— *Allez, allez bondissez! J'aime bien te voir bondir... Te voilà encore dans une de tes sautes d'humeur. Allez!*[7]...

— Ce faceţi, vă întreb? La ce-a servit această răscoală?... Proteste, nu e aşa? Memorii, nu e aşa? Aţi văzut numai interesele voastre lezate. Stricăciuni şi pagube, care v-au dezorganizat bugetul pe cîţiva ani...

[1] Prea eşti inteligent. Cînd e cineva atît de inteligent, e aidoma ca şi cum ar fi prost...
[2] Zău micuţa mea, exagerezi!
[3] E frumoasă inocenţa, nu?
[4] Nu fi răutăcios, Jack..
[5] Nu caut să fiu...
[6] Nu-i vorba de mine...
[7] Haide, războieşte-te! Imi place grozav să te văd războindu-te... eşti iar într-unul din momentele tale proaste. Dă-i drumul!

Dar v-aţi gîndit şi la cei care au pus mîna pe secure, pentru ce-au pus-o?... *Il faudrait savoir se metre à la place des autres*[1]... În locul lor m-am pus, după cum pînă ieri eram în locul vostru. *Les revoltés deviennent fous, et les résignés idiots*[2]... M-am pus în locul lor. Şi nu pentru dînşii, numai. Pentru mine. Pentru pacea mea, am ajuns la soluţia că trebuie să-mi amintesc şi de dînşii, de ţăranii de pe moşiile mele, pe care i-am ignorat... Mi-am făcut un examen de conştiinţă. *J'ai mené une vilaine vie. J'ai eu tort. Les fautes se sont accumullées. Je veux mener une vie plus nette. J'ai décidé de changer d'existence*[3]... Şi ca proprietar de pămînt, am crezut că logic e să încep această schimbare de existenţă, restaurînd raporturi normale cu lucrătorii de pămînt... E straniu că din cele cîteva mii de proprietari mai mari sau mai mici, după toată răscoala care ar fi trebuit să ne dea altfel de gîndit, nu ca vouă, numai eu şi Lily Demetriadis, *une grue*[4], am ajuns la ideea să acordăm şi ţăranilor un drept al lor, la pămînt...

— *Evidemment* — ricană Paula Gorjan — *une grue exceptionelle, n'est ce pas?... Elles le sont toutes!*[5]...

— În orice caz, s-a dovedit mai umană decît multe foarte distinse doamne, mari proprietare din casta noastră.

— *Tordant! voilà qui est du dernier galant*[6]...

— Cu aceasta n-ai înlăturat realitatea, dragă Polino! Realitatea rămîne aşa cum e bine s-o privim în faţă... *Il faut bien reconnaître que nous ne sommes*

---

[1] Trebuie să ştii să te pui în locul altora..

[2] Revoltaţii devin nebuni şi resemnaţii idioţi...

[3] Am dus o viaţă păcătoasă... Am greşit. Greşelile s-au adunat. Vreau să duc o viaţă mai curată. M-am hotărît să-mi schimb felul de trai.

[4] O tîrfă...

[5] Desigur, o tîrfă excepţională, nu? Toate sînt aşa...

[6] Să mori de rîs! Ce hal de galanterie...

tous qu' égoïsme et lâcheté![1]... Ce-am făcut toţi, cînd ne-am aflat la guvern? Ce facem acum, cînd ne-a zguduit de gulerul scrobit la Londra, răzvrătirea ţăranilor de pe moşiile noastre?

— Aceasta îi întrebam şi eu, pe aceşti vechi prieteni...

— Şi?...

— Şi au tăcut, cum tac şi acum.

— Pardon! protestă Radu Strigolniţa.

Paula Gorjan a rectificat, cu perfidă obiectivitate:

— Adică au spus ceva. Anume că asistă ca spectatori — cu excepţia prea activului nostru Radu! — că asistă la reorganizarea partidului. Aşteaptă... Cu ideea reorganizării, sînt de acord. Cu aşteptarea, nu!... Aci, avem speranţa în tine, Jack, să iei ca totdeauna iniţiativa şi să-i dezmorţeşti... Văd că m-am înşelat... In loc de iniţiative, iai exemple de la Cocîrţ, odorul lui Bombonel. *Il n'y a rien à faire*[2]... Degringolezi, *mon cher Jack!*... E o lege a naturii...

— Eşti exasperantă, Polino!

— Tot eu?

— Tot tu!... Partide? Partid?... Tot la aceasta vă întoarceţi? Nu vedeţi mai departe?... Pentru noi, proprietarii de pămînt, dacă mai avem drept la o speranţă, nu de la pămînt şi de la oamenii pămîntului e natural să ne vină o primenire salubră?... Ne cunoaştem moşiile? Spune, Michel, Crivenii tăi, *combien d'hectares?*

— *Combien d'hectares? Je n-ai aucune idée*[3]...

— Vezi? Toţi la fel... Ne cunoaştem moşiile? Nu! Cunoaştem ţăranii care le lucrează? Nu!... Am coborît noi vreodată printre dînşii? Nu!... Nici eu n-am făcut-o şi o regret. Nu fiindcă i-aş vedea cumva ca în pastelurile siropoase ale lui Vasile Alecsandri... Nu

---

[1] Trebuie să recunoaştem că nu sîntem toţi decît egoism şi laşitate!

[2] Nu-i nimic de făcut

[3] Cîte hectare?

— Cîte hectare? N-am idee.

fiindcă m-a convertit cumva o literatură de doine și de caval! Nici doctrinele pe care le-a luat Cocîrț în gît și în orice caz îi stau mai bine decît osînza lui Bombonel! Dar în locul unei gloate anonime, în locul unei abstracții statistice, descopăr oameni. Înapoiați, simpli, aspri, cu uri, cu păcate, dar tonici... Mai tonici decît manechinele umplute cu tărîțe de lemn, printre care ne-am pierdut noi viața. Pe acești țărani, dacă i-am fi ajutat... Dacă i-am fi ajutat, ne-ar fi ajutat și ei să ne găsim o rațiune a existenței...

Paula Gorjan l-a întrerupt, după ce aruncase o privire la ceasul de aur pus pe perniță de pluș, ceasul care a fost al lui Neagu Gorjan, ucis de țărani pentru ale lor răfuieli cu mult înainte de răzvrătirile acelui an.

— Țăranii? încetează, te rog!... Să ajutăm aceste termite care treptat vor devora marea proprietate și să ne grăbim astfel sfîrșitul?... Vorbești exact ca acel bătrîn boiernaș de prin Moldova, socrul lui Dimitrie Petreanu, senatorul Cumpată, care după cum aud a plătit destul de scump slăbiciunea lui pentru țărani. Țăranii!... Țăranii... Încetează! Să cedăm la pretențiile lor? *Cela, jamais!*[1] Să admit nebunia ta nouă, care mîine îți va trece ca atîtea altele și pe care poimîine o vei regreta-o mai amar decît toate celelalte?... *Ma foi, non, mon cher Jack! Parce que c'est la maladie même dont nous sommes en train de mourir que tu nous proposes comme remède*[2]... Te-ai făcut tolstoian de ultima oră? Și de ce nu-ți lași barbă încaltea ca el? Și de ce nu te-apuci să-ți pingelești cizmele ca el, ca să fii consecvent? Le aștept și pe acestea, fiindcă și acestea te vor ajuta să revii la realitate, deșteptat de simțul ridicolului, scumpul meu tolstoian... Din partea mea, care n-am pierdut niciodată simțul realității și al ridicolului, din partea mea, aci, din

[1] Asta, niciodată!
[2] Pe cuvîntul meu, nu, dragă Jack! Pentru că tu ne propui drept remediu însăși boala din pricina căreia sîntem pe ducă

fotoliul în care mă vezi, am instituit pentru amîndouă moşiile, din Vlaşca şi din Romanaţi, un regim de trei ori mai drastic decît cel de pînă anul trecut. Eu sînt consecventă, dragă Jack!... Destul să strîng mîna de-aici, din fotoliul meu, ca să răspundă strîngerea acolo, la indivizii care au ucis, au devastat, ne pîndesc să le mai vină o dată rîndul...

Pumnul mic, grăsuliu şi brun, a strîns un cătuş nevăzut, ca să arate cum răspîndea el de la distanţă într-o mai neîndurată cetluire a foştilor răzvrătiţi.

Tot aşa cum în alt capăt de ţară, o mînă slăbănoagă, osoasă, de pe marginea mormîntului, se încleştase bîţîind cu ultima drojdie de vlagă să ameninţe şi îşi ţinuse făgăduiala :

— Mămînt?... Mămînt?... Am să le arăt eu lor mămînt!...

3

Învierea Mîntuitorului în acea primăvară a atîtor morţi fără înviere, cădea în ziua de 22 aprilie. Iar a doua zi de Paşte, se nimerea a fi şi pomenirea sfîntului martir Gheorghe, patronul lui Iordache Cumpătă, stăpînul Zapodiei.

Dar la Zapodia au lipsit ospeţele de datină. Nu s-a mai înfiinţat jivalania să umple casele, cerdacurile, livada, de larmă.

Sărbătorile au trecut pustii. Feciorii Cumpătă mocnind prin odăi. Elvira închisă în iatacul său.

Argaţii îşi micşorau glasul, voroveau între dînşii oricînd aveau a striga la un buhăiaş bolînd. Slujnicile păşeau în vîrful degetelor. Stăpînii în straiele lor cernite, au rămas singuri, ceasuri întregi, în pridvorul cerdacului cu viţă de la casa cea veche, bătrînească. În zilele de lucru, îi prindeau îndatoririle care n-aşteaptă. Sărbătorile erau însă un nesfîrşit chin.

Stăteau amîndoi în straiele lor negre, de moarte, privind cu ochii uscaţi la depărtările unduioase, sub lumina dureros de dulce a soarelui de april.

Din cînd în cînd, Iordache Cumpătă punea palma lui lată şi puternică, de uriaş, să mîngîie mîna puţintică a tovarăşei de totdeauna. N-aveau nevoie să-şi spună nimic. Toate în viaţa lor au fost spuse.

Un pisic cenuşiu s-a prelins de-a lungul cerdacului. A înălţat ochii să-i cerceteze pe amîndoi. A prins a toarce şi a se freca alıntat de piciorul scaunului; a dat cu lăbuţa catifelată, a joacă, în canaful negru al şiragului de mătănii.

Amîndoi au gîndit la celălalt pisic, din vara trecută, care nici nu apucase a căpăta un nume şi a fost ucis de năprazna grindinei, tîrît de puhoaie, ca să rămînă un stîrv urît cu dinţişorii rînjiţi la soare, cînd s-a arcuit curcubeul pe cerul din nou limpede Şi amîndoi s-au gîndit cu năbuşit oftat (ca să nu-l audă celălalt), amîndoi s-au gîndit fără nevoia s-o spună, că toate pe lume au poate şi un tainic semn, nu numai înfăţişarea lor dinafară. De pe atunci, pisicul cel nevinovat şi zdrobit de nedreapta urgie a puterilor de sus, amintea că în asemenea dezlănţuiri de stihii, victimele par dinadins alese printre cele mai fără de prihană făpturi.

Poate ca să le cheme mai devreme la cer şi să le cruţe de celelalte mai viclene ucideri, treptate, din această mîhnită vale a plîngerii, cum li se părea lor acum viaţa şi lumea.

„Buniţo, te hrog... Cînd mă laşi mata să mă duc şi eu cu moş Toader la iaz?..."

Ochii căutau dureroşi spre iazul cu luciul rînd jocuri de oglinzi în soare. Înverzise stuful. Înverzise papura. Zburda oblic un stol de raţe sălbatice.

Toate erau cum au fost.

Adierile legănau în răsfirată plutire miros amărui de mălin înflorit, scuturau scoicile străvezii şi roze ale florilor de măr.

Deasupra livezilor şi caselor, părul cel bătrîn şi

sălbatec, monarhul Zapodiei, se zărea de departe ca un stîlp alb şi fantastic, uriaş, de zăpadă. Fulgii florilor spulberate de zefir ajungeau pînă în drum, în cîmp, în marginea lanurilor, risipindu-se într-o amăgelnică ninsoare.

Toate erau cum au fost în orice primăvară alta.

„Buniţo... Hrăspunde-mi mata, te hrog, de ce-i spune păhrului din Zapodia, păhrul suspinelor?... L am văzut pe Adrian pe bancă şi nu suspina de loc..."

Mîinile slabe, tremurătoare, prăfirau boabele mătăniilor de chihlimbar, într-un picur arar şi mat, numărînd curgerea clipelor în veşnicie: una... două... trei... patru...

„Buniţo, nu spune mata: scuhrt!... Ascultă-mă mata şi pe mine! Schrie lui tati că nu ne mai dai voie să plecăm de-aici... Eu vhreau să hrămînem la Zapodia... Nu-i aşa, maman că hrămînem la Zapodia?"

E o veşnicie îndărăt. O veşnicie înainte. Picurul boabelor de chihlimbar numără clipele dintre cele două veşnicii: şapte... opt... nouă...

4

Pe ţărmul iazului, pe poteca moale de iarbă, Adrian călca încet sub sălcii, cu ochii în pămînt, căutînd urmele paşilor de anul trecut.

Numai dînşii, el şi Smăndiţa, dintre copiii Olgăi Petreanu, au fost aduşi vremelnic aici, pînă ce se isprăvesc anume prozaice orînduieli ale mutatului în casa închiriată la Iaşi: reparaţii, zugrăveli, scuturătură... Olga Petreanu a rămas acolo, cu ceilalţi copii, îngrămădiţi în două camere la Maria şi Iancu Stamate, pentru a supraveghea şi zori treburile în tristele sale robiri de văduvă cu şapte orfani.

Smăndiţa e undeva, în vreun iatac din casa cea mare şi pustie.

A lăsat-o în hăinuţele ei mohorîte, de orfană, cutreierînd de colo-colo să-şi afle un culcuş pentru păpuşa bolnavă pe care a îmbrăcat-o şi pe dînsa în rochiţă de doliu. Nici o primejdie însă că va mai pleca peste cîmpuri şi ponoare, să ajungă în Ceylan, la arborele sădit de prinţesa Sanghamitta, pentru a aprinde o candelă şi a se ruga în genunchi întru mîntuirea celor ameninţaţi de moarte. Nu mai crede nici în îndurarea arborelui sfînt, nici în prinţesa Sanghamitta. Nu mai crede în minuni şi nici în basme. Ceva a murit pretimpuriu în ea.

Adrian la aceasta gîndeşte şi încă la multe, apropiindu-se de locul unde a stat anul trecut, într-o dimineaţă cînd încă nu răsărise soarele şi l-a aşteptat pe un trunchi de răchiţă, cu bărbia în palmă, într-o poză lamartiniană. Acolo unde mai tîrziu l-au surprins Irinel Măgură, Smăndiţa, Dodel Stamate şi Toader Gliga într-o ridicolă postură: zvîrlind cu pietre în broaştele iazului cu vechea lui copilărească îndemînare de neîntrecut ochitor.

Strana de salcie scorburoasă îl aştepta cu credinţă.

S-a aşezat şi a lăsat toate mîhnirile să-l cuprindă, cu toate amintirile de anul trecut.

De pe umărul hainei, suflarea umedă dinspre lac, i-a smuls şi a fluturat o nojiţă de floare albă. De floare din părul Zapodiei. De sub acel arbore centenar al Zapodiei venea. A stat acolo, unde a îngropat el în ţărînă, la rădăcină, o mănuşă săracă de şcolăriţă, cu vîrful degetelor destrămat şi ţesut, încredinţînd-o pămîntului la un sfîrşit de vacanţă, s-o păstreze cu taina-i cu tot pînă la sfîrşitul sfîrşiturilor.

De acolo venea, cu hotărîrile mari întărite. Tot ce a fost făgăduit el lîngă un mormînt, acum o lună şi ceva, va îndeplini prisoselnic, pentru cel din mormînt, pentru dînsul, pentru Irinel. Nici o îndoială că aşa va fi! A şi început să se pregătească. Lucrează, citeşte,

desenează; va dovedi-o deocamdată la examenul sfîrşitului de an. Măcar că algebra, fire-ar să fie ea de algebră!...

Ca să alunge neplăcuta amintire a algebrei, Adrian a răsucit o ţigară din bectemisul vămuit după tradiţie prin cutiile Smarandei Cumpătă, a aprins şi a rămas cu ochii la tremurata undă a iazului.

Se jucau doi cufundari, depărtîndu-se, făcînd tumbe, dispărînd şi apărînd, la dreapta, la stînga, parcă în jurul unei nevăzute înotătoare.

Dacă într-adevăr, Dochiţa, fata cea genată şi cu ochii verzi, de la Prigoreni, s-a înecat în iazul de acolo, cum umblă vorba prin sat, atunci moartea cu o crudă alegere îşi mai urmăreşte prada! Ucide, mai ales, tocmai prin ceea ce într-o fiinţă însemna un mai divin şi gratuit har al vieţii. Parcă dinadins se înverşunează. Parcă dinadins nu iartă tot ce-i în afară de comuna măsurătoare. Fata care înota ca o fantastă ştimă a apelor în elementul ei, apele au înghiţit-o. Ada, cu mîinile ei prelungi, albe, transparente, care concentrau toată lumina dintr-o încăpere asupra lor şi care numai cînd palpitau pe clapele clavirului o mai înviau din resemnata-i abandonare; Ada prin ele şi-a găsit înfricoşata, odioasa moarte. Asupra lor s-au năpustit duhurile beznei. Iar Mariana, miruită cu acelaşi har precoce şi în afară de rînduiala comună; ea care era poate sortită să aducă neamului Cumpătă o strălucire dincolo de perisabilul destin al unor stăpînitori de pămînturi şi nimic altceva; copila cu neliniştitoare făgăduieli de mare pianistă, de mare compozitoare, viitoare celebritate — asupra ei şi prin aceasta, prin cîntul clavirului, a chemat asupră-i aceleaşi oarbe năprazne ale morţii. S-ar spune că o lege biologică nu tolerează excepţii. Le extermină. Ţine ca viaţa să se păstreze într-un făgaş mijlociu şi cuminte, fiindcă speciile prin numărul cel mare şi anonim durează, nu prin nepermise abateri...

După ce şi-a zbicit ochii umeziţi de lacrimi la amintirea Adei şi Marianei, tîlmăcindu-le cu biologice verdicte teribila lor soartă — Adrian a descoperit şi în aceasta, încă o mai fermă susţinere în hotărîrile sale. Nu numai pentru el şi pentru părintele său, nu numai pentru Irinel, dar pentru acest leagăn al Zapodiei, avea el datoria să le prelungească memoria peste timp, cînd se va pomeni în enciclopedii, că în obîrşia lor a răsărit un mare biolog, poate un mare pictor, poate un mare poet. Încă anume ce? biolog? pictor? scriitor? anume ce, tot nu era decis! Timpul va alege.

Timpul e cu el. Se întinde înainte ca toate zările acestea deschise şi luminoase, chiar după atîtea vifore cîte-au trecut.

Adrian a aprins a doua ţigară, şi a privit împrejur cu sufletul clătit de mîhniri, primenit de încrederea într-un strălucc viitor.

Cu tresăltare de bucurie a zărit un om vechi al acestor locuri şi al copilăriei sale.

Se apropia Toader Gliga, pe sub răchiţi, urmat de o copilă care se ţinea după el ca un mînz.

— Mă gîndeam eu că am să te găsesc aicea, conaşu Andrian!... făcu unchiaşul, în loc de bun găsit. Cum vezi mata, tăte te-aşteptau la locu lor...

Se întoarsc spre copila care s-a oprit la distanţă şi stătea cu un deget la gură.

Era o copilă străină, smeadă, cu ochii negri şi cu un smoc scurt şi urît de păr, legat în vîrful creştetului cu o cordeluţă roşie.

Purta straiul obştesc din partea locului. Cămăşuică de inişor cu fluturi, o catrinţă de trei palme, brîuşor învrîstat negru şi roşu. Toate curate, miniaturale şi noi-nouţe.

Dar Adrian, care cunoştea toată suflarea satului de la mic la mare, n-o mai văzuse niciodată.

Toader Gliga grăi către ea cu prietenie, arătînd cu mîna spre moară:

— Acolo-i moara, dac-ai văzut tu moară la viața ta! Mergi și spune lui Neculai moraru să se înființăze la curte pentru porunci.

Copilița se codea.

— Ce stai? o execută Toader Gliga. Nu pricepi romîneasca noastră? Ia-o la chicior!...

— Mi-e c-or fi cîini, nene Toadere.

— N-avea grijă, că nu dau cîinii la tine! Ține-o vargă di-aicea și apără-te, că de aparat știi a vă apăra!... rosti tot stropșit, rupînd o creangă din salcie și trecînd-o prin pumnul strîns s-o curățe de frunze. Hai, răpegior! Să n-o încerc pe schinarea ta!

— Păi dă ce s-o-ncerci pă spinarea mea?... se sumeți fata. Că nu făcui nimic rău, nene Toadere...

— Nu făcuși? îi imită scîrbit graiul Toader Gliga. Piei din ochii mei!

Copila s-a dus cu crenguța în mînă, prea subțire și slabă apărare pentru o potaie de zăvozi.

Adrian privea nedumerit la această nouă față a lui Toader Gliga, care în viața lui încă nu se răstise la un copil.

Moșneagul a clătinat din cap:

— Ai auzit-o... Nu făcui nimic!... Nene Toadere!... Ce-am mai ajuns să mai văd și să mai aud la bătrînețele mele...

— Dar ce-i cu dînsa? Și de ce-o prigonești așa de amarnic, Toadere?

I-a venit rîndul unchiașului să se minuneze cu grozavă oțărală:

— Se vede că mata nu știi nica, conașu Andrian?... Aista-i puiul de *scorchie,* pe care s-o găsît conu Iordache s-o ducă de la Tîrnauca și s-o pripășască aicea, la Zapodia noastră... Ai văzut mata? O înțolit-o... Cică s-o mai deie și la carte... Te mai pomenești c-o și-nzăstrează!... În loc să-i sucească gîtu, că pe lîngă altele, după cît am înțăles, mai este și odrasla unuia din cei care-or pus mîna pe topoare și nu s-or dat înapoi de la varsare de sînge nevinovat!... Aiasta o găsit s-o facă, boieru nostru!...

— Poate că-i ceva foarte creştinesc, moş Toadere... a spus Adrian, deşi cu oarecare îndoială.

— Creştinesc?... Că acu era să zic eu una di cele creştineşti, Doamne iartă-mă!... Dară dînşii de-acolo, tatu-su, mă-sa, tot neamu lor, creştini ai lui Dumnezeu fost-au dînşii cînd făcut-au ce-or făcut?... Mă mai apucase anu trecut mila de dînşii, ca un moşneag prost ce sînt!... Numa să vezi mata cum să uită la dînsa tăţi di la curte, argaţi, slugi, copchii!... Numa asta s-o vezi şi n-ai mai zice nimica... Oamenii simt!... Ca la altă dihanie se uită, aşa nu poate s-o vadă nimenea în ochi...

Adrian se înduioşă:

— Atunci îi plîng soarta...

— Lasă mata, conaşu Andrian, n-o mai plînge pe dînsa, că ai altele şi pe alţii de plîns.

S-a cinchit pe-un ciot de rădăcină, a privit o vreme în tăcere la ostrovul unde-au naufragiat anul trecut Mariana, cu Pufuleţ Popazu şi cu Ţurlui, plodul potcovarului.

A glăsuit c-un oftat:

— Cine-ar fi crezut, anu trecut, în vară, cînd stăteai mata aicea cu duduiţa Irinel şi c-o codiţă a jivalaniei de la curte, Doamne şi iar Doamne, zic, cine ar fi crezut cîte ne mai aşteptau pe tăţi?... Şi cui să-i treacă prin minte, că asupra celor mai nevinovate făpturi de la Zapodia avea a s-abate cea mai nedreaptă moarte?

Moşneagul jivalaniei de la Zapodia a mai oftat o dată. A împins cu opinca un pui de broască din iarbă, trimiţîndu-l la locul lui, în baltă.

A tras apoi cu urechea spre moară, unde izbucnise o cumplită zăpăială de dulăi şi unde s-a auzit îndată glas subţire de copil.

Din pornirea dintîi a inimii s-a mişcat să se ridice şi să se repeadă într-acolo, dar a tras pasul înapoi: Las'că nu-i strică, dac-o încolţesc zăvozii o leacă!... Să-nveţe că nici Zapodia nu-i sat fără cîini... Sare el

Neculai s-o scoată din gura lor, dacă se-ngroaşă treaba !

Într-adevăr, pe dată a suduit vocea groasă a lui Neculai moraru şi cîinii s-au potolit.

Toader Gliga s-a întors la cele ce-i stăteau lui pe inimă :

— Îţi mai aduci mata aminte, conaşu Andrian ?... Anu trecut, că te-am întîlnit eu pe mata mai întîi la iarmarocu ceal mare din Bucureşti, de-i zîcea Ispoziţie, unde-o stropşît coana Smărăndiţa un fel de ghinărar cu musteţile cît caieru... Amarnic l-o mai stropşît !... Îţi aduci mata aminte cîte minunile pămîntului de pe lume ?... Ţi-am spus eu matale atuncea că nu era a bună ! Pre se gîmfase lumea de bielşug şi pre se trufise de mai făcuse şi turn pîn'la cer, ca turnu lui Vavel... Pe urmă, cînd am márs noi la cealalalt iarmaroc, de-a nostru, mai pe-aproape, la Căliman de Adormirea Maicii Precista, nu ţi-am spus matale care vorbe le-am auzit de la un creştin din Ţara de sus, ţinutu Botuşăni ?... Spunea el acel om că de pe atuncea începuse a umbla ceava pe la dînşii, că să ţăs morţii lor de nu-şi află hodină, şi că pe la a treia strajă a cucoşilor, îi chiamă pe cei vii să purceadă a-şi cere dreptatea lor... Asta o spunea acel om şi adivarate s-or dovedit ele a fi... Mai pui la îndoială, conaşu Andrian ?

— Unde vezi asta, moş Toadere ? Nu le-am auzit eu numai de la dumneata, atunci. Le-am mai auzit mai pe urmă, astă-iarnă... De două ori, în două case, din două sate... O dată de la un ţăran din Stănişoara, cînd ne-am întroienit în drum spre Căliman... Şi în aceeaşi noapte, de la altul, într-o casă care n-am s-o uit niciodată...

Amintirile, amîndouă, l-au străbătut pe Adrian cu un fior, din noaptea cu vifore a iernii trecute. Căci erau încă vii. Şi nu erau dintr-acele care să se şteargă din cuget. Casa lui Alecu Faraon, cel cu mîinile mîncate de pecingini, cu arătările lui din vis. cînd se zvîrcolea să mîntuie cu catastifele Satanei...

Ce se va fi întîmplat cu oamenii acelei case? Cu cele şapte fete năltuţe şi ruşinate de aiureala părintelui lor?... Mai apoi sălaşul iobagului de pe una din moşiile lui Jack Medoveanu; noaptea nesfîrşită cu viscolul urlînd în geamuri şi cu stranule făpturi în pielea de oaie întoarsă pe dos... Ce se va fi întîmplat cu oamenii acelui sălaş?...

Toţi, din cufundarea lor în beznă, nădăjduiau atunci spre minunea vestită de morţii lor vechi, care cutreierau nopţile să-i cheme la ridicarea pentru a lor nouă dreptate. Ce s-a întîmplat cu dînşii, cu toţii, de pretutindeni?

Moşneagul Zapodiei alungă o gîză cu mîna şi vorbi, ca şi cum ar fi răspuns la întrebările sale, deşi nu le rostise:

— Adevărate au fost semnele... Dară cu strîmbătate fosta să fie împlinirea lor! Cum s-or rîdicat tăţi, aşa or căzut tăţi la pămînt. Încă mai la fund de cum erau...

„Să-i ierte Dumnezeu pentru cîtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru cîtă înşelare au suferit..." — îşi aminti Adrian, prohodul scris în foaia de la începutul primăverii şi citit cu Ştefănucă Pandrea într-o chilioară de gazdă şcolărească. Un sughiţ de plîns i-a înecat suflarea, nu atît pentru acei ţărani, cît pentru tovarăşul şi prietenul hrăpit şi acela de moarte în năpraznicul iureş din mart. Numai morţii îl împresurau; numai amintirea morţilor.

S-a uitat spre luciul iazului, ţinînd latul palmei straşină la sprîncene din partea soarelui, pentru ca unchiaşul să creadă că-şi fereşte ochii de lumină, nu că-şi ascunde copilăreştile lacrimi.

Toader Gliga se uită şi dînsul spre iaz, unde cei doi cufundari se întorceau înotînd acuma agale, cu trena a două unghiuri tremurate de vălurele în urma lor.

A urmat a istorisi, tot cele ce-i stăteau pe sufletul tagmei sale:

— Numai cîte-am văzut noi, aicea, conaşu Andrian, de giur-împregiurul Zapodiei ! Il strînge conu Iordache pe conu Damian, acasă, la adăpost şi la mîngîiere, după ce-o trecut buntu răscoalei la Dărmăneşti... O strînge pe coana Elencu de la Vlădiţa, că intrase despletită pe poartă, călare, parcă scăpase din mîna tatarilor... Care le-a fost grija cei dintîi, cînd s-or văzut scăpaţi de primejdie ? Duşi au fost, mai-mai fără să zică mulţămesc şi vă las sănătoşi !... Duşi au fost, să s-ascundă de bunătatea de inimă a lui conu Iordache, ca s-ajungă mai răpegior la răzbunările lor, neşovăind a da porunci pentru a se ridica viaţă de om... Iaca la ce-i bună bunătatea unuia ca conu Iordache al nostru !... Se întoarce împotriva celor care o meritau, bunătatea. Mata le-ai ştiut acestea ?

— Parte le-am ştiut... murmură Adrian. Parte acum le aflu.

— Ai să mai afli mata multe, conaşu Andrian... Unii au plătit cu viaţa, ca Ion care era fratele lui Simion Vatavu de la curte. Alţii au să intre la ocnă, ca un sarac cu duhul de Dănilă Cuţui din Dărmăneşti, şi ca un sărman de Alecu Faraon din Stănişoara... Şi cîţi alţii, conaşu Andrian !... Vai de sufletul şi de mama lor ! Iară celor care n-au intrat în ocnă şi n-au plătit cu viaţa, ce le rămîne a face acuma ?... S-aştepte iar sămnele pe care le-or apuca copchiii şi nepoţii lor, că aşa scrie se vede la cartea sămnelor. Cînd îi ajunge cuţitul la os pe cei care ţin ţara asta în spinarea lor, stă scris să se ridice şi poporîmea ogoarelor pentru dreptatea ei... Acuma se chiamă că au dat greş. S-o mîntuit ! Dară morţii din acest an, peste altă scurgere de vreme, s-or ridica dînşii să cutreiere satele şi să le ridice iară, ca să mai încerce o dată cu mai mult noroc. Apoi, conaşu Andrian, ţi-oi face eu matale o socoteală ! S-or tot aduna dînşii, aşa, morţi cu morţi, pînă ce-or mobeleza dinşii o oaste mai mare ca aceea a viilor ş-atuncea, fără de cît tot au să biruiască...

Ascultînd, Adrian se uita peste apă şi timp, lăsînd cuvintele unchiaşului să urzească ele acea părelnică imagine a morţilor care o dată şi o dată, vor alcătui o oaste mai tare decît cea a viilor, acum trimeasă la vatră. Toader Gliga i-a căutat în ochi.

L-a găsit prea neguros pentru vîrsta lui şi a zîmbit cu mîhnire în barba-i colilie:

— Lasă, nu te mai întrista mata, conaşu Andrian! Că asta n-avem s-o mai vedem!... Adică eu n-am s-o mai văd, că atuncea oi fi demult oale şi ulcele. Iară mata, îi fi atuncea la bătrîneţele mele de-acuma şi poate-i mai fi şi ministru dintre cei mari şi tari. Că nu degeaba eşti ficioru unui profesăr ca conu Dimitrie, Dumnezeu să-l ierte, că dînsu din tagma noastră era şi cu tagma noastră suferea... Numai c-aşa! Ca să dai atuncea ordine de-acolo, de sus, pentru dreptatea tagmei noastre, fără să mai fie nevoie de răscoale şi de vărsare de sînge... Ai să-ţi aduci mata aminte de unu Toader Gliga, moşneagul de la Zapodia... Şi parcă te-aud eu de-acolo, din groapa me, zicînd: Ia să fac eu cum spunea acel Toader Gliga! Să faci o dreptate pentru tagma lor după legea inimei pe care o ai şi a avut-o părintele matale, nu după legea legilor de pe hîrtie, că aceea s-o arătat a fi numai o măsluire a dreptăţii celei drepte...

Toader Gliga s-a ridicat în picioare de pe ciotul de rădăcină, uitîndu-se spre moară, pe poteca unde anul trecut se apropia Dochiţa cu floarea de garofiţă roşie în păr:

— Iaca îmi vine şi nepoata de pripas, cu care m-a potcovit conu Iordache!... Te-oi lăsa în pace să mai rămii mata singur-singurel aicea, conaşu Andrian, ca să-ţi mai aduci aminte cu jăle de lumea care-o fost anu trecut... Că acea lume, n-o văd eu a se mai întoarce!...

A schimbat îndată de grai, schimonosind hîtru vorba străinei de pripas, şi întrebînd-o:

— Ei, fuseşi? Spuseşi? Te-au încolţitără ciinii?

Copila din celălalt capăt al ţării a clătinat numai din cap, da! da! fără glas, cu ochii în lacrimi, simţindu-se cît de străină şi de duşmănită era ea în lumea de aici.

Moşneagul Zapodiei i-a pus palma bătătorită pe smocul urît de păr cu cordeluţă roşie, sucind-o cu faţa în sus spre el şi cercetînd-o în ochi, deodată îmblînzit şi deodată intrat în firea sa veche:

— Ian te uită, minunea minunilor!... Ştii să şi plîngi, bre Oano?... Asta-i ceva nou la o iuşcă şi criţă ca tine... Şterge-ţi lacrîmele şi hai! gînganie, cu moşu!... Hai, că om face pace pe drum!...

Epilog

I

În anul 1937, într-o dimineață de mai, tînărul deputat și strălucitul lider al majorității, Costel Andrieșescu, s-a abătut pe la prietenul său Nicușor Vîlcu, ministrul, ca să-i ceară un serviciu delicat și confidențial.

Nicușor Vîlcu a suspendat audiențele.

A examinat dosarul și a ascultat explicațiile cu luare-aminte, fiindcă serviciul cu pricina era și de ordin politic, nu numai personal. Se împlineau patru ani de guvernare. Se apropiau alegerile generale. Complicații destule la orizont.

Un timp a meditat mozolind nervos capătul țigării și scărpinîndu-se perplex după ureche cu coada stiloului, într-un tic pe care Costel Andrieșescu îl cunoștea prea bine.

În sfîrșit a spus:

— S-a făcut! Am omul tău...

Și îndată a apăsat pe unul din nenumăratele butoane ale biroului. Cînd șeful de cabinet a intrat cu mutra aferată și mieroasă de nou Dinu Păturică al veacului, ministrul nici n-a ridicat ochii din dosar, mormăind cu țigara în colțul gurii:

— Să se prezinte Petreanu de la Cadastru!

— Petreanu? De la Cadastru?

— Da! Adrian Petreanu de la Cadastru! Constat că-mi cunosc eu mai bine decît voi personalul ministerului. Hai! Hai, repede!...

Rămaşi din nou singuri, Costel Andrieşescu simţi de datoria sa să sublinieze încă o dată caracterul cu totul discret al anchetei de care avea el nevoie:

— Înţelegi, dragă Nicuşor? Date din surse oficiale, deci certe, fără caracter oficial. Şi mai ales fără să prindă nimeni de veste...

— Tocmai! Ţi-am spus că am găsit omul tău. Nu trimit un funcţionar superior, inspector eţetera... Îi cunosc prea bine! Sînt acrit de dînşii. Mai ales acum. Trag pehlivanii cu ochiul şi la guvernul care-ar putea să vină... Trimite bădia un funcţionar oarecare, obscur, să zicem într-un concediu, să se plimbe cincisprezece zile...

— Om sigur?...

— Tot ce poate fi mai sigur. Idealul funcţionarului automatizat.

— Atunci un imbecil, care n-are să înţeleagă nimic şi are să piardă timpul.

Nicuşor Vîlcu se prăvălă pe spătarul fotoliului, privindu-şi prietenul ceva mai june, cu un început de scandalizare:

— Ce dumnezeu, Costel? Mă cunoşti de ieri, de-alaltăieri?... N-ai mai învăţat pînă acum că în materie de oameni am un fler care încă n-a dat greş?... Îţi imaginezi că am inventat un individ tras la sorţi din statele de serviciu ale ministerului?...

— Nu, dar...

— Fără nu, şi fără dar... Să-ţi rezum, ca să te liniştesc... Am fost coleg de facultate cu acest Petreanu... June cu promisiuni ca atîţia alţii... Adunări studenţeşti, publicaţii studenţeşti... Scria, vorbea, se agita... Băiat cu viitor! Unul din sutele de băieţi cu viitor ai Romîniei mici de ieri, despre care nu se mai pomeneşte nimic în Romînia mare de azi... Aşa era acest Petreanu pe-atunci. Nepot de mare proprietar

și de senator de colegiul I, de pe undeva, de prin ținutul Neamțului. Fiu de intelectual sută-n sută, orfanul unui profesoraș cu înalte studii în străinătate, dar care se înfundase prin nu știu ce văgăună de provincie, în loc să-și facă și el o carieră mai curățică și mai rentabilă: Universitate, Academie, politică etetera... Romînie mică; orizonturi mici — ce vrei? Nu plăcinta noastră de Romînia mare de acum, din care ne veni rîndul să ne înfruptăm cu toții: na și ție! na și mie! să ne-ajungă tuturora!...

Nicușor Vîlcu, ministrul, s-a oprit o clipă să necheze un hohot de rîs, fiindcă această apologie a Romîniei mari nu era lipsită de un anume tîlc și fiindcă între patru ochi el adoptase metoda aluziilor cinice, cordiale, complice, fără perdea.

Amîndoi se înfruptaseră cu vîrf și îndesat din placinta Romîniei mari, într-o afacere recentă în care-și împărțiseră profitul pe din două: na și ție! na și mie!... Așa că vorbea în cea mai deplină cunoștință de cauză.

Celălalt, mai june, Costel Andrieșescu, liderul de viitor al majorității, privi într-o parte cu oarecare stînjenire. Și formulă:

— Ei, ei, n-o fi fiind chiar așa, Romînia noastră, dragă Nicușor! Plăcintă... Plăcinta Romîniei mari! Întrebuințezi exact termenii vulgari ai opoziției, cînd ne ia la rost, de la tribuna Camerei!...

— Exact termenii vulgari pe care-i întrebuințăm și noi, și eu, și tu, cînd ne aflăm în opoziție!... necheză un nou hohot de rîs ministrul, amuzat foarte de pudoarea feciorelnică a prietenului mai june. Ce să ne mai ascundem după deget? Cum e Tanda, așa și Manda!... Ne facem trebușoarele în pace și onor bătîndu-ne cu pumnii în piept pentru Romînia noastră mare. Cum o făceau tot așa și predecesorii noștri, din Romînia lor mică!... Numai că erau mai puțini și aparțineau unei singure categorii, moșieri, proprietari, instrumentele lor. Și numai că aveau un orizont și un cîmp de acțiune mai redus... Acum, noi

operăm pe cont mai mult sau mai puțin propriu, cu votul universal și cu rezerva unor cazdravane la spate! Ce orizonturi largi! Ce cîmp vast de acțiune!

— Revină la subiect! îl îndemnă din ce în ce mai stingherit, Costel Andrieșescu. Ce boală ai tu să te ponegrești singur!

— Ca s-o iau înaintea altora! Le iau piuitul!... explică ministrul, nechezînd al treilea hohot de rîs.

Apoi scuturîndu-și scrumul țigării, reluă firul:

— Bine, revin la subiect!... Deci, pe urmă, l-am pierdut din ochi pe acest Petreanu. Il descopăr aici... Dintr-o simplă întîmplare, într-o zi, prezintat cu un dosar... Trebuie să recunosc că nu m-a plictisit niciodată să ceară ceva, n-a făcut uz de amiciția din trecut, n-a trimis pe nimeni cu bilețele... O notă bună de discreție, modestie... Intr-o zi de toane generoase, m-am și gîndit să-l împing mai sus. M-apucă și pe mine sentimentalismul din cînd în cînd!... Am cerut cazierul. Nimic de făcut!... Funcționar exemplar... Studii neterminate!... Rămas la anul trei, în ajunul licenței. Deci condamnat la modestie și la discreție pentru eternitate... M-am oprit la el în cazul de față, fiindcă nu e un imbecil și fiindcă după cîte îmi amintesc e tocmai de origină din regiunea care te interesează... Cunoaște locurile, poate și oamenii. Va fi fericit să se plimbe două săptămîni pe socoteala ministerului... Cu leafa pe care o are, nu cred că i se întîmplă prea des, să treacă de Chitila.

Ministrul s-a ridicat în capul oaselor pe speteaza fotoliului și a luat înfățișarea lui îndeobște severă și autoritară cînd au sunat bătăile în ușă.

— Intră!...

Iarăși n-a ridicat ochii din foile dosarului.

— Să trăiți, domnule ministru! rosti respectuos Adrian Petreanu de la Cadastru, oprindu-se la un pas de prag.

— Bună ziua, Petreanule. Apropie-te!...

Nicușor Vîlcu i-a oferit mîna.

Pentru Adrian Petreanu de la Cadastru, o onoare la care nu se aştepta. Înainte de a o întinde deci pe a sa, a tras repede cu palma pe pulpana hainei s-o şteargă de sudoare. Pe urmă a aşteptat, cu călcîile lipite, în faţa biroului.

Din fotoliul lateral unde stătea răsturnat picior peste picior, Costel Andrieşescu l-a examinat rapid din tălpi pînă-n creştet, prin plasa fumului de ţigară. Impresie aşa şi aşa!... Chelie, faţă stocită de expresie, un început de burtă pe care ar numi-o „burtă de om sărac", fiindcă e mai mult o balonare a abdomenului, pe picioare subţiri, sub piept costeliv. Haine lătîi, fără o culoare definitivă, dar îngrijit periate. Cămaşă cu gulerul curat, dar cu pepţii ţîrîiţi, cravata destrămată. Şi atitudinea aceasta atonă, amorfă, de inferior în faţa superiorului suprem, cu gîtul lungit şi cu palmele la cusătura pantalonilor! În fine! Vîlcu nu se înşelase niciodată asupra oamenilor; trebuia să i-o recunoască.

— Cum merge serviciul la Cadastrul vostru? interogă ministrul.

— De, domnule ministru!... Relativ bine...

Domnul ministru a zîmbit ironic:

— Relativ?... Aplicaţi cadastrului teoria lui Einstein?

Adrian Petreanu de la Cadastru, a zîmbit şi el, dar absolut fără nici o convingere şi fără nici o nuanţă, nici ironic, nici neironic, nedumerit unde voia să ajungă ministrul.

— Ce-ai spune să te trimit la o plimbare, Petreanule?...

— Dar, domnule ministru, nu înţeleg?... Vă rog să...

Nicuşor Vîlcu a izbucnit de astă dată în rîs franş, scuturînd a doua ţigară pe capacul port-ţigaretului şi aprinzînd-o de la cealaltă:

— Nu mă ruga nimic! Ce făcuşi mutra aceasta tîmpit speriată?... Vreau să te trimit la o plimbare, nu la plimbare...

Lui Adrian Petreanu de la Cadastru i-a venit inima la loc.

A spus cu precipitată recunoştinţă :

— Sînt la ordinele dumneavoastră, domnule ministru.

— Te cred !... Că de asta eşti unde eşti şi eu sînt unde sînt !... Aud ?

— N-am spus nimic, domnule ministru.

— Ascultă, Petreanule ! făcu brusc familiar ministrul, pe un ton care ştergea distanţele, după tactica sa de a alterna duşuri calde şi reci, pînă ce făcea din om un mototol. Ascultă !... Te-am chemat ca ministru, din locul de unde sînt, dar te-am chemat şi ca altceva... Ca fost coleg. Mă, eu nu le uit toate !... Şi ca un fost coleg, cu încrederea pe care o acord fostului meu coleg Adrian Petreanu de atunci, subliniez, de atunci, vreau să-ţi dau o misiune cu totul confidenţială. Înţelegi ? De încredere absolută ! Şi de discreţie absolută ! Înţelegi ?

— Înţeleg perfect, domnule ministru.

— O misiune, pe care n-o dau nimănui altuia din minister, fiindcă pe nimeni altul nu-l găsesc la înălţime... Numai pe tine te consider capabil să corespunzi la această încredere !... Dacă mai ţiu bine minte, erai de origină din Neamţ, Căliman, Iaşi, aşa ceva...

— Aş putea spune din tustrele ţinuturile, domnule ministru !... vorbi Adrian Petreanu cu o însufleţire şi cu o scurtă luminare de ochi, pe care nu i-a observat-o nici ministrul, nici deputatul tolănit picior peste picior. Copilăria, adolescenţa, întîia tinereţe, acolo le-am trăit domnule ministru. Familia mea era foarte numeroasă, încît eram legat de tustrele judeţele.

— Perfect ! Şi de cînd n-ai mai călcat în această regiune ?

— De multă vreme, domnule ministru. Opt, nouă ani...

— Mai puțin perfect! Cînd eram student, după cum te-am cunoscut, păreai mai puțin sedentar... Sufereai chiar de o frenezie ambulatorie...

— Viața, domnule ministru. Greutăți. Soție, copii...

— Să lăsăm acestea! le îndepărtă ministrul, fiindcă nu-l interesau. Uite despre ce e vorba! Te știam că erai băiat deștept. Sper că ai rămas și, ca atare, sper că înțelegi repede. Mai întîi să te prezint prietenului meu, domnul deputat Andrieșescu...

Adrian Petreanu s-a înclinat de mijloc:

— Vă cunosc după nume, domnule deputat. După discursuri... Foarte onorat...

— Toate încep cu onoratul și sfîrșesc cu onorariile!... filozofă cu o sceptică experiență ministrul, ridicîndu-se de pe scaunul său și înconjurînd biroul, ca să-l bată pe umăr cordial. Hai! Hai... Treceți în celălalt cabinet și discutați în fond chestia. Iată dosarul!... Cînd terminați, treci pe la mine, Petreanule, să recapitulăm și să-ți dau cîteva indicații. Pregătești o cerere de concediu... Dacă ieși bine cu toată chestia, te-ai învîrtit și de un concediu, ca primă... Cheltuielile le primești direct de la mine. Te asigur că n-o să ai a te plînge... Hai! Hai!...

— Am onoare să vă salut, domnule ministru.

2

Toată noaptea, în tren, Adrian Petreanu s-a zbuciumat în somn întrerupt, torturat de unul și același vis lugubru.

Cît timp își făcuse pregătirile de plecare, l-a agitat numai un amestec de nerăbdare cu totul nepotrivită vîrstei, în care surveneau mereu o sumedenie de meschine socoteli... Îl încînta să revadă locurile pe unde nu s-a mai întors de zece ani — acum calculase exact — nu era de disprețuit însă nici genero-

zitatea ministrului, care i-a evaluat la triplu cheltuielile de drum. Misiunea lui confidențială are să se soldeze cu o sumă bunișoară: o arvună la croitor pentru un costum de vară, o rezervă neprevăzută și providențială pentru viligiatura soției și a copiilor, la Pucioasa.

Își ticluise de zor bagajele în geamandanul de fibră care imita cu aproximație pielea, de altfel pielea unui animal de orice clasificație zoologică, constată el cu un vag zîmbet, în amintirea vagă a aspirațiilor sale de altădată, de a se pregăti pentru o carieră de mare biolog. Iar în răstimpul acestor precipitate pregătiri, răspundea mereu agasat și mono silabic la întrebările Amaliei, intrigată de asemenea precipitat voiaj, căci pentru întîia oară, după ani și ani, mai constata și ce distanță enormă se află între dînșii, ce prăpastie fără fund. Niciodată nu-i mărturisise ceva din aspirațiile lui de odinioară, pentru totdeauna moarte și îngropate.

Pe urmă, cînd se bărbierea, căci numai atunci își mai privea el fața în oglindă, ca dintr-o ceață foarte îndepărtată, sub chipul lui de astăzi, suprapus, i-a tremurat o clipă celălalt chip, pentru totdeauna dispărut, al copilului și adolescentului de la Zapodia.

A rămas cu mașina de ras suspendată în mînă, ca la apariția unui spectru. A suflat pe oglinda aburită, a șters-o cu dosul palmei și a continuat. N-ar putea spune: calm — căci a izbutit să-și sîngereze de două ori obrazul, ceea ce cu un aparat de ras garantat pe care-l folosește de șapte ani, înseamnă oricum un record. Mai tîrziu, și-a dat seamă că era mai degrabă un simptom. Fiindcă tot ce l-a asaltat cu nebuloase amintiri, cu vălmășag de tristeți, de nostalgii și de gînduri în fața oglinzii, s-a prelucrat peste noapte în visurile torturătoare din tren. Poate și pentru că a mîncat pe fugă, înfulicînd cu ochii la ceas, înainte de plecare, mîncările chiloase pe care le prepară totdeauna Amalia; încă un etern subiect de dispute conjugale.

Pînă ce-a adormit, a simţit sosul rînced pe gît. L-a încercat şi ficatul. L-a muncit şi setea.

Dacă nu se zgîrcea şi dacă reţinea un pat la vagonul de dormit, cel puţin îşi petrecea noaptea orizontal, cel puţin încerca să citească, cel puţin putea comanda o butelie de apă minerală de la gheaţă. Dar şi-a pus în gînd să facă economii meschine, ca toată viaţa lui de-acum; iar aceste economii meschine se răzbunau. Era dreptul lor. De cînd n-a mai voiajat el cu vagonul de dormit?... Opt ani, nouă... De cînd s-au născut Emanoil şi Smăndiţa...

Acum, în memoria Zapodiei, măcar copiii şi-i boteza cu nume de acolo. Dar şi Manole al său şi Smăndiţa lui, ca şi ceilalţi copii mai mari, Ghi şi Mariana, semănau cu Amalia. Anemici, fără culoare, cu gîturi de struţ şi urechi dezbirnate... Din faşă, clienţi predestinaţi băilor Pucioasa. Ar fi, după cum pretinde medicul, mai potrivit să-i ducă la mare. Ce preţuri de speculă, însă, la mare! O lună la mare pentru o familie ca a lui, echivalează cu o aventură bugetară. Cu o catastrofă bugetară!...

Întorcînduse pe celălalt cot, cu ochii acoperiţi de poalele pardesiului atîrnat în cui, Adrian Petreanu de la Cadastru a aţipit iarăşi în icnelile vagonului, evadînd din lumea mizerabilelor sale griji de toată ziua şi îndată intrînd într-o lume încă mai sinistră, a visului care se repetă de cînd a plecat din Gara de Nord.

Acelaşi vis, într-acelaşi chip început şi sfîrşit. Se făcea la toboganul Expoziţiei Jubiliare din anul 1906. În uniformă şi cu şapca de licean pe-o sprînceană, stătea jos, pe-o bancă; alături moş Toader Gliga de la Zapodia. Stăteau şi se veseleau de zvîrcolirile mucaliţilor care lunecau pe săniuşul de lemn, săltau berbeceşte la fiecare nod şi clempăneau comic din cap la hopuri.

Toader Gliga rîdea, împingîndu-şi ceaunaşul pălăriei de pîslă pe ceafă:

— Avan mai vin boierii la vale, conaşu An-

drian !... Unul după altul... La rînd, ca la moară, măi tată, măi !...

Iar cînd el se întorcea să-i spună că nu-s boieri, ci numai nişte mahalagii de soi prost din clientela de vulgare desfătări pentru gloată a Expoziţiei Jubiliare, deodată observa că într-adevăr, veneau la vale clempănind din cap berbeceşte, toate rubedeniile din neamul Cumpătă şi toţi oamenii vremii de-atunci. Toţi ! Iordache Cumpătă şi Smaranda Cumpătă, Iancu Stamate, Neculai Popazu, părintele său Dimitrie Petreanu, Elena Casimir, Petruş, Octav Udrea, Tăut, toţi se prăvăleau în amestec de vîrstă şi de rosturile în care-au trăit, săltau, se ciocneau, săreau zvîrliţi la nodurile săniuşului de lemn — şi toţi aveau cranii de morţi, găvane negre în ţestele albe de os, dinţi clănţănind în rîs, şiraguri de schelete îmbrîncindu-se în iureş la vale.

Adrian Petreanu de la Cadastru, s-a trezit (a cîtea oară ?) din chinuitul somn şi vis.

A dat la o parte cortina pardesiului şi a rămas în lumina albăstrie a becului, cu palmele pe genunchi, gîndind în vis, la vremurile acelui vis, la el.

Ceilalţi tovarăşi de compartiment dormeau cu sforăituri patetice, horcăind, în poziţii de asasinaţi. Dormeau zgomotos, dar cel puţin îl lăsau singur cu ale sale gînduri şi amintiri Visul acela îl mai torturase odată cînd era copilandru. Vis aproape identic. Ce bine, ce clar îşi aminteşte acum ! Era în prima săptămînă după ce s-a întors el la Căliman, de la Expoziţia Jubiliară, şcolar provincial uluit de splendoarea capitalei de-atunci, a tramvaielor cu cai, a echipagiilor şi a junilor cuceritori ca Toto Sarandă cu mustaţa în sfîrc, panama cu boruri răsucite pe-o coastă, monoclu în şnur. Extraordinar ce aidoma se poate repeta un vis după treizeci şi unu de ani ! Numai că atunci n-avea nici un sens, în afară poate de al presimţirilor.

Pe cînd acum, toţi cei de-acolo, din iureşul sinistru şi grotesc al toboganului, sînt într-adevăr numai

cranii şi schelete, morţi risipiţi pretutindeni de-a lungul şi de-a latul ţării, în cine ştie ce morminte!... Sfîrşită era acea lume. Sfîrşită şi Zapodia. Sfîrşiţi toţi. Şi neamul stăpînitorilor de mari latifundii era sfîrşit şi preschimbat într-o altă plămadă, cu petrolişti, cu industriaşi şi proprietari de mine, de întreprinderi forestiere, de întreprinderi bancare. Din cei de-atunci, au mai rămas doar cîţiva supravieţuitori, ca exemplare ultime din speciile pe cale de stingere, păstrate în rezervele parcurilor naţionale. Numai pe Jack Medoveanu îl mai zăreşte cîteodată cînd se întoarce de la minister, trecînd pe Calea Victoriei spre Şosea, în plimbare igienică de aproape octogenar, păşind ţeapăn, în jacheta demodată, cu vesta de pichet, cu ghetre albe şi cu monoclul atîrnat în panglică lată.

Trecătorii întorc capul zîmbind după dînsul, dactilografele şuie îi pufnesc de rîs în nas. El se depărtează fantomal, străin de lumea din juru-i, mai singur în Bucureştii anului 1937, decît un om descins din altă planetă... E aproape stins neamul marilor stăpînitori de pămînturi de-atunci, care trăiau numai din veniturile moşiilor şi îşi evaluau drepturile la cîrma ţării după întinderile lor de pămînt. Dar s-au ivit alţii, de-o mai recentă provenienţă, cu toate exproprierile şi legile. Nu mai stăpînesc întinderi atît de vaste. Dar tot stăpînesc. Nu mai exploatează exclusiv braţele pălmaşilor. Exploatează braţele muncitorilor din fabrici şi mine, exploatează voturi. Pălmaşii răsculaţi ai anului 1907, au porţiuni din pămînturile cele mai sterpe şi mai netrebnice, fără nevoia unei alte răzvrătiri, numai din calculul dibăcelilor politice de după războiul din anii 1916—1918, înainte de a se împlini jumătatea de veac a legendei, cînd se scoală morţii lor să cutreiere satele şi să-i ridice pe cei vii pentru a-şi cere dreptatea lor. N-a mai fost nevoie. După războiul cel mare de-atunci, în România cea mare a domnului ministru Nicuşor Vîlcu şi a soţilor săi, a plouat cu legi pentru conversiuni, cîte şi cîte!

Numai că legile și masuratorile au fost într-asemenea chip meșteșugite, încît dreptatea și fericirea lucrătorilor de ogoare ființează mai mult pe hîrtie. Aceasta o cunoaște prea bine un slujbaș de la Cadastru, ca Adrian Petreanu.

A ieșit pe culoar și a aprins o țigară.

Se lumina de ziuă. A așteptat să se deschidă vagonul restaurant, într-o fericire strict, animală, să-și încălzească stomahul coclit cu un ceai fierbinte, fiindcă din nou îl încerca ficatul.

Dintr-o stație de cîmp, cu un ceas înainte de Căliman, s-au urcat doi pasageri sosiți la gară cu un automobil imens, sclipitor, în soarele dimineții. Doi moșieri, mai degrabă doi petroliști, căci acum ținuturile din preajma Călimanului erau sfredelite de sonde.

Cînd s-au instalat însă la masa de-alături, zvîrlind neglijent în plasă trusele mici de marochin și scoțîndu-și mănușile, Adrian Petreanu a recunoscut pe unul dintre dînșii.

După fotografiile din ziare, Ion Daniel Cuțundra, faimos debater parlamentar, publicist strălucit și activ om de afaceri, director al ziarului oficios pe care-l tipărea partidul cel nou, de-o violentă opoziție, rupt din grupul partidului aflat la putere. Era dușman de moarte cu ministrul Nicușor Vîlcu și cu Costel Andrieșescu liderul majorității, cum prea ades se întîmplă între mai toți foștii prieteni și foștii tovarăși de luptă.

Iar în ancheta minuțioasă și confidențială cu care se afla încredințat Adrian Petreanu de la Cadastru, exista și un capitol rezervat atît întreprinderilor sale din această regiune, cît și manoperilor sale politice, fiindcă se bucura de o popularitate crescîndă și se dovedise pentru guvern un adversar extrem de primejdios.

Aceasta nu l-a împiedicat însă pe Adrian Petreanu să admire dezinvoltura din gesturi și vorba lui Ion Daniel Cuțundra, figura simpatică și energică, tînără,

costumul distins de voiaj, autoritatea cu care comanda chelnerilor, trimițîndu-i cu ceaiul călduț și tulbure îndărăt, cerînd să-i prepare altul, special.

— Sînteți o cîrciumă pe roate! a rostit cu o schimă scîrbită a buzei de jos. Cîrciumă, ceainărie, ospătărie, nu restaurant...

Apoi a revenit la discuție cu tovarășul de călătorie:

— Dragul meu, chestia țărănească pentru moment trebuie s-o evităm, fiindcă e irezolvabilă... Putem s-o speculăm electoralicește la alegerile generale care se apropie. Să ne angajăm în ea? Inutil și riscant!... Lasă-i pe țărani, că au să se descurce singuri...

— Nu prea sînt de acord, Jean Daniel! se împotrivi interlocutorul. Țăranii sînt o forță electorală pe care o scăpăm din mînă noi, cum au scăpat-o și idioții de la guvern... Gravitează spre partidele extremiste.

— Graviteze sănătoși! Înțelege că nu ne putem angaja într-o problemă fără soluție. Sîntem țara cu cea mai mare densitate de populație agricolă din Europa...

— *Sans blague!*... a zîmbit neîncrezător tovarășul lui Ion Daniel Cutundra, picurîndu-și rom în ceai. Uită-te pe fereastră, la cîmpurile în pîrloagă!... E loc pentru de două ori populația de agricultori a țării.

— Eterna eroare, dragul meu! Folosiți datele statistice, fără să citiți în ele. Nu procentul importă, ci repartiția populației pe categoria urbani și rurali!... Noi avem peste optzeci de locuitori pe kilometrul pătrat de pămînt cultivabil. Germania n-are nici cincizeci. Danemarca, țară mereu invocată ca exemplu de agricultură model, nici treizeci și cinci de lucrători de pămînt pe kilometrul pătrat... Sîntem țară de rurali cu populația înrădăcinată stupid la așa zisa „glie țărănească", iar pămîntul nu este de gumă. Cei care se încăpățînează a rămîne la plug, suporte sănătoși consecințele unei fatalități... Cu asemenea densitate agricolă, nici o minune nu poate rezolva

chestia țărănească. Noroc că presiunea demografică de la sate, se tempereazӑ automat prin procentul de mortalitate infantilă. Natura e mai deşteaptă ca noi! Poartă ea grijă să mențină un echilibru!...

— Concluzia?

— Concluzia să-i lăsăm pînă ce nevoia îi va sili pe ceilalți, proaspetele contingente, să migreze la oraşe, ca să devină lucrători de uzină, mici meseriaşi, mai ştiu eu ce...

— Adică o proletarizare?

— Faci literatură, dragul meu! Aceasta s-o rezervăm pentru manifestele electorale. Acolo e altceva!... Ii tragem cu „Noi vrem pămînt!" ca pe vremea lui Coşbuc.

Ion Daniel Cuțundra a zîmbit şi a început a despături vraful ziarelor de dimineață, cumpărate de chelner dintr-o gară. Adrian Petreanu de la Cadastru a rămas în ungherul său, privind pe geam cu emoție la apropierea locurilor din preajma Călimanului, atît de cunoscute şi atît de schimbate.

3

— Adrian!

— Manole!

Unchiul şi nepotul s-au îmbrățişat în stradă şi s-au depărtat un pas unul de altul să se examineze.

Rezultatul nu era prea reconfortant. Manole Cumpătă căpătase şi el „burtă de om sărac", avea trăsăturile păstoase, mari, devastate, ca un actor naufragiat în turnee provinciale. Reverurile hainei cafenii decorate cu pete de diferite dimensiuni şi forme. O pălărie de pai, pretimpurie pentru sezon, dar de anul trecut: de-un galben de stuf şi cu panglica întoarsă pe dos.

— Ce vînt pe-aici? întrebă, după ce-şi cîntărise şi el nepotul dintr-o ochire.

Adrian a răspuns cu prudență:

— Chestii fără importanță... Așa, mai mult în trecere...

— Cu ocazia trecerii prin acest oraș, cum s-ar spune! zîmbi dezvelindu-și dinții cariați și doi lipsă. Măi Adriene, de cînd nu te-am mai văzut eu pe tine?... Opt ani, noua?...

Adrian Petreanu nu putea face o socoteală. Era de mult înstrăinat de familia risipită în diferite unghere ale țării și în obscure îndeletniciri. Chiar și cu frații și surorile se vedea arar. În slujbe fără viitor, împotmoliri în cariere didactice, prin Ardeal, Bucovina, oriunde în afară de matca Zapodiei intrată pe mîini străine. Smăndița, în loc de-a pribegi spre Ceylan, să caute arborele prințesei Sanghamitta, dăscălea pe undeva, într-un tîrg glodos din Rominia Mare, care parcă de-aceasta se mărise, ca să-i încapă pe toți în nimicitoarea lor risipire.

— La otel ai tras?..

— La.

— Te-aș fi invitat la mine... Dar știi și tu că nu locuiesc într-un palat prea vast. Tragere de coadă de mîță, Adriene! Pot să-ți spun că am două mîțe grozave, cu coada cît măturoiul, așa că este din ce trage!

Încercările de glumire erau greoaie și fără succes. Verva lui Manole se sleise.

Chiar cînd a vrut să-i ofere o țigară, nu și-a mai amintit vechiul repertoriu.

— Nu fumezi, Adriene? îl întrebase întinzînd tabacherea de metal alb. Plugar!... Singurul blazon al unei dinastii de foști agricultori... He-hei, unde mai este bectemisul de pe vremuri, cu foiță Job: *„Tout cahier de Papier de cigarettes ne portant pas... ne portant pas..."* Cum îi spune mai departe, Adriene?

— *Le mot Job est une signature ainsi faite...* completă cu melancolic surîs, Adrian Petreanu.

— Da, da! Asta-i... *Afin d'éviter toute méprise,* spune-mi cît stai?

— O zi, două...

Manole Cumpătă n-a mai fost însă atent la răspuns.

Se ferise în lături să facă loc pe trotuar şi să salute cu adînc respect pe Ion Daniel Cuţundra, care cobora dintr-un automobil însoţit de prietenul din tren şi intra grăbit la birourile societăţii cu placa de marmură neagră şi inscripţia aurită : *„Voevoda, Roumanian Company for the development of the Mining Industry, Limited“.* Cuţundra a răspuns vag, cu degetul dus la borul pălăriei de fetru cenuşiu.

— Ştii cine e şeful ?... întrebă Manole, după ce „şeful" a intrat.

— Ştiu... Adică îl cunosc din vedere. Am venit în tren cu dînsul. Ion Daniel Cuţundra...

— Şi aceasta nu-ţi spune nimic ?

— Nimic, în afară de cele ce cunoaşte toată lumea : discursuri, din cînd în cînd muşcătoare articole de ziar, se pare afaceri destul de prospere...

Manole Cumpătă fluieră, plesnindu-şi cu latul palmei fruntea pe care o avea şi el pleaşă, ca şi Adrian :

— Dar eşti de-o ignoranţă care nu se mai află, Adriene, nepoate !... Păcat de Bucureştiul în care trăieşti... Ion Daniel Cuţundra ?... *Afin d'éviter toute méprise,* să-ţi complectez eu informaţiile. Ion Daniel Cuţundra, adică Ioniţă Dănilă feciorul lui Dănilă Cuţui din Dărmăneşti, matahala cea lată în spate, pe care-l tocmea tata de milă la secere... Aşa e că fluieri şi tu ?... Asta-i roata lumii, măi nepoate. El călare, eu pe jos !... Călare pe patruzeci de cai putere. Şi eu pe jos cu pingele de 444 lei perechea... Se aude că intră în combinaţie cu Iordan Hagi Iordan şi cu Societatea... Apoi, cum să nu intre ? ca să întreb şi eu ca tată-su, Dănilă !... Cum să nu intre ? *„Noi vrem pămînt !"* a recitat el la serbarea şcolară din Dărmăneşti, înainte de răscoalele ţărăneşti din 1907, de i-a sărit muştarul prea uscatului nostru unchi Dămian Cumpătă şi a băgat tot satul la ananghie şi la post negru. *„Noi vrem pămînt !"* — era strigătul pe-atunci. Acum, crescînd el feciorul lui Dănilă Cuţui, învăţînd

carte, transformîndu-se în Ion Daniel Cuţundra, prinzînd minte, dîndu-se pe brazda vremilor şi adulmecînd încotro bate vîntul, a schimbat şi el cîntecul: *„Noi vrem petrol"*. Vrea petrol şi ştie să capete ce vrea: acţiuni petrolifere, măi nepoate! Tu ai?...

— Ce să am?

— Acţiuni petrolifere, Adriene!

— Dar tu ai?

— Ce să am?

— Acţiuni petrolifere, Manole!

— Pesemne că eşti nebun, măi nepoate. Nu ţi-am spus că trag mîţa de coadă?

— Eu n-am nici mîţă să trag de coadă. Am copii şi nevastă...

— Trage nevasta de coadă, dacă are coadă!... îl povăţui Manole Cumpătă, cu o drojdie a hîtrelor glumiri de odinioară.

Adrian Petreanu făcu un semn de lehamite cu mîna, amintindu-şi mutra veşnic înăcrită şi bănuielnică a Amaliei sale:

— N-are nici coadă măcar! Poartă părul tuns...

— În acest caz să-ţi ofer un pui de mîţă! propuse Manole Cumpătă. Că acţiuni petrolifere n-am. Singura avere mobilă şi imobilă, două perechi de pantaloni. Ipotecate... Ipotecate la croitor, fiindcă se rup, fire-ar ai dracului, înainte de a isprăvi de plătit ratele.

N-au rîs nici unul, nici altul.

Au mai mers un timp. Manole Cumpătă îşi povesti păsurile.

După numeroase avatarii, căpătase un post de agent auxiliar la fisc, atît cît îi îngăduiau studiile neisprăvite. Controla o moară şi o fabrică de ulei a fraţilor Bubi şi Abeles Leibovici, feciorii lui Sidor Leibovici şi nepoţii lui Hună sin Leiba din Prigoreni.

— Am mare noroc. Se poartă drăguţ cu mine. Mai pică de ici, de colo! Sidor a îmbătrînit, s-a scos singur la pensie, nu se mai ocupă de afaceri. Mă uit în jurul meu şi înghit în sec. Toţi învîrt zeci şi zeci

de milioane. Sute!... Nu știu cum dracu se face, dar toți au căzut tot pe picioare!... Cînd s-a isprăvit cu moșiile și cu *domnul Trust*, s-au apucat de altele încă mai rentabile: *Trust Oil!* Feciorii lui Nolică Gașpar au fabrică de postav la Bacău și distilerie la Roman. Pînă și băietul vechilului de la Vlădița, cherestea și fabrică de mobile la Piatra. Numai noi exploatăm patenta tragerii de coadă de mîță, cu firma la *Mîța lui Decebal!*... Cîteodată mă invită unii și alții la masă, ca să vorbească despre tata și mama... Ce argintărie, ce servici, ce bucătari și ce pivnițe! Dar îmi stă mîncarea în gît... Așa am ajuns, măi Adriene! Să mai vorbesc despre mama și tata, doar cu feciorii și nepoții celor care i-au cunoscut! Nolică Gașpar ș-acuma, cît e de bătrîn, tot parcă-l trece frica cînd își amintește de toiagul mamei: Scurt!... Mai bine-l punea în funcție și pe spinarea noastră, că făceam mai multă brînză!...

Dar îndată, a trecut la alte noutăți:

— Ai auzit că unul din băieții lui Nolică Gașpar a luat pe fata lui Mitran Iliescu zis Bucluc? Bucluc, cel care-a fost prefect aici, în Căliman, în 1907, după Sandu Negoianu și înainte de Emil Sava... Faimosul Bucluc, care se deochiase atunci cu represiunile... Și ea, faimoasa Mimișor Bucluc căreia îi făceam eu curte și tu-mi confecționai scrisorile de amor... O cred! Automobil, casă, vie, apartament la București, voiajuri în străinătate... Se ține bine și-acuma, doamna Mimișor Gașpar, nora Zînicăi Gașpar, zisă Gașperița! Ți-aduci aminte de ea?

Adrian Petreanu nu-și amintea cum arătase vreodată acea Mimișor Iliescu, zisă Bucluc și devenită doamna Mimișor Gașpar. Nu mai ținea de mult asemenea evidență a lumii legată în vreun fel ori altul de universul copilăriei. Și-a amintit însă dintr-o negură, mustrările și profețiile părintelui său, cînd voia să-l apere de-o lume asupra căreia apăsa o osîndă, ca un blestem.

Blestemul și osînda pieirilor se împlinise întocmai.

Dar de ce, fără a lovi în urmaşii unor oameni ca acel Mitran Iliescu zis Bucluc, care s-a grăbit atunci la crunte măceluri? De ce lovind cu deosebire tocmai pe urmaşii celor care au fost mai îngăduitori şi mai omenoşi? De ce s-au înverşunat osîndele pieirii, tocmai pe urmaşi ca acest Manole de alături? Ca el?... Poate fiindcă în el, la sîngele lui Dimitrie Petreanu, sîngele neamului Cumpătă a precumpănit; de aceea poate a urmat soarta tuturor, şovăelnică, neisprăvită, nevertebrată, blestem şi osîndă de scufundare.

Manole Cumpătă a facut emfatic spre o altă firmă, de la o altă clădire nouă şi monumentală cum se vedeau atîtea în Căliman:

— *Trust Oil!* Iţi mai aduci aminte de domnul Trust, despre care întreba un moşneag, cînd am plecat noi cu trenul de la Iaşi?... Atuncea era Trustul Fischer, acum *Trust Oil* şi aşa mai departe... Săracul Ştefănucă! Săracul Petruş!... Cum de s-a sinucis Petruş, măi omule?

— Ştiu eu?..

Şi Adrian Petreanu se înfioră de răceala cu care a răspuns întrebării. Prea puţină drojdie de viaţă vie mai exista în el, pentru a se mai preocupa şi de dramele altora!... Petruş isprăvise studiile cu diplome excepţionale, îşi inaugurase o carieră universitară — pe urmă un resort s-a rupt neaşteptat în el. Poate acelaşi, care la dînşii se tocise pe încetul.

— Diseară ce faci?... întrebă Manole, sucind un nasture care spînzura în aţă, rupîndu-l şi băgîndu-l în buzunar.

— Nimic precis... Mă închid la hotel şi citesc...

— Ba asta nu-i mai face-o! Te-i mai închide şi cu mine la Bercuş sau la „Mielul alb"... Am o societate de băieţi veseli, cu care mai uităm de cele necazuri... Tipi de la Administraţia financiară, de la prefectură... Ai să-l cunoşti acolo şi pe Ţilică Tomaziu... Nu-ţi spune nimic, nici asta?...

— Ce poate să-mi spună?

— Tot sfînta ignoranță, Adriene, nepoate!... Dar pe ce lume trăiești?.. Tot așa ai rămas!... În nori... Țîlică Tomaziu, controlorul, bărbatul lui Irinel Măgură după care ți-ai ros tu pingelele cînd erai fantă de cupă!... N-o mai ții minte?

Adrian tăcea cu buzele deodată chinuite de-o durere mai atroce ca toate crizele de ficat și cu un mare gol deodată căscat în el.

Manole Cumpătă interpretă tăcerea în felul său.

— Așadar ai uitat-o?... Să punem diseară lăutarii să-ți cînte „După douăzeci de toamne"... Ce douăzeci? Treizeci...' De altfel, te cred!... La București, nu de Irinele vei fi ducînd tu lipsă!...

O spunea, dar nu credea, după ce-a tras încă o dată o ochire la aspectul lui Adrian de astăzi. Continuă:

— Biata Irinel a ta! N-a avut noroc cu tine. N-a avut noroc cu viața... N-a avut nici cu Tomaziu. Bun băiat la chef, Țîlică! Acasă, ca soț, pare-mi-se că se cam schimbă chestia. Nici nu prea dă el de altfel pe-acasă... Are alta mai pimpantă și mai puțin posacă, la mahala, cum scrie la cartea soțului exemplar, *afin d'éviter toute méprise!...*

Adrian a descleștat în sfîrșit buzele:

— Și Irinel?... Ea... Ea tot acolo stă?...

— Tot. Casă de moștenire, seculară, preistorică, acoperită cu șindrilă și proptită în ipoteci, cum o zugrăvește cu tot hazul după nu știu al cîtesprezecelea pahar de vin, Țîlică Berbantul! Așa l-am poreclit noi: Țîlică Berbantul!

Pe Adrian Petreanu nu-l mai răbda locul. Scuturat din lînceda lor întîlnire și mînat de-o putere învăluitoare, dureroasă, arzătoare, și-a luat ziua bună·

— Cu bine, Manole! Ne mai vedem...

— Ce te păli, bre Adriene? Unde pleci?

— .....

— Vii diseară? Te așteptăm!... La Bercuș! Vină cu noutăți și cu trufandale de bancuri de la București, că aici pisăm pe loc, tot vechiturile de pe cînd eram noi juni și ferice! Băieți de viitor...

4

Adrian a deschis încetişor portiţa casei pe care o ştia, dar unde nu intrase niciodată. Îi bătea inima, cum i-ar fi bătut atunci.

Mica grădină năpădită de buruiene. Cîţiva macieşi în floare. O pisică tărcată, urîtă, cu coada subţire ca o sfoară, se prelingea pe marginea zăplazului, s-a oprit, l-a privit, şi-a continuat drumul cu indiferenţă.

A apăsat butonul soneriei, apăsîndu-şi şi pieptul cu cealaltă mîna, din nou cu emoţia de atunci.

Nici un semn. A bătut cu degetul în uşă. Nici un răspuns.

Ba parcă da, un glas parcă dinlăuntru, de foarte departe.

A intrat în mica săliţă. A bătut în a doua uşă. Da. Glasul ei. Acelaşi, neschimbat, glasul ei.

A deschis şi s-a oprit în prag.

Într-un jilţ stătea cineva, o femeie în strai negru, privind spre uşă, spre el, nu cu ochii cu o pereche de ochelari negri.

— Cine e? întrebă glasul muzical, dulce, al lui Irinel.

Adrian a răspuns într-o şoaptă:

— Eu, Irinel...

— Cine eu?

— Adrian...

— Adrian? Care Adrian?...

— Adrian Petreanu, Irinel...

— Ah!...

Umbra neagră, cu ochelari negri, a ridicat miinile, dar nu s-a ridicat din fotoliu.

— Ah!... Dumneata eşti?... Tu, Adriene!... Vino, vino, te rog... Apropie-te.

Adrian s-a apropiat de femeia cu obrazul de humă, în straiul negru, care întindea braţele, dar nu se mişca. S-a apropiat, a cuprins o mînă şi a dus-o la buze. Mîna străinei cu ochelari negri.

— Adrian... Adrian... Tu ești, Adriene? întreba femeia cu glasul lui Irinel, cu glasul de-atunci, ținîndu-i mina într-o palmă și netezind-o cu palma cealaltă. La orice m-aș fi gîndit, în afară de aceasta... Cum ți-ai amintit de mine, Adriene?

— N-am uitat niciodată... minți el.

— Este un scaun pe-aproape?... Trage te rog un scaun și așează-te lîngă mine, Adriene... Adrian... Cred că știi? Ai aflat... Dacă n-ai aflat și nu știi, desigur că acum înțelegi...

Adrian i-a dus palma mică și albă, la obrazul său veșted și mort. Nu era nevoie de prea multă pătrundere ca să înțeleagă. Nemișcarea din jilț; paralizată ca și mama ei. Ochelarii negri și întrebările „este un scaun pe-aproape?" — spuneau și acestea tot.

— Stai, Adriene, stai aci... Și povestește-mi cum ți-a dat în gînd să vii?... Ce gînd bun te-a adus?...

El a cugetat că nu s-ar putea numi bun gîndul care l-a adus. Un gînd care i-o omorîse pe cealaltă Irinel. Ultima lui lumină.

— Să scot ochelarii aceștia urîți! a spus Irinel. Deși cu dînșii sau fără dînșii, tot nu te pot vedea decît într-o ceață... Intr-o ceață atît de deasă, Adrian! Parcă-i viața...

Adrian Petreanu de la Cadastru s-a bucurat măcar că în asemenea ceață, femeia din jilț, fosta Irinel, nu-l poate vedea așa cum e el acum.

Irinel și-a scos ochelarii negri și ochii i-au apărut cum au fost întotdeauna, castanii cu fire de aur și luminoși ca ochii de panteră.

— Sînt așa de urîtă! a spus ea, cu un sfîșietor rest de cochetărie, încercînd să-și așeze șuvițele de păr în jurul frunții și tîmplelor. M-ai surprins într-o zi proastă... De unde să-mi imaginez?... Dacă știam, mă pregăteam să mai găsești ceva din Irinel a ta de-atunci... Ce-a mai rămas din Irinel a ta, de-atunci...

Privea spre el cu ochii aurii și goi, de-o frumusețe pe care nimic n-o alterase și acum îi luminau obrazul

de humă — obrazul pe care s-au restogolit boabe de lacrimi, cu toate că zîmbea de fericire.

— Lasă-mă să te pipăi... a murmurat ea. Așa am să te simt mai bine... Acum sînt învățată să văd cu vîrful degetelor...

El și-a ferit fruntea pleșuvă, în gestul scuturat cu care altădată își ferea șuvița de păr mereu rebelă de pe frunte.

— Da... Ești tu, Adrian!... Tot așa, Adrian!... a spus ea, măcar că nimic nu mai exista din acel Adrian. Acum stai cuminte lîngă mine, lasă-mi mîna în mîna mea și povestește-mi... Ce faci? Scrii?... Pictezi?... Ai renunțat la proiectele cu biologia? Te-am urmărit, cînd erai student și începeai să scrii. Spuneam: Adrian își ține legămîntul nostru... Știi tu?!... Pe urmă, cine să-mi mai citească?... Am auzit vorbindu-se mult și mult bine despre o carte semnată de Lucian Petreanu... De ce nu iscălești cu numele tău?... Îmi dai voie să pun ochelarii la loc?... M-ai văzut... Fără ochelari însă mă dor ochii de lumină și s-ar crede că plîng... S-ar crede că plîng pentru toți care n-au timp să-și plîngă de dînșii. Dar spune ceva, Adriane! Altădată atîtea aveai de spus!... Atîtea...

5

După ce Adrian Petreanu de la Cadastru a adunat toate datele anchetei sale confidențiale, s-a pomenit înainte-i cu mai multe zile libere decît își socotise.

Nimic nu-l îndemna să zorească întoarcerea la București, unde ziua îl așteptau orele de birou, aceleași de cincisprezece ani, seara, gălăgia copiilor și strîmtoarea de acasă, cu duruitul tramvaiului pe sub geam pînă la unu din noapte. Era deplin mulțumit de chipul cum își îndeplinise misiunea. Încît, înainte de gratificația și de concediul acordat din grația ministrului, găsi că merită să-și acorde singur o vacanță

de care n-a mai avut el parte din douăzeci și șase, după ce a fost operat de hernie.

Lăsase înadins, pentru încheiere, drumul care să-l ducă și prin Zapodia, către regiunea ultimilor verificări de informații, înainte de a pune concluzia raportului său. În piață, l-au asaltat diferiți șoferi de taxiuri mai mult sau mai puțin aerodinamice.

El a tocmit un birjar cu droșcă bătrînească și înceată, în amintirea călătoriilor de odinioară.

— Vă luați o manta de colb, coane! îl povățui birjarul. Că pentru ploaie avem poclitu încă zdravăn, să vă apere...

— Bine te-ai gîndit. Numai că manta de praf nu prea am...

— Nu face *nica*. Vă găsesc eu cu-mprumut. Plătiți doar garanția... C-așa-s oamenii din ziua de azi, coane! Nu mai crede unu-n altul, fără garanție la mînă.

Adrian Petreanu a plătit garanția.

A îmbrăcat mantaua prea lungă și prea largă, croită pentr-un gigant — și a plecat pe drumul cunoscut, cu straiul de-mprumut.

Cînd s-a apropiat de Zapodia, s-a ridicat și el ca Iordache Cumpătă în picioare, cum își rezema el palma pe umărul vizitiului să strige:

— Unde-apuci, bre?... Hăisa!...

S-a ridicat să privească.

Părul cel mare, sălbatec, care se zărea primăvara înflorit ca un uriaș și fantastic stîlp de zăpadă — lipsea. Lipsea monarhul Zapodiei, unde a îngropat el odată la rădăcină o mănușă săracă și neagră de școlăriță s-o încredințeze pămîntului pe veșnicie.

Lipsea și casa cea veche, scundă, cu cerdac și pridvor, a bătrînilor. Dar n-a avut cui să pună întrebarea îndeobște mîhnit mirată a lui Iordache Cumpătă:

— Cum, frate?... Cum se poate una ca asta?...

Mai ființa casa cea mare și pe atunci nouă, care întotdeauna a fost străină jivalaniei. Era acum veche

și nu mai părea atît de măreață. Un căsoi urît și aproape tîrgovăț, de mahala pretențioasă. Poate din pricina acoperișului de tablă proaspătă, vinețię, de zinc, în locul olanelor roșii.

— Tragem înlăuntru? vru să afle birjarul.

— Nu. N-avem ce căuta... a răspuns îndoielnic drumețul, deși chemarea l-ar fi mînat să intre în paradisul jivalaniei de-atunci. Nu! Mergem mai departe...

— Atunci hodinim caii. Văd că este și-o adăpătoare bună...

Adrian Petreanu a coborît să-și dezmorțească picioarele, împiedicîndu-se în mantaua lungă și prea largă.

La cișmeaua cu jgheab de piatră, ctitorită însetaților de la răscruce de ramuri, din creștineasca osîrdie a lui Iordache Cumpătă, un băiețandru cu două vaci și cu un vițel a făcut loc străinilor. S-a dat mai apoi pe lîngă trăsură și pe lîngă necunoscut, iscodindu-l cu ochii vioi. L-a iscodit și necunoscutul, el cu vorba — cu vorba acum stingherită, convențională, a tîrgoveților:

— Cum te chiamă, voinicule?

— Nică a Pîzlarului, mă chiamă.

— Nică a Pîzlarului... Băiatul lui Iacob Pîzlaru? își aminti dintr-o negură brusc desfăcută Adrian, numele unuia din argații Zapodiei, mare meșter in mînuirea volocului pe iaz.

— Iacob îl chema pe bunicu, 'Mnezău să-l ierte. Eu îs băietu lui Gheorghe a lui Iacob Pîzlaru...

— Gheorghiță... a spus încet Adrian, amintindu-și din aceeași negură desfăcută, numele și chipul argățelului care într-o dimineață îi turnase apă din ciutură în cupa palmelor, cînd pleca el în zori, în neștirea celorlalți, spre iazul acelor pescuiri fabuloase. Gheorghiță a lui Iacob...

— Da de unde-l știi mneata pe bunicu și pe tata?...

— De nicăieri... așa...

Băieţandrul îl cercetă bănuitor, vînturînd o nuia de alun:

— Da de unde vii dumneata?...

— Dintr-acolo... aşa... arătă Adrian Petreanu spre zările din nicăiriul de unde-l adusese droşca şi misiunea confidenţială a domnului ministru Vîlcu.

— Şi-ncotro mergeţi?...

— Intr-acolo... aşa... continuă Adrian gestul spre celelalte zări, care tot nicăiri duceau pentru el.

— Hm...

Băieţandrul nu părea prea mulţumit de asemenea prea vagi şi zgîrcite răspunsuri.

Stărui cu o clipire şireată în colţul ochiului:

— Cu politica, hai?... Că au mai fost nişte domni de la tîrg, ca s-adulmece cum or merge treburile la alegerile care s-apropchie...

— Nu, Nică... Nu-s dintr-acei cu politica...

— Atuncea cu negustoria de gite?... Iaca, avem şi noi boala asta de giţel, că zice tata să-l deie la tăietoare...

— Nu-s nici cu negustoria de gite... zîmbi melancolic Adrian Petreanu de la Cadastru. Da cine-i acuma stăpîn aicea, la Zapodia?

Nică Pîzlaru trase cu ochii mai întîi la străin, cercetîndu-l încă o dată. N-ar fi dat el multe parale pe dînsul. Dar parcă încredere merita. Aşa că îşi descărcă o obidă, se vede cu mai adînci rădăcini în ofurile de-acasă:

— Cine să fie stăpîn?... Ia o *scorchie*... O venetică pripăşită prin partea locului... Era înainte, aicea, dac-ai auzit mneata, cum ştiu eu de la tata, on boier Cumpătă... Iordache Cumpătă... Că neam de neamul lor, tot a Cumpătţilor a fost Zapodia asta... Ai auzit poate cumva?

— Da... Am auzit...

— Apoi pe vremea lui, cică nu era atîta crîşcare... Spune şi tata, o spunea şi bunică-meu, că tot pe la curtea lui Cumpătă au slujit dînşii... Pe urmă, acelui Cumpătă bătrîn şi coanei lui, le-o venit vremea ş-or

închis ochii la două săptămîni unul de altu... Iară feciorii lui Cumpătă s-au împrăştiet în lumea lor, or vîndut una şi alta, or făcut datorii cu poteci, de spunea tata că nici nu erau dînşii cine ştie ce soi... Şi pe urmă a venit împărţeala pămîntului, că nici nu eram eu încă pe lumea asta... Dumneata trebuie să ştii cam pe cînd...

— Ştiu...

— Din cît a mai rămas trup de moşie, după ce-a trecut dintr-o mînă în alta, a pus gabja pe dînsa o scorchie pe care tot cică boierul cel bătrîn ar hi aciuat-o el pe-aicea, din părţile din gios, din Ţara Muntenească... Una care-i zîcea pe-atuncea cînd a adus-o, Oana lui Dobre Ignat. Ai auzit dumneata despre dînsa ?...

— Poate ...

— Cu poate, n-ai făcut nimica ! S-o vezi şi pe urmă să vorbeşti, mamă-mămulică !... O stat ea la început ce-o stat pe lîngă acei boieri Cumpătă, s-o dat şi pe lîngă stăpînii cei noi care s-or tot vînturat pe aicea. Pe urmă se face ea nevăzută ca la vreo zăce ani, de s-o întors pe-acolo de unde era şi s-o măritat cu unu de-a ei... Apăi, numa ce se pomeneşte într-o bună dimineaţă satu cu dînsa şi cu barbatu-su, stăpîni pe cît o mai rămas din Zapodia acelor Cumpătă. De-atuncea, gata ! Pot zîce că ne belesc dînşii şi ne strîng de gît, de-o scos sufletu satului... Se cheamă că tot dînşii au crîşmă şi prăvălie în sat... Tot dînşii au moară cu benzină... Şi tot dînşii dau bani cu-mprumut pe pămînt şi pe gite... De asta, spunea tata, să vîndă giţălu, ca să scape de-oleacă de datorii... Că altminteri, cine-o încăput pe mîna lor c-o codiţă de datorie, îi strînge, cum nu s-o mai văzut pe faţa pămîntului... Spune el tătuca, nu o dată, că asta trebuie să aibă un sfîrşit. Nu mai merge aşa !... Au să-şi iasă oamenii din fire de-atîtea crîşcare, cum cică şi-au mai ieşit demult, prin anu nouă sute şapte. Şi cică au să descotorosească satu de dînsa să răsuflăm... Da de-

geaba-ți spun eu dumitale, că dacă n-ai văzut-o tot *ninica* nu știi!... Ai văzut dumneata scorchie?...

— Cam nu... Multe lighioane am văzut eu în viața mea, dar scorchie n-am apucat să văd!... a răspuns fostul candidat la gloria de mare biolog.

— Cată s-o vezi pe dînsa, ca să știi cum arată scorchiile!... O ascuțită ș-o otrăvită care nu se mai află... Acuma, că-i mare cucoană cu ciuboțele cu călcîie nalte, nu o desculță cum o adus-o acel Cumpătă, bătrînul, mai vrea dînsa s-o facă prin sat pe coana cea veche, a Zapodiei... coana Smărăndița, c-o țin minte toți moșnegii satului... umbla cică c-on toiegel negru și era iute, varga lui Dumnezău... Numai cînd zîcea ea: Scurt! nimenea nu mai vîșcîia... Da încolo, inimă bună și milostivire la dînsa, de-o pomenesc toți parcă ieri o închis ochii... Acuma, umblă și scorchia asta c-on băț și bagă copchiii în spărieți cu stropșălile ei... Altă brînză-n alt burduf, într-un burduf de cîine, cum spune tata... Și cum mai spune on moșneag bătrîn, de pe-aicea, unu Toader Gliga...

— Mai trăiește Toader Gliga?... se însufleți Adrian.

— Trăiește, dac-aceala se cheamă trăit!... Iaca, îl găsești dumneata acolo unde-o fost moara și iazul...

— Unde-au fost?...

Adrian Petreanu s-a întors spre locul iazului care lumina cu sclipirile de oglinzi toată valea Zapodiei.

Nu se zărea nimic după perdeaua de plopi a șoselei, sădiți odinioară de profesorul de agronomie Dimitrie Petreanu...

— Cum unde-au fost? nu-și dădu crezare ochilor.

— Apoi uită-te și dumneata și vezi dacă mai este ceva! vorbi băiețandrul, arătînd cu nuiaua de alun. Cică era acolo un iaz, cît cuprindeai cu ochii, că eu nu l-am apucat. Acuma-i imaș cică... Mai mult o glodărie și niște nămoluri, decît imaș...

Adrian Petreanu înaintase peste drum, dincolo de pînza plopilor, să privească dureros la peisagiul golit de lumină.

— Iaca și acel Toader Gliga-i pe-acolo!... Dacă ai ochi buni, se vede... Mogîldeața ceia, el îi moș Toader Gliga...

Drumețul nu-și mai stăpîni neastîmpărul.

A dezbrăcat mantaua de praf și a lepădat-o în trăsură. A rugat birjarul să meargă la pas pe șosea și el a grăbit spre nămolurile negre, unde-a fost iazul Zapodiei, după ce și-a luat rămas bun de la băiețandru.

Nu mai avea a sări peste gîrlițele unde-a primit-o cîndva în brațe pe Ninel, cu ochii ei aurii căutîndu-i deodată în ochi. Gîrlițele își secaseră izvorul. Nu mai erau nici pămătufurile de stuf, pe care se legănau atunci păsăruici fără nume, cu ochi mici și negri, ca niște gămălii de bolduri. În locul luciului luminos, spintecat odinioară înot de fata de la Prigoreni, cu cei doi cufundari înaintîndu-i la dreapta și la stînga, se întindea pămînt negru, năpădit de troscot și lozii, albie seacă, albie moartă.

Pășind peste acele albii secate, peste acele albii moarte, unde într-o noapte a furtunilor apăruse odinioară un cal alb în lumină de fulgere, ca un cal fantomă, Adrian Petreanu aproape alerga, gonit de amintiri.

S-a oprit gîfîind în fața moșneagului celui mai bătrîn dintre supraviețuitorii Zapodiei:

— Moș Toader!... Moș Toader Gliga...

Unchiașul gîrbov și rupt în două de șale, sprijinit în toiag, a ridicat ochii morți la el:

— Ha?...

— Nu mă cunoști, moș Toader? speră Adrian, absurd.

— Ha?... Că n-aud bine!...

— Eu sînt, Adrian, moș Toader...

Moșneagul l-a măsurat cu indiferență și a întrebat:

— Cine zici că ești dumneata?...

— Adrian...

— Ha?... Aha, Andrian Cumpătă...

— Nu Cumpătă, moş Toadere... N-a fost nici un Cumpătă, să-l cheme Adrian... Adrian Petreanu...

— Ha ?... Că n-aud bine... Andrian a lui Popazu, ştiu eu... Ha ?...

Adrian Petreanu de la Cadastru a înţeles că supravieţuitorul Zapodiei nu era numai gîrbov de şale şi surd. Murise în el orice amintire. Mereu întreba :

— Ha ?... Ha ?

La fiecare vorbă, întreba acum întocmai ca Farcaş, fostul vizitiu al lui Lupache Udrea de la Stănişoara :

— Ha ?... Ha ?...

Iar ecoul albiei secate îi răsuna tot cu întrebările lui :

— Ha ?... Ha ?...

N-avea ce căuta aci. Ce mai nădăjduise ?...

A grăbit spre droşca din drum.

În urmă, moşneagul tîrîndu-se pe poteca de odinioară ce-a fost pe ţărmul iazului sclipitor, întreba pustiul :

— Ha ?... Ha ?...

Se tîra, se oprea, ridica toiagul şi vorbea cu pustiul.

SFIRŞIT

Mănăstirea Agapia 1935
Buşteni 1937

CUPRINS

Responsabil de carte: Viniciu Gafița
Tehnoredactor: Ana Sabău
Corector: Mada Sufaru

Dat la cules 26.05.57. Bun de tipar 07.09.57. Tiraj 25.150 ex. Hîrtie tipar de 52 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 19,66 Coli de tipar 25,25. Ediția I. Comanda 3530. A. nr. 01161. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31.

Tiparul executat sub com. nr. 818 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

VOL. I, II şi III Lei 25.—